

**UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
DEPARTAMENTUL DE ISTORIE A ROMÂNILOR,
UNIVERSALĂ ȘI ARHEOLOGIE**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U: 271-523(478)''17/19''(043)

MOȘNEGUȚU ION

**ROLUL MĂNĂSTIRII HÂRBOVĂȚ ÎN VIAȚA MONAHALĂ
DIN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN
(ANII '30 AI SEC. AL XVIII-LEA – ANII '60 AI SEC. AL XX-LEA)**

SPECIALITATEA 611.02 – ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teză de doctor în istorie

Conducător științific: _____ dr. conf. univ. Virgiliu PÂSLARIUC

Autor: _____ Ion MOȘNEGUȚU

CHIȘINĂU, 2022

© Moşneguţu Ion, 2022

CUPRINS

Adnotări (limbile română, engleză și rusă)	4
Lista tabelelor și diagramelor	7
Lista figurilor	8
Lista abrevierilor	9
Introducere	10
1. ISTORIOGRAFIA ȘI SURSELE ISTORICE	18
1.1. Istoriografia problemei	18
1.2. Sursele istorice	35
1.3. Concluzii la <i>Capitolul 1</i>	45
2. EVOLUȚIA MĂNĂSTIRII HÂRBOVĂȚ ÎN CONTEXTUL VIEȚII MONAHALE A SPAȚIULUI PRUTO-NISTREAN (ANII '30 AI SEC. AL XVIII-LEA – ANII '60 AI SEC. AL XX-LEA)	46
2.1. Dinamica vieții monahale în spațiul pruto-nistrean	48
2.2. Fondarea și ctitorii mănăstirii Hârbovăț	70
2.3. Comunitatea monahală a mănăstirii Hârbovăț: constituire, componență numerică și etnică	77
2.4. Rolul stareților în dezvoltarea așezământului monahal Hârbovăț și a vieții monahale regionale	101
2.5. Concluzii la <i>Capitolul 2</i>	127
3. LOCUL ȘI ROLUL PATRIMONIULUI SPIRITUAL, CULTURAL ȘI MATERIAL AL MĂNĂSTIRII HÂRBOVĂȚ ÎN ACTIVITATEA MONAHALĂ DIN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN (ANII '30 AI SEC. AL XVIII-LEA – MIJLOCUL SEC. AL XX-LEA)	129
3.1. Rolul spiritual și social al Icoanei Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț	129
3.2. Învățămintul monahal și primar	139
3.3. Școala de Cântăreți Bisericești din Eparhia Chișinăului	143
3.4. Constituirea și dinamica patrimoniului imobil al mănăstirii Hârbovăț	150
3.5. Concluzii la <i>Capitolul 3</i>	160
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	162
BIBLIOGRAFIE	166
ANEXE	180
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	196
CURRICULUM VITAE	197

ADNOTARE

**Moșneguțu Ion, „Rolul mănăstirii Hârbovăț în viața monahală din spațiul pruto-nistean (anii '30 ai sec. al XVIII-lea – anii '60 ai sec. XX)”,
teză de doctor în istorie, Chișinău, 2022**

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 306 de titluri, anexe, 165 de pagini text de bază. Rezultatele obținute au fost publicate în 6 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: Biserica Ortodoxă, mănăstire, Hârbovăț, stareț, monahism, patrimoniu, spiritualitate, Icoana Făcătoare de Minuni de Hârbovăț, învățământ ecleziastic, Basarabia.

Scopul lucrării: cercetarea, identificarea și estimarea din perspectiva evoluției istorice a rolului avut de așezământul monahal Hârbovăț în cadrul vieții monahale a spațiului pruto-nistean în anii '30 ai sec. al XVIII-lea – anii '60 ai sec. XX.

Obiectivele cercetării: investigarea istoriografiei problemei și identificarea noilor direcții în baza unor surse inedite; stabilirea rolului și locului mănăstirii Hârbovăț în cadrul vieții monahale; determinarea vieții comunității monahale de la Hârbovăț în contextul vieții monahale din interfluviul pruto-nistean; aprecierea patrimoniului spiritual, cultural și material al mănăstirii Hârbovăț în activitatea monahală din Basarabia.

Noutatea și originalitatea științifică: pe baza surselor de arhivă, a realizărilor din domeniul istoriei, a cercetării complexe și interdisciplinare s-a scos în evidență rolul complex pe care l-a avut mănăstirea Hârbovăț în viața monahală din spațiul pruto-nistean pe parcursul anilor '30 ai sec. al XVIII-lea și până în anii '60 ai sec. XX. Subiectul abordat și valorificat în cercetarea de față acoperă un gol în istoriografia națională, punând în discuție aspecte ale vieții monahale mai puțin cunoscute în mediul de specialitate, fixând jaloane istorice distincte în evoluția vieții monahale din spațiul vizat.

Problema științifică importantă soluționată: în cadrul temei de cercetare a fost abordat rolul mănăstirii Hârbovăț în viața monahală din spațiul pruto-nistean ceea, ce a dus la elaborarea unor viziuni de ansamblu ale evoluției unui așezământ monahal pe parcursul a patru etape istorice distincte în vederea aplicării lor în microcercetări de istorie socială și spirituală.

Semnificația teoretică: demersul științific constituie un cadru teoretic și metodic bazat pe realizările istoriografiei. Materialului abordat are un caracter multidisciplinar, fiind în conexiune directă și indirectă cu istoria, teologia, cultura, patrimoniul, educația etc.

Valoarea aplicativă: lucrarea va fi utilă mai multor categorii de cercetători care se interesează de istoria ecleziastică în general și de cea a monahismului în mod special în spațiul răsăritean al Moldovei istorice. Informațiile și opiniile expuse în cadrul tezei pot constitui o sursă pentru elaborarea și completarea unor cursuri destinate studenților la specialitățile de istorie, teologie etc. Materialul prezentat poate servi la elaborarea tezelor de licență, masterat, doctorat, precum și la pregătirea prelegerilor, conferințelor, prezentărilor în mass-media.

Implementarea rezultatelor științifice: rezultatele investigației au fost valorificate de autor prin participarea la manifestări științifice naționale și internaționale, fiind materializate în publicații științifice. Rezultatele științifice obținute au fost aplicate selectiv în activitatea profesională a autorului.

ANNOTATION

Moşneguţu Ion, "The role of the Hârbovăţ monastery in the monastic life from the Prut-Dniester area (1730–1961)", dissertation for the candidate in the PhD degree in history, Chişinău, 2022

The structure of the dissertation: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography consisting of 306 titles, annexes, 165 pages of the main text, applications. The findings were published in 6 scientific papers.

Keywords: Orthodox Church, monastery, Hârbovăţ, abbot, monasticism, heritage, spirituality, the Miraculous Icon of Hârbovăţ, ecclesiastical education, Bessarabia.

The purpose of the thesis: research, identification and estimation from the perspective of the historical evolution of the role played by the Hârbovăţ monastic settlement within the monastic life of the Prut-Dniester area in the 1930s. XVIII – 60s of the century. XX

Research objectives: investigating the historiography of the problem and identifying new directions based on new sources; establishing the role and place of the Hârbovăţ monastery within the monastic life; determination of the life of the monastic community from Hârbovăţ in the context of the monastic life from the Prut-Dniester interfluve; appreciation of the spiritual, cultural and material heritage of the Hârbovăţ monastery in the monastic activity in Bessarabia.

Scientific novelty and originality: based on archival sources, achievements in the field of history, complex and interdisciplinary research, the role played by the Hârbovăţ monastery in the monastic life in the Prut-Dniester area. The subject approached and capitalized in this research covers a gap in Romanian historiography by discussing aspects of monastic life less known in the field, setting four distinct historical milestones in the evolution of monastic life in the area.

The important solved scientific problem: the research topic addressed the role of the Hârbovăţ monastery in the monastic life in the Pruto-Dniester area, which led to the elaboration of overviews of the evolution of a monastic settlement during four distinct historical stages in order to apply them in micro-researches of social history and spiritual.

Theoretical significance: the scientific approach is a theoretical and methodical framework based on the achievements of historiography. The approached material has a multidisciplinary character, being in direct and indirect connection with history, theology, culture, heritage, education, etc.

Applied value: this paper will be useful to several categories of researchers who are interested in ecclesiastical history in general and that of monasticism in particular in the eastern part of historical Moldova. The information and opinions expressed in the thesis can be a source for developing and completing courses for students in the specialties of history, theology, etc. The presented material can be used for the elaboration of bachelor's, master's, doctoral theses, as well as for the preparation of lectures, conferences, mass media presentations.

Implementation of scientific results: the results of the investigation were capitalized by the author by participating in national and international scientific events, being materialized in scientific publications. The scientific results obtained were applied selectively in the professional activity of the author.

АННОТАЦИЯ

Мошнегуцу Ион, «Роль монастыря Хырбовэц в монашеской жизни Прутско-Днестровского региона (1730–1961)», диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук, Кишинэу, 2022

Структура и объем диссертации: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 306 источников, приложения, 165 страниц основного текста, 7 таблиц. Добытые результаты были изданы в 6 научных работах.

Ключевые слова: Православная церковь, монастырь, Хырбовэц, игумен, монашество, наследие, духовность, Хырбовэцкая чудотворная икона, церковное образование, Бессарабия.

Цель исследования: исследование, выявление и оценка с точки зрения исторической эволюции роли монастырского поселения Хырбовэц в монашеской жизни Прутско-Днестровского региона в 1730–1961 гг.

Задачи исследования: исследование историографии, проблемы и определение новых направлений на основе новых источников; установление роли и места монастыря Хырбовэц в монашеской жизни; определение жизни монашеской общины из Хырбовэц в контексте монашеской жизни Прутско-Днестровского междуречья; оценка духовного, культурного и материального наследия Хырбовэцкого монастыря в монашеской деятельности в Бессарабии.

Научная новизна и оригинальность исследования: на основе архивных источников, достижений в области истории, комплексных и междисциплинарных исследований освещена роль Хырбовэцкого монастыря в монашеской жизни Прутско-Днестровского региона в 1730–1961 гг. Предмет, затронутый и изложенный в этом исследовании, покрывает пробел в румынской историографии. Обсуждены аспекты монашеской жизни, менее известные в этой области, будучи установлены четыре различных исторических вехи в эволюции монашеской жизни в этом регионе.

Научная проблема, решаемая в ходе разработки диссертации: тема исследования касалась роли монастыря Хырбовэц в монашеской жизни Пруто-Днестровского региона, что привело к разработке обзоров эволюции монастырского поселения на протяжении четырех различных исторических этапов с целью их применения в микроисследованиях социальной и духовной истории.

Теоретическая значимость исследования: научный подход представляет собой теоретико-методическую базу, основанную на достижениях историографии. Изучаемый материал носит мультидисциплинарный характер, находясь в прямой и косвенной связи с историей, теологией, культурой, наследием, образованием и т.д.

Прикладная ценность полученных результатов: работа станет полезной исследователям, интересующихся церковной историей вообще и историей монашества в восточной части исторической Молдовы, в частности. Информация и мнения, изложенные в диссертации, могут быть источником для разработки и завершения курсов для студентов специальностей истории, богословия и др. Представленный материал может быть использован для разработки дипломных, магистерских, докторских диссертаций, а также для подготовки лекций, конференций, презентаций в СМИ.

Результаты исследования: результаты исследования были капитализированы автором путем участия в национальных и международных научных мероприятиях, материализованы в научных публикациях. Полученные научные результаты выборочно применялись в профессиональной деятельности автора.

LISTA TABELELOR ȘI DIAGRAAMELOR

Tabelul 1. Inventar cu privire la numărul călugărilor și al novicilor de la mănăstirile din Eparhia Chișinăului, 16 martie 1834

Tabelul 2. Statele de personal aprobate pentru mănăstirile din Basarabia la 6 februarie 1836

Tabelul 3. Numărul călugărilor și ascultătorilor de la mănăstirea Hârbovăț în anii 1836–1857

Diagrama 1. Numărul călugărilor și ascultătorilor de la mănăstirea Hârbovăț în anii 1816–1857

LISTA FIGURILOR

- Figura 1.** Mănăstirea Hârbovăț. Vedere generală, cca 1900
- Figura 2.** Mănăstirea Hârbovăț. Vedere generală, începutul sec. al XX-lea
- Figura 3.** Mănăstirea Hârbovăț. Vedere generală, începutul sec. al XX-lea
- Figura 4.** Mănăstirea Hârbovăț. Vedere generală, 1910
- Figura 5.** Biserica *Adormirea Maicii Domnului*, 1929
- Figura 6.** Mănăstirea Hârbovăț. Vedere generală, mijlocul anilor '30 ai sec. XX
- Figura 7.** Mănăstirea Hârbovăț. Vedere generală, anii '30 ai sec. al XX-lea
- Figura 8.** Biserica *Adormirea Maicii Domnului*, 1948
- Figura 9.** Biserica *Pogorârea Sfântului Duh*, 1948
- Figura 10.** Mănăstirea Hârbovăț. Casa episcopului, 1948
- Figura 11.** Biserica *Adormirea Maicii Domnului*, 1984
- Figura 12.** Biserica *Pogorârea Sfântului Duh*, 1984
- Figura 13.** Arhimandritul Inochentie (Ioan Zavadorschi), starețul mănăstirii Hârbovăț (1893–1906)
- Figura 14.** Teognost, starețul mănăstirii Hârbovăț (1906–1940)
- Figura 15.** Icoana *Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț*
- Figura 16.** Icoana *Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț* (varianta Japca)
- Figura 17.** Icoana *Adormirea Maicii Domnului* de Lavra Pecerska (Kiev)
- Figura 18.** Icoana *Maicii Domnului* (1901). Autor: A. Kosterin (Sankt Petersburg)
- Figura 19.** Biblioteca mănăstirii Hârbovăț, 30 noiembrie 2011
- Figura 20.** Copertă de carte, imprimare pe piele, sec. al XIX-lea
- Figura 21.** Ferecătură, sec. al XIX-lea
- Figura 22.** *Molitvenic*, Brașov, 1811 (cu ștampila mănăstirii)
- Figura 23.** Fabrica de cherestea a mănăstirii Hârbovăț, începutul sec. al XX-lea

LISTA ABREVIERILOR

- AB** – Arhivele Basarabiei. Revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru, Chișinău
AC – Altarul Credinței
ANRM – Arhiva Națională a Republicii Moldova
AOSPRM – Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova
BOPB – Buletinul Oficial al provinciei Basarabia
BOR – Biserica Ortodoxă Română
CB – Calendarul Basarabiei
Cca – circa
CMISB – Comisiunea Monumentelor Istorice. Secția din Basarabia
d. – dosar
EH – Episcopia Hotinului. Episcopia Hotinului: Foaie eparhială oficială. Duplex, Chișinău–Bălți
F. – fond
f. – filă, foaie
jud. – județul
Inv. – inventar
MNEIN – Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală
MNIM – Muzeul Național de Istorie a Moldovei
n.a. – nota autorului
n.n. – nota noastră
nr. – număr
or. – oraș
RIM – Revista de Istorie a Moldovei
RSIABC – Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău
RSSM – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
rub. – ruble
rus. – rusește
s. – sat
Sec. – secolul
Sf. – sfântul, sfântului / sfânta, sfintei
URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
VB – Viața Basarabiei
vol. – volum
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и древностей (Buletinul Societății de Istorie și Antichități din Odesa)
КЕВ – Кишиневские Епархиальные Ведомости (Buletinul Eparhiei Chișinău)
ТБГУАК – Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии (Lucrări ale Comisiei guberniale științifice a arhivelor din Basarabia)
ТБЦИАО – Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества (Lucrări ale Societății Istorico-Arheologice Bisericești)

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. Procesele declanșate în a doua jumătate a anilor '80 ai sec. al XX-lea, odată cu promovarea politicii de restructurare și transparență gorbaciovistă în societatea sovietică a generat libertatea de conștiință, care a fost unul dintre catalizatorii procesului de reintegrare a Bisericii Ortodoxe și altor culte religioase în cadrul societății. În aceste condiții, începând cu anul 1988, în RSSM, ca și în întregul spațiu sovietic, se inițiază un amplu proces de înregistrare a comunităților religioase locale ale Bisericii Ortodoxe și altor culte, care se finaliza cu transmiterea lăcașurilor de cult, închise în perioada celui de-al Doilea Război Mondial și perioada postbelică, în folosința acestor asociații. Se inițiază un amplu proces de revenire la valorile cultural-spirituale, profund perturbate de ateismul militant, atunci când istoria monahală, asemeni altor teme de istorie ecleziastică, au fost tabuizate în mediul academic și în societate în general. În pofida restriștilor politice ale timpului, generate de anexarea Basarabiei la URSS, tradițiile monahale din regiunea estică a Moldovei s-au păstrat grație unor reprezentanți ai clerului regular, care, în ciuda faptului că au fost lipsiți de viața de obște, prin dedicarea sufletească pentru această misiune, au reușit să păstreze memoria instituțională, care a fost revitalizată imediat după colapsul regimului sovietic. Totodată, se constată anumite hiaturi, rupturi ale mersului firesc al vieții monastice. Cercetarea tradițiilor istorice și spirituale constituie elemente esențiale pentru a conserva și perpetua elementele de identitate religioasă și națională ale creștinilor ortodocși din interfluviul pruto-nistrean, generând noi cunoștințe complexe referitoare la diferite fapte și evenimente istorice.

Viața spirituală constituie o dimensiune semnificativă a creștinismului ortodox din spațiul pruto-nistrean. Această dimensiune este cea care îi modelează structurile la nivel instituțional, identitatea la nivel personal și de grup, mentalitatea, activitatea socială, politică, economică și comportamentul cotidian. Mănăstirile au reprezentat nu doar centre de cultură spirituală care au fost diriguite de ierarhi cărturari și evlavioși cu influență majoră asupra populației. Chiar dacă erau destinate reflexiei și reclusiunii de tip idioritm, mănăstirile nu erau niște entități închise lumii din afară. Din contra, ele au fost importante centre economice, deoarece Biserica era un mare proprietar funciar anume prin domeniile mănăstirești acumulate de-a lungul secolelor, ca pondere cedând doar instituției domnești, dar și centre politice, unde se luau decizii importante pentru țară. Fiind instituții complexe, studiarea așezămintelor monahale ne permite să înțelegem mai bine epoca în care și-au desfășurat activitatea, să înțelegem implicații interne și chiar internaționale pe care le-au avut în istoria regiunii. Așezămintele monahale au fost produsul epocii în care au activat, fiind în mod direct influențate de regimul politic, contextul intern și

internațional. În vetrele monahale s-a vorbit limba populației autohtone, implicându-se astfel și un profund caracter național.

Pentru regiunea dintre Prut și Nistru, partea estică a Țării Moldovei, mănăstirile au avut un rol special. Zonă de maximă insecuritate pe parcursul secolelor XVII și mai ales XVIII, când Țările Române au devenit teatru de război pentru marile puteri, în vecinătate directă cu raialele turcești, expuse endemic raziilor bulucurilor tătărești din sudul Basarabiei, centrele monahale (metocuri, schituri etc.) nu numai că dispar, ci din contra, se află într-o creștere constantă. Este și cazul mănăstirii Hârbovăț, iar cauzele acestui fenomen vor fi analizate în lucrarea de față.

Cercetarea vieții monahale în general (din perspectivă teoretică) și a unei instituții monahale (din perspectivă practică), în particular, suscită un interes major pentru istoria, teologia, cultura și spiritualitatea românească. Cunoașterea vieții monahale, inclusiv a politicii pe care a promovat-o în diferite etape statul și Biserica, rămân primordiale pentru a înțelege realitățile în care s-a dezvoltat monahismul, dar și evoluția unei mentalități specifice, promovată de o comunitate clericală, aflată în antiteză cu viața laică.

Cunoașterea complexă a vieții monahale în spațiul pruto-nistrean, marcat de perturbații politico-administrative, poate oferi informații valoroase și inedite referitoare la diferite aspecte din istoria românilor sau din cea universală. Deși istoria monastică a constituit o preocupare a cercetătorilor din spațiul românesc și a celor din străinătate, totuși unele aspecte ce țin de problema enunțată, fie din cauza insuficienței surselor documentare sau a lipsei de interes, nu au surprins în mod suficient aspecte ce țin de dinamica și perturbațiile vieții monahale în spațiul pruto-nistrean, de componența numerică și etnică a comunităților monahale, rolul personalității în edificarea așezământului monahal, al obiectului de cult venerat de populație, al dimensiunii educației religioase etc.

Actualmente viața monahală din spațiul românesc a intrat în vizorul cercetătorilor din Republica Moldova. S-a atenționat în mod special asupra triadei economie, social și cultural, mai puțin asupra factorului uman – cel al abordării obștii monahale din interiorul instituțiilor ecleziastice, a impactului pe care o instituție ecleziastică poate să-l aibă în plan regional, în relațiile cu autoritățile ecleziastice și cele laice, impactul factorului politic asupra vieții monastice.

Un așezământ de seamă din teritoriul cuprins între Prut și Nistru este vatra monahală de la Hârbovăț, care a avut un impact deosebit în plan regional, atât prin rolului său în cadrul sistemului monastic, cât și pe plan spiritual datorită statutului pe care l-a obținut prin prezența Icoanei Maicii Domnului Făcătoare de Minuni (inclusă în calendarele Bisericii Ortodoxe) și a procesiunilor cu chipul acesteia din a doua jumătate a sec. al XIX-lea până la mijlocul sec. al

XX-lea, transferarea la sfârșitul anilor '30 ai sec. al XX-lea a Școlii de Cântăreți Bisericești din Chișinău, ridicarea vetrei monahale la rangul de mănăstire arhierească, de scoatere în evidență a slujitorilor cărturari, buni organizatori ai vieții monahale.

Cercetarea rolului jucat de un așezământ monahal în viața spirituală a spațiului pruto-nistean constituie o exemplificare de identitate spirituală, conștiință națională (în vetrele monahale se comunica în limba română), exemplu de pietate religioasă, impactul regional, personalități de calibru în viața ecleziastică. Focalizarea pe evoluția sistemului monastic din perspectiva unei singure instituții religioase, extrem de importante, face ca analiza de ansamblu să fie una reprezentativă și simbolică. Fenomenul vieții monastice și al așezămintelor monahale, ca parte componentă a acesteia – prin valoarea ei istorică și spirituală – include un subiect aparte al cercetării istorice. Abordat pe linie diacronică, subiectul cercetat reflectă un factor important al conservării elementului de spiritualitate, dar evidențiază, totodată, și impactul politicii antireligioase asupra vieții religioase din Moldova sovietică. Din perspectiva autorităților comuniste, viața monahală ca fenomen religios prezenta un focar de concepții și viziuni dăunătoare regimului politic.

Actualitatea temei de cercetare constă în necesitatea valorificării istoriei și tradițiilor monastice din spațiul actual al Republicii Moldova și a unei instituții monahale importante, context și realități spirituale profund perturbate de imixtiunea factorului politic din exterior. Cu atât mai mult, izvoarele istorice inedite și literatura de specialitate ne oferă oportunități reale pentru a reconstitui și valorifica bunele practici în domeniul religios. Totodată, subiectul abordat comportă un caracter pluridisciplinar, de aici scoatem în evidență și interesul cercetătorilor din alte ramuri ale științei, cum ar fi istorie, teologie, educație, filologie, sociologie, patrimoniu, artă, arhitectură etc.

Reieșind din materialul enunțat mai sus, am conturat și **problema cercetării**, care rezidă în necesitatea de a aborda viața monahală în spațiul pruto-nistean prin prisma a noi viziuni, de scoatere în evidență a rolului jucat de așezământul monahal Hârbovăț în viața socioculturală și spirituală în contextul dinamicii istorice în baza unor noi informații istorice și a unei game mai largi de izvoare istorice.

Scopul lucrării rezidă în cercetarea, identificarea și estimarea din perspectiva evoluției istorice a rolului avut de așezământul monahal Hârbovăț în cadrul vieții monahale a spațiului pruto-nistean în anii '30 ai sec. al XVIII-lea – anii '60 ai sec. XX.

Pentru a realiza scopul propus, în cadrul tezei s-au profilat următoarele **obiective** ale cercetării:

1. Investigarea istoriografiei problemei și identificarea noilor direcții în baza unor surse inedite.
2. Stabilirea rolului și locului mănăstirii Hârbovăț în cadrul instituției monastice din spațiul pruto-nistean de la sfârșitul sec. al XVIII-lea – până în anii '60 ai sec. XX.
3. Determinarea vieții comunității monahale de la Hârbovăț în contextul vieții monahale din interfluviul pruto-nistean.
4. Aprecierea patrimoniului spiritual, cultural și material al mănăstirii Hârbovăț în activitatea monahală din Basarabia.

Ipoteza de cercetare. Mănăstirea Hârbovăț, de la fondarea acesteia în anii '30 ai sec. al XVIII-lea, a jucat un rol important în viața monahală și spirituală a spațiului pruto-nistean, proces menținut până la închiderea acesteia, la mijlocul sec. al XX-lea, de către autoritățile sovietice. Din această perspectivă, ne-am focalizat atenția pe următoarele direcții de investigații: cercetarea rolului și prestigiului social al comunității monahale și al stareților acestui lăcaș sfânt, în mod special; evidențierea importanței spirituale și sociale a Icoanei Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț; abordarea prestigiului educațional și economic al mănăstirii Hârbovăț în plan regional.

Cadrul geografic al lucrării. Din punct de vedere geografic, teza se concentrează asupra evoluției vieții monahale din interfluviul pruto-nistean la general, teritoriu puternic afectat de schimbări de autorități, ingerința factorului politic și ideologic în viața religioasă. În vederea valorificării complexe a fenomenului abordat, în anumite situații, am recurs la transgresiunea dimensiunii geografice stabilite.

Cadrul cronologic al cercetării. Limitele cronologice ale prezentei teze corespund anilor '30 ai sec. al XVIII-lea, perioadă în care în spațiul pruto-nistean se declanșează un proces de întemeiere a unor lăcașuri monahale, printre care și cel de la Hârbovăț, ctitorie a urmașilor armașului Constantin Carpuz, și se finalizează cu anii '60 ai sec. al XX-lea, atunci când, sub impactul politicii antireligioase promovate de autoritățile sovietice, mănăstirile din RSSM, cu excepția complexului monahal Japca, au fost închise, fiindu-le modificată și destinația acestora.

Suportul metodologic și teoretico-științific. La elaborarea lucrării am utilizat o serie de metode specifice cercetării istorice: *comparativă, cantitativă, respectarea consecutivității cronologice, sincronă, matematică, analiză și sinteză, metoda analizei critice.*

Metoda comparativă a constat în determinarea trăsăturilor comune și distincte ale lăcașuri monahale din spațiul respectiv, precum și ale diferențelor de evoluție ale acestora în diferite

etape istorice. Utilizând *metoda cantitativă*, am evaluat evoluția numerică a viețuitorilor din cadrul mănăstirii Hârbovăț din perspectiva rangului și a originii etnice a nevoitorilor, precum și a suprafețelor funciare de care a dispus acest lăcaș. *Metoda consecutivității cronologice* a constatat în faptul că la studierea vieții monahale s-a ținut cont de evoluția în timp după etapele de dezvoltare a teritoriului în componența Țării Moldovei, Imperiului Rus, a Basarabiei în componența României întregite și a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. S-a ținut seama de consecutivitatea evenimentelor și a faptelor istorice a fiecărei etape în parte.

Metoda sincronă a constatat în faptul că s-a studiat rolul mănăstirii Hârbovăț în aceeași perioadă de timp cu politicile promovate de stat și Biserică în raport cu așezămintele monahale. Am aplicat *metodele matematice* (comparația) în cercetarea istorică la calcularea numerică a nevoitorilor din mănăstire în perioada analizată, sporul suprafețelor incluse în domeniul funciar al mănăstirii. *Metoda de analiză și sinteză* a constatat în analiza tuturor datelor și formularea unor concluzii. *Metoda analizei critice* permite cercetarea diferitor forme ale comportamentului uman.

Lucrarea are la bază distincția conceptuală de *microistorie*, promovată intens de istorici moderniști italieni¹, ca o replică la „marile narațiuni” istoriografice².

În vederea realizării scopului și obiectivelor lucrării, am aplicat o metodologie complexă de cercetare a faptelor și evenimentelor istorice din perspectiva *principiului cronologic* și celui *problematic*. În urma utilizării noilor abordări metodologice, am putut aplica noi concepte pe parcursul cercetării temei în cauză.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute. Pe baza surselor de arhivă, a realizărilor din domeniul istoriei, a cercetării complexe și interdisciplinare, s-a scos în evidență rolul avut de mănăstirea Hârbovăț în viața monahală din spațiul pruto-nistean pe parcursul anilor '30 ai sec. al XVIII-lea – anii '60 ai sec. al XX-lea. Subiectul abordat și valorificat în cercetarea de față acoperă un gol în istoriografia românească, punând în discuție aspecte ale vieții monahale mai puțin cunoscute în mediul de specialitate, fixând patru jaloane istorice distincte în evoluția vieții monahale din spațiul vizat.

Problema științifică soluționată în cadrul temei de cercetare. În cadrul temei de cercetare a fost *abordat* rolul mănăstirii Hârbovăț în viața monahală din spațiul pruto-nistean *ceea ce a dus la elaborarea* unor viziuni de ansamblu ale evoluției unui așezământ monahal pe

¹ Delacroix, C. Dosse, F. Garcia, P. Offenstadt N. (coord.), *Historiographies. Concepts et débats*, vol. I, Paris, Gallimard, 2010, pp. 529-530.

² Pâslariuc, V. „Să fie cercetate și certate pentru aceste fapte”. Păcat și Stat la începutul stăpânirii rusești în Basarabia. Studiu de analiză microistorică. In: *Pontes. Review of South East European Studies*, 2009, nr. 5, p. 9.

parcursul a patru etape istorice distincte *în vederea aplicării lor* în microcercetări de istorie socială și spirituală.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. Demersul științific constituie un cadru teoretic și metodic bazat pe realizările istoriografiei. Materialului abordat are un caracter multidisciplinar, fiind în conexiune directă și indirectă cu istoria, teologia, cultura, patrimoniul, educația etc. Rezultatele cercetării pot fi utile în procesul de elaborare sau chiar de rescriere a vieții monahale și așezămintelor monahale din spațiul pruto-nistean, de prezentare a instituțiilor religioase în lucrări enciclopedice și lexicografice. Lucrare va fi utilă mai multor categorii de cercetători care se interesează de istoria ecleziastică în general și de cea a monahismului, în mod special, în spațiul răsăritean al Moldovei istorice. Informațiile și opiniile expuse în cadrul tezei pot constitui o sursă pentru elaborarea și completarea unor cursuri destinate studenților la specialitățile de istorie, teologie etc. Conținutul lucrării poate fi folosit la elaborarea monografiilor de sinteză privind realitățile istorice privitoare la evoluția vieții religioase, a monahismului din Moldova. Teza va contribui la elucidarea unor noi aspecte din istoria românilor, inclusiv a celei bisericești. Materialul prezentat poate servi la elaborarea tezelor de licență, masterat, doctorat, precum și la pregătirea prelegerilor, conferințelor, prezentărilor în mass-media.

Aprobarea rezultatelor. Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului de Istorie a Românilor, Universală și Arheologie a Facultății de Istorie și Filosofie a USM. Rezultatele investigației au fost reflectate de autor sub forma unor comunicări la conferințe științifice naționale și internaționale la care au participat specialiști în domeniul vizat. Totodată, rezultatele investigației noastre au fost valorificate prin publicarea articolelor științifice și a rezumatelor în diverse culegeri și reviste de specialitate.

Manifestări științifice: Conferința *Integrare prin cercetare și inovare*, Chișinău, Moldova, 10–11 noiembrie, 2014; Conferință științifică internațională *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, Chișinău, 28–29 septembrie 2021, ediția a VIII-a; *Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie a Facultății de Istorie și Filosofie*. Chișinău, 26–27 mai 2022.

O parte din rezultatele științifice au fost publicate în articole și studii științifice. Dintre acestea menționăm:

Mănăstirea Hârbovăț în demersul istoriografic din Republica Moldova. In: Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie a Facultății de Istorie și Filosofie. Universitatea de Stat din Moldova. In memoriam Ion Niculiță (1939–2022), Ediția

VIII, 26–27 mai 2022. / Ed.: Aurel Zanoci. Program. Rezumatele comunicărilor, Chișinău, 2022. ISBN 978-9975-71-901-8.

Rolul spiritual și social al Icoanei Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț. In: Conferință științifică internațională Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine, Chișinău, 28–29 septembrie 2021, ediția a IV-a. ISSN 2558 – 894X;

Lucrările edilitare din complexul monastic de la Hârbovăț (1812–1940). In: Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă. Chișinău, 2020, nr. 2 (57), categoria „B”. ISSN 2587 – 3687;

Aspecte privind învățământul monahal primar din Basarabia în secolul al XIX-lea. In: Conferința Integrare prin cercetare și inovare, Chișinău, Moldova, 10–11 noiembrie, 2014;

Fondarea și ctitorii mănăstirii Hârbovăț în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. In: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice), 2018, nr. 4(144), categoria „B”. ISSN 2345 – 1009;

Unele precizări cu referire la statutul instituțiilor monastice din spațiul pruto-nistean în secolele XIX–XX. In: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Umanistice), 2013, nr. 4(64), categoria „B”. ISSN 2345 – 1009.

Rezultatele cercetării obținute, valorificate editorial și prezentate la forumurile științifice, pot fi utilizate în cadrul diferitor programe de studii ale instituțiilor de învățământ preuniversitar și universitar, cât și în investigarea vieții cultural-spirituale.

Sumarul capitolelor tezei. Teza de doctor în istorie cu titlul *Rolul mănăstirii Hârbovăț în viața monahală din spațiul pruto-nistean (anii '30 ai sec. al XVIII-lea – anii '60 ai sec. al XX-lea)* a fost întocmită în conformitate cu cerințele înaintate de Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare, stipulate în regulamentele în vigoare. Lucrarea este constituită din adnotări în limbile română, engleză și rusă; lista tabelor și abrevierilor; introducere; trei capitole divizate în subcapitole; concluzii generale și recomandări; bibliografie; anexe; declarația privind asumarea răspunderii; CV-ul autorului.

Introducerea include următoarele elemente: actualitatea și importanța temei abordate, problema cercetării, scopul lucrării, obiectivele cercetării, ipoteza de cercetare, cadrul geografic și cronologic, sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese, aprobarea rezultatelor cercetării și sumarul compartimentelor tezei.

Capitolul 1 este intitulat *Istoriografia și sursele istorice*. Din perspectivă istoriografică, subiectul cercetat a inclus patru etape distincte, aflate în congruență cu evoluția istorică a spațiului vizat: 1) prima etapă include anii 1812–1917; 2) a doua etapă are în vizor perioada interbelică și cel de-al Doilea Război Mondial (1918–1940, 1941–1944); 3) a treia etapă în

procesul de cercetare a vieții eclesiastice și a monahismului include perioada sovietică (anii 1940–1941, 1944 – sfârșitul anilor '80 ai sec. XX); 4) a patra etapă se încadrează în jaloanele cronologice cuprinse între sfârșitul anilor '80 ai sec. XX și până în prezent. Au fost analizate surse istorice inedite (documente de arhivă) și editate (documente editate; cartea bisericească, note și însemnări de călătorie; memorialistica, presa; surse iconografice).

În Capitolul 2 – *Evoluția mănăstirii Hârbovăț în contextul vieții monahale al spațiului pruto-nistean (anii '30 ai sec. al XVIII-lea – anii '60 ai sec. al XX-lea)* – se abordează dinamica vieții monahale în spațiul pruto-nistean; fondarea și ctitorii mănăstirii Hârbovăț; comunitatea monahală a mănăstirii Hârbovăț: constituire, componență numerică și etnică. S-a acordat atenție rolului stareților în dezvoltarea așezământului monahal Hârbovăț și a vieții monahale regionale.

Capitolul 3, cu denumirea *Locul și rolul patrimoniului spiritual, cultural și material al mănăstirii Hârbovăț în activitatea monahală din Basarabia (anii '30 ai sec. al XVIII-lea – mijlocul sec. XX)*, include următoarele subiecte: rolul spiritual și social al Icoanei Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț; învățământul monahal și primar; Școala de Cântăreți Bisericești din Eparhia Chișinăului; pe baza surselor documentare se abordează constituirea și dinamica patrimoniului imobil al mănăstirii Hârbovăț.

Fiecare capitol este urmat de *Concluzii*, iar la finalul lucrării au fost incluse *Concluzii și recomandări*, ce reies din rezultatele obținute în urma investigării temei propuse. Sunt anexate tabele și surse iconografice, ce conțin informații valoroase la subiectul abordat.

1. ISTORIOGRAFIA ȘI SURSELE ISTORICE

1.1. Istoriografia problemei

În una dintre primele lucrări cu caracter academic publicate de domnul erudit al Moldovei, Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, acesta ne informa că la începutul sec. al XVIII-lea în Țara Moldovei erau peste 200 de mănăstiri și tot atâtea metocuri¹, care, potrivit estimărilor cercetătorului Vlad Ghimpu, cuprindeau cca 400 de mănăstiri și schituri², multe dintre care, desigur, se aflau în partea de răsărit a țării, adică în estul Moldovei. Cu toate acestea, se impune de făcut următoarea precizare la datele înaintate de către domnul-cărturar moldovean. Sub termenul de *mănăstiri*, cu siguranță, acesta avea în vedere mănăstiri propriu-zise, schituri și chilii sihăstrești înregistrate pe tot cuprinsul țării, iar sub noțiunea de *metocuri*, cu siguranță, nu trebuie să înțelegem așezăminte monahale, în adevăratul sens al cuvântului, ci acele bunuri, moșii, odăi, case, dughene etc. pe care le stăpâneau mănăstirile în diferite regiuni.

Parte componentă a istoriei ecleziastice în context general și al monahismului în mod special din spațiul pruto-nistrean, identificarea și cercetarea rolului avut de mănăstirea Hârbovăț, asemeni altor cercetări tematice legate de evoluția unor structuri statale, instituții sociale de cultură, spiritualitate și de altă natură, este indisolubil legată de intensificarea cercetării trecutului pe teme științifice, începând cu prima jumătate a sec. al XIX-lea³.

Până la acest prag cronologic au apărut mai multe informații sporadice și sumare referitoare la viața monastică din spațiul geografic vizat, din considerentul că acestea se încadrează mai mult în categoria izvoarelor istorice și au un caracter informativ-descriptiv, începând cu mijlocul secolului naționalităților, inclusiv în Imperiul Rus, se declanșează un adevărat bum de investigare a diferitor tematici din domeniul istoriei religiei creștin-ortodoxe. Astfel, demersul istoriografic al vieții religioase se conturează tot mai mult în peisajul cercetărilor istorice, validând diverse teme, aspecte și accente inerente epocii în care au fost abordate.

Pornind de la această stare de lucruri, cercetarea problemei în cauză – a rolului mănăstirii Hârbovăț în viața monahală cuprinsă între râul Prut și fluviul Nistru în anii '30 ai sec. al XVIII-lea – anilor '60 ai sec. XX – se încadrează, asemeni altor subiecte de cercetare din domeniul istoriei, în patru etape distincte, aflate în congruență cu evoluția istorică al spațiului vizat: 1) prima etapă include anii 1812–1917; 2) a doua etapă are în vizor perioada interbelică și cel de-al

¹ Cantemir, D. *Descrierea Moldovei*. Chișinău, București: Litera Internațional, 2001, p. 257.

² Ghimpu, V. *Biserici și mănăstiri medievale în Basarabia*. Chisinau: Editura Tyragetia, 2000.

³ Turcanu, I., Nicolaescu, I. *Bibliografia istorică a Basarabiei și Transnistriei*. Chișinău: Editura Litera, 2005.

Doilea Război Mondial (1918–1940, 1941–1944); 3) a treia etapă în procesul de cercetare a vieții eclesiastice și a monahismului include perioada sovietică (anii 1940–1941, 1944 – sfârșitul anilor '80 ai sec. XX); 4) a patra etapă se încadrează în jaloanele cronologice cuprinse între sfârșitul anilor '80 ai sec. XX și până în prezent.

Aceste segmentări temporale au fost puternic influențate de particularitățile regimurilor politice, statale, mentalităților colective, fluctuațiilor de concepții despre viață, fiind, totodată, marcate de particularități istorice, politice, ideologice, culturale, spirituale etc. Au conturat dimensiuni temporale, sincope și turbulențe specifice, generând, totodată, abordări distincte, care rezidă în realitățile istorice, dar și în nivelul de pregătire intelectuală a celor care au abordat subiectul în cauză.

1) *Prima etapă* a cercetării vieții monahale demarează chiar în primii ani după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Încă din prima jumătate a sec. al XIX-lea, din partea mediilor academice din Imperiul Rus parveneau diferite solicitări legate de cunoașterea unor date sau evenimentele marcante dintr-o anumită regiune, prin care se semnalau anumite antichități și vestigii istorice de origine regională sau locală. Totodată, în diferite centre regionale ale imperiului a sporit numărul de persoane interesate de trecutul regiunii sau al unor locuri importante, de activitatea unor personalități notorii etc. Drept urmare au fost instituite diferite forme instituționale și colective de cercetare. Un astfel de centru a activat la Odesa, care, începând cu anul 1828, a jucat rolul de oraș-reședință gubernială a Novorosiei și a Basarabiei. În anii '40 ai sec. al XIX-lea aici a fost constituită Societatea de Istorie și Antichități, o structură autonomă fondată de personalități și din cei pasionați de istorie, care avea drept obiectiv cercetarea trecutului și colectarea de vestigii ale culturii materiale antice și ale altor perioade referitoare la teritoriile cuprinse în perimetrul guberniei și în speță din spațiul nordic al Mării Negre¹. În cadrul acestei societăți a fost fondat și *Buletinul Societății de Istorie și Antichități din Odesa*² în care de-a lungul perioadei de funcționare a Societății au fost publicate numeroase studii și articole cu tentă istorică. Au fost editate mai multe studii și materiale dedicate trecutului nu doar al teritoriilor din zona septentrională a Pontului Euxin, ci și a Basarabiei, prin diverse însemnări de călătorie, documentare, biografii etc. O contribuție aparte în cercetarea trecutului vieții monahale din spațiul pruto-nistean în paginile Buletinului le-a avut Nicolai Murzakevici, care a editat valoroase documente și studii cu privire la monahismul din Basarabia, incluzând

¹ Савчук, В. С. *Историко-научный анализ деятельности естественнонаучных обществ юга Украины, Крыма и Бессарабии: вторая половина XIX – начало XX века*. Автореферат диссертации по истории, специальность ВАК РФ 07.00.07, Днепропетровск, 1996, с. 16.

² *Записки Одесского общества истории и древностей*. Том 1-24, Одесса, 1844–1917.

așezămintele monahale Dobrușa, Curchi, Japca, Hârbovăț, Hârjauca¹. Studiile elaborate de N. Murzakevici pot fi considerate lucrări de pionierat în domeniul cercetării vieții monahale din Basarabia.

Un alt autor care a contribuit la cercetarea subiectului ce ne interesează a fost statisticianul, ofițerul Statului-Major Aleksandr Zașciuk², care în lucrarea sa dedică un compartiment descriptiv vieții monahale. Acest autor a preluat informații de la N. Murzakevici, însă a adus și anumite contribuții proprii asupra subiectului abordat. Potrivit datelor furnizate de A. Zașciuk, în anii 1850 în Basarabia activau 18 mănăstiri și schituri, numărul acestora fiind mai redus decât în anul 1812, interval cronologic în care existau 40 de vetre monahale³. Se prezintă informații relevante vizavi de componența etnică a comunității monahale (rusești sau moldo-rusești)⁴.

Un punct de referință în valorificarea producției editoriale în domeniul ecleziasc îl reprezintă anul 1867, atunci când a început să fie editat *Buletinul Eparhiei Chișinăului*, publicație ecleziască în care se inserau materiale valoroase referitoare la istoria vieții așezămintelor monahale basarabene. Autorii acestor materiale în mare parte erau reprezentanții clerului și cunoșteau realitățile pe care le descriau. Astfel, aici au fost incluse contribuțiile esențiale ale ieromonahului Maximilian (Mihail Ikonnikov), blagocin al mănăstirii Japca, care a publicat *Pomelnicul* mănăstirii Japca (1872), monument unic al vieții religioase basarabene din sec. al XIX-lea⁵. În acest document se prezintă 106 călugări de la Japca, unii dintre aceștia având tangențe și cu mănăstirea Hârbovăț.

În alte volume ale *Buletinului* au fost editate lucrări de rezonanță, cum ar fi studiile lui Mihail Ganițchi, dedicate mănăstirilor din Basarabia, ale cărui operă pune bazele microcercetărilor istorice ale mănăstirilor de la fondare până în anii 1880⁶; această lucrare a stat la temeiul viitoarelor studii dedicate lăcașuri monastice din spațiul pruto-nistean. De asemenea, datorită contribuției unor slujitori ai bisericii, în paginile *Buletinului* au fost editate materiale dedicate mănăstirii Hârbovăț. De exemplu, arhimandritul Serafim a descris bisericile lăcașului monahal, prezentând programul iconografic, biblioteca, inventarul bisericesc, arhivele,

¹ Мурзакевич, Н. *Краткое описание бессарабских монастырей*. In: *ЗООИД*, том. I, 1844, том II, 1848–1850; *Idem*, *Сведения о некоторых православных монастырях епархий Херсонской и Кишиневской*. In: *ЗООИД*, том. II, 1848–1850, Отд. II–III, с. 302–329.

² Защук, А. *Материалы для географии и статистики России. Бессарабская область*. Т. 1–2, Спб., 1862, с. 197–237.

³ *Ibidem*, т. 2, pp. 138; 197–237.

⁴ *Ibidem*, p. 190.

⁵ Максимиян. *Синодик Шабского Вознесенского монастыря*. In: *КЕВ*, № 13–15, 1872.

⁶ Ганицкий, М. Монастыри в Бессарабии. In: *КЕВ*, 1883, № 16, с. 530–552.

documentele, donatorii, biblioteca, edificiile auxiliare¹. Completări și corectări ale materialelor editate de preotul Serafim au fost prezentate de arhimandritul Nafanail (Nicolaie Danilevski)², blagocin al lăcașurilor monahale din jud. Orhei (1869 – anii '80 ai sec. al XIX-lea)³.

Printre cei care au avut drept temă predilectă de cercetare a vieții monahale au fost A. Stadnițchi⁴ și Vasili Curdinovski⁵, care, pe lângă alte subiecte de istorie, au fost autori preocupați de evoluția și activitatea Casei Arhieriești din Chișinău.

În lucrarea lui Zamfir Arbore editată în 1898 se abordează și subiectul istoriei lăcașurilor monahale din spațiul pruto-nistean⁶, bazându-se în mare parte pe informațiile publicate de N. Murzakevici și A. Zasciuk, menționate mai sus.

În anul 1903, la Moscova, a fost editată o culegere de studii sub redacția controversatului publicist basarabean Pavel Crușevan, în cadrul căreia este publicat și un amplu material despre mănăstirile din regiune, inclusiv despre mănăstirea Hârbovăț⁷.

O problemă importantă a vieții spirituale din spațiul pruto-nistean se referă la apariția și dezvoltarea Școlii de Cântăreți Bisericești (dascăli, psalți), fondată în a doua jumătate a sec. al XIX-lea la mănăstirea Hârbovăț. O atenție aparte acestui subiect i-a acordat Iosif Parhomovici în schița sa biografică dedicată episcopului Arcadie, vicar al Eparhiei Chișinăului⁸.

De o valoare incontestabilă pentru cunoașterea evoluției politicii Imperiului Rus și a autorităților ecleziastice în raport cu viața monahală sunt studiile biografice dedicate ierarhilor Eparhiei Chișinăului și Hotinului, de la fondarea acesteia în toamna anului 1812 și până la 1917; printre cele mai importante lucrări ce merită o atenție deosebită sunt studiile lui A. Silin⁹ și ieromonahului Sevastian (Vesta)¹⁰ dedicate arhiepiscopului Dimitrie Sulima și lui Axentie Stadnițchi¹¹, cu privire la Gavriil Bănulescu-Bodoni, frații Andrei și Iosif Parhomovici, care în

¹ Серафим. Описание Гербовецкого монастыря, состоящего в Кишиневской епархии. In: *КЕВ*, 1874, № 11, с. 420-427, № 12, с. 454-464, № 14, с. 520-535, № 16, с. 580-592.

² Нафанаил. Несколько слов по поводу помещенного в Епархиальных Ведомостях описания Гербовецкого монастыря. In: *КЕВ*, № 17, с. 655-662, № 20, 1874, с. 758-763.

³ ANRM. F. 1269, inv. 1, d. 1, ff. 5v-6.

⁴ Стадницкий, А. Бессарабская экзаршеская типография при Кишиневском архиерейском доме. In: *КЕВ*, 1892, №1-2, с. 13-37.

⁵ Курдиновский, В. Освящение Кишиневского епархиального дома. In: *КЕВ*, 1911, № 52, с. 1737-1754; *Ibidem*, Рукописная церковнославянская грамматика Гербовецкого монастыря Бессарабской губернии. In: *ТБЦИАО*. 1910, № 4, с. 1-32.

⁶ Arbore, Z. *Basarabia în secolul XIX*, București, 1898, pp. 275-276, 315-352.

⁷ *Бессарабия*. Под ред. П.А. Крушевана, Москва, 1903, с. 145-473.

⁸ Parhomovici, I. Episcopul vicar Arcadie. In: *RSIABC*, v. II, pp. 162-168.

⁹ Силин, А. Е. Дмитрий, Архиепископ Кишиневский и Хотинский. In: *КЕВ*, 1867, № 1, с. 1-12, № 2, с. 46-52, № 3, с. 93-102, № 4, с. 135-139, № 5, с. 179-184, № 6, с. 213-217, № 7, с. 255-260, № 8, с. 281-285, № 9, с. 313-315, 1868, № 16, 19-21, 24.

¹⁰ Севастиан (Веста, иеромонах). Жизнь и деятельность преосв. Дмитрия Сулимы за время самостоятельного управления его Кишиневской епархией. In: *ТБЦИАО*, 1910, вып. 4, с. 1-53.

¹¹ Стадницкий, А. *Митрополит Гавриил Бэнулеску-Бодони*, Кишинев, 1894.

decursul a câtorva decenii au scos în evidență activitatea unor ierarhi ruși ce s-au aflat în fruntea Eparhiei Chișinăului și a Hotinului sub dominație țaristă¹, lucrările celor doi fiind adevărate tezaure de informații, colectate atât din arhivele eparhiale, cât și din alte surse. Din perioada păstoriei arhiepiscopului Irinarh Popov (1844–1858) dispunem de unele informații ce ni le oferă un exarh al mănăstirilor cu privire la starea vieții monahale și a nivelului de educație din cadrul lor². G. Efimov, în studiul său cu privire la viața și activitatea ierarhului amintit, ne informează, „din relatările unui exarh al mănăstirilor, că «situația lucrărilor de cancelarie în aceste mănăstiri este slabă, conducătorii mănăstirilor, în aceeași măsură și viețuitorii, sunt foarte slab pregătiți în ale scrisului, îndeosebi de a duce corespunzător și cu acuratețe condicile de venituri și cheltuieli ale mănăstirilor»”³. De menționat faptul că în aceste studii se prezintă și informații ce au conexiune directă cu mănăstirea Hârbovăț. Astfel, pot fi depistate schițe istorice, mișcări clericale, oficiali religioase etc.

¹ Пархомович, А. М. Преосвященный Августин, епископ Аккерманский, викарий Кишиневской епархии, с сообщением сведений вообще его жизнедеятельности. Кишинев, 1908, 59 с.; *Idem*, Ректор Кишиневской духовной семинарии, архимандрит Варлаам. In: *ТБЦИАО*, 1910, вып. 1, с. 50-61; *Idem*, Высокопреосвященный Антиохий, архиепископ Кишиневский и Хотинский. In: *ТБЦИАО*, 1911, вып. 6, с. 1-84. *Idem*, Архиепископ Павел и деятельность его в Кишиневской епархии. In: *ТБЦИАО*. 7-й выпуск, юбилейный, 1812–1912 г. Кишинев: Епархиальная типография, Кишинев, 1912, 319 с.; *Idem*, Краткие биографические сведения об иерархах Кишиневской епархии с 1882 по 1913 год. In: *ТБЦИАО*, 1914, вып. 9, с. 333-349. Пархомович, А. М. Преосвященный Аркадий, бывший Аккерманский, викарий Кишиневской епархии, Кишинев, 1909, 86 с. *Idem*, Архипастыри Кишиневской епархии. Введение. In: *ТБЦИАО*, 1910, вып. 4, с. 5-24. *Idem*, Краткий очерк жизни и деятельности Высокопреосвященного Гавриила Бэнулеску-Бодони. In: *ТБЦИАО*, 1910, вып. 4, с. 1-55, вып. 5, с. 1-8; *Idem*, Деятельность архиепископа Иринарха в период управления им Кишиневской епархии. In: *ТБЦИАО*, 1911, вып. 6, с. 1-93; *Idem*, Архиепископ Павел и деятельность его в Кишиневской епархии (23 июня 1871г. – 16 июля 1882 г.). In: *ТБЦИАО*, 1912, вып. 7, 315 с.; *Idem*, Краткий очерк жизни и деятельности Высокопреосвященного Серафима (Чичагова), архиепископа Кишиневского и Хотинского. К столетию Кишиневской епархии (1813-1913 гг.). In: *ТБЦИАО*, 1913, вып. 8, с. 1-294; *Idem*, Архипасторское служение архиепископа Неофита, бывшего Кишиневского и Хотинского, с портретом и автографом. In: *RSIABC*, 1920, том XII, с. 1-165. Parhomovici, I. M. Câteva date noi privitoare la moșiile mănăstirilor, așa-numite închinat, din Basarabia. In: *RSIABC*, 1921, vol. XIII, pp. 33-41; *Idem*, Măsurile întreprinse în Basarabia de Mitropolitul Gavril Bănulescu-Bodoni contra comerțului în zilele duminicale și de sărbători. In: *RSIABC*, 1921, vol. XIII, pp. 68-78; *Idem*, Arhiepiscopul Serghie și activitatea lui în eparhia Chișinăului (21 august 1882 – 12 ianuarie 1891). In: *RSIABC*, 1924, vol. XV, pp. 83-86; *Idem*, Înființarea Societății istorico-arheologice bisericești și începutul activității ei. In: *RSIABC*, 1924, vol. XV, pp. 100-112. *Idem*, Episcopul Isaachie și activitatea sa în eparhia Chișinăului (1891, ianuarie 12 – 1892, noiembrie 21). In: *RSIABC*, 1927, vol. XVII, pp. 1-58; *Idem*, Episcopul Iacob și epoca administrării lui în eparhia Chișinăului și Hotinului (1898 ianuarie 2 – 1904 august 12). In: *RSIABC*, 1928, vol. XVIII, pp. 7-128. *Idem*, Episcopul Vladimir și epoca administrării lui în eparhia Chișinăului și Hotinului (12 august 1904 – 16 septembrie 1908). In: *RSIABC*, 1928, vol. XVIII, p. 131-244. *Idem*, Scurtă schiță istorică despre arhiepiscopii Chișinăului și Hotinului (1914-1917): arhiepiscopul Platon și arhiepiscopul Anastasie. In: *RSIABC*, 1929, vol. XIX, pp. 1-25; *Idem*, Scurtă schiță istorică despre Societatea Istorico-Arheologică Bisericească din Basarabia de la 1904 până la 1929. In: *RSIABC*, 1929, vol. XIX, pp. 393-416. *Idem*, Николай Васильевич Неводчиков, в последствии архиепископ Неофит, бывший Кишиневский и Хотинский. Биографический очерк. In: *RSIABC*, 1929, vol. XIX, pp. 42-107.

² Ефимов, Г. Краткая биографическая сведения о Преосвященном Иринархе, архиепископе Кишиневском, и о состоянии при нем Кишиневской епархии. In: *ТБЦИАО*. 6-й выпуск, под редакцией преподавателя Кишиневской духовной Семинарии Василия Курдиновского, Кишинев: Епархиальная типография, 1911, с. 17.

³ *Ibidem*.

Un impact major asupra dinamicii istoriei vieții monahale l-a avut activitatea Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia (1898–1903)¹, care a editat volumele *Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии* (în limba română, *Lucrări ale Comisiei Guberniale Științifice a Arhivelor din Basarabia*). De exemplu, profesorul de la Seminarul Teologic Vasili Curdinovschi a publicat lista celor mai vechi lăcașuri sfinte din Basarabia², iar preotul Al. Proțenko a publicat o istorie a schitului Rudi³. Materiale importante sunt dedicate istoricului și evoluției mănăstirii Hârbovăț.

Punerea bazelor unor cercetări sistemice ale istoriei eclesiastice și a valorilor arheologice, cărturărești se produce odată cu instituirea la Chișinău a primei Societăți de Arheologie și Istorie a Bisericii, în anul 1904, și apariția *Revistei Societății* (1910), inițial în limba rusă, iar după 1918, în limba română⁴. În paginile acestei publicații, clerici, învățători și profesori din instituțiile de învățământ din Chișinău au elaborat studii valoroase dedicate vieții eclesiastice din regiune, cu conexiune directă sau tangențială a mănăstirii Hârbovăț, au valorificat documente din arhivele curente și cele de stat cu privire la trecutul acestei regiuni.

2) *Perioada interbelică și cel de-al Doilea Război Mondial (1918–1940, 1941–1944)* constituie segmentul când Basarabia a fost parte componentă a României, cu excepția anilor 1940–1941. Despre importanța majoră pe care o acorda statul român religiei ortodoxe ne vorbește și Constituția din 1923. Astfel, potrivit legii supreme, „în virtutea înaltei lor situațiuni în stat și Biserică” mitropolii țării, episcopii eparhioți ai BOR erau desemnați drept membri de drept ai Senatului României. BOR a fost considerată religia mării majorități a românilor, fiind biserica dominantă în statul român (art. 22)⁵.

Biserica din Basarabia a făcut parte din cadrul BOR, fiind organizată în conformitate cu Legea și Statutul de Organizare din 3 noiembrie 1925. Spre deosebire de Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, unde era promovată o propagandă antireligioasă și de lichidare a instituțiilor de cult⁶, în Basarabia a avut loc o renaștere culturală și spirituală generată de apariția a noi publicații în limba română și de oficierea serviciilor divine în această limbă. O imagine panoramică a lăcașurilor sfinte după primul deceniu de la Unirea Basarabiei cu România ne-o oferă doctorul Petre V. Cazacu: „Mănăstirile noastre vechi moldovenești, care au

¹ Vezi Jarcuțchi, I. *Comisia Gubernială Științifică a Arhivelor din Basarabia: (sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX)* / Red. șt. Mihai Adauge, Ion Xenofontov, Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2012. 272 p.

² Курдиновски, В. Список древнейших церквей Бессарабской губернии. In: *ТБГУАК*, том I. Кишинев, 1910, pp. 70-177.

³ Проценко, Ал. История скита Рудь. In: *ТБГУАК*, том IX. Кишинев, 1914, pp. 351-366.

⁴ Cuprinsul volumelor I-XVI editate de Societatea Istoric-Arheologică Bisericească din Chișinău. In: *RSIABC*, vol. 1, 1927, pp. 309-316.

⁵ Constituția României din 1923. In: *Monitorul Oficial*, 29 martie 1923, nr. 282.

⁶ Burlacu, V. *Formarea și evoluția RASS Moldovenești (1924–1940)*, Chișinău, S.n., 2021, pp. 329-337.

rezistat mai mult rusificării, cele dintâi au revenit la naționalizare și pe această cale la o mai largă mângâiere, luminare și îndrumare a poporului pe calea bună a mântuirii și propășirii”¹.

Pe acest fundal istorico-spiritual benefic, un aport deosebit la dezvoltarea cercetării trecutului vieții bisericești în regiune îl are și generația de cercetători din perioada interbelică, formați în instituțiile de învățământ din cadrul României întregite, cum ar fi Chișinău, Iași, București, Cluj, Cernăuți. Constatăm o viziune integraționistă a mișcării clericale și a monahismului la nivelul întregului spațiu românesc. Activitatea de cercetare științifică în domeniul istoriei, inclusiv a celei ecleziastice, s-a format într-un cadru instituțional susținut de statul român². O particularitate a acestor lucrări rezidă în faptul că autorii s-au deplasat la fața locului (*de visu*) pentru a realiza cercetări, de aceea istoriografia respectivă poate fi considerată, într-o anumită măsură, și drept izvor istoric.

Importante contribuții istoriografice au adus o pleiadă de autori consacrați. În acest sens, menționăm lucrările valoroase ale lui Constantin Tomescu³, Nicolae Popovschi⁴, Ștefan Ciobanu⁵, Aurel Sava⁶, Leon Boga⁷, Toma Bulat⁸, Ștefan Berechet⁹, Nicolae Nicolescu¹⁰, Paul Paul Mihail(ovici)¹¹ ș.a. personalități care au studiat trecutul regiunii într-o abordare complexă a istoriei ecleziastice, inclusiv din perspectiva evoluției monahismului din perioada medievală până în perioada țaristă.

¹ Cazacu, P. V. Moldova dintre Prut și Nistru. 1918–1928. Zece ani de la Unire / Ediție îngrijită de Anatol Petrencu, Chișinău: Știința, 2019, p. 196.

² Xenofontov, I. V. Istoria Unirii. In: *Akadosmos*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 4 (59), 2020, p. 84.

³ Tomescu, C. Acte de la mănăstirea Curchi (jud. Orhei). In: *AB*, 1929, nr. 3, pp. 98-114. *Idem*, Înființarea eparhiei Chișinăului și Hotinului – 1813. In: *AB*, 1929, nr. 1, pp. 32-42; nr. 2, p. 31-50; nr. 3, pp. 31-38; nr. 4, pp. 7-23. *Idem*, Însemnări pe cărțile mănăstirii Dobrușa (Soroca). In: *AB*, 1929, nr. 1, pp. 59-61; *Idem*, Știri catagrafice din bisericile Principatelor la 1810. In: *AB*, 1930, nr. 3, pp. 204-214; *Idem*, Tablou de mănăstiri și schituri din Moldova și cu arătarea moșiilor ce aveau ele în 1812. In: *RSIABC*, 1933, vol. XXIII, pp. 311-326; *Idem*, Diferite știri din arhiva Consiliului Eparhial Chișinău. In: *AB*, 1932, nr. 4, 1934, nr. 3, 1935, nr.1.

⁴ Popovschi, N. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*. Chișinău, 1931. 511 p. Reeditare, Chișinău: Ed. Museum, 2000. 503 p.

⁵ Ciobanu, Șt. *Mănăstirea Țigănești*, Chișinău, 1931. 18 p.

⁶ Sava, A. *Documente orheiene. Mănăstirea Harbovăț*, Chișinău, 1934, 40 p.

⁷ Boga L. T. Documente. Acte privitoare la mănăstirea Hâncu. In: *AB*, 1930, nr. 1, pp. 92-110.

⁸ Bulat T. G., Acte de la mănăstirea Curchi (jud.Orhei). In: *AB*, 1929, nr. 3, pp. 98-104.

⁹ Berechet Șt. Averile mănăstirii din Basarabia. In: *BOR*, ser. II, an. XL, 1923, nr. 3, București, p. 632-639; *Idem*, Mănăstirea Căpriana. In: *CMISB*, anul II, 1928, pp. 94-109.

¹⁰ Nicolescu, N. *Mănăstirea Condrița (cu 3 clișee în text)*, Bârlad: Tip. C. D. Lupașcu, 1932. 42 p.

¹¹ Mihailovici, P. Document din 1799 decembrie 1, de la Constantin Alexandru Ipsilanti de întărirea danieli către schitul Răciula, țin. Orhei. In: *CB*, 1928; *Idem*, Înfațișări de viață culturală românească la mănăstirea Noul Neamț. In: *VB*, 1935, nr. 11, pp. 53-60; *Idem*, Mănăstirea Căpriana, centru de sprijin al revoluționarilor bulgari, în secolul al XIX-lea. In: *VB*, 1938, nr. 1-2, pp. 61-62; *Idem*, Știri privitoare la mănăstirea Hâncu, jud. Lăpușna. In: *BOPB*, 1943, nr. 4, pp. 144-147; *Idem*, Izvodul călugărilor și averii mănăstirii Hârjauca, jud. Orhei, la 1817. In: *BOPB*, 1943, nr. 8, pp. 178-180; *Idem*, Izvodul călugărilor mănăstirii Curchi, ținutul Orhei, la anul 1817. In: *BOPB*, 1943, nr. 12, p. 114-118; *Idem*, Legături cărturărești dintre Mitropolia Moldovei și mănăstirea Noul Neamț. In: *Luminătorul*, 1939, nr. 5, pp. 306-312; nr. 6, pp. 365-370; *Idem*, *Mărturii de spiritualitate românească în Basarabia. Așezăminte, scrieri, personalități*, Chișinău: Știința, 1993. 408 p.

Despre stareții mănăstirii, ce reprezintă unul din subiectele cercetării noastre, de-a lungul timpului s-au expus mai mulți cercetători ai vieții monahale, unul dintre primii care a întocmit un repertoriu al acestora a fost ierarhul Visarion Puiu, care în lucrarea sa cu privire la evoluția monahismului în Basarabia¹ a întocmit primele liste ale conducătorilor așezămintelor monastice din Basarabia, indicând totodată și limitele cronologice în care au activat aceștia. Autorul a prezentat, totodată, o scurtă istorie a fiecărui așezământ monahal. Lucrarea respectivă decenii la rând a servit drept sursă de informare pentru cei care s-au interesat de evoluția monahismului, fiind deseori preluată *ad-litteram* în alte lucrări.

În anul 1926, sub îngrijirea academicianului Ștefan Ciobanu a văzut lumina tiparului un volum colectiv cu titlul *Basarabia: Monografie*². Prezintă interes clasificarea așezămintelor monahale din această lucrare cu caracter enciclopedic. Astfel, o parte din vetrele monahale au fost incluse în compartimentul *Basarabia pitorească* (Mănăstirea Chițcani, Mănăstirea Borisovca)³, iar o altă parte – la capitolul *Mănăstiri* (Vărzărești, Căpriană, Noul Neamț [Chițcani], Hâncu, Dobrușa, Hârbovăț, Hârjauca, Saharna, Japca)⁴. Cu alte cuvinte, observăm că autorii au considerat necesar să prezinte mănăstirea Noul Neamț [Chițcani] la ambele compartimente. Totodată, informația referitoare la mănăstirea Hârbovăț este contextualizată la cadrul natural, fapt reflectat chiar în partea introductivă a textului: „Mănăstirea Hârbovățul. Pe valea Ichelului. Apare din mijlocul verdeții grădinilor bogate”. În această lucrare se perpetuează opinia potrivit căreia mănăstirea Hârbovăț a fost fondată la 1730 de către armașul Constantin Garbuz⁵.

În contextul în care în Uniunea Sovietică era pe larg promovat ateismul militant, autorii români nu au scăpat din vizor contribuțiile istoriografice din Imperiul Rus. Astfel, au fost publicate lucrările profesorului Iosif Parhomovici, care a analizat profilul de personalitate al episcopului Isaachie și activitatea sa în Eparhia Chișinăului (12 ianuarie 1891 – 12 noiembrie 1892)⁶. Pe timpul acestui ierarh, numărul bisericilor s-a majorat de la 1046 de lăcașuri la 1054, activau 14 mănăstiri de monahi și 5 de monahii. Lăcașurile monahale din Basarabia, în mare parte, nu aveau subvenții de la stat, acestea asigurându-și existența din activități gospodărești și din arendarea bunurilor mănăstirești. Monahiile și surorile de ascultare mai obțineau resurse din lucrul manual, în mod special prin țesături de lână și lucrări de șiac. La 19 decembrie 1892,

¹ Puiu, V. *Mănăstirile din Basarabia*, Chișinău, 1919, 98 p. Extras din *RSIABC*, vol. XI, 1919, 98 p.; *Idem*, Însemnări despre mănăstirile și schiturile eparhiei Hotinului din anul 1820. In: *AB*, an. II, 1930, nr. 3, pp. 262-268.

² *Basarabia: Monografie* / Sub îngrijirea lui Șt. Ciobanu, Chișinău: Imprimeria Statului din Chișinău, 1926. 471 p.

³ *Ibidem*, pp. 42-48.

⁴ *Ibidem*, pp. 207-224.

⁵ *Ibidem*, p. 218.

⁶ Parhomovici, I. Episcopul Isaachie și activitatea sa în eparhia Chișinăului. In: *RSIABC*, 1927, Vol. 17, pp. 1-58.

Isaachie, printr-un ordin sinodal, a fost numit în funcția de administrator al mănăstirii Hârbovăț¹.

Nicolae Popovschi în monumentală sa lucrare editată în 1931 referitoare la istoria bisericii basarabene în sec. al XIX-lea scoate în evidență puternicul sentiment religios al populației băștinașe, iar vetrele monahale sunt estimate drept centre de pelerinaj, necesare credincioșilor drept hrană spirituală în contextul vremurilor turbulente, care au marcat spațiul basarabeian².

O importanță deosebită o are lucrarea elaborată de magistratul Aurel V. Sava consacrată mănăstirii Hârbovăț³. Autorul a scos în evidență profiluri de ctitori, egumeni și a publicat 26 de documente. Pe baza materialului documentar, autorul a venit cu o altă opinie referitoare la fondatorul sfântului lăcaș. Astfel, s-a tras concluzia că drept ctitor al mănăstirii Hârbovăț nu trebuie considerat Constantin Garbuz, ci fiul acestuia, Ursache Carpuz⁴.

Istoriografia românească a reușit să consemneze acel an fatidic, de ocupație sovietică, în care sfântul lăcaș a avut de suferit din cauza autorităților sovietice. În acest sens menționăm lucrările elaborate de Iraclie Flocea⁵, Antim Nica⁶, Gheorghe Bezviconi⁷ ș.a. În cunoștință de cauză, protosinghelul Iraclie menționa la 1942 că „în ultimii zece ani au fost editate de mănăstire zeci de mii de cărți și broșuri cu conținut religios și moral, cărți de rugăciuni și iconițe care au fost distribuite mai toate în mod gratuit populației”⁸. Contextul anexării Basarabiei de către URSS cu implicații directe asupra vetrei monahale a fost prezentat de același autor în felul următor: „Numai la trei luni după ocuparea sovietică în Basarabia, mănăstirea aceasta era desființată și transformată într-un azil de copii bastarzi de toate neamurile”⁹. Situația a fost prezentată în contrast cu revenirea Basarabiei în componența statului român: „În prezent, însă, după numai un an de la revenirea armatelor noastre victorioase, după dezrobirea Basarabiei și izgonirea hoardelor atee staliniste, s-au refăcut multe”¹⁰. Antim Nica vorbea despre influența majoră a Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni asupra monahismului basarabeian. Ierarhul cărturar a fost influențat de spiritualitatea athonită și de învățăturile lui Paisie Velicicovschi¹¹. În

¹ *Ibidem*, pp. 16-17, 54.

² Popovschi N. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, Chișinău, 2000, p. 12.

³ Sava, A. Mănăstirea Hârbovăț (1730–1816), ctitori, egumeni și documente. In: *RSIABC*. Vol. XXIV. Chișinău, 1934, pp. 322-360.

⁴ *Ibidem*, p. 323.

⁵ Iraclie (Flocea), Mănăstirea Harbovăț. In: *Luminătorul*, 1942, nr. 9-10, pp. 582-584.

⁶ Antim, N. *Monahismul în Basarabia, 1812–1918*, Bălți: Tipografia Eparhială Bălți, 1940, 37 p.

⁷ Bezviconi, Gh. *Mănăstirea Japca din județul Soroca*, București: Tipografia „Fântâna Darurilor”, 1942.

⁸ Iraclie (Flocea). Mănăstirea Harbovăț. In: *Luminătorul*, 1942, nr. 9-10, p. 583.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 584.

¹¹ Antim, N. *op. cit.*, p. 6.

anii războiului, Gheorghe Bezviconi publica un studiu referitor la mănăstirea Japca, care a inclus 140 de documente, parte din care se referă la mișcarea monahismului din spațiul pruto-nistean¹.

3) *Cea de-a treia etapă* în procesul de abordare a vieții ecleziastice și a monahismului este perioada sovietică, atunci când teritoriul dintre Prut și Nistru, în cea mai mare parte, a fost cuprins în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. Anii 1940–1941, 1944–1989 constituie o etapă de declin în sensul valorificării trecutului și rolului Bisericii în societate. Partidul Comunist al Moldovei a promovat o intensă politică anticreștinească. Într-un articol din ziarul „Moldova Socialistă” din 7 septembrie 1940 a fost fixat dezideratul organizației de partid din RSSM de „a ajuta noroadale slobozite ale Basarabiei să se dezbaiere de la dușmanul (sic!) religios”². Cercetarea vieții religioase a fost restricționată de autoritățile laice, iar clerul a avut de de suferit în urma imixtiunii statului sovietic, prin asasinări, deportări sau *disparații* fără urmă³. Istoricii din Moldova sovietică au fost „angajați în frontul ideologic”, plonjând între știință, politică și ideologie, iar subiectul vieții religioase se încadra în temele tabuizate sau cele estimate ca fiind de esență reacționară⁴.

Sub impactul politicii ateiste, cercetarea istoriei Bisericii Ortodoxe a intrat într-o fază de stagnare. Pentru a ne crea o imagine generală despre „etapa ateismului militant”, segment cronologic în care au fost închise toate mănăstirile (cu excepția celei de la Japca), fiind limitat accesul la arhivele ce dețineau documente la subiectul abordat de noi, trecem în revistă unele titluri care încercau să fundamenteze aserțiunile regimului⁵. Din perspectiva ideologică a timpului, s-a mizat pe politica de „stârpire definitivă și completă a prejudecăților religioase”, generată de Partidul Comunist⁶.

Una din puținele lucrări din această perioadă, dedicată aspectelor economice ale domeniilor mănăstirești din interfluviul Prut și Nistru în secolele XVIII–XIX a fost teza de

¹ Bezviconi, Gh. *Mănăstirea Japca din județul Soroca...*

² Enciu, N. Considerații privind particularitățile regimului totalitar comunist din Moldova sovietică (1924–1991). In: *Akadosmos*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 4 (19), decembrie, 2010, p. 44.

³ Xenofontov, I. V. Atrocitățile bolșevice comise împotriva clerului ortodox din R(A)SS Moldovenească. In: *Arhivele memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz*, vol III: Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova /Cons., red. șt.: Anatol Petrencu, Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, 2019, pp. 276-298.

⁴ Dragnev, D. Xenofontov, I. V. Istoricul din RSS Moldovenească între știință, politică și ideologie. In: *Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări* /Ed.: Liliana Corobca, Iași: Polirom, 2019, pp. 494-515.

⁵ *Дин история религии и атеизмул ын Молдова*. Кулежера де студий. Ред. респ. К.В. Стратиевский, Ф.З. Табуншчик, Кишинэу, 1970; *Страницы истории и атеизма в Молдавии*. Сб. статей. Редкол. В.Н. Ермуратский, Кишинев, 1970; *Атеизм и антирелигиозная работа в Молдавии*, Кишинэу, 1971; Быску Ф. А. *Прочесул комбатерий религиией ортодоксе ын Молдова*, Кишинэу, 1974; Табакару Д. Н. Атеистическое воспитание в Советской Молдавии. In: *Вопросы философии*, Москва, 1977, № 3, с. 84-92.

⁶ *Деспре религии и бисерикэ. Кулежера де документе*, Кишинэу: „Карта Молдовеняскэ”, 1966, p. 72.

doctorat a lui Constantin Sâmboteanu¹. În această perioadă, Biserica și așezămintele monahale erau percepute de istoriografie drept instrumente și instituții de exploatare a clasei muncitoare. În anii restructurării și transparenței gorbacioviste au existat tendințe de abordare a istoriei vieții ecleziastice prin prisma unor subiecte distanțate de factorul politic. De exemplu, cercetătorul I. Taras a investigat lăcașurile de cult prin prisma arhitecturii².

4) *Cea de-a patra etapă* reprezintă o nouă fază în investigarea istoriei monahismului în spațiul istoric al Moldovei și în Basarabia, în special, și se începe odată cu declanșarea mișcării de eliberare națională din RSSM la sfârșitul anilor '80 ai sec. XX. Drept un catalizator în această privință servește discuția legată de aplicarea articolului 52 al Constituției URSS din 1977 cu privire la libertatea de conștiință, acțiune care a declanșat, începând cu anul 1988, un întreg proces de redeschidere a lăcașurilor de cult atât de mir, cât și monastice. Totodată, pe fundalul accesului la literatura anterior interzisă, dar și la documentele de arhivă, se inițiază un proces de reanimare a cercetărilor legate de trecutul vieții bisericești și a monahismului din regiunea pruto-nistreană.

Gama subiectelor sporește de la reeditarea lucrărilor autorilor care au cercetat istoria Bisericii Ortodoxe din Basarabia din perioada interbelică și reevaluarea acestora din perspectiva noilor surse, până la noi teme de cercetare; cap de afiș în acest sens îl au unele personalități contemporane care abordează mai multe aspecte legate de evoluția unor mănăstiri sau probleme de istorie monastică în diferite perioade.

În contextul în care s-a declanșat o „revoluție istoriografică” remarcăm apariția unor lucrări de sinteză istoriografică referitoare la evoluția vieții monahale în spațiul dintre Prut și Nistru. În acest sens, sunt valoroase contribuțiile științifice ale cercetărilor sintetice realizate de Eugen Onicov³, Andrei Eșanu și Valentina Eșanu⁴.

Perioada recentă este una prolifică în elaborarea lucrărilor consacrate aspectelor istorice ale lăcașuri monastice realizate în diferite contexte, cum ar fi cazul mănăstirii Hâncu, elaborate de Ion Tentiuc⁵, Teodor Candu¹; mănăstirea Condrița – Valentina Pelin, Sergius Ciocanu²,

¹ Сымботяну, К.И. *Социально-экономическое развитие монастырских вотчин Бессарабии в 1812–1873 гг.*: автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Кишинев, 1969, 36 с.

² Тарас, Я. Н. *Памятники архитектуры Молдавии XIV–XX вв.* Кишинев: «Тимпул», 1986, с. 45-62, 107-120.

³ Onicov, E. Reflecții istoriografice asupra istoriei vieții monahale din Basarabia. In: *Studia Universitatis: Seria Științe umanistice*, 2009, nr. 10, pp. 29-34.

⁴ Eșanu, A., Eșanu, V. Istoriografie ecleziastică din Basarabia /RSS Moldovenească / Republica Moldova (sec. XIX – începutul sec. XXI). In: *RIM*, 2011, nr. 3-4, pp. 17-43; *Idem*, Mănăstiri și centre religioase din Basarabia / RSS Moldovenească / Republica Moldova (sec. XIX – începutul sec. XXI). Aspect istoriografic. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova. Studii enciclopedice* / Coord. și red. șt. Andrei Eșanu; resp. de ed.: Mihai Adauge, Ion Xenofontov, Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2013, pp. 14-28.

⁵ Tentiuc, I. Repere istoriografice privind originea mănăstirii Hâncu. In: *Tyragetia*, 2002, XI, pp. 99-106; *Idem*, Contribuții la Istoria mănăstirii Hâncu. In: *Tyragetia*, 2003, XII, pp. 145-154.

mănăstirea Căpriană – Gheorghe Postică³ etc.; mănăstirea Horodiște (Țipova) – Sergius Ciocanu⁴, Ion Grițcu și Ludmila Iftodi⁵; mănăstirea Noul Neamț – Valentina Pelin⁶.

Perioada țaristă este reflectată în lucrările Silviei Scutaru⁷, moșiile mănăstirilor închinat la locurile sfinte – de Tatiana Varta⁸, Angela Zubco⁹, Teodor Candu¹⁰.

O retrospectivă istorică a arhitecturii așezămintelor monahale au realizat-o cercetătorii Luminița Ilvițchi¹¹, Eugen Bâzgu¹², Vlad Ghimpu¹³, Sergius Ciocanu¹⁴, Mariana Șlapac¹⁵.

Fenomenul antireligios generat de autoritățile sovietice este reflectat în lucrările unor cercetători și scriitori cum ar fi: Valeriu Pasat¹, Ion Țurcanu², Ludmila Tihonov³, Romeo Cemârtan⁴, Vladimir Beșleagă⁵, Veaceslav Ciorbă⁶, Ion V. Xenofontov⁷, V. Sodal⁸.

¹ Candu, T. Aspecte privind activitatea arhimandritului Chiril și ridicarea la rang de mănăstire a schitului Curchi din anul 1813. In: *Altarul Credenței*, nr. 1-2, 2014, pp. 53-56; *Idem*, Aspecte privind istoria monahismului din Basarabia în sec. XIX. Testamentul arhimandritului Chiril, starețul mănăstirii Curchi, și executarea prevederilor sale. In: *Studii de arhondologie și genealogie*, I, 2014, pp. 53-66.; *Idem*, Date noi despre stareții și evoluția vieții de obște la Schitul Suruceni: începutul sec. al XIX-lea. In: *Școală, educație, cercetare – de la restricționări ideologice la valori democratice europene*. Conferința științifică națională. Chișinău: CEP USM, 2014, pp. 39-41.

² Pelin, Valentina. Mărturii documentare despre schitul Condița înainte de 1783. In: *RIM*, 2002, nr. 3-4, pp. 13-20; Ciocanu S. Începuturile mănăstirii Condița. Construirea primei biserici de zid. Controverse. In: *RIM*, 2002, nr. 3-4, pp. 42-52.

³ Postică Gh. Mănăstirea Căpriană în viziune istorico-arheologică. In: *Akademios*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, 2005, nr. 1, pp. 38-42; *Idem*, Constantinescu, N. *Căpriană. Repere istorico-arheologice*, Chișinău: Ed. Știința, 1996. 110 p.

⁴ Ciocanu, S. Mănăstirea Horodiște de lângă satul Țipova: considerațiuni privind devenirea ei istorică. In: *Buletin Științific*. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologice, fascicula Etnografie și Muzeologie, serie nouă, vol. 3 (16), Chișinău, 2005, pp. 24-48.

⁵ Grițcu, I. Iftodi, Ludmila. *Mănăstirea Țipova*, Chișinău, 2005, 40 p.

⁶ Pelin, Valentina. Documente inedite cu privire la moșiile mănăstirii Neamț în Basarabia (sec. XVII-XVIII). In: *Pergament*, 1999, II, pp. 157-182.

⁷ Scutaru, Silvia. Caracteristica generală a mănăstirilor din Basarabia la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. In: *Anuarul Muzeului Literaturii Române*, An. I, Iași, 2008, pp. 134-149; *Idem*, Mănăstirile basarabene – o componentă esențială a vieții eparhiale din Basarabia la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX. In: *Destin românesc*, 2010, V (XVI), 1(65), pp. 110-118; *Idem*, Congresele Eparhiale din anul 1917 din Basarabia. In: Pruteanu-Isăcescu, I. *Românii din afara granițelor țării. Iași-Chișinău: legături istorice*, Iași, 2008, pp. 207-218.

⁸ Varta, Tatiana. *Evoluția sistemului de arendă a domeniilor basarabene ale mănăstirilor închinat (1812-1917)*. In: *RIM*, 2000, nr. 3-4, pp. 96-103; *Idem*, Noi contribuții la problema privind domeniile mănăstirilor închinat din Basarabia (1813-1907). Suprafața, orientare, capacitate economică. Considerații generale. In: *RIM*, 2004, 4, pp. 64-80.

⁹ Zubco, Angela. Situația în secolul al XIX-lea a mănăstirilor închinat din Basarabia. In: *Sud-Estul și Contextul European*, VIII, București, 1997, pp. 25-33.

¹⁰ Candu, T. Contribuții la studierea abuzurilor egumenilor mănăstirilor închinat din Țara Moldovei (1806-1812): Cazul Daniil vs. Theodore de la mănăstirea Florești. In: *Tyragetia*, Serie nouă, vol II, nr. 2, Chișinău, 2008, pp. 199-203.

¹¹ Ilvițchi, L. *Mănăstirile și schiturile din Basarabia*. Chișinău, 1999.

¹² Bâzgu, E. *Mănăstirile rupestre din bazinul Nistrului – artere de răspândire a creștinismului*. In: *Arta*, Chișinău, 1996, pp. 98-105; *Idem*, Reevaluări cronologice ale complexului monastic rupestru Butuceni-Orhei. In: *Arta*, Chișinău, 1997, pp. 130-139.

¹³ Ghimpu, V. Biserici și mănăstiri moldovenești în Basarabia anilor 1457–1600. In: *Tyragetia*. 1997, nr. 4-5, pp. 19-28. 59; *Idem*, Mănăstirea rupestră de la Japca din zona Nistrului Mijlociu. In: *Arhitect Design*, nr. 8, București, 1997, pp. 47-50.

¹⁴ Ciocanu S. Biserica rupestră de la mănăstirea lui Bosie din Orheiul Vechi, Basarabia. In: *Arhitect Design*, nr. 2, București, 1998, pp. 44-47.

¹⁵ Șlapac, Mariana. Arhitectura complexurilor monastice. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova: studii enciclopedice* /Red. șt.: Andrei Eșanu; resp. de ed.: Mihai Adauge, Ion Xenofontov, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2013, pp. 541-556.

În cea mai recentă monografie consacrată primei anexări a Basarabiei de către URSS, cercetătoarea Mariana S. Țăranu a analizat minuțios politicile (anti)religioase promovate de statul sovietic în provincia românească. Teritoriul canonic al Arhiepiscopiei Chișinăului și Mitropoliei Basarabiei a fost anexat de către Biserica Ortodoxă Rusă, iar din partea puterii laice a fost formată instituția împuternicitului Bisericii Ortodoxe Ruse pentru supravegherea cultelor în RSSM. Are loc o transformare acerbă a lăcașurilor sfinte în spații de agrement, spitale etc. De o valoare deosebită este lista preoților și cântăreților bisericești din Basarabia care au fost asasinați sau deportați de comuniști în timpul primei ocupații sovietice⁹.

În opinia expusă de Veaceslav Ciorbă, cu privire la originea monahismului din spațiul pruto-nistean, este că majoritatea acestora „provineau din rândul populației basarabene de la sate, de aceea aveau mai puțină carte și erau preocupați mai mult (pe lângă obișnuitele nevoințe

¹ Пасат, В. Введение к 4-х томному изданию «Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1940-1991». In: *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1940-1953*. Том 1. Отв. ред., сост. и автор предисл. В. Пасат, Москва: Российская политическая энциклопедия, 2009, с. 25-63; *Idem*, *Православие в Молдавии: краткий исторический очерк (1940-1953 гг.)*. In: *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1940-1953. Том 1*. Отв. ред., сост. и автор предисл. В. Пасат, Москва, Российская политическая энциклопедия, 2009, с. 64-93; *Idem*, *Православие в Молдавии: краткий исторический очерк (1953-1960 гг.)*. In: *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1953-1960*. Том 2. Отв. ред., сост. и автор предисл. В. Пасат, Москва: Российская политическая энциклопедия, 2010, с. 43-87. *Idem*, *Православие в Молдавии: краткий исторический очерк (1961-1975 гг.)*. In: *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1961-1975*. Том 3. Отв. ред., сост. и автор предисл. В. Пасат, Москва: Российская политическая энциклопедия, 2011, с. 23-40; Pasat V. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953)*. Chișinău: Cartier, 2011, pp. 559-620; *Idem*, *Biserica Ortodoxă și puterea sovietică în RSS Moldovenească (1940-1991)*. Chișinău: Cartier, 2019. 568 p.

² Țurcanu, I. Cine a închis bisericile și mănăstirile din Basarabia? In: *Cugetul*. Revistă de istorie și cultură, 2000, nr. 1, pp. 26-29; *Idem*, Închiderea mănăstirilor din Basarabia de către sovietici (anii '50-60 ai sec. al XX-lea). In: *Cugetul*. Revistă de istorie și cultură, 2003, 2 (18), pp. 20-24; *Idem*, Scurt istoric al închiderii mănăstirii Noul Neamț. In: *Cugetul*. Revistă de istorie și cultură, 2002, nr. 3-4, pp. 93-95.

³ Tihonov, Ludmila. Unele aspecte ale politicii bolșevicilor față de Biserica Ortodoxă din Basarabia (iunie 1940-iunie 1941). In: *Analele științifice ale USM*, Seria științe socio-umane, Chișinău, 1999, pp. 224-229; *Idem*, Politica regimului sovietic față de Biserica Ortodoxă din Basarabia ocupată (1940-1941). In: *Cugetul*. Revistă de istorie și cultură, 2003, 2 (18), pp. 13-19; *Idem*, *Politica statului sovietic față de culte din RSS Moldovenească (1944-1965)*, Chișinău: Prut Internațional, 2004. 170 p.; *Idem*, *Religie și totalitarism în Moldova sovietică*, Chișinău: Lexon-Prim, 2021. 200 p.

⁴ Cemărtan, R. *Situația și evoluția vieții bisericești din RSSM în perioada 1945-1962*. In: *Destin Românesc*, Chișinău, Serie nouă, An. V (XVI). 2010, nr. 3-4 (67-68), pp. 118-130.

⁵ Beșleagă, Vl. Bisericile și mănăstirile sub regimul totalitar comunist în RSSM (1950-1960). In: *Destin Românesc*, 1996, nr. 1, pp. 121-136; nr. 3, pp. 60-77; nr. 4, pp. 86-100; 1997, nr. 2, pp. 110-125; *Idem*, *Mănăstirea Răciula*, 1959 (I). In: *Destin Românesc*, 2000, 7, nr. 1, pp. 102-114; (II), 2000, 7, nr. 2, pp. 90-100; (III), 2000, 7, nr. 4, pp. 131-148; (IV), 2001, 8, nr. 2, pp. 54-72; (V), 2002, 9, nr. 1, pp. 112-129; (VI), 2002, 9, nr. 4, pp. 122-136; (VII), 2004, 1-2, pp. 158-174; (VIII), 2006, 1, pp. 78-90.

⁶ Ciorbă, V. *Biserica Ortodoxă din Basarabia și Transnistria (1940-2010)*. Chișinău: Pontos, 2011. 460 p.

⁷ Xenofontov, I. Activitatea împuterniciților în problemele Bisericii Ortodoxe de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. pentru R.S.S. Moldovenească. In: *Lucrări prezentate la Simpozionul Internațional „Stalinizare și destalinizare. Evoluții instituționale și impact social”*. Făgăraș-Sâmbăta de Sus, 22-25 iulie 2013, Iași: Polirom, 2014, pp. 311-322.

⁸ Содоль, В. А. *Монастыри Советской Молдавии: взаимоотношения с государством и хозяйственная деятельность (1944-1962)*. Тирасполь: Издательство «Stratum plus» Р.Р., 2015. 256 p.

⁹ Țăranu, Mariana S. *Represiunea și rezistența din RSSM în perioada primei ocupații sovietice, 1940-1941*, Chișinău: Lexon-Prim, 2021, p. 265.

călugărești) de problemele gospodărești din mănăstirile lor”¹. În aceeași lucrare, autorul remarcă: „Deși autoritățile încurajau venirea în mănăstiri a rușilor și ucrainenilor, totuși numărul lor a fost foarte mic. Aceștia preferau mănăstiri mari, cu largi posibilități materiale <...>”². Unul din obiectivele lucrării de față este ca, pe baza materialelor de arhivă, să arătăm dinamica etnică a mănăstirilor basarabene pe exemplul mănăstirii Hârbovăț.

Deși în scurtul studiu semnat de Romeo Cemârtan în anul 2001 cercetătorul face o înșiruire a stareților ce au dirigit schitul/mănăstirea Hârbovăț, începând cu arhimandritul Serafim, argumentându-și opinia pe faptul că, „Începând de la arhimandritul Serafim, în mănăstire se află date despre toți stareții, până în anul 1918, în număr de 17 ...”³. Conform afirmațiilor făcute de Romeo Cemârtan, Serafim ar fi cheltuit 70 000 lei din averea personală pentru cumpărarea de pământuri în favoarea mănăstirii. Sumă pe care o considerăm mărită, dacă ținem cont de mărturia dată de însuși arhimandritul Serafim din anul 1818.

Aspecte legate de actele de proprietate funciară cu conexiune la așezământul monahal Hârbovăț pot fi extrase din monografia satului Hoginești, întocmită de istoricul Alexandru Furtună⁴. Pe baza acestor informații vom expune propria viziune referitoare la esența litigiilor de de proprietate.

Prezintă interes studiile elaborate de Marin Șalari referitoare la dinamica vieții mănăstirești din Basarabia. Pe baza materialelor inedite din arhive, autorul a scos în evidență personalități cărțurare din rândul preoților⁵. În teza de doctor în istorie susținută recent, Marin Șalari a abordat osatura complexă a dezvoltării vieții mănăstirești din Basarabia din perspectivă economică, socială și culturală pe parcursul anilor 1813–1918⁶.

De o importanță majoră sunt monografiile consacrate mănăstirilor din spațiul pruto-nistean. Acestea prezintă o imagine complexă a vieții monahale elaborată pe parcursul istoriei.

¹ Ciorbă, V. Biserica Ortodoxă din Basarabia sub stăpânirea rusească (1812-1918). In: *Tratatul de pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus: materialele conferinței internaționale*, Chișinău, 26-28 aprilie 2012, Chișinău: Pontos, 2012, p. 226.

² *Ibidem*.

³ Cemârtan, R. Așezămintele monahale din Basarabia. Trecut și prezent. In: *Locașuri sfinte din Basarabia*, Chișinău: Ed. Alfa și Omega, 2001, p. 52.

⁴ Furtună, Al. *Hoginești: file de istorie*, Chișinău: S.n., 2008, p. 202.

⁵ Șalari, M. Izvoarele studierii istoriei Bisericii Ortodoxe din Basarabia (sec. al XIX-lea). In: *Tendențe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*. Ediția 5, Vol. 3, 2016, pp. 201-204; *Idem*, Din istoria vieții monahale în Basarabia (prima jumătate a sec. al XIX-lea). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, Vol. XXVII, 2020, pp. 129-136; *Idem*, Locul și rolul mănăstirilor în viața socială și culturală a Basarabiei (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. XX). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, Vol. XXVIII, 2020, pp. 109-116.

⁶ *Idem*, *Mănăstirile și viața monahală din Basarabia (1813–1918)*. Rezumatul tezei de doctor în istorie. 611.02 Istoria românilor (pe perioade), Chișinău, 2021, 35 p.

O parte de lucrări au fost întocmite de dirigitorii acestor așezăminte monahale¹, dar există și o serie de lucrări realizate de cercetători științifici.

În lucrarea elaborată de Alexei Agachi cu privire la istoricul mănăstirii Hâncu², autorul sesizează că arhimandritul Ilarion (Ioan) Țurcanu a administrat lăcașul respectiv în trei rânduri, la bază luând datele publicate de viitorul episcop Visarion Puiu, pe atunci arhimandrit, în care se arată că primul termen în care a administrat mănăstirea Hâncu este în intervalul 13 august 1862 – până în anul 1870, astfel corectând data indicată de Visarion Puiu, de 12 noiembrie 1862. Cel de-al doilea termen când a administrat mănăstirea, Alexei Agachi îl indică în intervalul între 23 ianuarie 1876 până în anul 1879³, deși formularul de serviciu al clerului monahal pentru anul 1882 pe care l-am cercetat ne indică foarte clar că Ilarion Țurcanu a fost hiritisit de arhimandrit în anul 1874, revine la Hâncu la 23 ianuarie 1876 și o conduce până la 27 februarie 1879, când este transferat la mănăstirea Hârbovăț. El a administrat acest lăcaș până în anul 1885, atunci când revine la mănăstirea Hâncu.

O lucrare enciclopedică unică în spațiul românesc o reprezintă volumul „Mănăstiri și schituri din Republica Moldova: studii enciclopedice” (2013)⁴. Colectivul de autori a fost constituit din 33 de cercetători științifici din domeniile istoriei, teologiei, geografiei, studiul artelor, politologiei, fapt ce i-a conferit o abordare complexă acestei lucrări monumentale. Un studiu enciclopedic important pentru a fi semnalat este cel realizat de protoiereul mitrofor Manole Brihuneț. Cercetătorul a făcut o retrospectivă istorică a mănăstirii Hârbovăț, a prezentat numele stareților (egumeni, arhimandriți etc.) care au dirigit gospodăria și obștea mănăstirii Hârbovăț, face una dintre primele tentative de a scoate în evidență și unele date biografice și contribuții ce le-au avut acești conducători de-a lungul timpului. Referitor la numele unor conducători ai așezământului monahal, opiniile cercetătorului Manole Brihuneț nu sunt în concordanță cu ale noastre. De exemplu, preotul Saraftail este menționat în recensământul din anul 1774 între viețuitorii acestui schit, pe timp când Pahomie conducea acest așezământ⁵. Deși Manole Brihuneț îl plasează pe acesta în fruntea schitului în intervalul dintre stăreția lui Ioanichie și a lui Pahomie⁶, credem că cel mai corect ar fi să fie amplasat după acesta din urmă. La fel, deși Manole Brihuneț îl plasează pe Varlaam înainte de stăreția lui Iacov Italinski, totuși mărturia dată de Andrei Coste, la 1805, poate fi luată ca temei pentru a-l stabili pe acesta în

¹ Tobie. *Mănăstirea Zloți*. Ceadâr-Lunga, 1997; Tafunea, I. *Istoria mănăstirii Noul Neamț (Chițcani)*, Chițcani, 2002; Ambrozie. *Mănăstirea Frumoasa*. In: *Altarul Credenței*, 2002, nr. 23.

² Agachi, A. *Istoria mănăstirii Hâncu, 1677–2010*, Chișinău: Pontos, 2010, pp. 96-97.

³ *Ibidem*, p. 97.

⁴ *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova: studii enciclopedice*. / Red. șt.: Andrei Eșanu; resp. de ed.: Mihai Adauge, Ion Xenofontov, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2013. 800 p.

⁵ *Moldova în Epoca Feudalismului*, Vol. VII, P. II, Chișinău: Știința, 1988, p. 440.

⁶ Brihuneț, M. *Mănăstirea Hârbovăț*. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova...*, p. 355.

intervalul dintre Ioachim și Serafim. Cu acesta din urmă se începe perioada de prosperitate a schitului, care după 1812 a fost hiritisit de mănăstire. Același autor ne mai prezintă pentru perioada dată și numele starețului Luca, ieromonah¹. O sinteză enciclopedică referitoare la mănăstirea Hârbovăț ne prezintă Maxim Melinti².

Un grup de cercetători coordonați de Andrei Eșanu și Gheorghe Postică au elaborat o serie de studii consacrate mănăstirii Căpriana și schitului Condița în perioada sec. al XV-lea – începutul sec. al XXI-lea³. Lucrarea este abordată din perspectivă arheologică, istorică, culturală, spirituală.

În monografia consacrată „mănăstirii rezistenței”⁴, cum este pe bună dreptate numită mănăstirea Japca, singurul complex monahal neînchis de la înființare, cercetătorul Ion Valer Xenofontov prezintă mișcările monahale cu tangențe directe asupra mănăstirii Hârbovăț, iar o informație utilă este cea referitoare la ceremonia de transferare a Icoanei Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț⁵.

Istoricul Ion Țurcanu a prezentat, în exclusivitate, date inedite despre contextul închiderii mănăstirii Hârbovăț⁶. Acțiunile de lichidare în anul 1961 „a puternicii din punct de vedere economic a influenței mănăstiri de bărbați Hârbovăț”⁷, care după reducerea lăcașurilor sfinte din împrejurimi „s-a transformat într-un centru al vieții religioase”⁸.

O contribuție substanțială în studierea istoriei, circulației și valorii documentare a cărții vechi în Basarabia în sec. XVI–XIX⁹; a identificării și cercetării *de visu* a bibliotecilor mănăstirilor din Republica Moldova, în general¹⁰, și a mănăstirii Hârbovăț, în mod special, a adus-o cercetătorul Igor Cereteu. La biblioteca mănăstirii Hârbovăț, au fost cercetate 88 de titluri de carte românească (212 cărți), inclusiv 39 de titluri de carte românească veche în 48 de

¹ *Ibidem*, p. 355.

² Мелинти, М. В. Гербовецкий в честь Успения Пресвятой Богородицы мужской монастырь. In: *Православная энциклопедия*. Vol. XI. Moscova, 2006, pp. 193-194.

³ Eșanu, A., Postică, Gh., Eșanu, Valentina, Ciocanu S., Pelin, Valentina, Fuștei, N., Negrei, I., Mănăstirea Căpriana cu schitul Condița (secolul al XV-lea – începutul secolului al XXI-lea). *Studii, documente și materiale*. Coord.: Andrei Eșanu, Gheorghe Postică, Chișinău: Editura Cardidact, 2019. 640 p.

⁴ Xenofontov, I. V., Mănăstirea Japca – o istorie a rezistenței spirituale. In: *Dialogica*. Revistă de studii culturale și literatură, anul II, nr. 1, 2020, pp. 88-98.

⁵ *Idem*, *Complexul monahal Japca: istorie și spiritualitate*. Ediția a II-a revăzută și adăugită /Cons. șt.: Octavian Moșin, Chișinău: Lexon-Prim, 2020, pp. 126-127.

⁶ Țurcanu, I. Mănăstirea Hârbovăț: un caz spectaculos din istoria închiderii de către sovietici a lăcașurilor de cult din Basarabia. In: *Luminătorul*, 2002, nr. 6 (63), pp. 24-28; Țurcanu, I. *Bessarabiana. Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice*, Chișinău: Editura Cardidact, 2012, pp. 210-213.

⁷ Pasat, V. *Biserica ortodoxă și puterea sovietică în RSS Moldovenească (1940–1991)*, Chișinău: Cartier, 2019, p. 427.

⁸ *Ibidem*, p. 428.

⁹ Cereteu, I. *Cartea românească veche în Basarabia: Istorie, circulație, valoare documentară*. București–Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros, 2019, 545 p.

¹⁰ *Idem*, *Cartea bisericească în mănăstirile din Republica Moldova. Ediție enciclopedică*, Chișinău: S.n., 2016. 472 p.

exemplare (44% /43%) și 49 de carte românească modernă în 64 de exemplare (56%/57%)¹. Pe baza inventarierii bibliotecii lăcașului monahal Hârbovăț, autorul conchide că „prin numărul cărților și titlurilor poate fi considerată una dintre cele mai bogate din Basarabia. Monahii au utilizat literatură bisericească în limba română tipărită în diferite centre românești și străine: Chișinău, București, Iași, Râmnic, Buda, mănăstirea Neamț, Sankt Petersburg, Brașov, Sibiu, Blaj, Buzău. Cărți în limba slavonă/rusă au fost identificate într-un număr destul de mic, ceea ce demonstrează că acest așezământ monahal a fost populat de călugări care nu cunoșteau limba rusă”². Igor Cereteu a publicat date științifice referitoare la repartizarea monahilor din dreapta Prutului, marcată de turbulențe, în anul 1821. La mănăstirea Hârbovăț s-a refugiat monahul Silvestru de la schitul Urguești, care a trecut vama Sculeni la 18 noiembrie 1821³. În anul 2020, Igor Cereteu și Octavian Moșin au editat catalogul a 146 de cărți și însemnările manuscrise ale bibliotecii mănăstirii Japca, ce vizează și informații tangențiale referitoare la mănăstirea Hârbovăț⁴. Studiarea tezaurului bibliografic al bibliotecii mănăstirii Hârbovăț a fost realizată și de preotul Manole Brihuneț⁵.

Cercetătoarea Adelaida Chiroșca a studiat cele șase icoane (trei icoane mari, icoane de biserică; două icoane mijlocii și una mică, recuperate din locuințele mirenilor) cu chipul Maicii Domnului de la Hârbovăț din colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei, alături de cele mai reprezentative imagini ale acestui tip iconografic din alte spații⁶.

Începând din anul 2016, istoricul Ion Gumenâi a reușit să editeze patru volume din cele zece ale manuscrisul „ultimului cronicar al sec. al XIX-lea”, ieromonahului mănăstirii Noul Neamț, Andronic Popovici – „Istoria sfintelor mănăstiri Neamț și Secu”⁷. Volumele respective sunt importante deoarece ne prezintă informații despre moșia Hârbovățului, toponimică etc.

¹ *Idem*, Biblioteca mănăstirii Hârbovăț. Reconstituire. In: *Anuarul Institutului de Istorie a Moldovei*, 2012, pp. 130-144.

² *Ibidem*, p. 226.

³ Cereteu, I. Destine marcate de Eterie și mobilități umane în Moldova (anii ' 20 ai secolului al XIX-lea). In: *Societatea medievală și modernă a românilor: în onoarea lui Demir Dagnev la 85 de ani /Colecția „Basarabica”*; coord. ed.: Victor Spinei, Ionel Căndea; coord. vol.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu. București–Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros, 2021, p. 239.

⁴ *Idem*, Moșin, O. *Biblioteca mănăstirii Japca. Catalogul cărților și însemnărilor manuscrise*. Chișinău: Editura Lexon, 2020. 189 p.

⁵ Brihuneț, M. Valorificarea tezaurului bisericilor și al mănăstirilor din Moldova. Cazul bibliotecii mănăstirii Hârbovăț. In: *Akademos. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, 2012, nr. 4 (27), pp. 157-164.

⁶ Chiroșca, Adelaida. Chipul Maicii Domnului de la Hârbovăț în colecția de icoane din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Moldovei. In: *Tyragetia*, 2013, vol. VII [XXII], nr. 2, pp. 387-402.

⁷ Popovici, A. *Istoria Sfintelor mănăstiri Neamț și Secu*, vol. 1 / Editor: Ion Gumenâi, Chișinău: Lexon-Prim, 2016, 344 p.; Vol. 2, 2019, 212 p.; Vol. 3-4, 2020, 320 p.

În cercetările recente, Ivan Duminică a identificat faptul că starețul Serafim de la Hârbovăț (1806) era de „naționalitate bulgară”¹, iar Valentin Tomuleț a scos în evidență cantitatea de cereale cultivate, recoltate, consumate și rămase la mănăstirea Hârbovăț potrivit statisticii militare ruse din anul 1825². Mănăstirea Hârbovăț este prezentă în spațiul public și prin publicații de popularizare a științei³.

Lucrarea enciclopedică a profesorului Valentin Tomuleț⁴ ne-a fost de un real folos în descifrarea etimologiei și terminologiei de specialitate referitoare la instituțiile, regulamentele și termenii din Basarabia în epoca modernă (1812–1918).

O sumară trecere în revistă a realizărilor științifice în domeniu dezvoltă un interes cognitiv, istoric vizavi de rolul avut de mănăstirea Hârbovăț în contextul vieții monahale din spațiul cuprins între Prut și Nistru în anii '30 ai sec. al XVIII – anii '60 ai sec. XX.

Studierea minuțioasă a literaturii de specialitate demonstrează faptul că, în pofida realizărilor în problema științifică abordată, în opinia noastră este nevoie de a continua și a intensifica cercetarea științifică a activității stareților ce au administrat acest sfânt lăcaș. Mai mult ca atât, unii dintre aceștia au avut funcții administrative, influențând într-o anumită măsură viața monahală în plan regional. În acest scop, bineînțeles, vom apela atât la realizările autorilor amintiți, dar în cea mai mare parte vom încerca să apelăm la sursele primare ce ne sunt accesibile pentru a aborda problema științifică atât de importantă, totodată dificilă de a fi realizată, ținând cont de caracterul sumar al datelor pentru anumite etape concrete.

1.2. Sursele istorice

Baza cercetării științifice a subiectului tezei de doctorat este consolidată de o complexitate de surse istorice inedite (documente de arhivă) și editate (documente editate; cartea bisericească, note și însemnări de călătorie; memorialistica, presa; surse iconografice). Sursele narative reprezintă un grup de izvoare istorice semnificative și conțin date prețioase referitoare la diferite aspecte ale vieții monastice. Izvoarele juridice permit o fixare a viziunii oficiale asupra

¹ Думиника, И. К вопросу о духовных связях болгарских колонистов с монастырями Бессарабии (первая половина XIX в. – начало XX в.). In: *Societatea medievală și modernă a românilor: în onoarea lui Demir Dragnev la 85 de ani* /Colecția „Basarabica”; coord. ed.: Victor Spinei, Ionel Cădea; coord. vol.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu. București–Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros, 2021, pp. 139-140.

² Tomuleț, V. Ținutul Orhei în descrierea statistică din 1825. In: *Societatea medievală și modernă a românilor: în onoarea lui Demir Dragnev la 85 de ani* /Colecția „Basarabica”; coord. ed.: Victor Spinei, Ionel Cădea; coord. vol.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu. București–Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros, 2021, p. 85.

³ Volontir, V. Mănăstirea Hârbovăț. In: *Noi: revistă pentru copii și adolescenți*, 2001, iulie, nr. 7, p. 18; Rusu, Dinu. *Renaștere la Mănăstirea Hârbovăț*. In: *Natura: publicație de supraviețuire prin ecologie și inteligență*, 2005, nr. 9, p. 13; Moșin, M. Credința în culorile unui plastician de la Hârbovăț: [Rubrica „De la suflet la suflet”]. In: *Literatura și Arta*, 2016, 18 februarie, nr. 17 (3676), p. 2.

⁴ Tomuleț, V. *Basarabia în epoca modernă (1812–1918) (instituții, regulamente și termeni)*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău: Lexon-Prim, 2014. 672 p.

vieții spirituale de epocă. Izvoarele inedite constituie principala sursă documentară în economia lucrării, care au permis cercetarea respectivei problematici.

Arhiva mănăstirii. În prezentarea generală a complexului monahal Hârbovăț din prima jumătate a anilor 1870, arhimandritul Serafim menționa într-un studiu că încercări de evidențiere a documentelor din sfântul lăcaș s-au început din anul 1813. O sistematizare mai concretă însă se realiza din anul 1845. Documentele erau sistematizate în 11 „legături”. Un registru de evidență a documentelor de esență economică a fost început din anul 1817, însă într-o formulă mai corectă a început să fie completat din 2 noiembrie 1873. Arhiva mănăstirii includea 43 de documente în limbile română și slavonă. Cel mai vechi document era o gramotă din 1 septembrie 1639 a lui Vasile Lupu¹. De menționat faptul că la Japca se aflau documente referitoare la activitatea mănăstirii Hârbovăț în perioada 1813–1821. Aceste dosare au fost transferate de ieromonahul Maximilian (Mihail Ikonnikov) de la Japca la Hârbovăț².

În vara anului 1880, Pavel Ciudețki, profesor la Seminarul Teologic din Chișinău, a publicat informații relevante referitoare la arhivele pe care le-a cercetat la Hârbovăț și Curchi³. Sursele documentare pun în evidență dimensiuni ale vieții monahale, activități cotidiene, comunitatea monahală, corespondența cu autoritățile religioase și cu cele laice, instrucțiunile lui Bănulescu-Bodoni referitoare la viața monahală, încercări de trecere a frontierei.

În prezent, în arhiva mănăstirii Hârbovăț se păstrează doar documente din istoria recentă a instituției.

Materialele de arhivă reconstituie dimensiuni complexe atât ale vieții monahale din spațiul pruto-nistean în general, cât și cel al vetrei monahale de la Hârbovăț în mod special. Documentele posesorale ale schitului Hârbovăț, începând cu anul 1812, se completează cu o serie de acte administrative, care reflectă evoluția acestei așezări monastice în perioada administrației imperiale ruse. Astfel, odată cu constituirea în spațiul dintre Prut și Nistru a Eparhiei Chișinăului și Hotinului, de facto la 1 octombrie 1812, de jure la 21 august 1813, administrația vieții bisericești este pe larg reflectată în fondurile de documente ale acestei structuri administrative ecleziastice. Cele două Fonduri ale Dicasteriei Duhovnicești a Eparhiei Chișinăului și Hotinului (F. 205)⁴ și Consistoriului Duhovnicesc al aceleiași Eparhii (F. 208)⁵ din cadrul ANRM constituie un adevărat tezaur informațional care ne-a permis să reconstituim cea

¹ Серафим. Описание Гербовецкого монастыря, состоящего в Кишиневской епархии. In: *KEB*, 1874, № 14, с. 525-529.

² Xenofontov, I. V. *Complexul monahal Japca: istorie și spiritualitate*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Chișinău: Lexon-Prim, 2020, p. 241.

³ Чудецкий, П. Из монастырских документов. In: *KEB*, 1882, № 2, pp. 87-117; № 3, pp. 156-182.

⁴ ANRM. F. 205, inv. 1, d. 2032, 2864, 5001, 5057, 5398.

⁵ ANRM, F. 208, inv. 1, d. 86, 5229; inv. 3, d. 64, 575, 1400, 1593, 1946; inv. 12, d. 139 ș.a.

mai mare parte a datelor istorice cu privire la evoluția vieții monahale din Basarabia, și în mod special a celei de la mănăstirea Hârbovăț, care a jucat un rol central în viața spirituală a provinciei¹, datorită statutului ce i-a fost atribuit, odată cu transformarea Icoanei Maicii Domnului de la Hârbovăț, în una dintre principalele relicve spirituale ale regiunii². Varietatea documentelor cuprinse în cele două componente arhivistice în cea mai mare parte, până în ziua de astăzi, rămân nevalorificate, deși datele acestora au servit pentru elaborarea de lucrări științifice, publicistice, date și detalii relative la evoluția vieții spirituale din regiune, cum ar fi permanenta discuție de instituire a vieții de obște în lăcașuri monastice basarabene sau inventarierea patrimoniului monastic etc.

O valoare incontestabilă o reprezintă Fondul 1269 «Благочинный монастырей и скитов, игумен монастыря Хырбовэц, архимандрит Харитон» („Blagocinul mănăstirilor și schiturilor, starețul mănăstirii Adormirea Maicii Domnului de la Hârbovăț, arhimandritul Hariton”). Fondul este constituit din cinci dosare și ne prezintă informații statistice valoroase privind viața monahală din cadrul Eparhiei Chișinăului în 1882³.

De o importanță deosebită pentru recuperarea informațiilor cu privire la obștea monahală de la Hârbovăț îl reprezintă inventarul 12 al Fondului 208, în cadrul căruia, pe lângă „Formularele de serviciu ale clerului de mir”, s-au păstrat și o parte din formularele de serviciu ale clerului monahal. Aceste surse valoroase ne-au dat posibilitatea ca în paginile lucrării să scoatem în evidență dinamica evoluției numerice și etnice a obștii de la Hârbovăț.

Un interes aparte pentru a soluționa unele chestiuni legate de patrimoniul material mobil și imobil al mănăstirii vizate îl reprezintă fondurile judecătorești din Basarabia, cum ar fi Fondurile 37 și 40 ale Judecătoriei civile de circumscripție Iași–Chișinău și judecătoriei județene Chișinău. În unele dosare regăsim informații cu privire la pricinile de judecată în care a fost implicată comunitatea monahală de la Hârbovăț pentru a-și apăra patrimoniul acumulat din donații de la diferiți beneficiari.

În documentele Dicasteriei Exarhale, ulterior, după 1821, ale Dicasteriei Duhovnicești, iar după 1832 – ale Consistoriului Duhovnesc eparhial, se păstrează separat, practic pentru fiecare an în parte, dosare cu cererile diferitor persoane care solicitau să fie primite în rândul obștilor pentru a fi ispitiți pentru viața monastică; aceste tipuri de documente vor sta în mare parte în atenția noastră în vederea elucidării problemelor legate de motivația pe care o aveau

¹ ANRM, F. 205, inv. 1, F. 208, inv. 1-12.

² Detalii cu privire la această sfântă relicvă a se vedea în paginile buletinului eparhial: *KEB*.

³ ANRM. F. 1269, inv. 1, d. 1-5.

unele persoane de a intra în monahism, dar și acțiunile întreprinse de autoritățile eparhiale și cele ale statului în legătură cu fiecare caz în parte¹.

Perioada interbelică a evoluției monahismului basarabean în egală măsură este reflectată în unele izvoare documentare de arhivă, precum ar fi cele din Fondul Consiliului Eparhial al Arhiepiscopiei Chișinăului (Mitropoliei Basarabiei); deși acest fond s-a păstrat fragmentar, unele rămășițe ajunse până la noi ne permit să cercetăm în profunzime problema abordată².

De o importanță majoră pentru a înțelege unele procese prin care a trecut monahismul basarabean și în general biserica după 1918 ne-au servit unele fonduri cum ar fi cele ale Prefecturii jud. Chișinău (Lăpușna) – F. 339, ale instituției însărcinate cu implementarea reformei agrare în Basarabia „Casa Noastră” – F. 110, dar și alte fonduri depozitate în ANRM.

Evoluția vieții monahale în perioada de administrație sovietică este reflectată pe larg în F. 3046 (al împuternicitului pentru afacerile Bisericii Ortodoxe Ruse din RSSM).

La baza cercetării noastre au stat sursele documentare inedite depistate în fondurile arhivistice. Or, materialul documentar analizat, coroborat cu alte surse istorice, a permis să (re)evaluăm anumite segmente ale istoriei din intervalul cronologic enunțat.

Documente editate. Din categoria izvoarelor editate scoatem în evidență seria de documente publicate în reviste cu profil religios.

O preocupare a cercetătorilor o reprezintă publicarea izvoarelor istorice, lărgind astfel circuitul științific al documentelor respective. De exemplu, Vasili Curdinovschi a publicat lucrarea «Рукописная церковнославянская грамматика Гербовецкого монастыря Бессарабской губернии» („Manuscrisul gramaticii slavone bisericești a mănăstirii Hârbovăț din gubernia Basarabia”)³. Manuscrisul a fost depistat în biblioteca Seminarului Teologic din Chișinău, fiind atribuit lui Miletie Smitrițki (1577–1633). În realitate, lucrarea a fost realizată de tipograful Antim Ivireanul la sfârșitul sec. al XVII-lea.

În perioada interbelică au fost editate documente valoroase referitoare la viața monahală din Basarabia. O bună parte din acești editori erau fețe religioase. De exemplu, Visarion Puiu, episcopul Hotinului, a publicat documente referitoare la istoria monahismului în Moldova dintre Prut și Nistru, inclusiv a mănăstirii Hârbovăț⁴.

¹ *Idem*, F. 205, inv. 1, d. 2032.

² Tomescu, Const. N. Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial Chișinău. In: *AB*, 1933, nr. 1, p. 27.

³ Курдиновский, В. Рукописная церковнославянская грамматика Гербовецкого монастыря Бессарабской губернии. In: *ТБЦИАО*, 1910, № 4, с. 1-32.

⁴ Puiu, V. Pentru istoria monahismului din Moldova. In: *AB*, 1929, nr. 3, pp. 1-5.

Toma G. Bulat a editat o serie de documente referitoare la evoluția vieții monahale din spațiul românesc, inclusiv est-carpatic¹. La fel, Toma G. Bulat a publicat colecția „Acte basarabene”, care include evenimente din intervalul 1786–1840. O deosebită valoare o constituie documentul din 22 martie 1813 ce vizează răzeșii din moșia Hoginești, care au oferit schitului Hârbovăț moștenirea lor².

Unul dintre cei mai prolifici editori de izvoare istorice a fost Constantin N. Tomescu, secretarul Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului. Cărturarul a publicat documente valoroase referitoare la ctitorul mănăstirii Hârbovăț, pârcălabul Ursache Carpuzanu cu fratele său. Potrivit documentului, se pune în discuție data întemeierii sfântului lăcaș, ca fiind în preajma anului 1712³.

Aurel V. Sava, editorul unei serii de volume de documente dedicate perioadei medievale și moderne timpurii a spațiului nostru, a publicat 26 de documente ce reflectă evoluția vieții monahale de la Hârbovăț, datate între 1 februarie 1762 – 29 ianuarie 1819⁴. Potrivit unor documente, ctitor al mănăstirii Hârbovăț (sau Hârbovețele) este menționat armașul Constantin Carbuș, proprietar în localitatea vecină Hoginești, în schimb, în alte documente, drept ctitor este trecut fiul acestuia – Ursache Carbuș.

Materialul documentar este dedicat evoluției moșiei (părții de moșie) pe care a fost edificat acest lăcaș monahal din zona centrală a interfluviului pruto-nistean. Se reflectă evoluția stăpânirii moșiei Hoginești (Vovinești), pe teritoriul căreia a fost întemeiată mănăstirea Hârbovăț, de descendenții din Constantin Carpuș, nepoții lui Grigoraș Leca pârcălab. Selectate din rândul actelor aflate în perioada interbelică în arhiva mănăstirii și din unele fonduri private și al unor instanțe judiciare, la care a avut acces cu prisosință editorul, documentele respective reprezintă actualmente unica formă în care se păstrează actele de esență ctitoricească ale mănăstirii Hârbovăț. Revenind asupra conținutului documentelor editate de Aurel V. Sava, menționăm că, încă în procesul de analiză a acestora, autorul constata că în calitate de ctitor al lăcașului documentele, contrar tradiției, îl indică pe Ursache Carpuș, care își făcuse un obicei ca, în ziua celebrării hramului bisericii mănăstirii, să vină și să organizeze praznice de pomenire. Astfel, analiza actelor amintite ne îndreaptă spre gândul că ctitorirea propriu-zisă a acestei mănăstiri a fost realizată nu de Constantin Carpuș, ci de fiii săi. Drept argument în această

¹ Bulat, T. G. Acte de la mănăstirea Curchi (jud. Orhei). In: *AB*, 1929, nr. 3, pp. 98-101; *Idem*, Varia documenta. In: *AB*, an. V (1933), nr. 4, pp. 327-348; *Idem*, Clerul român sub ocupația rusească din 1806-1812. In: *RSIABC*, vol. XVIII, 1929, pp. 8-30; *Idem*, Dimachi, M. Moșiile mănăstirii Sucevița (Bucovina) în Basarabia de Jos. In: *AB*, nr. 2, 1929, p. 56-59; *Idem*, *Documentele mănăstirii Văratec (1497-1836)*, Chișinău, 1939, 242 p.

² *Idem*, Acte basarabene 1786–1840. In: *AB*, 1932, nr. 1, doc. X, p. 65.

³ Tomescu, Const. N. Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial Chișinău. In: *AB*, 1933, nr. 1, p. 27.

⁴ Sava, A. Mănăstirea Hârbovăț (1730–1816), ctitori, egumeni și documente. In: *RSIABC*. Vol. XXIV. Chișinău, 1934, pp. 322-360.

privință pot servi și dese dispute cu răzeșii și megieșii pentru moșie, ce-i provocau pe urmașii aceluiași Constantin Carpuș să ceară reconfirmări și întărituri domnești pentru dreptul de stăpânire asupra părților din moșia Hoginești. O analiză mai amplă a acestei chestiuni o vom dezvolta în compartimentul corespunzător. Un alt gen de informații furnizate de documentele valorificate de Aurel V. Sava ține de evoluția propriu-zisă a lăcașului în ultimele patru decenii ale sec. al XVIII-lea. Din cadrul acelorași izvoare reușim să extragem date cu privire la evoluția obștii și a conducătorilor acesteia, a complexului de clădiri din care a fost alcătuit acest așezământ până la anexarea interfluviului pruto-nistean de către Imperiul Rus. Soarta acestor izvoare istorice a fost marcată de contextul acerb al celui de-al Doilea Război Mondial și în mod special după închiderea lăcașurilor monastice, produsă la sfârșitul anilor 50 ai sec. XX, atunci când tezaurul documentar și de carte veche al mănăstirilor, asemeni ca și cel al cărților liturgice din bogatele biblioteci mănăstirești, au fost pierdute fără urmă.

Ruperea cu trecutul istoric din cadrul Imperiului Rus al Basarabiei a fost reflectată prin dispozițiile Ordinului nr. 4014 din 29 martie 1938, urmat de Ordinul Arhiepiscopiei Chișinăului nr. 3405 din 14 martie 1938. Documentele făceau referire la inscripțiile de pe pereții interiori ai bisericilor și icoane, realizate în limba rusă, care se solicitau să fie acoperite și înlocuite cu inscripții similare sau apropiate de conținut în limba română; prevederea dată nu se atingea de inscripțiile făcute în slavă, înlocuirea acestora era lăsată la latitudinea preoților¹.

O valoare deosebită o reprezintă culegerea de documente întocmită de membrul titular al Academiei de Științe a Moldovei Valeriu Pasat, dedicată relației dintre biserică și stat în perioada regimului totalitar bolșevic². Documentele selectate și editate de academicianul Valeriu Pasat ilustrează cu lux de amănunte evoluția politicilor represive ale autorităților sovietice în raport cu nevoitorii mănăstirilor, dar și propriu-zis procesul de închidere a lăcașurilor monastice, care a culminat cu perioade hrușcioviste de la sfârșitul anilor '50 – începutul anilor '60 ai sec. al XX-lea, cu implicații directe asupra lăcașului monahal Hârbovăț. Se prezintă ingerința autorităților de stat asupra proprietății imobiliare a așezămintelor monahale, de utilizare a utilajului pentru activitatea gospodăriilor colective, inclusiv a celor de la mănăstirea Hârbovăț. De o valoare incontestabilă sunt datele statistice referitoare la numărul de nevoitori în vetrele monahale în perioada postbelică. De o importanță majoră pentru clarificarea problemei închiderii mănăstirilor

¹ Ordin circular către întregul cler parohial și către sf. mănăstiri din eparhie, sub nr. 4014 din 29 martie 1938. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 5, pp. 265-266.

² *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие (1940-1953)*, т. 1., 967 с.

ne servesc rapoartele lunare, trimestriale, semestriale și anuale ale împuternicitului, adresate Comitetului pentru Biserica Ortodoxă Rusă din URSS¹.

O importanță deosebită prezintă registrul și listele clerului din RSSM, documente publicate de cercetătorii Teodor Candu și Octavian Moșin. Importanța acestor documente rezidă în prezentarea de date biografice ale clerului din obștile monahale, inclusiv cele de la Hârbovăț².

Documente juridice. O altă categorie importantă de documente utilizate în lucrare sunt cele juridice ce pot fi clasificate în canonice și laice. Din grupul celor canonice fac parte informațiile oficiale ce țin de activitatea ierarhilor, documente publicate în oficiosul Eparhiei Chișinăului și Hotinului, partea oficială a Buletinului Eparhiei Chișinăului (1867–1918). Au fost prezentate informații valorose despre activitățile oficiale și deciziile Sfântului Sinod și administrația instituției ecleziastice, mișcarea clericală, tunderea în monahism, date personale despre cler, avansări în funcții, acte de ctitorie și binefacere, conferirea de distincții bisericești, instrucțiuni ale bisericii, cuvântările înaltului cler.

Pentru documentarea lucrării a fost utilizată și legislația laică de epocă. De un real folos ne-au fost Constituția României din anul 1923, care ne-a prezentat statutul oficial al BOR în noul stat întregit. Elocventă este dihotomia percepției dintre realitate și punerea în aplicare practică a articolului 52 din Constituția URSS din 1977.

Cartea bisericească. O valoare documentară substanțială o reprezintă cartea bisericească de la mănăstirea Hârbovăț. Pe baza însemnărilor marginale înscrise în aceste tipărituri depistăm circulația cărții atât în mediul monahal, dar și cel laic, stareții, comunitatea monahală, ierarhi ai bisericii, diferite fapte și evenimente istorice etc.³.

Notele și însemnările de călătorie. După Unirea din 1918, Basarabia intră în vizorul mai multor cercetători din spațiul românesc. Provincia românească, ca și lăcășurile sfinte au fost vizitate în scop cultural, turistic, de cercetare. Astfel, în revista *Luminătorul* (1922) au fost publicate notele de călătorie ale geografului român Gheorghe Rașcu, care a vizitat lăcășurile sfinte de la Hârjauca, Hârbovăț, Răciula, Țigănești ș.a.⁴. Referitor la Hârbovăț, savantul ne prezintă elemente din viața cotidiană și descrieri ale spațialității. Este interesantă mărturia

¹ Pentru a lua cunoștință cu rapoartele prezentate de către împuternicitul cu afaceri al Bisericii Ortodoxe Ruse de pe lângă Sovietul de Miniștri al URSS, a se vedea: *Ibidem*, t. 1, t. 2.

² Candu, T. Moșin, O. *Documente privind istoria Bisericii din RSSM: registrul și listele clerului (1945–1965)*, Chișinău: Pontos, 2013, pp. 20, 33, 55, 58, 67, 182.

³ Cereteu, I. Biblioteca mănăstirii Hârbovăț. Reconstituire. In: *Anuarul Institutului de Istorie a Moldovei*, 2012, pp. 130-144.

⁴ Rașcu, Gh. Cutreierând principalele mănăstiri din Basarabia. In: *Luminătorul*. Chișinău, 1921, (I) nr. 11-12, pp. 16-28, 1922, (II) nr. 2, pp. 28-35.

potrivit căreia în bibliotecă a fost depistată „o carte moldovenească din 1603 și o sumedenie de documente pline de praf și necercetate de nimenea... în pod”¹.

În vara anului 1936, preotul bucureștean Dimitrie P. Micșunescu a întreprins o călătorie de studii la lăcașurile monahale din Basarabia, despre care a scris într-o lucrare. Scopul acestei activități, așa cum menționează autorul, a constituit-o „viața monahală din sfintele mănăstiri și rostul ei social, sufletul poporului și manifestările lui din punct de vedere cultural, religios și național”². La 22 iulie 1936, Dimitrie P. Micșunescu a vizitat și mănăstirea Hârbovățului, unde lasă mărturii inedite de epocă despre spiritul lăcașului sfânt³.

Memorialistica. O sursă indispensabilă pentru cunoașterea istoriei ecleziastice a spațiului pruto-nistean din perioada țaristă și românească interbelică la ziua de astăzi o reprezintă lucrările memorialistice.

Memoriile profesorului Constantin Nicolae Tomescu, editate recent⁴, conțin mărturii prețioase văzute prin prisma unui cercetător neobosit al izvoarelor istorice. Astfel, în memoriile sale, Const. N. Tomescu, pe lângă date cu caracter general, portretele unor slujitori și contemporani, ne furnizează informații și despre unele instituții precum cea a exarhatului mănăstirilor⁵, scurte medalioane dedicate mănăstirilor basarabene⁶.

Presa. Datele lipsă în fondurile arhivistice au fost completate cu informații valoroase înserate în paginile oficioaselor ecleziastice atât din perioada țaristă, cât și din cea românească. Începând cu a doua jumătate a sec. al XIX-lea, la Chișinău a fost fondat primul buletin eparhial⁷, eparhial⁷, care în partea oficială redă numeroase informații utile pentru clerul și enoriașii din eparhie. Tematica dedicată vieții monahale din spațiul basarabean în paginile acestei reviste ocupă un loc aparte și cuprinde aspecte variate, de la scurte schițe istorice privitoare la unele lăcașuri monahale din regiune, mișcările clericale, ctitori, egumenii, portrete de personalități, informații statistice, evenimente istorice, acordarea distincțiilor etc. O fază aparte în difuzarea informațiilor cu privire la trecutul Eparhiei Chișinăului și a Bisericii Ortodoxe din regiunea

¹ *Idem*, (II)..., p. 29.

² Micșunescu, Dm. P. *Vizitând mănăstiri basarabene și bucovinene* (Cu o prefață de N. Iorga). București: Tipografia ziarului „Universul”, 1937, p. 7.

³ *Ibidem*, pp. 53-56.

⁴ Tomescu, Const. N. *Jurnal din viața mea*. Ediție îngrijită de Silvia Corlăteanu-Granciuc, George Enachi, Chișinău: Cartdidact, 2018, 1100 p.

⁵ *Ibidem*, p. 315.

⁶ *Ibidem*, pp. 327-352.

⁷ *Систематический указатель статей, помещенных в неофициальной части „Кишиневских Епархиальных Ведомостей” с 1867 года (с начала издания) по 1904 г.*, Кишинев, 1910, 156 с.; *Систематический указатель статей, помещенных в неофициальной части „Кишиневских Епархиальных Ведомостей” с 1904 по 1912 год*. Под ред. В.Г. Курдиновского, Кишинев, 1913, 156 с.; *Систематический указатель статей, помещенных в неофициальной части „Кишиневских Епархиальных Ведомостей” за 1913 год*, Кишинев, 1915, 21 с.; Poștarencu, D. *Materiale referitoare la istoria ținutului natal*, publicate în paginile revistei „Кишиневские Епархиальные Ведомости”. In: *Cugetul*. Revistă de istorie și cultură, 2002, nr. 3-4 (15-16), p. 70.

dintre Prut și Nistru, cu informații referitoare la complexul monahal Hârbovăț, a început odată cu fondarea revistei *Luminătorul*, prima publicație de acest gen exclusiv în română, fondată la 1908¹. Această publicație a fost „admisă pentru clericii care vor să citească poporului în limba lui”².

O importanță majoră pentru perioada dintre cele două războaie în elucidarea chestiunilor cu privință la evoluția Bisericii Ortodoxe la general și a vieții monastice din Basarabia au continuat să-l aibă și unele reviste oficiale ale eparhiilor din regiune; în acest interval cronologic își continuă apariția revista *Luminătorul*, dar totodată apar și publicații ale unor scaune episcopale noi fondate, cum ar fi revistele *Episcopia Hotinului*, *Însemnări Creștine*. De asemenea, un rol aparte îl joacă și revista *Arhivele Basarabiei*, pe paginile căreia, pe lângă unele aspecte ce țin de valorificarea arhivelor regionale fie ale statului, fie ale Consistoriului Eparhial, sunt publicate numeroase informații referitoare la viața monahală.

Din lucrările de epocă scoatem în evidență *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia)*. Ediție oficială, editat la Chișinău în anul 1922. În publicație au fost inserate date și fapte istorice, situația lăcașurilor monahale din Basarabia. În *Introducere* la *Anuar*³ era specificat faptul că în cadrul eparhiei funcționau 29 de așezăminte mănăstirești (13 mănăstiri de călugări, cinci schituri de călugări, șapte mănăstiri de călugărițe, două schituri de călugărițe și două frățimi de călugări)⁴, având „ca Exarh al lor pe Arhimandritul Mitrofor Teognost, starețul mănăstirii Hârbovăț”⁵. S-au prezentat date cantitative și calitative referitoare la toate lăcașurile sfinte, inclusiv ale vetrei monahale Hârbovăț⁶.

În contextul fondării Facultății de Teologie din Chișinău (1927), cadrele didactice de la această instituție de învățământ au publicat mai multe materiale în revista *Luminătorul* și în revista istorică *Arhivele Basarabiei*, îngrijite de profesorii Constantin Tomescu și Toma G. Bulat. În aceste materiale sunt furnizate informații relevante din cronica lăcașurilor monahale din Basarabia. În ziarul *Sfatul Țării* se aborda problema conștiinței naționale în lăcașurile monahale din Basarabia⁷.

¹ Erhan, D. Mănăstirea Suruceni. In: *Luminătorul*, 1908, nr. 10.

² Gulica, I. Limba „moldovenească” de la prohibiție la instrument de rusificare (1900–1914). In: *Republica Moldova în căutarea identității*. Materialele Conferinței Științifice Internaționale 30 de ani de la proclamarea Independenței Republicii Moldova / Coord: Anatol Petrencu, Ion Negrei, Chișinău: S.n., 2022, p. 493.

³ Introducere. In: *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia)*. Ediție oficială, Chișinău, 1922, pp. III-IV.

⁴ *Mănăstirile și schiturile Eparhiei Chișinăului și Hotinului*. In: *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia)*. Ediție oficială, Chișinău, 1922, pp. IV, 1.

⁵ Introducere. In: *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia)*. Ediție oficială, Chișinău, 1922, p. IV.

⁶ *Ibidem*, p. 3.

⁷ Mănăstirea Japca. Un locaș de veche conștiință moldovenească. Se cere românizarea ei. In: *Sfatul Țării*, 14/17 decembrie 1918, an. I, nr. 203, p. 1.

Surse de patrimoniu. După cum se știe, de-a lungul istoriei și în mod special din timpul administrației țariste în Basarabia din parte diferitor societăți științifice veneau diverse demersuri, cu privire la semnalarea obiectelor de patrimoniu. Un caz de acest gen s-a produs în 1846 de când se păstrează corespondența dintre Societatea Rusă de Geografie din Sankt Petersburg și Consistoriul Duhovnicesc din Chișinău. Conform solicitării înaintate de Societatea Rusă de Geografie, se cerea ca să fie prezentate informații cu privire la manuscrisele vechi, planuri și hărțile aflate în cuprinsul acestei eparhii. Din raportul prezentat de Arhimandritul Ioanichie din 9 octombrie 1846, aflăm că în mănăstirea Hârbovăț, din obiectele indicate în adresa Societății, în biblioteca mănăstirii nu au fost aflate¹. Deși din datele ce le publică în perioada interbelică juristul Aurel V. Sava vedem că mănăstirea dispunea de un bogat material documentar, totuși răspunsul negativ pe care-l dă acest proestos trebuie pus pe seama altor factori și nu a lipsei surselor de acest gen.

Un document unic în care se vorbește despre patrimoniul material și spiritual al bisericii basarabene îl reprezintă *Opisul obiectelor ce se păstrează în Muzeul Societății Istorico-Arheologice Bisericești Basarabene*, elaborat în anul 1923. În acest registru sunt prezentate și sfințenii de la mănăstirea Hârbovăț (antimis de pânză, sfințit de Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni la 13 iunie 1818; trei pocrovețe pentru potir și discos; văzduh brodat cu zorzoane și împodobit pe la colțuri cu sticle galbene; o pereche de sfeșnice de argint cu inscripție gravată în postament „1816 Aprilie 23, Serafim Arhimandritul și igumenul m-rei de Hârbovăț”)². Exarhului arhimandrit Teognost de la mănăstirea Hârbovăț i se aduceau mulțumiri speciale deoarece „a adus multe obiecte bisericești și cărți”³. Ca urmare a anexării Basarabiei de către Uniunea Sovietică în vara anului 1940, colecția de cărți și obiectele de valoare artistică și istorică ale Muzeului Eparhial Istorico-Arheologic au fost confiscate și transportate în URSS⁴. Soarta acestor obiecte bisericești de patrimoniu, din păcate, nu este cunoscută până în prezent.

Surse iconografice. Studiarea surselor iconografice constituie un element important al cercetărilor istoriografice, având menirea să contureze tabloul dinamicii evoluției vieții spirituale ale clerului regular. În acest sens, ni se oferă informații suplimentare și valoroase la subiectul abordat. Sursele iconografice au fost utilizate din fondurile foto ale Muzeului Național de Istorie a Moldovei, Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală, colecția privată foto a

¹ ANRM, F. 208, inv. 3, d. 239, f. 12-12v.

² *Opisul obiectelor ce se păstrează în Muzeul Societății Istorico-Arheologice Bisericești Basarabene*, Chișinău: Tipografia Eparhială, 1923, pp. 5, 18, 24.

³ Parhomovici, I. Prefață. In: *Catalogul Bibliotecii Societății Istorico-Arheologice Bisericești Basarabene. 1924*. Chișinău: Tipografia Eparhială, 1925, p. VI.

⁴ Țăranu, Mariana S. *Represiunea și rezistența din RSSM în perioada primei ocupații sovietice, 1940–1941*. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, pp. 262-283.

protoiereului mitrofor Manole Brihuneț, resurse bibliografice. De o valoare incontestabilă sunt sursele cartofiliei. În acest sens am apelat la cărțile poștale editate de Aureliu Ciobanu și Constantin Gh. Ciobanu. Au fost analizate subiectele de piese: (a.1.) *Aspect general al complexului monastic Hârbovăț*, categoria piesei: carte poștală; fața verso: divizată; logotip/editor: A. Volkenberg, Chișinău, circuit: 15 aprilie 1913; (a.2.) circuit: 2 noiembrie 1909; (b.1.) *Chișinău. Spitalul comunității din Hârbovăț*, categoria piesei: carte poștală; fața verso: divizată; logotip/editor: A. Volkenberg, Chișinău; (b.2.) categoria piesei: nespecificată; fața verso: divizată; logotip/editor: Br. A și I. Glikman; (c) *Chișinău. Comunitatea Hârbovăț*, categoria piesei: carte poștală; fața verso: divizată; logotip/editor: G.B. Șeinberg și fiul, circuit: 9 aprilie 1919; (d) *Chișinău. Strada Sinadinovskaia. Comunitatea Hârbovăț*, categoria piesei: carte poștală; fața verso: divizată; logotip/editor: Editura „Kontraghent peceati” în Moscova, fototipuri: Șerer, Nabgoliț & Co, Moscova; (e) *Chișinău. Comunitatea Hârbovăț*, categoria piesei: carte poștală; fața verso: divizată; logotip/editor: Ed. Kontraghenstva A.S. Suborin & Co, fototipuri: Șerer, Nabgoliț & Co, Moscova; (f) *Chișinău. Comunitatea Hârbovăț*, categoria piesei: carte poștală; fața verso: divizată; logotip/editor: Editare T/D „K. Șehter & S-vea”; (g) *Chișinău. Strada Sinadinovskaia. Comunitatea Hârbovăț*, categoria piesei: carte poștală; fața verso: divizată; logotip/editor: neidentificat; număr indicat de editor: 092417; (h) *Chișinău. Spitalul și ambulatoriul Comunității Crucii Roșii din Hârbovăț*, categoria piesei: carte poștală; fața verso: divizată; logotip/editor: neidentificat; circuit: 6 decembrie 1912; (i) *Chișinău. Spitalul Comunității Crucii Roșii din Hârbovăț*, categoria piesei: carte poștală; fața verso: divizată; logotip/editor: neidentificat; (î) *Chișinău. Edificiul căminului surorilor de caritate al Comunității Crucii Roșii din Hârbovăț*, categoria piesei: carte poștală; fața verso: divizată; logotip/editor: neidentificat; circuit: 23 martie 1912¹. De un real folos ne-a fost și colecția de cărți poștale a Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova².

Astfel, pentru a aborda evoluția lăcașului monahal Hârbovăț în contextul dezvoltării vieții monastice în spațiul românesc de răsărit, a fost necesar de a trece în revistă un amplu material izvoristic. Dacă ținem cont de etapele evoluției vieții monahale la Hârbovăț, observăm că documentele ce servesc pentru a ilustra specificul fiecărei etape în parte sunt variate ca volum și conținut. În pofida numărului relativ extins de documente referitoare la politicile spirituale din

¹ Ciobanu, A. Ciobanu, C. Gh. *Istoricul cartofiliei basarabene. Catalogul cartofil ilustrat*. Vol. I. Perioada 1896-1917, Chișinău: Cartdidact, 2018, pp. 134-140, 151, 158, 172-176, 241-242, 248-250, 261, 320-325.

² *Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Biblioteca Națională Digitală Moldavica*. Disponibil la: <http://www.moldavica.bnrm.md/biblielmo?site=localhost&a=p&p=about&c=cartipost&l=ro&w=utf-8> (accesat: 20.07.2021).

Basarabia, baza sursologică pentru anumite compartimente continuă a fi mai puțin valorificată de către cercetători.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

Studierea istoriografiei și a surselor documentare referitoare la rolul mănăstirii Hârbovăț în spațiul monastic pruto-nistean pe parcursul anilor '30 ai sec. al XVIII-lea – anilor '60 ai sec. XX ne permite să facem următoarele constatări:

1. Cercetarea minuțioasă a discursului istoriografic pe parcursul a circa două secole ne demonstrează lipsa unei lucrări științifice consacrate rolului jucat de mănăstirea Hârbovăț în viața monahală din spațiul pruto-nistean de la fondare și până la închiderea vetrei monahale de regimul autoritar sovietic.

2. În pofida faptului că istoria lăcașului monahal a fost abordată, subiectul propus – cel al evoluției vieții monahale pe parcursul a patru regimuri administrative – pentru investigația științifică nu a reprezentat încă obiectul unor cercetări speciale.

3. Problema cercetării vieții monahale în Basarabia pe baze metodologice bine determinate a fost una predilectă pentru cei interesați de trecutul acestei regiuni, cu excepția perioadei 1940–1941/1944–1989, astfel, reușindu-se a se soluționa numeroase probleme legate de apariția monahismului în regiune, dezvoltarea acestuia, rolul instituțiilor monahale în cadrul Bisericii Ortodoxe și în societate, rolul cultural și educațional al mănăstirilor. Cu toate acestea, unele probleme, cum ar fi introducerea vieții de obște, din varia motive, foarte rar a fost examinată, din cauză că, deși pusă în discuție încă odată cu declanșarea în spațiul ortodox românesc a mișcării paisiene, această practică nu s-a reușit a fi introdusă până spre începutul sec. al XX-lea.

4. Din varii motive, în speță din cauza atenției reduse acordate anumitor surse documentare până în prezent nu a fost posibilă o cercetare sigură a datelor statistice privitoare la numărul viețuitorilor, fapt care ne-a impus să colectăm mai multe date și să aducem pentru prima dată în istoriografie informații de acest gen.

5. Completarea obștilor monastice cu noi viețuitori este un proces destul de vag cercetat în literatura de specialitate, unul din motive fiind lipsa de surse documentare, pentru anumite perioade, în speță până spre începutul sec. al XIX-lea. Un alt motiv poate fi considerat dezinteresul față de acest subiect ce l-au manifestat specialiștii în domeniu.

6. Analiza literaturii de specialitate relevă abordări bazate pe studiu de caz, deseori rupându-se conexiunile dintre perioade în evoluția lăcașului monahal Hârbovăț.

7. Lucrările au fost elaborate de fețe bisericești, dar și de laici. Or, acest fapt și-a lăsat amprenta asupra formei de abordare a materialului factologic. Deși problema dată trebuie să fie una de interes major, deoarece ea poate să ofere cercetătorilor, dar și publicului interesat un tablou mult mai amplu asupra realității vieții monahale. Acest aspect reflectă într-o oarecare măsură și natura raporturilor dintre structurile statului cu cele monahale.

8. Studiarea diferitor surse istorice, în mod special a surselor arhivistice inedite, coroborate cu literatura de specialitate, permite reevaluarea și punerea în discuție a diferitor probleme științifice inovative ale subiectului abordat: evoluția comunității monahale din perspectivă cantitativă și calitativă și scoaterea în evidență a componentelor vieții materiale și spirituale ale acesteia.

2. EVOLUȚIA MĂNĂSTIRII HÂRBOVĂȚ ÎN CONTEXTUL VIEȚII MONAHALE A SPAȚIULUI PRUTO-NISTREAN (ANII '30 AI SEC. AL XVIII-LEA – ANII '60 AI SEC. XX)

2.1. Dinamica vieții monahale în spațiul pruto-nistrean

Dezvoltarea monahismului în spațiul est-carpatic este în conexiune directă cu evoluția acestui fenomen în întregul spațiu românesc. Deși, sunt atestate documentar după fondarea statelor medievale românești, totuși, existența unor așezări monahale, schimnicii în unele regiuni de munte sau stâncoase, asemeni celor de pe malul Răutului la Butuceni, Trebujeni sau de pe malul Nistrului la Saharna, Țipova, Japca, Soroca etc., denotă existența încă în perioada prestatală a unor așezăminte monahale¹.

Primele mănăstiri ortodoxe în spațiul istoric al Țării Moldovei sunt atestate la sfârșitul sec. al XIV-lea – începutul sec. al XV-lea în regiunea montană a Moldovei, unde sunt răspândite așezămintele monahale de la Neamț, Voroneț, Rădăuți, Suceava, Secu, Dragomirna, Tazlău etc. Odată cu extinderea hotarelor spre Nistru și Marea Neagră, numărul mănăstirilor ortodoxe începe să crească, răspândindu-se practic pe întregul areal dintre Carpați, Nistru și Marea Neagră, fiind întemeiate lăcașuri monahale în zonele de deal și chiar de câmpie. Primele așezăminte monastice cunoscute pe teritoriul actualei Republici Moldova sunt cele de la Vărzărești (Nisporeni) și mănăstirea de la Vișneveț, considerată de unii ca fiind precursora mănăstirii Căpriană, de asemenea, nu este exclus, și unele dintre mănăstirile rupestre menționate mai sus².

Pe lângă mănăstiri, ctitorii domnești, amintite începând cu sec. al XVI-lea și în special cu sec. al XVII-lea, un mare rol în fondarea de așezăminte monastice l-au jucat neamurile boierești care fondau mănăstiri, edificau biserici, afieroseau moșii, cărți, vite, robi.

Evoluția monahismului în perioada de la apariția creștinismului și extinderea sa în spațiul carpato-danubiano-pontic este dificil de cercetat. O problemă majoră în acest sens este legată de lipsa de surse documentare directe referitoare la acest subiect. Investigațiile arheologice rareori

¹ Bâzgu, E. *Mănăstirile rupestre din bazinul Nistrului – artere de răspândire a creștinismului*. In: *Arta*, Chișinău, 1996, pp. 98-105; *Idem*, *Reevaluări cronologice ale complexului monastic rupestru Butuceni-Orhei*. In: *Arta*, Chișinău, 1997, pp. 130-139.

² Cereteu, I. *Mănăstirea Vărzărești*. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova. Studii enciclopedice.*, pp. 618-626; Eșanu, A., Eșanu, Valentina. *Mănăstirea Căpriană*. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova. Studii enciclopedice.*, p. 163.

permit clarificarea aspectelor legate de natura monahismului din perioada prestatală. Cu toate acestea, până la fondarea statelor medievale românești putem vorbi despre existența unor elemente ale monahismului de tip isihast, caracterizat prin existența unor comunități monahale rătăcite, situate în regiunile depărtate de habitatul de bază, în locuri ascunse de văzul lumii, sub forma unor chilii și sihăstirii.

Primii domni moldoveni și munteni, prin suportul lor pe care l-au acordat mănăstirilor, au contribuit la obținerea sprijinului tagmei monahale, în vederea consolidării poziției politice. De asemenea, în sec. XIV–XVI așezămintele monahale au jucat un rol distinct nu doar în consolidarea poziției puterii laice, ci și a creștinismului de rit ortodox. Monahii au avut un rol deosebit pe plan cultural-spiritual. Ei încă din primele secole de existență a statelor au fost principalii promotori ai imaginii domnilor, autori de cronică, copişti de lucrări cu caracter eclesial, dar și prin manifestarea lor în viața cotidiană a Țărilor Române¹.

Evoluția monahismului în Țările Române în decursul sec. XVII–XIX urmează a fi tratată din câteva perspective ale mănăstirilor pămâtenes, sau ale mănăstirilor care au rămas sub autoritatea ierarhilor locali și a lăcașurilor sfinte închinare la locurile sfinte din Orientul Ortodox, de la Muntele Athos, Ierusalim, Muntele Sinai etc.

Date sigure referitoare la mănăstirile și schiturile aflate pe teritoriul Țării Moldovei, atât locale, cât și închinare, le obținem din statisticile întocmite la începutul sec. al XIX-lea în perioada războiului ruso-turc din 1806–1812 de către autoritățile eclesiale conduse de mitropolitul și exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni, în anul 1809. Potrivit informațiilor prezentate de episcopul Meletie al Hușilor, în eparhia sa erau 13 schituri de monahi și două schituri de maici, în eparhia Romanului șapte mănăstiri de monahi, 62 de schituri și patru schituri de maicii, iar în eparhia Mitropoliei 10 mănăstiri de bărbați, 46 schituri de monahi, două mănăstiri de maici, nouă schituri de maici. Adică, în total în subordinea autorităților eparhiale erau 17 mănăstiri și 121 de schituri de călugări și două mănăstiri și 15 schituri de maici², în total fiind 155 de așezăminte monahale.

Suplimentar la acestea, este necesar să notăm că, în anul 1809, în cuprinsul Principatului Moldovei erau 37 de mănăstiri și 10 schituri închinare la locurile sfinte.³ Din datele pentru acest an sesizăm că erau peste 200 de mănăstiri și schituri, fie autonome, fie închinare. Trebuie să menționăm că în componența instituțiilor monastice înregistrate în această statistică lipsesc informațiile cu privire la așezămintele monahale din fosta eparhie de Rădăuți, care, după

¹ Vezi: Sava, I. *Domeniul mănăstiresc în Țara Moldovei: în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – secolul al XVI-lea*, Chișinău: Pontos, 2012.

² ANRM, F. 733, inv. 1, d. 411, f. 37-38.

³ *Ibidem*, f. 36.

anexarea în anul 1775 la Imperiul Habsburgic, a fost ridicată, începând cu anul 1782, la rangul de Mitropolie a Bucovinei.

De asemenea, trebuie să avem în vedere că datele cu privire la numărul mănăstirilor și schiturilor din Moldova de până la 1812 nu totdeauna sunt constante. Acest lucru se explică prin faptul că în această perioadă în spațiul românesc deseori erau întemeiate schituri, chilii, care funcționau o perioadă scurtă de timp, altfel spus, în decursul cât în fruntea așezământului era persoana sau starețul care reușise să convingă pe stăpânul moșiei pe care era târnosit să susțină așezământul, sau atâta timp cât așezământul dispunea de resursele materiale minime pentru întreținerea obștii călugărilor trăitori în aceste lăcașuri¹. Potrivit datelor prezentate de Șt. Berechet în monografia Basarabia cu privire la schiturile și mănăstirile care au fost fondate pe teritoriul acestei provincii până la 1812 era următorul tablou: I) mănăstiri, ctitorii domnești, trei – Vărzărești, Căpriană și Sf. Nicolae din Chilia, II) mănăstiri de călugări, ctitorii boierești, șapte mănăstiri de maici². Din datele prezentate de acest autor, observăm că în spațiul dintre Prut și Nistru, în diferite etape, au existat încă 21 de schituri. Potrivit datelor recente, numărul așezămintelor monahale dispărute se cifrează la 37³.

Apariția fenomenului închinării de moșii și mănăstiri către locurile sfinte, viitorul episcop Arsenie (Axentie, Avxentie) Stadnițchi o pune pe seama faptului că, din cauza deselor războaie dintre domnii români cu regatele catolice și chiar cele fratricide din primele secole de existență a statelor, s-a acutizat procesul de decădere morală și religioasă a populației celor două țări românești, prin urmare și a nivelului spiritual al clerului local. Iar odată cu căderea Constantinopolului și migrarea masivă a elementului grec de pe teritoriul Imperiului Otoman, i-a motivat pe domni să se folosească de clerul grecesc și să le acorde dreptul de a pregăti clerul local, consolidarea credinței ortodoxe și a moralei creștine în rândul populației. Aceștia nu numai erau desemnați ca învățători și dascăli în școli, dar deseori le se acorda dreptul să administreze biserica și mănăstirile locale. Încrederea domnilor față de aceștia era atât de mare, întrucât lor le era atribuită obligația de a ține sub control ca în mănăstiri să fie împlinită întocmai voința ctitorilor și binevoitorilor care au donat moșii, în ceea ce privește îngrijirea cuviincioasă a mănăstirilor, a școlilor și instituțiilor de caritate, ce se aflau pe lângă acestea⁴. Această măsură, argumentează același autor, era determinată de faptul că „monahii mănăstirilor locale deseori

¹ Onicov, E. Mănăstiri basarabene până la 1812. In: *File de Istorie: Prețuire și recunoștință Părintelui Profesor Mircea Păcurariu*, Cluj-Napoca: Ed. Andreiana, Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 223-233.

² Berechet, Șt. *Mănăstirile*. In: Basarabia. Monografie / Sub îngrijirea lui Șt. Ciobanu, Chișinău: Imprimeria statului din Chișinău, 1926, pp. 207-224.

³ *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova. Studii enciclopedice.*, pp. 642-699.

⁴ Stadnițchi, A. *Gavriil Bănulescu-Bodoni*., p. 198.

abuzau de încrederea ce le-o acordase ctitorii și donatorii de moșii”¹. Pentru a-i motiva pe slujitorii bisericești de a îndeplini cu o mai mare ardoare obligațiile puse pe seama lor, le-a fost oferit dreptul ca tot surplusul de venituri să fie utilizat în folosul mănăstirilor de metanie și a obștilor duhovnicești din Orient, de care ei depindeau². Un alt motiv ar fi și dorința domnilor români de a se expune în calitate de susținători ai ortodoxiei, după căderea Constantinopolului.

După părerea autorului, unul din scopurile urmărite de instituția monastică a fost de a împiedica imixtiunea puterii laice în domeniile sale funciare. Axentie Stadnițchi nota referitor la starea monahismului până la 1808 următoarele: „Până la acest moment, în principate se practica obiceiul, conform căruia după moartea sau schimbarea egumenilor de mănăstiri, divanul, prin intermediul dregătorilor săi, întocmea opisul averii egumenului și îndeobște a mănăstirii, care cu pecetea divanului se păstra până la numirea noului stareț. Starețul era numit cu acordul divanului și intra în funcție doar după ce divanul împuternicea logofătul să transmită egumenului atributele puterii și toate bunurile conform opisului, sub semnătură.”³ Acest obicei, în opinia, renumitului istoric și ierarh, avea menirea să subordoneze clerul monahal influenței puterii laice, stare care era însoțită de obiceiul vicios de cumpărare a funcției.

În 1809 exarhul a înlăturat imixtiunea divanului în afacerile mănăstirilor, fapt care a provocat membrii divanului Țării Românești să se plângă senatorului Serghei Kușnikov, în consecință președintele divanurilor scria vicepreședintelui Enghelgard să informeze divanul că, odată cu numirea exarhului în fruntea bisericii principatelor, acesta are dreptul să despună în afacerile mănăstirilor și ale bisericii.

Atrăgând atenție la starea vieții mănăstirilor, exarhul a aflat următoarele neregulii: egumenii primeau în rândul ascultătorilor pe toți, fără a ține seama de niciun criteriu, cum ar fi dacă sunt sau nu persoane libere sau robi, sunt eliberați de stăpânii lor; în ele își găseau apanaj diferiți vagabonzi, printre care se aflau mulți foști spioni otomani și chiar soldați dezertori; unii egumeni nu se conduceau de nicio regulă în procesul de tundere în monahism a ascultătorilor, nu-i supuneau ispitei de trei ani și, nefiind convinși în dorința de a îmbrăca mantia monahală, mulți dintre călugări samavolnic treceau dintr-o mănăstire în alta, fără niciun motiv. Drept urmare, la 26 noiembrie 1808 a emis o instrucțiune de care urmau să se dirijeze egumenii de mănăstiri, în care prevedea: 1) de acum înainte niciun egumen să nu încerce a primi în rândul ascultătorilor pe cineva fără mărturia în scris că este liber, fără familie, nu are pricini de judecată, nu este dator nimănui, nu urmează să îndeplinească nicio slujbă sau obligație. Iar conform

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*, pp. 198-199.

³ *Ibidem*, p. 207.

canonului 52 al Sfinților Apostoli și al IV-lea al Conciliului ecumenic se interzice a primi în serviciul bisericii un sclav fără voia stăpânului său; 2) Cei care vin la mănăstire cu scopul de a intra în monahism nu trebuie să fie tunși imediat în monahism, ci numai după ce vor fi ispitiți timp de trei ani. Dar nici atunci imediat se vor tunde, ci se trimite arhiereului eparhial un raport în scris, în care se va indica de când ascultătorul se află în mănăstire, de unde este de origine, ce vârstă are, ce studii are, ce meserie cunoaște, anexând la aceasta și mărturia din partea duhovnicului și fraților viețuitori în mănăstire, în special ieromonahi, cu privire la comportamentul său. În care perioadă candidatul de a fi primit în monahism trebuie să fie examinat cât de bine a învățat bazele vieții monahale, care urmează să compună: ascultarea față de cei superiori până la sfârșitul vieții, sărăcie și curățenie sufletească și trupească. Și doar după primirea binecuvântării arhieresti se va permite tunderea, conform rânduielii bisericești, în mantie; 3) Trebuie să urmărească cu strictețe ca călugării fără niciun motiv legal și fără știrea egumenilor să nu iasă din mănăstiri și să umble fără treabă prin lume, îndeosebi să nu treacă dintr-o mănăstire în alta, fără știrea superiorilor săi, și binecuvântare arhierilor eparhiali, făcând referire și la al IV-lea canon al Conciliului al IV-lea ecumenic de la Chalcedon¹. În perioada păstoriei sale, în calitate de mitropolit și exarh în Țările Române, a atras cea mai mare atenție la înlăturarea abuzurilor de la mănăstirile închinat și cele stavropoghiale, mănăstirile și schiturile închinat rămânând în supunerea ierarhilor eparhiali. Dreptul său de a dispune pe aceste probleme au fost întărit din punct de vedere juridic prin Ordinul Sfântului Sinod din 23 decembrie 1808, care a primit dreptul de a numi stareții și egumenii de mănăstiri închinat, asemeni cum avea asupra celor ce conduceau mănăstirile moldovenești; dreptul de a-i înlocui pe cei care au manifestat nesupunere și nu vor fi de încredere; de a impune proestoșii de mănăstiri închinat să împlinească voința fondatorilor și a donatorilor; să urmărească după modul de trimitere a embaticului la locurile unde au fost închinat și să se folosească surplusul pentru școli și instituții de caritate; de a primi de la egumenii greci rapoarte complete cu privire la venituri și cheltuieli; de a opri abuzurile cu privire la creșterea datoriilor ce le fac slujitorii bisericii pe seama lăcașurilor și funcțiilor ce le dețin. Dispoziția dată a fost implementată de exarh și Dicasteria exarhală consecutiv, ceea ce a dus într-un final la izbucnirea renumitului conflict cu egumenii greci în anii 1810–1811².

Dezvoltarea monahismului din Țara Moldovei și în speță în întreg spațiul românesc în sec. XVIII–XIX s-a produs sub impactul mișcării paisianiste inițiată de către arhimandritul Paisie

¹ *Ibidem*, p. 209.

² Detalii asupra acestui subiect a se vedea: Stadnițchi, A. *Gavriil Bănulescu-Bodoni...*, pp. 210-242.

Velicovschi de la Neamț¹, care a pus bazele unei noi perspective în viața monahală, promovând concepția vieții de obște care a permis creșterea numărului de călugări în spațiul românesc. Viziunea paisianistă asupra monahismului s-a format pe teritoriul principatelor române, îmbinând cu succes unele tendințe inițiate de Dimitrie de Rostov, ale lui Vasile de la Poiana Mărului și specificul vieții monahale athonite, introducând viața de obște.

Dacă până la 1812 în spațiul dintre Nistru și Prut al Țării Moldovei existau doar două așezăminte monahale închinat către mănăstirile de la locurile sfinte, prezența mănăstirilor și așezămintelor ecleziastice de la locurile sfinte din Orient fiind simțită prin moșiile închinat, celelalte așezăminte aveau statut de schituri locale; includerea acestui teritoriu în componența Imperiului Rus a permis ridicarea celei mai mari părți a schiturilor existente la rangul de mănăstiri, cum ar fi cazul schiturilor Curchi, Dobrușa, Hârbovăț, Hârjauca, Japca etc. Acest proces s-a datorat mai multor factori: 1) politicii imperiale țariste față de stăpânii de moșii aflați peste hotare. Politica dată i-a făcut pe stăpânii de moșii, în speță ai așezămintelor monahale, să dezvolte structuri care ar permite o mai bună administrare și gestionare a veniturilor, de asemenea, politica restrictivă a Rusiei față de trecerea Prutului, a permis dezvoltarea așezămintelor monahale din regiune și ridicarea gradului lor de influență spirituală și economică; 2) existența la Chișinău a unui centru eparhial a facilitat dezvoltarea în provincie a unui sistem mai bine organizat de administrare a vieții ecleziastice, inclusiv a domeniului monahal; 3) dacă în perioadele anterioare anului 1812 teritoriul dintre Nistru și Prut era cel mai des vizat de incursiunile militare ale statelor din Răsărit, introducerea acestuia în componența Imperiului Rus, spre sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea a ajuns la apogeul expansiunii sale teritoriale, a permis crearea în regiune a unei relative stabilități care a oferit posibilitatea construirii unor edificii ecleziastice mai solide, renunțându-se treptat la materialele tradiționale lemnul și pământul, utilizându-se piatra și cărămida pe larg. Astfel, în decursul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, se observă un proces de edificare a clădirilor din aceste materiale.

În perioada țaristă, monahismul din Basarabia, trebuie să recunoaștem, a trecut printr-o perioadă de dezvoltare față de perioada precedentă, datorată în primul rând faptului că locuitorii provinciei care în perioadele anterioare anului 1812 efectuau pelerinaje spre renumitele centre monastice din dreapta Prutului, odată cu introducerea restricțiilor, din partea Rusiei, pe problema circulației persoanelor de pe cele două maluri ale Prutului a contribuit la sporirea rolului așezămintelor monastice din regiune. La aceasta se adaugă și „pacificarea” regiunii prin

¹ Cetfericov, S. *Paisie starețul Mănăstirii Neamțului din Moldova. Viața, învățătura și influența lui asupra bisericii ortodoxe*, București: Ed. Nemira, 2002; Pelin, Valentin. *Paisianismul în contextul cultural și spiritual sud-est și est european (sec. XVIII–XIX)* / Ediție îngrijită de Andrei Eșanu și Valentina Eșanu, Chișinău: Pontos, 2014. 236 p.

suprimarea raialelor otomane de la Hotin și Bender și dislocarea unităților tătărești din sudul provinciei, care prezentau o amenințare constantă pentru locuitorii regiunii.

În această perioadă, mănăstirile au jucat un rol distinct în conservarea valorilor și tradițiilor locale, dacă preoții de mir erau mai ușor influențați de politicile duse de ierarhia bisericească, în speță, începând cu mijlocul sec. al XIX-lea, trăitorii din mănăstiri erau mai puțin influențabili, deoarece majoritatea, renunțând de la cele lumești, au contribuit deseori involuntar la conservarea specificului național.

Primele măsuri luate de Gavriil Bănulescu-Bodoni după sosirea sa la Chișinău și fondarea Eparhiei Chișinăului, în domeniul monastic, au fost o continuare a politicii duse în principate, ținând cont de faptul că majoritatea așezămintelor monastice în spațiul basarabean, cu excepția mănăstirii Căpriană și metocului său, schitul Condrița, erau schituri cu componentă a nevoitorilor autohtoni, care au fost puse în subordinea noii administrații eparhiale conduse de exarh și Dicasteria exarhală, susținut fiind de exarhi de mănăstiri și un supraveghetor al tuturor mănăstirilor.

Dacă în primii ani, fiind preocupat de organizarea noii eparhii, Bănulescu-Bodoni s-a limitat la reiterarea dispozițiilor sale din perioada în care a dirigit biserica ortodoxă din țările române, spre sfârșitul păstoriei sale în fruntea bisericii, a inițiat procesul de instituire a vieții de obște în toate mănăstirile basarabene; deși din cauza specificului monahismului acest proces a fost destul de complex, trebuie să recunoaștem că prin decizia sa din anul 1819 se pun bazele instruirii vieții chinoviale pentru mănăstirile de călugări, pe când mănăstirile de maici vor păstra viața de sine sau idioritmă pe parcursul întregii perioade țariste și practic până spre mijlocul sec. al XX-lea.

Conform datelor din 22 octombrie 1814, în Eparhia Chișinăului erau înregistrați 77 de monahi (arhimandriți și ieromonahi)¹. În același an, Gavriil Bănulescu-Bodoni ordona exarhilor de mănăstiri: „vi se poruncește să urmăriți ca în mănăstiri să fie respectate ordinea și liniștea corespunzătoare și monahii să se depărteze de la toate viciile vieții, să exerseze cuvântările de slăvire a lui Dumnezeu și să muncească spre binele și folosul așezământului lor, ca oriunde să fie buna organizare bisericească și obligațiile monahale să fie respectate conform canoanelor Sfinților Părinți”². În acea perioadă se considera că un mare neajuns în organizarea interioară a mănăstirilor basarabene era lipsa vieții de obște.

Drept urmare, la 3 februarie 1819, prin ordinul Dicasteriei, mitropolitul dispune exarhilor de mănăstiri: 1) luând de la toți cei ce se află în subordinea fiecărui stareț de mănăstiri, iar în cele

¹ Datele sunt oferite cu ocazia acordării crucii comemorative a păcii din anul 1812. Vezi: *RSIABC*, ed. a 9-a, p. 26.

² A. Stadnițchi, *Gavriil Bănulescu-Bodoni*, pp. 317-318.

de maici de la starețe, cu privire la averea bisericească și economică înscrisă în condice, și să fie prezentate în Dicasterie; 2) să se ceară de la toți conducătorii de mănăstiri lista nominală, câți călugări și ascultători de ambele sexe se hrănesc de mănăstire și câți se întrețin de sine stătător, de a fi aduse la Dicasterie; 3) să fie luată ca o regulă că de acum înainte niciun stareț și nicio stareță, atât timp cât se va afla în funcția de conducere, să nu aibă economii deosebite de cele mănăstirești, să nu se îndeletnicească nici cu creșterea vitelor, nici cu agricultura, nici cu comerțul, deoarece aceste sunt potrivnice vieții monastice¹.

Deși dispozițiile date de mitropolitul și exarhul Gavriil urmăreau introducerea vieții de obște, care cu greu a prins rădăcini în regiune, întrucât în acest interval domina în rândul călugărilor practica de a avea bunuri proprii, din aceste considerente, cu câteva luni înainte de trecerea spre domnul, instituie funcția de „supraveghetor”, asupra căruia a fost pusă sarcina să introducă în mănăstire viața chinoviinică, primul titular al acestei funcții, din ianuarie 1821, a fost arhimandritul Sinesie, cunoscut pentru activitatea sa în buna orânduire a bisericii².

O problemă importantă care a stat în atenția autorităților Bisericii Ortodoxe Ruse în raport cu Eparhia Chișinăului a fost pe marginea rapoartelor anuale prezentate de către Dicasterie și Consistoriu cu privire la numărul viețuitorilor în mănăstirile din subordinea arhiepiscopului Chișinăului și al Hotinului. Astfel, la 16 martie 1834, din partea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse în adresa Consistoriului Duhovnesc al Chișinăului și Hotinului se menționa: „În Formularele anuale trimise către Sfântul Sinod cu privire la stareții și starețele mănăstirilor, precum și la viețuitorii monahali din Eparhia Chișinăului nu este indicat statele prevăzute sau câte ar fi necesare conform clasificării numărului de frați și surori în mănăstiri sau în schiturile de bărbați și femei, ci se prezintă doar numărul monahilor de facto. De asemenea, nu sunt prezentate în întreaga eparhie niciun poslușnic sau poslușniță, care de fapt ar trebui să fie printre frații și surorile din cadrul acestora”³. În temeiul celor constatate, Cancelaria Sf. Sinod solicita de la Consistoriul Duhovnesc să fie transmise informații cu privire dacă în mănăstiri nu sunt reglementări ce prevăd numărul de viețuitori care trebuie să fie în acestea, iar dacă sunt asemenea regulamente, să se indice în care anume. De asemenea, cereau să fie prezentate date cu privire la numărul preoților, diaconilor, ascultătorilor și ascultătoarelor care nu au fost tunși în monahism și viețuiesc în Casa Arhierească și mănăstiri.

Prin aceeași adresă se ordona ca pe viitor, la prezentarea rapoartelor anuale cu privire la viețuitorii din mănăstiri și schituri, să fie prezentate inclusiv datele despre numărul clerului de

¹ *Ibidem*, p. 319.

² ANRM, F. 205, inv. 1, d. 2864, f. 1-2; Xenofontov, I. V. *Complexul monahal Japca...*, pp. 74-75.

³ ANRM, F. 208, inv. 2, d. 885, f. 1.

mir aflat în acestea, precum și al poslușnicilor, și poslușnițelor. De asemenea, să se indice pentru care dintre aceste lăcașuri au fost sau nu numărul legiuit de viețuitori¹.

În urma acestui demers, Consistoriul s-a convocat într-o ședință la 31 martie 1834, drept rezultat se dă dispoziția ca să fie informat Sf. Sinod că în Eparhia Chișinăului doar în mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului*, de clasa a doua din orașul Odesa a fost stabilit numărul de state conform cu clasa sa. În celelalte mănăstiri și schituri, atât de călugări, cât și de maici din regiunea Basarabia, nu sunt clasificate și niciun stat și beneficii în raport cu numărul de funcții al trăitorilor nu există². În cadrul aceluiași proces-verbal de examinare a demersului Sf. Sinod se dădea următoarea informație cu privire la numărul reprezentanților clerului de mir și al poslușnicilor de ambele sexe. Conform datelor generalizate pe mănăstiri și schituri de monahi și maici din Basarabia, erau în rândul fraților netunși în monahism: patru preoți, patru diaconi, 64 de poslușnici și 47 de poslușnițe³.

În acest scop a fost întocmit un tablou al mănăstirilor și schiturilor, în cadrul căruia au fost incluse datele cu privire la aceste categorii de viețuitori (Anexa. *Tabelul 1*).

Potrivit acestor date, constatăm că până la 1834 în corespondența dintre autoritățile Sf. Sinod cu cele Eparhiale din Basarabia nu s-a discutat subiectul stabilirii unui anumit număr de viețuitori în mănăstiri și schituri. Acest subiect nu a fost abordat, probabil, din cauză că majoritatea așezămintelor monahale din Basarabia nu intrau în categoria mănăstirilor finanțate din trezoreria Imperiului Rus, adică erau clasificate ca mănăstiri și schituri în afara statelor, care erau la autofinanțare, din veniturile proprii și jertfele acumulate de la credincioși. Unica mănăstire care s-a aflat în subordinea Eparhiei Chișinăului și Hotinului și a beneficiat de finanțare de la stat a fost mănăstirea *Adormirii Maicii Domnului* din Odesa, care a ieșit din subordinea jurisdicțională a Eparhiei Basarabiei în a doua jumătate a anilor '30 ai sec. al XIX-lea.

Soluționarea problemei de stabilire a numărului de viețuitori în mănăstirile și schiturile din Basarabia a fost finalizată abia peste doi ani, atunci când la începutul anului 1836 administrația eparhială a înaintat propunerile cu privire la numărul maxim de viețuitori în mănăstirile din Basarabia. Ca temei pentru stabilirea numărului limită de viețuitori a fost luată suprafața de teren aflat în stăpânirea fiecărui lăcaș în parte. În cazul lipsei pământului sau a veniturilor permanente ce ar fi putut asigura existența viețuitorilor în aceste lăcașuri, se decidea suprimarea așezămintelor; în această situație s-au aflat schitul Cosăuți, Horodiștea și schitul

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*, f. 2v.

³ *Ibidem*; Vezi și Raportul nr. 1511 din 31 martie 1834 cu privire la acest subiect. *Ibidem*, f. 3-3v.

Rudi, care au fost închise în anii '30 ai sec. al XIX-lea. Sub pericolul închiderii s-a aflat și mănăstirea Hâncu drept motiv servind nenumăratele pricini ce le avea cu stăpânii moșiei Pereni¹, pe teritoriul căreia a fost reînființată mănăstirea în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

Potrivit prevederilor hotărârii Sfântului Sinod luate în baza propunerilor cu privire la statele de personal ale mănăstirilor din Basarabia, înaintate de Consistoriului Duhovnicesc al Eparhiei Chișinăului și Hotinului, am depistat situația la 6 februarie 1836 (Anexa. Tabelul 2).

Acest act este important prin faptul că denotă unele informații cu privire la stabilirea unor cote pentru numărul călugărilor și călugărițelor din mănăstirile basarabene, începând cu anul 1836. Se pot realiza comparații referitoare la nevoitorii din așezămintele monahale, inclusiv cu cele ale mănăstirii Hârbovăț (Anexa. Tabelul 3).

În baza datelor pentru perioada indicată constatăm faptul că, deși era prevăzut un stat de personal monahal și de ascultători care se cifra la 32 de persoane, în intervalul 1839–1857 în cadrul mănăstirii nu a fost atins niciodată numărul prevăzut de viețuitori.

Deși datele de la sfârșitul anului 1839 – începutul anului 1840 sunt relativ diferite în sursele adunate de Consistoriu, totuși diferența dintre cele două se explică prin fenomenul mobilității clerului monahal de la o mănăstire la alta, dar și micșorării naturale, adică a deceselor.

De o importanță deosebită pentru a înțelege caracterul monahismului din Basarabia în sec. al XIX-lea sunt informațiile pe care le extragem din *Instrucțiunile cu privire la comportamentul pe care urmează sa-l aibă egumenii ruși, îndeosebi cei sosiți din Rusia, în mănăstirile basarabene*, ale arhimandritului Tihon, întocmite pe timpul când se afla nevoitor la mănăstirea Hâncu, care a fost adresată la 2 februarie 1859 arhiepiscopului Antim. În cadrul acestei note, autorul menționa: „Din 11 mănăstiri basarabene de călugări (cu excepția așezămintelor mănăstiri închinat Căpriana și Condrița), doar în cinci egumenii sunt moldoveni, și anume la Hârjauca, Hâncu, Suruceni, Țigănești și Saharna; în celelalte șase – la Hârbovăț, Frumoasa, Curchi, Dobrușa, Japca și Călărașeuca, egumenii sunt ruși de naționalitate. De asemenea, toți blagocinii mănăstirilor de aici ea sunt ruși²”. Această scurtă retrospectivă făcută de către autorul demersului este destul de elocventă pentru a înțelege situația reală din cadrul politicii Imperiului Rus față de așezămintele monahale din provinciile anexate.

Suplimentar la cele de mai sus, arhimandritul Tihon indica o serie de avantaje ce le aveau egumenii de origine rusă; el menționa că „egumenilor ruși le-au revenit mănăstirile relativ bine

¹ ANRM, F. 208, inv. 3, d. 575, f. 2-3.

² Солонцев, Т. Наставление о том как должны вести себя в бессарабских монастырях настоятели русские (особенно прибывшие сюда из России). In: Л. С. М. Ректор Кишиневской духовной Семинарии Архимандрит Тихон Солонцев и его записки о Бессарабских монастырях (1849-1859). In: *ТБЦИАО*, 2-й выпуск. Кишинев: Епархиальная типография, 1909, с. 430-439.

asigurate cu resurse, excepție făcând mănăstirea Hârjauca (care la acel moment era condusă de un egumen de origine română – *n.n.*)”¹. În temeiul celor expuse, Tihon enunță motivele acestor avantaje, notând: „este de înțeles că acest lucru afectează spiritul național și nu poate fi bine acceptat de majoritatea călugărilor de aici”². Din această afirmație reiese clar că, la mijlocul sec. al XIX-lea, în rândul călugărilor basarabeni se contura un spirit de nemulțămire vizând politica promovată de autoritățile eparhiale față de mănăstiri, numind în fruntea celor mai înzestrate vetre monahale egumeni de origine rusă și nu din rândul celor locali. Deși autorul acestei instrucțiuni mai jos dă o explicație pe marginea politicii duse de autoritățile eparhiale cu privire la desemnarea în fruntea mănăstirilor basarabene a egumenilor ruși, care era motivată de faptul că aceștia „pot fi imparțiali în controlul față de obștile locale, să manifeste o simpatie redusă față de obiceiurile locale”, care, se poate de presupus, nu erau agreeate de administrația eparhială.

Evidențiind avantajele, Tihon trece la înșiruirea obligațiilor pe care urmau să le aibă egumenii ruși, cum ar fi: 1) să se bucure și să se străduie să fie la înălțimea așteptărilor, pe care le oferă aceste avantaje; 2) una din obligațiile majore a acestora era să țină cont de onoarea Rusiei și să nu o denigreze prin vicii și fapte rele, ei urmând să se comporte rațional, cuviincios și corect; 3) Iar conștientizând nemulțămirea pe care le manifestă călugării de aici, egumenii ruși trebuie să țină cont de Legea Domnului nostru Hristos de a nu răspunde la rău cu rău, ci din contra trebuie să se manifeste prin bunăvoință, cu strădanie să muncească pentru cei subordonați și față de cei din jur, și să nu caute doar beneficiul lor propriu.

Descriind situația din Basarabia, acesta nota: „Întrucât Basarabia în mare este o țară deosebită, față de Rusia, deoarece și în mănăstirile de aici sunt alți oameni, alte tradiții, altă gospodărie, atunci pentru egumenii dintre ruși nu le va fi în plus să cunoască învățăturile pe care le poate oferi un om cu experiență, cu privire la modul cum să se comporte în mănăstirile ce le diriguiesc”³. Drept urmare, la cele expuse, arhimandritul Tihon evidențiază următoarele îndatoriri și obligații de care urmau să țină seama egumenii ruși numiți în fruntea mănăstirilor basarabene, cum ar fi: să cunoască limba moldovenească; să manifeste o atenție deosebită în raport cu locuitorii; să înțeleagă specificul gospodăriei (mănăstirești locale – *n.n.*) și să se preocupe personal de ea; să se ferească de viciul beției; să fie atenți în raport cu femeile; să se ferească de simonie; să evite înavușirea ușoară și, în cele din urmă, să învețe și să cunoască cele sfinte.

Aceste învățături, bineînțeles, erau îndreptate pentru o mai bună orânduire a activității mănăstirilor conduse de egumeni ruși, dar, în același timp, reflectau unele realități de care s-a

¹ *Ibidem*, c. 432ro

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, c. 436.

lovit autorul, fost rector al seminarului teologic, egumen al mănăstirii Curchi, funcții pe care a fost nevoit să le părăsească din cauza viciilor sale. Din aceste instrucțiuni putem deduce existența unor probleme cu care se loveau reprezentanții clerului monastic basarabean în perioada țaristă.

O etapă aparte în dezvoltarea monahismului basarabean s-a produs începând cu anii 60 ai sec. al XIX-lea, din momentul întemeierii mănăstirii Noul Neamț, care a devenit o instituție influentă în spațiul dintre Nistru și Prut și chiar în stânga Nistrului¹.

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, toate mănăstirile, cu excepția mănăstirii Hârjauca, aflată sub administrarea arhierelui eparhial, din perioada păstoririi arhiepiscopului Irinarh Popov (1844–1858) și a mănăstirii Curchi – administrată de episcopul vicar, erau subordonate exarhului de mănăstiri. Exarhii verificau situația din cadrul mănăstirilor, condicile de venituri și cheltuieli, așezau în funcție stareții din ordinul arhierelui eparhial, tundeau în monahism, hirotoneau ierodiaconi și ieromonahi etc.

În timpul inspecțiilor canonice întreprinse de arhiepiscopul Irinarh Popov în mănăstirile din Basarabia, acesta a constatat că în unele mănăstiri erau efectuate servicii religioase cum ar fi cununii, botezuri ale nou-născuților. Aceste servicii erau petrecute de preoți, care viețuiau în mănăstiri, dacă erau văduvi și fără copii, sau în afara mănăstirilor dacă, aveau familii. Arhiepiscopul Irinarh a interzis efectuarea unora asemenea slujbe; în raportul său către Sf. Sinod acesta nota: „Aflând acest obicei neconform cu pravila bisericească și nu numai amoral, dar și vicios pentru sfintele obiceiuri, am dispus ca cununii, botezurile și alte servicii religioase în mănăstiri să nu fie petrecute, și ca acei locuitori pentru care au fost efectuate până acum, să fie înscrise de parohiile din apropiere, și să fie întemeiate pentru ei biserici separate de mănăstiri.”²

Descriind starea mănăstirilor în 1845, acesta nota: „Cu edificii, averea bisericească și îndeobște organizarea exterioară a mănăstirilor nu se deosebește, cu câteva excepții, însă ordinea bisericească în mănăstiri se respectă cu strictețe”. În anul următor, acesta remarcă: „Starea exterioară a mănăstirilor se îmbunătățește pe an ce trece. Buna orânduire bisericească se respectă întocmai.”³

Sporul monahilor – aproape dublarea lor (Anexa. *Diagrama 1*) se explică prin creșterea veniturilor așezământului monahal, venirea în fruntea acestei mănăstiri a arhimandriților Ieronim (Ioan Gheppner) și a lui Natanail (Nicolae Danilevski), personaje marcante, primul fiind de origine etnică german convertit la ortodoxie, cel de-al doilea – un reprezentant ilustru al vieții spirituale și educaționale din Basarabia. În perioada acestor doi, cu siguranță se inițiază procesul

¹ *Ново-Нямецкий монастырь*, Кишинев: Тип. Архирейского Дома, 1881, 36 с.

² Parhomovici, I. *Irinarh Popov...*, p. 15.

³ *Ibidem*, p. 8.

de zidire a noii biserici a mănăstirii, care a fost sfințită în anul 1870. De asemenea, prin practica de a organiza procesiunea cu Icoana Făcătoare de Minuni de la Hârbovăț, numărul veniturilor și jertfelor din partea credincioșilor în folosul acestui lăcaș a contribuit și la apariția de resurse suplimentare pentru întreținerea unui număr mai mare de frați în mănăstire.

Cu părere de rău, până la noi nu au ajuns datele referitoare la numărul viețuitorilor mănăstirii Hârbovăț pentru perioada anilor '70 ai sec. al XIX-lea, însă datele de la începutul anilor '80 ai aceluiași secol ne indică o reducere a numărului viețuitorilor, cu mai bine de 20 de persoane. Trebuie să menționăm că această perioadă corespunde în mare aflării în fruntea Eparhiei Chișinăului a episcopului Pavel Lebedev, considerat unul dintre cei mai fervenți promotori ai politicii de rusificare a Bisericii Ortodoxe din Basarabia, în perioada păstoriei căruia mănăstirile au avut de asemenea de suferit.

În perioada conducerii bisericii din Basarabia de episcopul Pavel Lebedev, în anul 1872 sunt întreprinse unele schimbări în atribuțiile și funcțiile exarhilor (blagocinilor) de mănăstiri și față de mănăstiri. Printre măsurile luate de arhieru sunt: exarhul mănăstirilor, arhimandritul Ieronim Gheppner, starețul mănăstirii Japca, episcopul I-a eliberat de funcția de exarh al mănăstirilor, sub motivul ca ar fi o stare a sănătății precare, înlocuindu-l cu parohul catedralei din Hotin, protoiereul Simion Baziliuc, care a manifestat dorința de a îmbrățișa viața monahală, fiind tuns în monahism cu numele de Ermoghen și avansat la rangul de egumen. Ulterior mănăstirile din nordul regiunii au fost subordonate starețului mănăstirii Saharna, mănăstirile Căpriană, Noul Neamț și schitul Suruceni – economului casei arhierești, schiturile de maici Hirova și Tabăra – administratorului mănăstirii Curchi. Celelalte mănăstiri au rămas în subordinea starețului mănăstirii Hârbovăț. Justificându-și acțiunile, într-un raport adresat Sfântului Sinod, episcopul Pavel nota: „În condițiile acestei noi împărțiri a mănăstirilor în circumscripții exarhale, exarhii într-un mod mai facil pot inspecta mănăstirile puse în subordinea lor și să urmărească după ordinea și buna organizare a lor”¹.

O altă măsură luată de același ierarh se referă la strămutarea unor stareți dintr-o mănăstire în alta și permutarea unor viețuitori. Astfel, starețul mănăstirii Dobrușa, arhimandritul Serafim a fost trecut la mănăstirea Frumoasa, drept motiv servind „caracterul său slab” și lipsa de influență asupra membrilor obștii, care au manifestat opoziție față de introducerea limbii ruse în serviciul religios în mănăstire². În funcția de stareț al mănăstirii Dobrușa a fost strămutat starețul mănăstirii Frumoasa, arhimandritul Irinei, care la scurt timp a părăsit funcția sub motiv de boală, înlocuindu-l cu egumenul Irinarh (Ioan Ghinculov), fostul subprotopop al cercului III Iași.

¹ I. Parhomovici, *Pavel Lebedev.*, p. 26.

² *Ibidem*, pp. 26-27.

O atenție aparte episcopul Pavel Lebedev a acordat-o stareților de mănăstiri, atât spre buna orânduire a vieții în cadrul așezămintelor, dar i-a și obligat de a se implica în procesul de instruire a clerului monastic, în vederea cunoașterii limbii ruse, impunând și oficierea serviciilor religioase în slava bisericească, fapt care a generat acel conflict deschis cu obștea de la Dobrușa, precum și din alte mănăstiri¹.

În concluziile făcute de episcopul Pavel, în urma inspecției canonice din 1874, acesta scria că „mănăstirilor basarabene încă mult timp nu va fi posibil să li se acorde dreptul de a-și alege de sine stătător stareții și starețele, după cum se proiecta pentru mănăstirile rusești, întrucât cu o asemenea măsură va fi adusă mănăstirilor o înrăutățire morală, transformându-le în «apanaj pentru imoralitate», având în frunte aleși amoralii”². Trebuie să remarcăm aici că numirea stareților prin mănăstiri a fost inițiată de mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, încă din anul 1808, când a primit din partea Sf. Sinod, la 23 decembrie 1808, întreaga putere de a dispune cu buna organizare a mănăstirilor închinată și de a înlătura abuzurile din partea celor împuterniciți cu administrarea acestor așezăminte³. În anul 1876, în Imperiul Rus se introducea cenzul de vârstă de 30 de ani pentru tunderea în monahism a persoanelor ce doreau să se dedice acestei vieți.

Datele din anii '80 denotă o scădere drastică a numărului viețuitorilor în acest așezământ, ajungând la nivelul din prima jumătate a sec. al XIX-lea; fenomenul începe în perioada stăreției arhimandritului Ilarion (Ioan Țurcanu).

La începutul sec. al XX-lea, conform datelor de la începutul anului 1909, numărul general al călugărilor din mănăstirile din blagocinia arhimandritului Teognost, care cuprindea 16 mănăstiri și schituri, era cifrat la 603 persoane de ambele sexe, numărul viețuitorilor în mănăstiri în decursul anului 1908 crescând cu 32 de persoane⁴.

În anul 1909, în timpul inspecției canonice a episcopului Serfaim prin Eparhia Chișinăului și Hotinului, pentru a vedea „mai de aproape în ce stare se află parohiile, bisericile, cum trăiesc preoții eparhiei, ce măsuri au luat ei pentru renașterea vieții de popor, de care Preasfințitul se îngrijește așa de mult. Preasfințitul Serafim până acum a văzut câteva sate din apropierea monastirii Gherbovețului, a fost în Bender și în părțile Ismailului”⁵. Această inspecție s-a încheiat la 27 mai, atunci când ierarhul a revenit la Chișinău.

¹ *Ibidem*, p. 27-28.

² Parhomovici, I. *Pavel Lebedev*, p. 122.

³ Stadnițchi, A. *Gavriil Bănulescu-Bodoni*, p. 210; Parhomovici, I. *Pavel Lebedev*, p. 220.

⁴ ANRM, F. 208, inv. 5, d. 3181, f. 1-6

⁵ Știri. In: *Luminătorul*, nr. 6, an II, 1909, pp. 78-79.

Revoluția Rusă a adus mari schimbări de ordin politic și social pe întreg teritoriul imperiului, inclusiv în Basarabia, astfel, în anul 1917, la 11 decembrie la Chișinău a avut loc adunarea Uniunii Clericilor Moldoveni, în cadrul căreia s-a adoptat un proces-verbal prin care se statuau principiile de organizare a Bisericii din Basarabia, se pune în discuție problema proprietăților bisericii și a mănăstirilor¹. În conformitate cu punctele 15-17 ale procesului-verbal, se stabilea că „pământurile bisericești rămâneau în socoteala popoarelor pe toată vremea ca un izvor pentru neconținută îndestulare clerului”; pentru a evita pustiirea mănăstirilor, propunea „se cuvine să rămâne după mănăstiri atâta pământ, cât a fi socotit, ca o măsură pentru hrană după numărul cel de trebuință a călugărilor și fraților, ca să fie acela pământ lucrat de locuitorii mănăstirilor”; iar deoarece pe lângă mănăstiri se aflau diverse instituții educaționale, aziluri, spitale și alte instituții de caritate, precum și fabrici și uzine, pentru nevoile acestora propunea: „se cuvine de despărțit o parte de păduri și pământuri mănăstirești după măsură, care s-a găsi de cuviință de adunarea norodului Republicii Moldovenești”.

Spre anul 1918 numărul viețuitorilor din mănăstirile din Basarabia se cifra la peste 1000 de călugări și frați și peste 1400 de maici și surori².

Problema cu privire la componența etnică a obștii monahale a mănăstirii Hârbovăț se prezintă în felul următor, deși în prima jumătate a sec. al XIX-lea în cadrul ei domina elementul est slav: ucraineni (maloruși) și ruși (velicoruși), cu a doua jumătate a sec. al XIX-lea se observă o creștere sporită a elementului local românesc.

În perioada interbelică, așezămintele monastice din Basarabia au avut de suferit unele schimbări esențiale, în speță după 1919, odată cu implementarea reformei agrare, mănăstirile au fost lipsite de suprafețele agricole considerabile ce le posedau, de fondul forestier, care a fost trecut în administrarea statului. Cu toate acestea, administrația românească nu a împiedicat creșterea numărului de monahi și a mănăstirilor și schiturilor din regiune. În perioada dintre cele două conflagrații mondiale, mănăstirile Hârbovăț, Căpriană, Japca, Noul Neamț etc. au trecut printr-o dezvoltare spirituală deosebită, lucru datorat susținerii pe care o obțineau aceste așezămintele monahale de la locuitori și din partea instituțiilor statului.

În anul 1919, arhiepiscopul Nicodim trimitea mănăstirilor o circulară prin care solicita: „Vă îndemnăm prin aceasta să Ne înaintați o listă cu numele tuturor *stareților (starețelor)* ce au fost în trecut la această mănăstire, începând de la întemeierea ei și până astăzi, scriind și orice alte lămuriri, veți crede că sunt de trebuință despre cei mai deosebiți dintre dâșii. Să Ne trimiteți

¹ Protocolul și declarația Uniunii Clericilor Moldovenești din Chișinău despre starea bisericii în Republica Moldovenească neatârnată. In: *Luminătorul*, 1918, nr. 2, pp. 5-11.

² Puiu, V. *Mănăstirile din Basarabia...*, pp. 10-11.

o listă cu numele tuturor *ctitorilor*, cari au zidit bisericile, chiliile și alte clădiri pentru mănăstire, sau au dăruit mănăstirii moșii ori alte lucruri deosebite pentru folosul ei.

În lista stareților veți arăta anii, de când și până când au cărmuit mănăstirea; iar în lista ctitorilor veți arăta anul în care au împlinit fapta lor bună pentru mănăstire.”¹

Această dispoziție, cu certitudine, se încadrează în politica dusă de autoritățile române de a reconstitui trecutul nu numai al mănăstirilor, ci și al bisericilor de mir și localităților basarabene. Actualmente nu cunoaștem detalii despre modul cum a fost urmat această îndemnare din partea autorităților eparhiei, deoarece aceste acte, în cazul existenței lor, nu s-au păstrat în fondurile arhivelor noastre, dar cu siguranță că unele dintre informațiile ce au fost trimise au intrat în lucrările referitoare la monahism editate în anii ce au urmat.

Tot la 23 septembrie 1919, stareții de mănăstiri primeau din partea autorităților eparhiale circulara prin care li se interzicea fără învoirea prealabilă din partea Arhiepiscopiei să părăsească mănăstirea, indicându-se că „Eșirea stareților din mănăstire se face numai pentru mai mari pricini, căci pentru toate celelalte trebuinți gospodărești datori sunt a umbla economii și casierii mănăstirilor, și aceia totdeauna cu știrea și blagoslovenia stareților”². Iar la 3 octombrie același an, se făcea prohibită ieșirea fraților ascultători din mănăstiri în alte eparhii și mănăstiri, fără învoirea și binecuvântarea arhierescă, pentru a obține mai facil intrarea în monahism. Prin același ordin se interzicea stareților de a-i primi înapoi în mănăstire pe cei care au părăsit mănăstirea samavolnic³.

În ceea ce privește starea economică a mănăstirilor, la 29 septembrie 1919, administrația eparhială ordona stareților să fie înaintate tablourile de recolta câștigată în anul curent de pe moșiile mănăstirești. Prin aceeași dispoziție nu se permitea vânzarea recoltei obținute în decursul anului 1919, fără aprobarea prealabilă, și numai după ce vor fi prezentate datele referitoare la cantitatea necesară pentru nevoile mănăstirii pe un an⁴.

În conformitate cu situația creată după unirea cu România, în Basarabia s-a păstrat structura de organizare a mănăstirilor după vechea organizare. Organul administrativ ecleziastic care administra viața monastică era instituția exarhatului, condusă de un exarh ales.

Un interes deosebit pentru starea economică a mănăstirilor o are adresa din 18 mai 1920 a lui Gurie Grosu către Ministerul Agriculturii și Domeniilor cu privire la acordarea sprijinului mănăstirilor basarabene⁵. În ea se abordează situația deplorabilă a mănăstirilor din regiune, care,

¹ Diverse. In: *Luminătorul*, 1919, nr. 7, p. 11.

² Ordine circulare. In: *Luminătorul*, 1919, nr. 17-18, p. 10.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Intervenții diferite. In: *Luminătorul*, 1920, nr. 6, pp. 12-14.

în toamna anului 1918, erau 13 de monahi, șapte de monahii și trei frățimi¹. După ce informează Ministerul că acestea „existau prin străduința lor ce depuneau...”, face referire la corespondența pe care a avut-o Arhiepiscopia cu prim-directorul Basarabiei și „Casa Noastră”, a solicitat să se țină cont de rolul pe care îl au mănăstirile, atât în plan spiritual, cât și social, propunea ca fiecărui lăcaș să-i fie lăsat câte un hectar de pământ arabil pentru fiecare frate. Cu toate acestea, prin Legea agrară s-a decis ca fiecărei mănăstiri din Basarabia să-i fie lăsată suprafața de 50 ha pământ cultivabil, viile și grădinile de pomi roditori. Mănăstirilor li s-a impus să plătească costul lemnului de foc. Prin această adresă se solicita ca lemnul de foc și de construcție să fie eliberat anual în mod gratuit, așa cum îl au mănăstirile din Vechiul Regat. Documentul amintit ne denotă situația mănăstirilor din Basarabia în corelație cu cele din Vechiul Regat, care primeau sprijin financiar de la stat, de acest drept bucurându-se și mănăstirile Căpriană, Condrița și Noul Neamț².

Despre menirea caritabilă a mănăstirilor aflăm din circulara Arhiepiscopiei Chișinăului adresată mănăstirilor, din 22 martie și 24 aprilie 1920, cu privire la susținerea azilurilor de bătrâni *Alexandru Nevski* și *Covaldji* din Chișinău. Dacă prin prima dispoziție se solicita să fie trimise în folosul acestor aziluri alimente și bunuri care s-ar putea folosi pentru întreținerea celor internați în aceste ospicii, în cel de-al doilea se ordona mănăstirilor să prevadă în bugetul pentru 1920/21 o sumă de bani în folosul ambelor instituții de caritate³.

Un important document care ne prezintă viziunea de epocă privind modul de organizare, rolul și locul mănăstirilor în societatea românească îl prezintă proiectul *Statutului Bisericii Autocefale Ortodoxe Române*, aprobat de Congresul Extraordinar Eparhial al Bisericii din Basarabia la 7-13 martie 1921⁴.

Din anul 1925, dispunem de date cu privire la problema construcțiilor eclesiastice de mir și monahale, în conformitate cu circulara nr. 5/4356 din 1 mai 1925, întemeiată pe Hotărârea Congresului Eparhial din 13 februarie 1925 (Procesul-verbal nr. 10), se reînființează funcția de arhitect eparhial, în care a fost desemnat inginerul-arhitect Gheorghe Cupcea. În conformitate cu această circulară, se stabilea procentul pentru întocmirea planurilor și devizelor de construcție a bisericilor și altor edificii, supravegherea construcțiilor și transportul pe căile ferate. De

¹ *Ibidem*, p. 12.

² *Ibidem*.

³ Ordine către mănăstiri. In: *Luminătorul*, 1920, nr. 7-8, p. 11.

⁴ Statutul Organic al Bisericii Autocefale Ortodoxe Române, cercetat și primit de Congresul Extraordinar al Bisericii din Basarabia. In: *Luminătorul*, 1921, nr. 4, pp. 55-65.

asemenea, se prevedea că, în cazul efectuării de reparații ce depășeau suma de 100 000 lei, se interzicea de a fi făcute în lipsa devizului alcătuit de arhitect cu diplomă¹.

Pentru ridicarea nivelului vieții călugărilor din Basarabia în trăirea monastică, până la noi a ajuns o înștiințare făcută de arhimandritul Daniil Ciobotaru, prin care anunța că prin binecuvântarea și susținerea episcopului Visarion Puiu, profesorul Const. N. Tomescu pregătea o traducere a lucrării publicate la Moscova în 1892 după ediția rusă a episcopului Teofan, cu titlul *Vechile rânduieli ale vieții monahale*, în care au fost trecute tradițiile monastice create și instituite de Sfinții Părinți: cuviosul Pahomie cel Mare, Sf. Vasile cel Mare, cuviosul Ioan Casian și cuviosul Benedict. Din aceeași informație cunoaștem că în anii 1929–1930 în Episcopia Hotinului se aflau nouă așezăminte monastice, dintre care patru au fost nou fondate cu susținerea marelui ierarh². Iar sub egida mănăstirilor Dobrușa și Japca au fost fondate două școli³.

La 10 octombrie 1930, exarhul A. Harghel⁴ dispunea stareților de mănăstiri ca toată corespondența cu Consiliul Eparhial și Mitropolitul să fie realizată prin intermediul exarhatului, care, examinând solicitarea și scriind referatul respectiv, urma să-i dea curs⁵. Periodic se convocau adunări ale conducătorilor de mănăstiri, o astfel de ședință trebuia să fie convocată pentru data de 10 septembrie 1930, care urma să se desfășoare la sediul Mitropoliei⁶.

În contextul evenimentelor declanșate după instituirea regimului autoritar carlist din România, în Basarabia au fost inițiate o serie de acțiuni îndreptate spre a fi scoase din biserici și mănăstiri însemnele imperiale rusești care s-au mai păstrat, sub motiv că ele nu ar fi însemne „bisericești și n-au nicio legătură cu Regalitatea noastră românească”⁷. Arhiepiscopia prescria clerului parohial și monahal dispoziții cu privire la învoire și concedii, care urmau să fie coordonate cu slujitorii de rang superior în subordinea cărora se afla clerul, cu indicarea

¹ Adaos la partea oficială. In: *Luminătorul*, 1925, nr. 10, pp. 63-64.

² Partea oficială. In: *Luminătorul*, 1930, nr. 3, pp. 184-186.

³ Xenofontov, I. Școală de Gospodărie Sătească de Fete de la mănăstirea Japca, Basarabia (1927–1940, 1941–1944) / Sesiunea științifică de comunicări „Țara Bârsei”, 9-10 mai 2013 „Istorie, cultură și educație în secolele XIX–XX”. In: *Revista Țara Bârsei*. Serie nouă. Brașov, 2013, nr. 12, pp. 452-460.

⁴ Antonie (Andrei V.) Harghel. S-a născut la 3 octombrie 1895, în comuna Soloneț, jud. Soroca. A studiat la Școala Spirituală din Edineți și Seminarul Teologic din Chișinău (1916). În 1916 se înscrie la Academia Teologică din Kiev, unde a studiat până la sfârșitul anului 1918. A studiat și la Facultatea de Teologie din București, pe care a absolvit-o cu titlul de licențiat în teologie la 1 noiembrie 1921. La 1 octombrie 1921 a fost numit profesor de limbă română și Director la Școala de Cântăreți Bisericești din Chișinău. Din toamna anului 1923, în urma concursului, obține postul de profesot titular la catedra de teologie sistemică exegetică la Seminarul din Ismail. În primăvara anului 1925, după susținerea examenelor de capacitate, obține dreptul de a ocupa o catedră de religie în liceele de stat. A activat în calitate de Director și profesor la Școala de Muzică Bisericească din Chișinău, la 21 octombrie 1925 a fost tuns în monahism de mitropolitul Gurie Grosu, cu numele de Antonie, la 9 noiembrie a fost hirotonit ieromonah. A activat în calitate de exarh al mănăstirilor din eparhia Chișinăului. Știri interne. In: *Luminătorul*, 1925, nr. 23, pp. 90-91.

⁵ ANRM, F. 1135, inv. 1, d. 95, f. 105.

⁶ *Ibidem*, f. 98.

⁷ Ordin circular către întregul cler parohial și către sf. mănăstiri din eparhie, sub nr. 4014 din 29 martie 1938. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 5, pp. 265-266.

numărului de zile și consemnarea într-un registru special. Cât privește concediile, acestea urmau să fie acordate de administrația eparhială după avizul dat de protopopi – pentru preoții de mir și a stareților și exarhilor – pentru monahi¹. De asemenea, ele mai fac referire și la problema ce afectase relațiile din cadrul Bisericii Ortodoxe Române cu privire la celebrarea sărbătorilor religioase după calendarul îndreptat.

În aceleași ordine erau dispoziții cu privire la aspectul exterior al slujitorilor bisericești, care, mergând în orașe, urmau să aibă hainele curate, respectând uniforma cuvenită².

La 3 august 1938, în sediul Arhiepiscopiei Chișinăului, locotenentul arhiepiscopal Efrem Enăcescu a convocat un sobor al stareților și starețelor din eparhie³, la care au participat toți cei 20 de diriguitori de mănăstiri, cât și unii secretari și duhovnici mănăstirești. În conciliu au fost abordate o serie de probleme legate de situația economică a mănăstirilor, în cadrul căruia s-a adus la cunoștință că, prin mijlocirea Patriarhului Miron Cristea, pentru mănăstirile din Basarabia au fost defalcate din pădurile statului noi suprafețe forestriere, pentru necesitatea mănăstirilor. O altă problemă discutată s-a referit la organizarea, în cadrul mănăstirilor de maici, a școlii de surori de caritate pentru mănăstirile de maici, dar și organizarea vieții de obște în aceste mănăstiri, în cele cinci așezăminte monahale de călugărițe – Răciula, Tabăra, Vărzărești, Hirova și Saharna, doar ultima era organizată după forma chinovitică, celelalte continuau să rămână mănăstiri idioritmice, fapt considerat că ar afecta viața și buna orânduire din aceste lăcașuri. De asemenea, s-a decis reorganizarea mănăstirii Frumoasa (Frumușica) în mănăstire de maici, cu viață de obște. O altă problemă abordată la acest Sinod al conducătorilor mănăstirilor s-a referit la situația morală a viețuitorilor din mănăstiri; din raportul prezentat la deschidere de Efrem Enăcescu aflăm că „vin de pe alocuri vești neprielnice, care ating curățenia vieții monastice”, astfel dispunea stareților și starețelor; „să conduceți cu severitate viața celor ce vi-s dați în grijă, să-și păzească toată curățenia, ce au făgădui-o înaintea lui Dumnezeu”⁴.

În timpul aceleiași adunări s-a hotărât redenumirea unor mănăstiri, după cum urmează: mănăstirea Noul Neamț din jud. Tighina în mănăstirea Patriarh Miron, mănăstirea Țipova – Ștefan cel Mare, mănăstirea Saharna – Regina Maria, iar mănăstirea Răciula – Oltea Doamna⁵.

Măsurile luate de administrația eparhială în vara anului 1938 cu privire la înființarea școlii de surori de caritate, transferarea școlii de muzică bisericească și redenumirea mănăstirilor

¹ *Ibidem*, p. 267.

² Descrierea uniformei ce urma să fie purtată de preoți de mir și a celui monastic a se vedea: *Ibidem*, p. 274-275.

³ Lucrările soborului stareților și starețelor din Arhiepiscopia Chișinăului. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 9, pp. 483-509.

⁴ *Ibidem*, p. 484.

⁵ Noi numiri de mănăstiri. In: *Luminătorul*, nr. 11, 1938, pp. 623-624; Xenofontov I., Eșanu, A., Mănăstirea Saharna. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova.*, p. 546.

din Basarabia au fost apreciate de autoritățile administrative și reprezentantul regal al ținutului Nistru, care la 9 noiembrie 1938 s-a adresat lui Efrem Enăescu că s-a luat „act cu recunoștință – de toate măsurile, prin care preconizați să stimulați viața acestor lăcașuri de piozitate și de râvnă patriotică”¹.

Datele pentru perioada interbelică denotă o creștere majoră a numărului de viețuitori în mănăstirile basarabene; fenomenul se poate explica atât prin sporirea impactului social pe care-l aveau așezămintele monahale în viața spirituală a basarabenilor. Trebuie de remarcat că în această perioadă de timp are loc o relativă simplificare a cerințelor față de doritorii de a intra în mănăstiri pentru a viețui. Observăm un număr major de etnici români (moldoveni) în cadrul obștii monahale de la Hârbovăț, printre persoanele de altă etnie sunt în cea mai mare parte indicați rutenii și ucrainenii.

În toamna anului 1940, ca urmare a anexării Basarabiei de către URSS, mănăstirea Hârbovăț a fost transformată într-un azil pentru copii, călugării în etate au fost transferați la Țigănești, iar monahii mai tineri – „împrăștiați în toate părțile”. După revenirea autorităților române, în vara anului 1941, mănăstirea dispunea de o comunitate monahală constituită din peste 100 de nevoitori².

După cel de-al Doilea Război Mondial, în RSSM s-a declanșat o politică violentă împotriva clerului, bisericilor și a mănăstirilor. Potrivit unui raport „strict secret” al Comitetului Securității de Stat al RSSM din 23 octombrie 1946, obștile monahale erau considerate de sorginte „naționalistă moldo-românească și sub cupola activității religioase desfășoară o amplă activitate antisovietică”. Drept exemplu, în acest sens era adusă activitatea desfășurată de starețul mănăstirii Hârbovăț, Ieraclie³.

În anul 1949 a fost elaborat un proiect cu privire la închiderea mănăstirilor⁴. Întocmirea sa a fost precedată de o adresă din partea secretarului CC al PC(b) din Moldova, N. Kovali, către secretarul CC al PC(b) din URSS Gh. Malenkov, prin care informa că în urma acțiunilor antireligioase promovate de autorități și activul de partid, la ziua de 1 iulie 1949 din 617 biserici existente în anul 1945 au rămas active 567, iar mănăstiri – din 25 au rămas 20⁵. În același context remarcă: „În legătură cu faptul că mănăstirile sunt cele mai periculoase structuri care contribuie la creșterea fanatismului religios și a obscurantismului, baze pentru secta

¹ Partea oficială. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 12, p. 685.

² Ieraclie. *Mănăstirea Hârbovăț*. In: *Luminătorul*, 1942, nr. 9-10, pp. 583-583.

³ *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие (1940-1953)*, т. 1, под ред. В. Пасат, Москва, Росспэн, 2009, док. 42, с. 207.

⁴ Tihonov, Ludmila. *Politica statului sovietic față de cultele din RSS Moldovenească (1944-1965)*, Chișinău: Prut Internațional, 2004, pp. 113-114.

⁵ *Ibidem*, p. 112.

inochentiștilor, sunt într-o strânsă legătură cu populația din împrejurimi, posesoare a unor gospodării considerabile, care folosesc exploatarea populației rurale sărace în forme ascunse, chiar și pentru faptul că călugării sunt în număr mare bolnavi de boli venerice și reprezintă un pericol real pentru sănătatea oamenilor muncii, vă rugăm, Gheorghe Maximilianovici, să ne permiteți: a) să reducem în decursul anului 1949 numărul mănăstirilor. Să închidem următoarele mănăstiri: Căpriană, Hârjauca, Hâncu, Dobrușa, Zloți – mănăstiri de călugări, și Călărășeuca, Gavorskii (a se citi Tabăra – *n.n.*), Hirova și Vărzărești – de maici; b) a impune asupra mănăstirilor un impozit pe venitul de facto din producția agricolă și alte forme de venit, și nu în baza normelor stabilite asupra veniturilor”¹.

Drept urmare, președintele Sovietului de Miniștri al RSSM a aprobat proiectul cu privire la măsurile ce urmau să fie întreprinse de autoritățile statului și de partid referitor la inițierea procesului de închidere a așezămintelor monahale din republică, în special cu referire la mănăstirile Căpriană, Hârjauca, Hâncu, Suruceni și Zloți².

Deși, încă la sfârșitul anilor 40 – începutul anilor '50 ai sec. XX, autoritățile sovietice doreau să întreprindă acțiuni concrete îndreptate contra mănăstirilor, totuși o eficiență în privința închiderii mănăstirilor acestea vor avea de-abia la sfârșitul anilor '50. În ultimii ani de conducere ai lui Stalin și primii ani după decesul său, politica antireligioasă putem să o considerăm, comparativ cu anii de până la război și după 1958, drept o perioadă moderată, ceea ce a permis autorităților sovietice să sesizeze la sfârșitul anului 1957 o revitalizare a Bisericii Ortodoxe, a cărei influență creștea în societate.

La 30 octombrie 1957, în cele 14 așezăminte monahale din RSSM slujeau 1393 de persoane. Cea mai numeroasă comunitate monahală se afla la Răciula (230 de suflete), iar cea mai mică – la Pripiceni (nouă nevoitori). La mănăstirea Hârbovăț slujeau 63 de monahi³.

La 18 februarie 1959, Sovietul de Miniștri al RSSM a adoptat hotărârea cu privire la mănăstirile din RSSM, prin intermediul căreia au fost impuse unele restricții așezămintelor monahale. Această decizie a fost urmată la scurt timp de hotărârea secretă din 5 iunie 1959 a Sovietului de Miniștri al RSSM cu privire la desființarea mănăstirilor de pe teritoriul RSSM”⁴.

Procesul de închidere a mănăstirilor a fost unul complex și pregătit cu minuțiozitate de către autoritățile de partid, securitate și cele locale. Dacă închiderea unor mănăstiri a declanșat revolte din partea localnicilor, ca în cazul mănăstirii Răciula, în alte cazuri, autoritățile au acționat mult mai perspicace. Închiderea mănăstirii Hârbovăț, care a avut loc în anul 1961, a fost

¹ *Ibidem*, p. 112.

² *Ibidem*, p. 113-114.

³ ANRM. F. 3046, i. 1, d. 76, f. 30.

⁴ L. Tihonov, *Politica statului...* p. 142.

generată după un plan riguros de pregătire, prin măsuri de evacuare și transferare a nevoitorilor în cadrul acestui așezământ, numirea unor persoane docile sau care s-au compromis anterior, racolate de serviciile de securitate din rândul clerului monahal și celui de mir, din fruntea Eparhiei Chișinăului și Moldovei, din rândul capilor mănăstirilor. Autoritățile mizau pe închiderea planificată a așezămintelor monahale, pe „autolichidare”¹. Unul din argumentele referitoare la închiderea mănăstirii Hârbovăț rezidă în faptul că autoritățile considerau că aici s-a aciuat un cuib de rezistență antisovietică. În nota informativă „strict secretă” din 18 aprilie 1961 a lui G. Volkov, vicepreședinte al Comitetului Securității de Stat de sub egida Sovietului de Miniștri al RSSM, referitoare la planul de pregătire și de închidere a mănăstirii Hârbovăț se specifica faptul că în așezământul monahal viețuiesc persoane judecate pentru activitate antisovietică: Soltîțchi, Ceban, Danilov, Timuș și autorități religioase Ursu, Burlea și Popescu Neofit. Aceștia se considerau că pot să opună rezistență sau să influențeze negativ pe alți monahi, de aceea se prevedeau măsuri pentru a-i neutraliza prin excluderea lor de la mănăstire². Potrivit unui scenariu bine organizat, au fost îndepărtați din comunitatea monahală cei mai activi slujitori, dispuși să se opună, a fost lansat zvon diversionist că mănăstirea se închide punând la dispoziție 52 de călugări (fără ca aceștia să cunoască că au devinit obiectul manipularilor) din cei 94 să părăsească așezământul. Cenobiții au plecat la rude, acasă. Mai mult ca atât, agentul de securitate pune la dispoziție, după caz, haine, alimente și bani doritărilor de a părăsi lăcașul sfânt. Cei rămași la așezământul monahal au fost transferați la mănăstirea Căpriană (21 de persoane) și Chițcani (11 persoane). O persoană a plecat la Seminarul Teologic din Odesa și șase – în alte lăcașuri de cult³. Astfel, s-a raportat că la „11 mai a.c. (1961 – n.n.) mănăstirea Hârbovăț a fost lichidată complet”⁴. Procesul de lichidare a mănăstirii Hârbovăț a fost considerat unul „fără mari dificultăți și excese”⁵. Tot în 1961 a fost desființată și mănăstirea Căpriană, iar peste un an – Noul Neamț. Autoritățile raportau că, drept urmare a solicitărilor benevole din cadrul acestor mănăstiri, 21 de persoane s-au angajat în gospodării colective și întreprinderi sau au plecat pe la rude. La 19 mai 1961 se estima că în cele patru mănăstiri din RSSM erau 363 de persoane⁶. Singura mănăstire din RSSM care a funcționat neîntrerupt a fost cea de la Japca.

Evoluția monahismului din Moldova, din cele mai vechi timpuri, s-a bucurat de susținerea puterii politice care, la rândul său, beneficia de suportul ideologic din partea

¹ Pasat, V. *Biserica ortodoxă și puterea sovietică în RSS Moldovenească (1940–1991)*, Chișinău: Cartier, 2019, p. 427.

² AOSPRM. F. 51. i. 23. d. 220, f. 30-31.

³ ANRM. F. 3046, i. 1, d. 101, f. 29-30.

⁴ *Idem*. F. 2848, i. 2, d. 363, f. 17.

⁵ *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие (1961–1975)*, т. 3, под ред. В. Пасат, Москва: Росспэн, 2011, с. 60, док. 8.

⁶ ANRM. F. 3046, i. 1, d. 101, f. 31-32.

așezămintelor monahale. Componenta etnică și numerică a obștilor monahale din spațiul basarabean s-a dezvoltat neuniform de la o mănăstire la alta, numărul viețuitorilor în mănăstiri era determinat atât de situația economică a lăcașurilor, cât și de atitudinea conducătorilor acestora și a autorităților față de nevoitori. Astfel, dacă în prima jumătate a sec. al XIX-lea observăm că numărul călugărilor și ascultătorilor din mănăstirea Hârbovăț nu depășea sau chiar nici nu atingea cu mult numărul de călugări stabilit prin normele aprobate de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, odată cu a doua jumătate a sec. al XIX-lea, numărul acestora crește spre sfârșitul deceniului VII al aceluși secol. Din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, mănăstirea Hârbovăț, care prin tradiție era considerată schit rusesc, se transformă într-un așezământ monahal cu viețuitori preponderent de etnie română, deși serviciul divin se oficia în limbile română și rusă, totuși, numărul nevoitorilor de sorginte etnică românească i-a permis acestui lăcaș să devină, alături de mănăstirile Curchi, Dobrușa, Hâncu etc., apanaj al valorilor locale, ceea ce nu o dată a deranjat autoritățile eparhiale, promotoare ale politicii agresive de rusificare; schimbările dese ale proestoșilor acestor lăcașuri, în anii '70, a doua jumătate a anilor '80 – începutul anilor '90 ai sec. al XIX-lea, sunt o dovadă în acest sens. Începând cu ultimul sfert al aceluiași secol, observăm o scădere continuă a acestui număr, restabilindu-se situația de la începutul Primului Război Mondial, procesul de creștere a numărului de viețuitori în mănăstirea Hârbovăț atingând maximum în anul 1938. Componenta etnică a nevoitorilor, de asemenea, în decursul sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. XX este într-o continuă modificare. Dacă în prima jumătate a sec. al XIX-lea elementul etnic ucrainean/rutean era preponderent, spre mijlocul sec. al XIX-lea, din punct de vedere etnic, românii (moldovenii) devin majoritari, situație care se va menține până la închiderea lăcașului de către autoritățile sovietice. Instituțiile monastice, în speță în decursul celei de-a doua jumătăți a sec. al XX-lea, s-au confruntat cu diverse prigoniri din partea statului, care au fost atât de radicale încât au dus la dispariția pentru o perioadă de câteva decenii a vechilor ctitorii domnești și boierești. După dispariția Uniunii Sovietice și proclamarea independenței de stat a Republicii Moldova are loc un proces de reîntemeiere a mănăstirilor și de fondare de noi așezăminte, care demonstrează încă o dată strânsa legătură pe care o au locuitorii Moldovei cu creștinismul.

2.2. Fondarea și ctitorii mănăstirii Hârbovăț

Dezvoltarea vieții monahale în spațiul est-carpatic cunoaște un avânt deosebit începând cu a doua jumătate a sec. al XVII-lea, și în mod special, în decursul sec. al XVIII-lea. Din această perioadă sunt atestate fondarea unor așezăminte monahale, ale căror ctitori sunt reprezentanți ai elitelor locale, dregători de margine, proprietari de moșii și simpli locuitori. În

rândul mănăstirilor, schiturilor ctitorite în acest spațiu geografic se enumeră și schitul Vlabnicul al lui Mihalcea Hâncu, mănăstirea Călărășeuca (construită la începutul sec. al XVIII-lea ca metoc a mănăstirii Sfântului Sava), schitul Condița (metoc al mănăstirii Căpriană), schitul Cosăuți, Soroca; schitul Curchi, mănăstirea Cușelăuca, schitul Dobrușa, Hârjauca, Rudi, Saharna, Suruceni, Tabăra, Țigănești, Japca etc. și nu în ultimul rând schitul Hârbovăț. Edificarea unui număr mare de schituri și mănăstiri pe teritoriul dintre Prut și Nistru al Țării Moldovei a catalizat dezvoltarea monahismului și spiritualității ortodoxe din Basarabia. Aruncând o scurtă privire asupra hărții regiunii, observăm că aceste locașuri monahale se așează ca o salbă pe întreg spațiul pruto-nistrian, ele devenind un element indisolubil al regiunii.

Potrivit tradiției, fondarea mănăstirii Hârbovăț ar fi avut loc spre sfârșitul sec. al XVII-lea, atunci când un grup de călugări de la mănăstirea din Berșad, Podolia, au trecut în Țara Moldovei și ar fi întemeiat un schit. Legende locale amintesc că acești călugări ar fi fugit în urma persecuțiilor pe care le-ar fi avut de suferit din partea uniților. În aceeași legendă se amintește și despre numele unuia dintre călugări, adică al lui Ioanichie Gorbati (Gârbov), de neam rus, care avea deficiențe fiziologice, cauzate de vârsta înaintată, adică era gârbovit, de la care deficiență ar și proveni de fapt denumirea schitului. Această versiune a fost susținută și de preotul Dimitrie P. Micșunescu¹. Pentru comparație, antroponimicul Gârbu nu este unul străin în documentele medievale românești. Despre un pan Manoil Gârbovul se vorbește într-un document elaborat la Suceava la 29 septembrie 1441².

O altă tradiție înscrie în rândul ctitorilor acestui așezământ pe Constantin Carpuș, pârcaleab, care ar fi întemeiat pe la anul 1730 pe partea sa de moșie Vovinești (Hoginești) un schit.

Dacă am accepta ca an de zidire al schitului Hârbovăț anul 1730, urmează ca în documentele pentru moșia Hoginești pe care a fost ctitorit acest lăcaș să apară referințe directe sau indirecte. Astfel, primul pachet de documente pe care urmează să-l trecem în revistă se referă la pricina de delimitare a moșiei Hoginești dinspre moșia Hirova, inițiată de Crâstia Carpuș, mazil de la Orhei. Această delimitare a avut loc în intervalul 31 octombrie 1756 – 22 noiembrie 1757, informațiile se referă la poruncile domnești date mazililor din ținutul Orhei, împuterniciți cu cercetarea acestei pricini. La noi nu au ajuns rezultatele acestor cercetări, dar, ținând cont de faptul că aceste porunci domnești erau păstrate în prima jumătate a sec. XX în arhiva mănăstirii

¹ Micșunescu, D. P. *op. cit.*, 1937, p. 53.

² *Documenta Romania Historica. A. Moldova*. Vol. I (1384–1448) / Volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, doc. 217, p. 304.

Hârbovăț, presupunem că o implicație directă la această delimitare ar fi avut-o și călugării de la schit.

Cu toate acestea, actul care ne vorbește pentru prima dată despre un așezământ monahal în această zonă este zăpisul unui grup de răzeși din Hoginești, ce se trag din Carpuz. Răzeșii Carpuzesți – Strătan, Ioniță și Miron – și un grup de călugări de la schitul Hârbovăț în frunte cu ieromanahul Pahomie, superiorul acestuia, la 1 februarie 1762 dau un zăpis la mâna lui Miron ostavnoi¹ sotnic, prin care confirmă că s-au îndatorit cu „șapte sute lei, bani galbeni turcești, cu vadele într-un an de zile, ca să facem pi moșia noastră Carpuzască mănăstiri”². În același document se arată „cari mănăstiri s-au și gătit”. Din actul menționat reiese că răzeșii de Hoginești au ctitorit mănăstirea, probabil, în decursul anului 1761, deoarece termenul de restituire a banilor împrumutați de la Miron sotnicul a fost de un an. Pe motiv că ctitorii mănăstirii nu au reușit să acumuleze banii datorăți, aceștia s-au înțeles cu călugării de la schit ca în schimbul datoriei să ofere creditorului o suprafață de teren de 5 stânjeni în curmeziș, din cei 820 de stânjeni, pe care i-au acordat schitului.

Un alt document care ne oferă date despre ctitorirea schitului este zăpisul dat de răzeșii de Hoginești, descendenți din neamul Carpuz, schitului Hârbovăț, prin care mărturisesc care părți de moșie au fost donate pentru „hrana sfântului schit” din 1790 februarie 17³. Din acest zăpis reiese că schitul Hârbovăț „este făcut de moșul nostru Ursache Carpuz”⁴. Același document ne oferă unele date și cu privire la locul unde a fost amplasat acest așezământ monahal, adică „acest sfânt schit este făcut pi parte moșăiei Hoginești de sus”. În zăpis răzeșii oferă o altă informație – că părțile de moșie și iazul pe care l-a făcut Ursache Carpuz au fost date în stăpânire temporară, cu drept de uzufruct, răzeșii lăsându-și dreptul de a-și revendica moșia în caz dacă se schimbă statutul mănăstirii.

La 15 iulie 1800, locuitorii satului Onișcani și altor localități de prin împrejurimi din ținutul Orhei, într-o mărturie prin care confirmau că schitul Hârbovăț stăpânește din vechime partea Carpuzască a moșiei Hoginești, ne oferă o informație nouă cu privire la zidirea acestui lăcaș monastic. Aceștia ne informează că „acest schit au fost făcut di un călugăr Ionichie și mai pe urmă l-au prefăcut alt nacealnic anume Pahomie”⁵. Din această informație reiese că

¹ În rezervă (rus.).

² Sava, A. V. Documente Orheiene I. Mănăstirea Hârbovăț. In: *RSIABC*, Vol XXIV, 1934, Chișinău, 1934, nr. XXVI, p. 78; *Idem*, *Documente privitoare târgul și ținutul Orhei...*, p. 251-252, nr. 239; A. Furtună, *Hoginești: file de istorie...*, pp. 257-258.

³ *Ibidem*, pp. 8-9.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, pp. 17-19.

evenimentul din intervalul 1761–1762 se referă, cel mai mult probabil, la restabilirea lăcașului menționat, decât la zidirea sa inițială.

Dintr-o anafora a Dicasteriei Exarhale a Moldovlahiei din 1812 mai 20, obținem o nouă informație cu privire la fondarea schitului Hârbovăț; ieromonahul Serafim, blagocin, asupra schiturilor și nacialnicul schitului Hârbovăț, informa Dicasteria că „iaste făcut și cu o parte de moșie Hoginești, întrat de la un părcălab Ursache Carpuzanu cu fratele său, fiind de atunce la 100 de ani”¹. Prin urmare, data întemeierii acestuia ar fi circa 1712.

Dintr-un zăpis de mărturii întocmit, probabil, de dregătorii ținutului Orhei, pentru a constata cine a luat scrisorile mănăstirii ce le avea de la ctitori pentru partea Carpuzască din moșia Hoginești, la 5 iulie preoții Simion și Pavel mărturiseau următoarele: „și eu țin în minti di 60 ani și mai bini și pe atunce vine singur cel adivăratu ctitor Ursache Carpuz și aduce la sfântul hram câte un polobocel de medi și se face praznichi, iar la moșiile nici ca cum nu se amesteca și la vremi aceia au fost nacealnic Salafthail”².

Dintr-o mărturie dată de răzeșii de Hoginești, trăgători din Constantin Carpuz, întărită și de Gavriil Bănulescu-Bodoni, mitropolit și exarh al Eparhiei Chișinăului și Hotinului din 1813 martie 22, aflăm următoarea informație cu privire la ctitorirea schitului Hârbovăț: „Și la capătul moșiei despre apus în Ichel, făcând pe numitul schit, Ursache Corputz (Carpuz – n.n.), feciorul lui Const(antin) Corputz, dându-i și parte de moșie...”³.

După ce am trecut în revistă actele unde se fac referiri directe și indirecte cu privire la fondarea schitului Hârbovăț, ajungem la următoarea concluzie – că acesta a fost zidit pe partea de sus a moșiei Hoginești, ținutul Orhei. Inițiativa zidirii acestuia ar fi venit din partea călugărului Ioanichie, care a reușit să-l convingă pe Ursache Carpuz, fiul lui Constantin Carpuz, să susțină acest act. Deși tradiția îl indică în calitate de prim ctitor pe Constantin Carpuz, documentele cercetate nu fac nicio referință că acesta cu adevărat ar fi fost ctitorul schitului Hârbovăț, majoritatea indicându-l în această calitate pe Ursache și pe un frate al său, probabil Cârstea Carpuz din Orhei. Prin urmare, momentul zidirii schitului Hârbovăț urmează să fie amplasat în intervalul primei jumătăți a sec. al XVIII-lea, cca 1712–1761, anul superior reprezentând momentul când la inițiativa superiorului Pahomie, și cu acordul răzeșilor ce se trag din Carpuz, schitul a fost reconstruit sau, probabil, extins.

¹ ANRM, F. 733, inv. 1, d. 446, f. 2; A. Furtună, *Hoginești: file de istorie.*, doc. 39, pp. 270-271.

² Aurel V. Sava, *op. cit.*, pp. 27-29.

³ Furtună, A. *op. cit.*, doc. 42, p. 275; Bulat, T.G. Acte basarabene (1786–1840). In: AB, 1932, nr. 1, doc. X, pp. 65-66.

Ținând cont de faptul că tradiția îl înscrie pe **Constantin Carpuz** în rândul primilor ctitori ai acestui așezământ monahal, în cele ce urmează ne vom opri asupra datelor ce ne le oferă documentele cu privire la acesta.

Din documentele editate până în prezent aflăm următoarele date cu privire la Constantin Carpuz. Acesta a fost ginerele lui Gligoraș Leca, pârcălab de Orhei, de la care a primit în calitate de zestre trei părți din moșia Vovinești (Hoginești), ținutul Orhei. La 8 decembrie 1706, Gligoraș Leca și soția sa Zamfira „dădeau zestre fiicei lor Safta și ginerelui Constantin satul Țipilova și jumătate de sat Hovinești, cu pol din sus cu vecini ce s-or afla”¹.

Constantin Carpuz, cu dregătoria de pârcălab, la 25 iunie 1712, primea de la Darie fiul lui Moisei, nepot lui Frățiman, a cincea parte din a treia parte din partea din jos din Hoginești². Pentru această danie Constantin Carpuz s-a aflat în proces cu Ioan Paladi, care pretindea și el la partea lui Ciocârlan, din care se trăgea și Darie, cel care donase lui Constantin Carpuz a cincea parte din a treia din partea din jos din Hoginești. În urma cercetărilor și examinării pe cale judiciară a pricinii dintre cele două părți, domnul Mihai Cehan-Racoviță voievod îi dă câștig de cauză lui Constantin Carpuz, pe deasupra primind și două hrisoave domnești, unul de la Vasile Lupu și altul de la Constantin Movilă, care se referă la partea de moșie pe care Moisei feciorul lui Frățiman o cumpărase din Hoginești. Constantin Carpuz și socrul său Leca s-au aflat într-un proces și cu alți răzeși din Hoginești pentru o parte de seliște din Hoginești, din cotul de sus. Potrivit cercetătorului Alexandru Furtună, în etapa inițială cei doi ar fi primit câștig de cauză pe motiv că Pavel Chirică, pârcălab de Orhei, „falsificând adevărul, îl dezinformează pe domnul Mihail Racoviță. În consecință, domnul dă dreptate lui Leca și Carpuz”³. După această hotărâre, răzeșii aflați în proces cu cei doi s-au prezentat în fața domniei cu actele care le confirmă dreptul asupra celei de-a patra parte din seliște, cotul din sus. În opinia noastră, această dezinformare nu trebuie pusă pe seama pârcălabului, deși nu poate fi exclusă cu desăvârșire, ci pe faptul că în momentul cercetării pricinii la fața locului, părții nu ar fi avut la mână actele doveditoare ale dreptului lor, probabil acestea se aflau la alte rude. Ținând cont de faptul că actele de proprietate (stăpânire) din acea epocă se refereau la mai multe moșii aflate în ținuturi diferite, nu totdeauna puteau fi la posesorii de moșii care se aflau în litigii.

Constantin Carpuz se afla în proces cu răzeșii de Hoginești și în perioada 1727 și 1728, când în două rânduri s-a adresat domniei cu cererea de „a fi pus la cali pe motiv că răzeșii de

¹ Furtună, A. *op. cit.*, p. 10.

² *Ibidem*, p. 10.

³ *Ibidem*, p. 12.

Hoginești, care stăpânesc a patra parte din cotul din sus, i-au dijmuit cele trei părți de moșie ce-i aparțin”¹.

Din cele expuse mai sus constatăm că Constantin Carpuz devine moșinaș în Hoginești în urma alianței sale matrimoniale cu Safta, fiica lui Gligoraș Leca, pârcălab, și a Zamfirei, care prin zapisul de zestre dat în anul 1706 intră stăpânitor alături de soția sa pe trei părți de moșie din partea de sus a moșiei Hoginești; ulterior acesta reușește să obțină personal, probabil, pentru niște servicii pe care i le-ar fi făcut lui Darii fiul lui Moisei, nepot lui Frățiman, a cincea parte din a treia din partea din jos a aceleiași moșii, pentru care parte s-a judecat și cu Ioan Paladi, biv vel stolnic. Datele oferite de documente nu fac nicio aluzie că Constantin Carpuz ar fi inițiat procesul de zidire a schitului Hârbovăț, iar conflictul iscat în jurul dijmei din venitul din părțile din sus din Hoginești pe care le stăpânea ne face să credem că acesta nu se afla în apropiere de moșie și nu putea să țină sub control procesul de strângere a zeciuelii, fapt care, probabil, l-a și împins pe el sau pe urmașul său Ursache să întemeieze aici un schit, iar moșia să o dea cu drept de uzufruct călugărilor, fără a le acorda dreptul acestora să o înstrăineze.

Ursache Carpuz este fiul lui Constantin Carpuz și al Saftai, fiica lui Gligoraș Leca, despre acest ctitor, documentele ne confirmă în mod cert că el a fondat acest schit. Din documentele cunoscute până în prezent aflăm următoarele informații despre acest personaj, care pe drept urmează să fie considerat ctitorul mănăstirii Hârbovăț. Dacă luăm anul 1706 ca momentul când a fost încheiată căsătoria dintre Constantin Carpuz și Safta Leca, nașterea lui Ursache Carpuz, dacă-l considerăm drept primul născut, ar fi avut loc la sfârșitul anului 1706 sau pe parcursul anului 1707. Prin urmare, acesta ajunge la vârsta capacităților depline ce i-ar permite să dispună de unele bunuri ale părinților săi, din a doua jumătate a deceniului trei – începutul deceniului patru al sec. al XVIII-lea, atunci când, cu probabilitate, a și inițiat procesul de ctitorire a schitului Hârbovăț, pe partea de moșie ce o primise mama și tatăl său de la Gligoraș Leca și Zamfira, bunicii săi de pe mamă. Documentele de la sfârșitul sec. al XVIII-lea – primele decenii ale sec. al XIX-lea ne relatează că acesta vizita moșia sa de baștină anual în ziua în care la schit se serba hramul, aducând câte un butoi de miere, pentru a organiza praznicul schitului².

De fapt, Ursache Carpuz ar fi contribuit la zidirea schitului Hârbovăț până în anul 1761, atunci când, în perioada stăreției lui Pahomie, schitul a fost extins. În susținerea acestei supoziții ne vine chiar zapisul prin care răzeșii Carpuzaști, în rândul cărora nu mai este amintit Ursache, amintesc despre zidirea schitului și despre împrumutul luat de la Miron sotnicul, pe o perioadă de un an, iar în schimbul datoriei i-au dat o suprafață de teren de 5 stânjeni în curmeziș.

¹ *Ibidem*, pp. 16-17, Anexă, doc. 22.

² Sava, A. V. *op. cit.*, pp. 17-19; Furtună, A. *op. cit.*, p. 265.

Din cele expuse, ajungem la concluzia certă că ctitorul principal al schitului Hârbovăț trebuie de considerat, pe bună dreptate, Ursache Carpuz, și nicidecum tatăl său Constantin, ginerele pârcălabului Gligoraș Leca.

O importanță majoră, pe lângă ctitorii principali, pentru dezvoltarea lăcașurilor monastice îl au și ctitorii secundari, sau toți acei binefăcători care prin acțiunile lor au contribuit la întreținerea viețuitorilor de prin mănăstiri.

Alți Carpuzăști care s-au implicat în calitate de ctitori sunt cei amintiți în zăpisi din 1 februarie 1762, adică Strătan și Ioniță, care au luat cu împrumut de la Miron fost sotnic banii pentru definitivarea lucrărilor de reconstrucție sau de extindere a schitului.

Din mărturia de confirmare a drepturilor de uzufruct din 1790 februarie 17, dată schitului Hârbovăț de răzeșii Carpuzăști, în rândul ctitorilor sunt amintiți Constantin erei, Ioniță (probabil același cu cel din 1762), Miron (probabil, Miron sotnicul) și Ipati zet Ursache Carpuz.

Din rândul acestora, într-un zăpis de danie din 2 septembrie 1791, „a lui Afteni di(n) sat Răzălăi ot ținutul Sorociei, dinpreună cu soția și cumnata sa, donează părțile ce le au în Hoginești de pe Antimie”. Printre martori în acest act este menționat Ipati Samson¹, căpitan care a fost de față. La 12 ianuarie 1792, căpitanul Ipati Samson ot Răzălăi, împreună cu frații săi donează schitului o parte de moșie, pe care o vânduse fratele lui Ipati lui Toader Vuluța, iar acesta a răscumpărat-o.² Un alt reprezentant al familiei Samson, Irimie fiul lui Aftenii Samson, se înscrie în rândul ctitorilor schitului prin dania ce o face la 7 august 1809; la această participând și Ipat Samson, în calitate de martor.

La 8 decembrie 1792 domnul Alexandru Constantin Moruzi porunca serdarilor de Orhei, Iancu Razu, biv vel spătar, și Dumitrachi Shina, biv vel căminar, prin care cere să cerceteze pricina de delimitare a părților de moșie ce le au Ipati Samson și Ion Stratan dinspre alți răzeși de Hoginești. Ion Stratan a jucat un rol distinct în cadrul vieții acestui schit de la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Între ctitori îi putem menționa pe Maria, fata lui Ion Bârgan ot Răzălăi, care la 29 aprilie 1793³ dona schitului Hârbovăț partea sa din Hoginești.

Din lista ctitorilor nu o putem exclude nici pe soția colonelului rus Nicolae Albaduev, care a decedat ucis de un cal la poarta schitului, în anul 1790. Pentru pomenirea soțului său, aceasta a închinat schitului o icoană a Maicii Domnului încadrată prin tradiție în rândul icoanelor făcătoare de minuni, cu un loc aparte în istoria spirituală a Basarabiei, deoarece începând cu mijlocul sec. al XIX-lea, anul 1859, icoana este adusă în Catedrala din Chișinău, unde este

¹ Nu excludem că Ipati Samson să fie una și aceeași persoană cu Ipati ginerele lui Ursache Carpuz, amintit mai sus.

² Furtună A. *op. cit.*, pp. 260-261.

³ Furtună A. *op. cit.*, p. 263, nr. 33; Editat după Sava, A. V. *Documente privitoare la târgul și ținutul Orhei*. București, 1944, doc. 295, pp. 333-334.

vizitată de credincioși timp de șase luni, procesiunea de transportare a ei de la Hârbovăț la Chișinău și înapoi la mănăstire, fiind efectuată prin localitățile fostelor ținuturi centrale ale provinciei, desfășurându-se conform unui itinerar anunțat din timp de către autorități, astfel permițând unui număr mai mare de credincioși să o atingă¹.

Printre ctitori putem să-l amintim și pe polițmaistrul (șeful poliției) târgului Chișinău, Ștefan Lupu (tuns în monahism cu numele de Serapion), și soția sa Elena (născută Brăescu, care, la rândul ei a trecut în monahism la mănăstirea Tabăra), care au contribuit la zidirea bisericii de piatră cu hramul Adormirii Maicii Domnului² în anul 1816, dar și la înfrumusețarea Icoanei Făcătoare de Minuni, îmbrăcând-o cu argint³.

În mai 1816, monahul Ilarie făcea danie mănăstirii Hârbovăț părțile sale de moșie din bătrânul Parasca Huhloaie ce le avea în Sipoteni și Onișcani, ținutul Orheiului⁴. La 19 decembrie 1816, Paraschiva, fata lui Ștefan, nepoata lui Gheorghică Buza, dona mănăstirii Hârbovăț partea sa de baștină din bătrânul Condrea din Onișcani⁵. În anul 1820, Lupu Plăcintă făcea danie mănăstirii Hârbovăț partea sa de moșie din Onișcani, ținutul Orhei.⁶

Printre ctitorii mănăstirii Hârbovăț trebuie să-l includem și pe starețul acestui lăcaș, Serafim, care a condus această vatră monahală între 1805 și 1827 și care a folosit pentru înzestrarea acestei mănăstiri cu mai multe edificii și bunuri, utilizând o sumă de peste 50 000 lei, după cum ne informează chiar însuși Serafim în cererea sa de a fi numit conducător pe viață al acestei vetre monahale.

Șirul celor care au contribuit la buna organizare a mănăstirii este dificil de restabilit pentru perioada sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea; motivul este faptul că până la noi, cu părere de rău, nu au ajuns condicile de venituri și cheltuieli ale mănăstirii în cadrul cărora erau trecute sumele importante donate în folosul acesteia.

2.3. Comunitatea monahală a mănăstirii Hârbovăț: constituire, componență numerică și etnică

Deși datele de la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea nu sunt atât de abundente, cu privire la procesul de formare și de structură a obștii de la mănăstirea Hârbovăț,

¹ Vezi: Поселянин. *Богоматерь. Описание Ее земной жизни и чудотворных икон*, Spb. 1914. Apud: <http://pravicon.com/info-1527> (accesat: 23.09.2022).

² Cemărtan, R. Mănăstirea Hârbovăț. In: *Locașuri sfinte din Basarabia*. Chișinău: Editura Alfa și Omega, 2001, p. 52.

³ Серафим. Описание Гербовецкого монастыря, состоящего в Кишиневской епархии. In: *КЕВ*, 1874, № 12, с. 457.

⁴ Sava, A. V. *Documente privitoare la târgul și ținutul Orhei...*, doc. 371, pp. 368-369.

⁵ *Ibidem*, doc. 372, pp. 369-370.

⁶ *Ibidem*, doc. 380, pp. 381-382.

începând cu sec. al XIX-lea, în mod special după 1812, datele sunt mai complete. Astfel, în paragraful de față ne propunem să trecem în revistă unele cazuri referitoare la procesul de primire pentru a fi ispitiți în monahism a persoanelor din diferite categorii sociale, care, după o anumită etapă de inițiere, erau acceptate sau respinse pentru a îmbrăca haina monastică.

Datele sumare care ni le oferă documentele mănăstirii Hârbovăț din sec. al XVIII-lea ne prezintă formarea și evoluția obștii călugărilor care au viețuit în acest așezământ. O primă informație se referă la monahii care ar fi venit din mănăstirea Berșad din Podolia. Deși nu s-au păstrat numele primilor viețuitori, cu excepția starețului Ioanichie, credem că unii dintre cei care au venit și s-au așezat cu traiul la această mănăstire îi aflăm și în documentele din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. Spre exemplu, din mărturia de la 1762, de banii împrumutați pentru întemeierea schitului de la Miron sotnicul, deopotrivă cu răzeșii de Hoginești semnavă și călugării de la schitul Hârbovăț, printre care monahul Hudeil, ieromonahul Coriil, ieromonahul Salfiil, ierodiacoul Rafail și ieromonahul Rozoil/Sozont. Din modul cum au semnat în această mărturie, frații călugări de la acest schit confirmă că ei sunt de origine est slavă și, prin urmare, nu este exclus să fie din rândul călugărilor veniți din Podolia.

În recensământul din 1774, în rândul fraților schitului sunt înscrși preoții Pahomi egumen; popa Saraftail; călugărul Raftail și poslușnicii ruși Roman, Constantin și Chirila¹. După numele celor amintiți aici putem cu certitudine presupune că ieromonahul Salfiil amintit în 1762 să fie una și aceeași persoană cu popa Saraftail, ierodiaconul Rafail – călugărul Raftail.

Perioada analizată ne oferă noi date cu privire la rolul și locul pe care l-a jucat schitul Hârbovăț în istoria regiunii Est carpatice, întemeiat ca o ctitorie a unor boieri mici; datorită locului prielnic în care a fost amplasată îi va permite să se dezvolte în timp, fiind susținută de ctitori, poate mai puțin spre începutul sec. al XIX-lea, când se declanșează conflictul cu neamul Carpuș, pentru partea de moșie pe care a fost amplasată aceasta. Buna administrare de care a beneficiat așezământul din partea unor stareți a permis ca vatra monahală să devină un centru spiritual cu surse care să-i permită să-și extindă moșia.

După anexarea regiunii dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, au fost aplicate noi reguli de esență juridică referitoare la intrarea în mănăstire a persoanelor din diferite categorii ale societății. Acest fapt a fost determinat prin aplicarea unor reguli de primire în monahism utilizate în Imperiul Rus începând cu reformele lui Petru I. Anterior, intrarea în monahism nu era ținută sub control de stat, odată însă cu aplicarea reformelor în Rusia, se impun restricții și reguli pentru cei care manifestă intenția de a intra în monahism. Reformele lui Petru I și limitările

¹ *Moldova în Epoca Feudalismului*, VII, P. II, p. 440.

impuse de acesta vieții monastice au generat un exod al călugărilor din Imperiul Rus și așezarea lor în țările române sau locurile sfinte de la Muntele Athos, Sinai, Ierusalim, Meteore etc. Drept exemplu ne servesc obștile starețului Vasile de la Poiana Mărului, a lui Paisie Velicicovschi de la Neamț și Secu etc.

Odată cu fondarea Eparhiei Chișinăului și Hotinului, în noua provincie anexată la Rusia țaristă sunt introduse de mitropolitul și exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni mai multe reguli referitor la modul de intrare în monahism, cât și procesul de acceptare a noilor potențiali candidați la viața monastică de obște. În mare parte, aceste reguli arhiepiscopul le-a inițiat încă în perioada aflării sale în fruntea bisericii celor două principate, când impune unele restricții de circulație a monahilor fără acte justificative din partea stareților, adică contra vagabondajului. Această măsură va fi reiterată și în noua sa eparhie, deși nu va reuși să o stârpească, lucru sesizat de acțiunile întreprinse de urmașul său Dimitrie Sulima.

Revenind asupra problemelor legate de intrarea în monahism, trebuie să ținem cont că în Rusia, încă din 1764 au fost introduse statele de personal pentru mănăstiri și unele limite pentru mănăstirile aflate în afara statelor, totuși în Basarabia acest lucru s-a produs abia în 1836, atunci când în mănăstiri și schituri au fost introduse statele limită pentru călugări și ascultători.

În faza inițială stabilirea controlului asupra doritorilor de a intra în monahism a fost făcută odată cu inițierea procesului de evidență a clerului nu numai celui de mir, dar și celui monastic. Stareții de mănăstiri, ducând evidența viețuitorilor, indiceau date cu privire la momentul intrării în mănăstire, ridicarea pe scara ierarhică, aptitudinile ce le aveau aceștia, ascultările sau funcțiile ce le îndeplineau, nivelul de cunoaștere de carte, statutul social, originea etnică, vârsta, comportamentul ce l-au avut în cadrul obștii, dacă au fost sancționați sau nu, dacă și-au îndeplinit îndatoririle etc. Aceste acte de evidență oferă posibilitatea de a face o retrospectivă nu doar a numărului viețuitorilor din mănăstiri, ci și a unor aspecte legate de modul de viețuire în aceste așezăminte.

O atenție deosebită în problema intrării în obștea călugărească se referă la cererile fețelor bisericești care solicitau acest lucru. Dispunem de solicitarea diaconului Vasile din 31 ianuarie 1818 din satul Șercani, ținutul Orhei, care s-a adresat mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni cu cererea de a fi acceptat în obștea mănăstirii Curchi. Din jaloaba sa aflăm că, de 13 ani „mi s-au întunecat vederea ochilor de tot, încât alții mă poartă”¹. Tot în cadrul aceluiași document solicitantul declara că pentru intrarea în mănăstirea amintită el primise și acceptul arhimandritului Chiril, care condiționase intrarea cu existența blagosloveniei din partea

¹ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 2032, f. 7-8v.

arhiereului. Drept dovadă el alătură la cerere mărturia de la preoții și locuitorii din satul Șercani, dar și de la membrii familiei sale, adică de la soție și un copil care erau în viață. Important este să menționăm că, deși în pofida faptului că soția sa era la acel moment în viață, autoritățile eparhiale nu au luat în considerare această circumstanță care era prohibitivă pentru doritorii de a intra în monahism, cu excepția cazurilor în care ambii soți manifestau dorința de a se dedica vieții călugărești, și numai după ce copiii erau puși la cale, adică ridicați la vârsta căsătoriei.

Examinând această cerere, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, la 1 februarie 1818, consemna: „Să se zică jăluitoriului că mai cu odihnă poate să așază în casa sa, fiindcă călugăr nu poate să fie, orb fiind.”¹ Drept urmare la această situație vedem că, deși diaconul Vasile din Șercani, în cererea sa indicase că avea în viață soția și un copil, arhiereul ia în calcul numai starea de sănătate a solicitantului și nu faptul că el era încă căsătorit.

Un alt slujitor al bisericii care solicita în același an, la 15 mai 1818, să fie primit la mănăstirea Curchi pentru iscusul călugăriei a fost preotul Teodor din satul Hârtop, ținutul Orhei, fost slujitor la schitul cu același nume, desființat pe la 1814, care menționa în cererea sa către mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni că a rămas văduv și, deși are două copile, una de opt ani și alta de cinci ani, le-a dat la neamuri spre creștere. În cererea sa preotul Teodor arăta că se afla trăitor la mănăstirea Curchi de o lună de zile și era acceptat de arhimandritul Chiril și de obște. Astfel, în aceeași zi, mitropolitul pune rezoluția: „Să dă voe jăluitoriului ca să între la iscusul călugăriei în mănăstirea Curchi”².

Un caz ce merită atenție este și cel al lui **Iacob sin Grigoraș de la Tipografie**, care în mai 1818 a înaintat o cerere ca să fie primit „în potvigul călugăresc” la mănăstirea Frumoasa, unde s-a „împăcat cu duhov(nicul) la s(fânta) mănăstire ...”³. Cererea sa este înaintată în urma încheierii lucrărilor Tipografiei, la care a activat patru ani. Gavriil Bănulescu-Bodoni examinând cazul acestui solicitant la 27 mai același, an dispunea: „Să dă voe jeluitoriului a merge la mănăstirea Frumușica, care să fie priimit în iscusul călugăresc”. În aceeași zi, egumenul mănăstirii menționate, eclesiarhul Sinesie subscris pe marginea aceleiași solicitări: „Cu primirea este a mea”⁴.

Observăm că fețele bisericești care manifestau intenția, în primii ani de la anexarea Basarabiei, de a intra în monahism urmau să îndeplinească următoarele condiții: să facă o solicitare motivată în vederea primirii în cadrul unei obști monastice, după o convenire prealabilă cu conducătorii lăcașului în care dorea să intre: printre condițiile ce le ofereau posibilitatea de a

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*, f. 19.

³ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 2032, f. 46.

⁴ *Ibidem*.

fi primiți spre ispitire era starea familială soluționată, adică lipsa copiilor minori sau, în caz de prezență, a acestora urma să le asigure educația până la majorat; lipsa soției sau soția dacă era în viață să dorească și ea să se dedice vieții monastice, precum și o stare a sănătății care le-ar permite îndeplinirea îndatoririlor din cadrul obștii; în cazul nerespectării unei dintre aceste condiții, претендентii puteau să primească refuzul din partea autorităților eparhiale.

Cât privește persoanele din alte categorii sociale, în speță din rândul contribuabililor, procedura de primire în ispitirea monastică era puțin mai complexă. Dacă o persoană era membră a unei obști de contribuabili, aceasta, în cazurile când dorea să intre în mănăstire, urma să primească o învoire din partea membrilor obștii în cadrul căreia era înscris candidatul, dar și o aprobare prealabilă din partea autorităților administrative de ocol, ținut sau dumă orășenească.

Drept un exemplu ne servește cazul lui Constantin Baba Ivan din Chișinău, care era înscris într-un hrisov de 21 persoane, el se enumeră printre cei care au fost primiți în rândul obștii de la Hârbovăț în decursul anului 1818. Cazul său ne oferă detalii cu privire la o condiție de a fi acceptat pentru iscusul călugăriei, era statutul familial al solicitantului, astfel din cererea înaintată de Constantin Baba Ivan din 15 martie 1815 către Gavriil Bănulescu-Bodoni, prin care solicita să fie primit la mănăstirea Hârbovăț, acesta indica: „rămânând vădov, puindu-mi și copii în rânduială” și „... acum numai că nu voiaște mai mult a trăi lumește”, de asemenea acesta menționa că este acceptat și de arhimandritul Serafim. Faptul că acesta practic întrunea condițiile cerute la 16 martie, mitropolitul, examinând cazul, dispunea ca: „Jeluitoarul să fie priimit la iscusul călugăresc în mănăstirea Gârbovețului după cerire”¹.

O problemă importantă legată de condițiile ce permiteau persoanelor de a intra în ascultare la mănăstiri era atingerea vârstei, atunci când persoana putea să ia decizia de sine stătătoare de a intra în iscusul călugăresc. Deși în mare parte autoritățile ecleziastice nu acceptau nevârstniciei de a intra în mănăstiri, totuși în primele decenii de la anexare, atestăm cazuri în care unii minori au intrat în mănăstiri în calitate de poslușnici. În acest sens, ne servește cazul lui Gheorghe fiul răposatului preot Luca Cerchez de la biserica *Nașterea Maicii Domnului*, trecut la Domnul pe la 1809–1810. Acesta, conform spuselor mamei sale Elena Cerchez, care solicitase să fie primită în ascultare la vreo mănăstire, ar fi atins vârsta majoratului și de asemenea a făcut cerere să fie primit la mănăstirea Curchi². Din cercetările ulterioare aflăm că Gheorghe Cerchez în anul 1826 avea 15 ani, iar în octombrie a fost primit cu ordinul Dicasteriei, în cadrul obștii amintite, după cum raportează la 23 octombrie 1826 iconomul mănăstirii Curchi, ieromonahul

¹ *Ibidem*, f. 14.

² ANRM, F. 205, inv. 1, d. 5057, f. 143.

Isidor¹. Cazul de față ne demonstrează că, în primii ani după anexarea regiunii la Imperiul Rus, administrația eparhială continua să accepte în rândul obștilor monastice persoane de vârstă fragedă, deși normele juridice imperiale restricționau asemenea practici.

De un interes deosebit pentru a înțelege procedura de primire în rândurile nevoitorilor a persoanelor din rândul mirenilor este cazul lui Iacov Vasiliev, fiul lui Șevcenco, membru al obștii satului Kaciarovka, jud. și gubernia Herson, care la 2 august 1837, aflându-se la Chișinău, solicita să fie înscris în rândul obștii mănăstirii Hârbovăț². Din cererea sa aflăm că încă la 5 noiembrie 1835 a primit din partea obștii satului Kaciarovka adeverință de eliberare din cadrul ei. Ca rezultat s-a adresat Camerei de Stat a guberniei Herson, solicitând de a fi eliberat din rândul obștii satului amintit, invocând dorința să intre în monahism. Drept urmare, Camera de Stat s-a adresat la diferite instituții, inclusiv față de Senatul imperial pe marginea acestui caz. Senatul, la 15 iunie 1836, arăta că nu sunt impedimente pentru trecerea acestui locuitor în rândul viețuitorilor monahi. Astfel, la 21 septembrie 1836, Camera de Stat de Herson oferea permisiunea lui Iacov Șevcenco să intre în rândul monahilor³. În cadrul deciziei Camerei de Stat de Herson, deși se arată că atât din partea sa, cât și din partea guvernatorului civil al guberniei nu sunt impedimente, totuși condiționa intrarea lui Iacov Șevcenco în monahism cu următoarele: „... cu toate acestea, ca toate dările care acesta urmează să le plătească până la următoarea revizie a 9 a populației, să fie colectate de la comunitatea care l-a eliberat fără nicio întârziere, până vor fi efectuate modificările corespunzătoare de către această Cameră în cadrul Catagrafiei Populației...”⁴. Din cele expuse, observăm că procesul de includere în rândul viețuitorilor mănăstirilor a unor persoane din rândul categoriei mirenilor, doritorii urmau să obțină o serie de acte, de la obștea unde erau înregistrați conform catagrafiilor populației efectuate de Camera de Stat a Guberniei unde era înscris. De asemenea, după obținerea unei adeverințe de eliberare s-a adresat Camerei de Stat ca aceasta să intervină către autorități ca să afle dacă nu sunt alte impedimente de alt gen. În cazul unor asemenea circumstanțe, autoritățile statului, pentru a nu reduce numărul veniturilor obținute din impozite și alte taxe, puneau pe seama obștilor de origine sau unde erau înscrise persoanele ce le părăseau datorită de a achita taxele până la efectuarea modificărilor în cadrul catagrafiilor fiscale ale populației. Astfel, în urma examinării actelor în cadrul ședinței din 30 septembrie 1837, Consistoriului Duhovnicesc, pe motiv că în mănăstirea Hârbovăț, pentru care erau stabilite 32 de state de personal (16 monahi și 16 frați ascultători),

¹ *Ibidem*, f. 152.

² ANRM, F. 208, inv. 2, d. 2069, f. 151-151v.

³ *Ibidem*, f. 154-155.

⁴ *Ibidem*, f. 154v.

erau locuri vacante, adică cinci de monahi și patru de frați ascultători, se hotărăște de a-l înscrie pe Iacov Șevenco în rândul novicilor pentru ispitire în acest lăcaș.

Un alt caz cu privire la primirea în cadrul obștii monahale de la Hârbovăț a fost cel al fiului de preot din satul Glinjeni jud. Iași, Hristofor Șapcinskij – Nichita Șapcinskij, care, potrivit solicitării sale din 9 decembrie 1839, cerea să fie acceptat în ascultare la mănăstirea Hârbovăț¹. Cererea solicitantului fiind examinată de Consistoriu, au fost verificate formularele clerului pentru anul 1838, unde se constată că solicitantul era o persoană cu purtări bune². De asemenea, a fost cercetat numărul celor care viețuiau în acest lăcaș, constatându-se că în mănăstire erau mai puțini viețuitori decât s-a stabilit prin hotărârea din 6 februarie 1836. Astfel, se dădea permisiunea ca „... rugătorul să fie primit la mănăstire pentru a fi ispitit pentru slujba monahală”. După luarea acestei decizii s-a dispus informarea la 7 februarie 1840 a protopopului ținutului Iași, Avramie Antonovskij, de a-l exclude pe solicitant din rândul clerului din circumscripția sa, precum și a arhimandritului Ioanichie, cu privire la faptul că are învoirea de a-l accepta pe Nichita Șapcinskij în rândul obștii ce o conducea³.

Un alt personaj pe care trebuie să-l menționăm în acest context cu mătanie de la mănăstirea Călărășeuca și care a viețuit o perioadă la mănăstirea Hârbovăț, iar spre mijlocul sec. al XIX-lea a ajuns în funcția de egumen și stareț al mănăstirii Călărășeuca, a fost egumenul Ilarion (Ioan) Krițki. Născut pe la 1803, fiu de preot, care nu și-a făcut studiile în seminar, de etnie malorus (ucrainean), a activat în calitate de conțopist al cancelariei exarhatului asupra mănăstirilor și schiturilor, în timp când în această funcție era arhimandritul Ioanichie, începând cu 10 iunie 1831. El a fost tuns în monahism cu blagoslovirea arhiepiscopului Dimitrie Sulima, la 4 martie 1833, hirotosit ierodiacon, la 4 iulie același an, la 16 mai 1846 – ieromonah, iar la 27 mai 1846 a fost hirotosit de egumen, fiind numit, de același ierarh, stareț al mănăstirii Călărășeuca. Din 10 mai 1848 are funcția de administrator al mănăstirii Hârjauca, din care funcție a fost eliberat la 4 martie 1849, când revine la mănăstirea sa de metanie Călărășeuca, unde a activat ca stareț până în anul 1852, când pe motiv de boală a fost eliberat de toate funcțiile ce le deținea.

Cazul egumenului Ilarion Krițki este unul deosebit de important pentru a înțelege anumite aspecte ale vieții monahale din Basarabia. Încă din anii '20 – începutul anilor '30 ai sec. al XIX-lea, cazul lui Ioan Krițki a fost în atenția Dicasteriei Duhovnicești, în legătură cu intrarea sa în mănăstire, tunderea și îmbrăcarea sa în mantie. La 29 octombrie 1826, depunea cerere să fie

¹ ANRM, F. 208, inv. 2, d. 3022, f. 257.

² *Ibidem*, f. 258v.

³ *Ibidem*, f. 258-259v.

primit pentru iscusul călugăresc la mănăstirea Călărășeuca¹. Din acest act aflăm că era fiul răposatului preot Vasile Krițki de la biserica *Sf. Nicolae* din or. Bălți și al lui Marfta. Încă pe timp când se afla pe lângă părinți pe la anul 1820, mărturisea că, din cauza bolii, a fost dat la mănăstirea Călărășeuca pentru a se tămădui prin rugăciuni dumnezeiești și pentru a-și perfecționa abilitățile în a scrie. Din petiția sa, pe care o trimite de la Călărășeuca, constatăm că, din informațiile ce le-a obținut de la preoții de la biserica *Sfântul Ierarh Nicolae*, a aflat că din anul 1819 nu a fost înscris în formularul clerului de la parohia unde a activat tatăl său. Mai menționa că a primit învoirea mamei sale de a rămâne la mănăstirea Călărășeuca. De asemenea, arată că are vârsta de 26 ani. Drept urmare, la 29 octombrie, arhiepiscopul Dimitrie Sulima binecuvânta intrarea lui Ioan în ascultare la mănăstirea deja amintită², iar la 9 decembrie 1826, egumenul Onisifor, blagocinul mănăstirilor din Soroca, înștiința Dicasteria cu privire la primirea ordinului de includere a lui Ioan Krițki în iscusul monahal³.

Deși aparent a fost respectată procedura de primire în rândul poslușnicilor pentru ispitire a lui Ioan Krițki, urmându-se practica aplicată pentru candidații la intrarea din monahism veniți din tagma clerului, cazul acestuia revine în atenția Dicasteriei în momentul în care, după o scurtă vizită ce o făcuse rudelor sale la Bălți, Poliția Urbană din acest oraș sesiza Guvernământul Basarabiei, în care atenționa despre faptul că acesta a fost angajat al acesteia și al vistieriei ținutale, fiind înscris în rândul funcționarilor fugari sau care și-au părăsit fără voie serviciul.

În consecință, la 21 ianuarie 1828, Expediția Economică a Guvernământului regiunii Basarabiei înainta Dicasteriei Duhovnicești un demers prin care solicita ca de la registratorul colegial Vasile Krițki, care se află în ascultare la mănăstirea Călărășeuca, să fie ridicată suma de 35,92 ruble. Banii urma să-i achite pentru faptul că i-a fost acordat rangul de registrator colegial⁴. Din același act aflăm că Ioan Krițki, până la intrarea în ascultare, activase în calitate de funcționar al administrației civile, dar din anumite motive părăsise acest post. În urma acestei sesizări, Dicasteria, examinând-o, la 18 februarie 1828 a poruncit arhimandritului Onisifor să ridice banii solicitați de vistieria ținutală de la Ioan Krițki, de asemenea să prezinte explicații de la acest ascultător.

Prin urmare, la 1 martie 1828, Ioan Krițki prezenta explicațiile cuvenite pe marginea pricinii iscate în legătură cu funcția ce a părăsit-o și banii ce-i datora pentru rangul de registrator colegial⁵, la care pretindea administrația provincială a Basarabiei. În cadrul ei semnala că el de la

¹ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 5057, f. 167.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, f. 170.

⁴ *Ibidem*, f. 172.

⁵ *Ibidem*, f. 177-178v.

naștere s-a numit Ioan și nicidecum Vasile, iar după moartea tatălui său preotului Vasile Krițki, pentru a-și întreține frații care au rămas orfani, a fost nevoit să se angajeze în calitate de diac (conțopist) la Poliția Urbană din Bălți, unde a obținut rangul de cancelariat. Însă, din motiv că nu era satisfăcut de activitatea aceasta, s-a transferat la scurt timp la vistieria ținutală Iași, unde a prezentat atestatul eliberat de Biroul Poliției Urbane, în care funcție a lucrat în intervalul ianuarie–octombrie 1825 și din cauza bolii de care suferea a cerut eliberarea din funcție și după dorința care au manifestat-o și părinții săi a trecut să viețuiască la mănăstirea Călărășeuca. De asemenea, susține că în cererea sa de a fi primit în ascultare la mănăstire din 1826 el nu s-a declarat ca fiind registrator colegial, menționează că nici administrația civilă nu a solicitat de la el să achite suma de mai sus. În aceste condiții a decis să ofere benevol banii ceruți de Expediția Economică, reconfirmându-și intenția de a rămâne în mănăstire.

La 21 martie 1828, arhimandritul Onisifor aducea la cunoștința Dicasteriei că a ridicat de la ascultătorul mănăstirii Călărășeuca, Ioan Krițki, suma indicată pentru funcția de registrator colegial, pe care a trimis-o trezoreriei ținutului Hotin¹.

Potrivit unui demers din 1 decembrie 1829, starețul mănăstirii Călărășeuca, arhimandritul Onisifor, solicita permisiunea lui Dimitrie Sulima ca să fie tuns în monahism poslușnicul acelei mănăstiri Ioan Krițki, care intrase în ascultare cu binecuvântarea aceluiași ierarh în anul 1826. În raportul său, de asemenea, arata că, pretendentul are 30 de ani și nu vede niciun impediment pentru tunderea sa².

Cu toate acestea, Dimitrie Sulima, la 9 decembrie 1829, nu a aprobat tunderea candidatului, pe motiv că Ioan încă nu ar fi împlinit vârsta cuvenită de 30 ani, având de fapt doar 26 de ani. Drept argument se aducea informația din registrul clerului parohiei *Sf. Nicolae* din Bălți pentru anul 1816, unde candidatul era indicat cu vârsta de 13 ani. Suplimentar, această poziție era motivată și de faptul că el s-a aflat în serviciul administrației civile, părăsindu-l fără a respecta procedura, iar dosarul pe marginea acestei probleme încă nu era încheiat. În aceste condiții, menționa că este imposibil de a-l tunde în monahism, pentru moment, solicitând de la Dicasterie să ceară de la Camera de Stat care este situația pe acest subiect.³ Această dispoziție a lui Dimitrie Sulima a fost adusă la cunoștința arhimandritului Onisifor în ziua de 17 decembrie 1829⁴.

Din motive neclare, dar cel mai probabil din cauza aptitudinilor ce le avea acest ascultător în ducerea lucrărilor de cancelarie, la începutul anilor '30 a fost transferat la mănăstirea

¹ *Ibidem*, f. 176-176v/179.

² *Ibidem*, f. 193-193v.

³ *Ibidem*, f. 193-193v/200.

⁴ *Ibidem*, f. 194-194v/199.

Hârbovăț, administrată de arhimandritul Ioanichie Șapov. Fiind o persoană influentă, Ioanichie, la 21 iulie 1831, a intervenit pe lângă Dimitrie Sulima pentru a-l tunde în monahism pe Ioan Krițki¹. În acest context, informa că ascultătorul transferat de la mănăstirea Călărășeuca, la 10 iunie 1831, la mănăstirea Hârbovăț era o persoană care avea o bună atitudine „față de biserica lui Dumnezeu, la orice poruncă este străduitor, citește și cântă bine, cunoaște regulamentul bisericesc, iar cu trecerea timpului poate fi un bun și de nădejde slujitor al celor sfinte”.

În pofida influenței și autorității ce o avea starețul mănăstirii Hârbovăț în cadrul eparhiei, Dimitrie Sulima, invocând motivele deja pomenite, refuza pentru moment tunderea lui Krițki în monahism².

Și de-abia în anul 1833 cazul a fost practic clarificat, drept urmare la 10 mai 1833 arhimandritul Ioanichie informa că ascultătorul mănăstirii Hârbovăț, Ioan Krițki, a fost tuns în monahism, fiind numit Ilarion³.

Exemplul lui Ilarion (Ioan) Krițki este unul elocvent în înțelegerea complexității primirii în monahism în sec. al XIX-lea, deși era fiu de preot, acesta a fost nevoit să aștepte mai bine de trei ani de la primul demers din 1829 pentru a fi tuns în monahism. Unul dintre principalele impedimente, dar nu și cel mai important, în opinia noastră, era vârsta pe care o avea pretendentul; un altul, care considerăm că a avut un impact mai mare asupra deciziei date, se referă la faptul că, Ioan, începând cu 1819 și până în octombrie 1825, s-a aflat în serviciul administrației civile a provinciei, iar în conformitate cu legislația rusă, funcționarii ruși aveau încă din sec. al XVIII-lea interdicții de a intra în mănăstiri, până nu vor fi eliberați definitiv din serviciu. Cazul lui Ilarion (Ioan) Krițki, alături de alte spețe, ne ilustrează echivoc politica ce o ducea Imperiul Rus față de cei care manifestau intenția de a îmbrățișa viața monastică, dar și de ce era un număr relativ constant al viețuitorilor în mănăstiri.

Un alt caz este cel al preotului Gherasim Laținovski, paroh la biserica *Sf. Nicolae* din suburbia Golta a or. Oliveopol, care în mai 1827 s-a adresat arhiepiscopului Dimitrie Sulima cu cererea de a fi primit în monahism la mănăstirea Hârbovăț; în cadrul petiției el informa că de nouă ani a rămas văduv, a slujit în acea parohie 12 ani. Pe marginea acesteia arhiereul, la 4 mai 1827, dădea acceptul ca acesta să intre în ascultare la mănăstirea cerută⁴. Până la trecerea definitivă la Hârbovăț, la 5 mai ruga să-i fie dată permisiunea să meargă în fosta sa parohie pentru a-și soluționa problemele legate de bunurile ce le stăpânea⁵.

¹ *Ibidem*, f. 201-201v/204.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, f. 219.

⁴ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 5398, f. 7-7v.

⁵ *Ibidem*, f. 8-8v.

Un alt doritor de a intra în rândul obștii de la Hârbovăț era Ivan Mihailuța din Chișinău, care la 19 mai 1827 a depus o cerere de a fi acceptat în obștea de la Hârbovăț. Din mărturia sa cunoaștem că era de etnie malorus (ucrainean) născut în gubernia Kiev, jud. Umanski, fiul lui Mihail și Anei Mihailuța, în anul 1826 a fost înscris în rândul burlacilor or. Chișinău, în obștea moldovenilor, știa să citească și a scrie rusește puțin. La cererea sa a anexat adeverință de la Duma or. Chișinău, prin care se confirmă că el era înregistrat în rândul burlacilor din acel oraș, precum și o mărturie de la obștea locuitorilor din orașul Chișinău, prin care aceștia îl învoiau din rândul lor pentru a intra în monahism¹. Deși acesta prezenta actele justificative menționate, în aceeași zi, Dimitrie Sulima dispunea să fie solicitate date suplimentare despre acest candidat de la administrația civilă regională, dacă cu adevărat acesta a fost eliberat din rândul locuitorilor regiunii și dacă nu sunt anumite impedimente pentru intrarea sa în ascultare la mănăstire.

Cazul acestuia a fost în atenția autorităților civile abia în 1829, atunci când din adresa guvernatorului civil către Dicasterie aflăm că acest solicitant avea de la naștere 27 de ani și că nu sunt impedimente pentru a fi tuns în monahism.² În consecință, din procesul-verbal al ședinței Dicasteriei Duhovnicești din 19 martie 1830, de-abia se dispune primirea lui Ivan Mihaluța ca ascultător la mănăstirea Hârbovăț³.

Pentru a înțelege procesul de primire în mănăstiri în prima jumătate a sec. al XIX-lea, ne vom opri în cele ce urmează asupra documentelor ce reflectă această problemă. Un exemplu este cazul lui Vasilie Onofrei, fiul lui Dimitrie Onofrei din Ciuciuleni, care, la 13 ianuarie 1833, s-a adresat arhiepiscopului Dimitrie Sulima cu cererea ca să fie primit la mănăstirea Hâncu în rândul fraților. În cadrul petiției sale acesta arăta că are vârsta de 19 ani, s-a născut la Ciuciuleni, din părinți plătitori de impozite (contribuabili) (*податного состояния*), tatăl său a răposat, iar mama sa Teodora se află încă în viață, necăsătorit și analfabet. În cadrul motivației sale de a intra în mănăstire Vasile Onofrei semnală: „având o mare dorință de a intra în monahism din cauza stării slabe a sănătății, am cerut pentru mine de la locuitorii numitului sat Ciuciuleni mărturie confirmată și de judecătoria de ținut pe care o anexez”⁴. Examinând petiția, arhiepiscopul Dimitrie nota: „să fie examinată de Consistoriu”.

Din datele ce ni le oferă aceste acte, observăm că unul dintre motivele care-i îndrepta deseori pe unii locuitori spre viața monastică era starea de sănătate a solicitanților. Pentru a fi primiți în rândul obștilor, претендентii urmau să primească mărturii din partea obștilor unde erau înscriși; în aceste mărturii se arată că, în caz dacă persoana avea unele îndatoriri cu caracter

¹ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 5398, f. 36-36v.

² *Ibidem*, f. 40-41.

³ *Ibidem*, f. 42-42v, 45.

⁴ ANRM, F. 208, inv. 2, d. 950, f. 30-30v.

fiscal față de stat, acestea treceau pe seama obștii, și, confirmate de autoritățile administrației locale și de ținut, erau înaintate spre examinare autorităților eparhiale, care puteau să-i accepte sau să-i respingă cererea.

Intenția de a intra în mănăstire la o vârstă relativ timpurie o manifesta și Andrei Postică, fiul răposatului cântăreț Ioan Postică din satul Costești, jud. Chișinău, care la vârsta de 16 ani, la 27 noiembrie 1842, s-a adresat arhiepiscopului Dimitrie Sulima cu solicitarea: „De timpuriu am simțit dorința mare la viață sihăstrească și acum, ajungând la vârsta de 16 ani, nu-mi găsesc în această lume loc mai bun și atrăgător decât să mă îndepărtez de toate încercările lumești și să mă dedic Slujirii lui Dumnezeu!”¹ Prin urmare, solicita să fie trimis să viețuiască la mănăstirea Hâncu. Până a ajunge această petiție în atenția arhierului, ea a fost examinată de Consistoriu, care la 18 octombrie 1843 a ordonat egumenului de la Hâncu, Inochentie, în primul rând, dacă cu adevărat sunt cunoscute bunăcuviința pretendentului și încrederea lui Postică față de viața monahală, nu numai prin observații din partea stareției de la mănăstire, dar și prin supravegherea sa personală, și, în al doilea rând, dacă este el egumenul și obștea mănăstirii de acord cu primirea în rândul nevoitorilor². Dimitrie Sulima a dispus la 27 noiembrie 1842 Consistoriului să examineze această cerere.

În urma acestui ordin, la 23 octombrie 1843 egumenul Inochentie de la Hâncu și frații superiori răspundeau afirmativ la cele întrebate de Consistoriu, acceptându-l pe Andrei Postică de a intra în rândul fraților ascultători ai mănăstirii³. Deși răspunsul a ajuns la Consistoriu la 19 noiembrie 1843, abia la 31 mai 1844 cazul a fost examinat în ședința Consistoriului Duhovnicesc, care a constatat bunele purtări ale pretendentului, fapt consemnat și în formele clerului din parohia *Sf. Ierarh Nicolae* din Costești. Pentru trecerea lui Andrei Postică la mănăstirea Hâncu, acesta urma să fie scos din rândul clerului din Costești, fiind informat în sens acest protopopul jud. Chișinău, Vasile Purișchevici. Ordinul de excludere din rândul clerului satului Costești și de includere în rândul obștii mănăstirii Hâncu s-a produs după 6 octombrie 1844, atunci când au fost informați egumenul Inochentie și protoiereul Vasile Purișchevici.⁴

Acest caz ne prezintă procesul de încadrare a unei persoane în rândul nevoitorilor unei mănăstiri; atunci când aceasta nu atingea vârsta majoratului, parcursul era unul de lungă durată, presupunând o atentă observare a comportamentului și atitudinii nevoitorului.

Un caz interesant legat de primirea în cadrul obștii monahale de la Hârbovăț este cel al lui Petru Alexeev, care, la 27 februarie 1834, fiind la mănăstirea Hârbovăț, solicita de la

¹ ANRM, F. 208, inv. 3, d. 64, f. 53.

² *Ibidem*, f. 54-54v/58.

³ *Ibidem*, f. 55-55v.

⁴ *Ibidem*, f. 57v.

arhiepiscopul Dimitrie Sulima ca să fie primit în rândul acestei comunități monahale¹. Încă în 1820, Petru Alexeev solicitase să fie primit în rândul tagmei clericale; deși mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni îi dăduse asigurări că va fi primit în rândul clerului monahal, din cauza decesului exarhului survenit în anul 1821, pe marginea cererii solicitantului nu a fost luată o hotărâre definitivă. Din mărturiile sale cunoaștem că Petru Alexeev primise încă la 25 iunie 1819 adeverință de la locuitorii orașului Chișinău de eliberare din cadrul obștii lor, aceasta fusese confirmată și de administrația regională, adică de Expediția Economică a guvernământului regiunii Basarabiei. Între 1820 și 1834, solicitantul a viețuit în diferite mănăstiri, cum ar fi Dobrușa, Horodiște, iar de trei ani locuia în cadrul comunității de la Hârbovăț, cu statut de viețuitor temporar. În perioada cât s-a aflat în aceste lăcașuri el s-a îndeletnicit cu diverse lucrări, cum ar fi croitoria veșmintelor bisericești și alte munci. În mod firesc apare întrebarea: ce l-a determinat pe acest solicitant să vină cu o asemenea cerere după mai bine de 15 ani din momentul eliberării sale din rândul contribuabililor? Răspunsul ni-l oferă însuși solicitantul: „întrucât urmează să fie efectuată revizia conform căreia se cer la general mărturii în scris, fără indicarea tuturor oamenilor; eu nu doresc să mă reîntorc în starea de contribuabil, fiind deja eliberat de această stare”. La 15 martie 1834, în cadrul Consistoriului Duhovnicesc s-a examinat cererea lui Petru Alexeev, în timpul căreia s-a cercetat și adeverința din 25 iunie 1819 dată de Expediția Economică a regiunii Basarabiei². Examinându-se toate actele justificative, se ia hotărârea ca Consistoriul să adreseze pe marginea acestui caz o serie de demersuri autorităților locale și regionale pentru a preciza unele date cu privire la vârsta, starea familială și economică a solicitantului. În cadrul procesului-verbal de examinare a cererii lui Petru Alexeev este inserat și actul din 25 iunie 1819, în care se arată că acesta a venit în Basarabia în anul 1815, în conformitate cu prevederile Înaltului Manifest Imperial din 30 august 1814, din teritoriile aflate în stăpânire turcească. La sosire el a fost înscris în rândul comunității lipovenilor din Chișinău.

Ținând cont de faptul că mai bine de 15 ani Petru Alexeev nu mai era înregistrat în rândul plătitorilor de bir din Basarabia, totuși, în urma demersurilor făcute de Consistoriu, pe marginea acestui caz, Camera de Stat, care urma să se preocupe de efectuarea celei de-a 8 revizii a populației, dispunea ca solicitantul să revină în rândurile obștii locuitorilor orașului Chișinău, iar ulterior să reînceapă procedura de obținere a actelor necesare pentru a fi inclus în cadrul categoriei duhovnicești.

Un caz interesant pentru elucidarea problemei activității și locului pe care îl aveau viețuitorii mănăstirilor ni-l reflectă cel al monahului Petronii de la mănăstirea Hârbovăț.

¹ ANRM, F. 208, inv. 2, d. 949, f. 6-7.

² *Ibidem*, f. 8-10v.

Conform datelor ce ni le oferă Iosif Parhomovici, aflăm că acesta în anul 1846 înaintase un demers arhiepiscopului Irinarh Popov, prin care își manifesta disponibilitatea de a merge cu condica de colectare a milelor pentru reconstrucția bisericii Casei Arhieresti. Monahul Petronii îl informa pe arhiepiscop că în perioada 1830–1835 a colectat resurse în valoare de 10 mii ruble pentru mănăstirea Hârjauca, iar în 1839, pentru necesitățile Catedralei din Chișinău, a adunat suma de 1600 ruble în foi de valoare (asignații). Deși, la prima vedere, o asemenea inițiativă trebuia să fie salutăată, examinând solicitarea, arhierul nota la 11 decembrie 1846 ca „Administrația economică să-l informeze pe solicitant că biserica noastră la momentul de față nu are nevoie (de surse financiare – *n.n.*)”¹. Din datele de mai sus observăm că, în pofida unor restricții referitoare la colectarea milelor fără învoire din partea ierarhului eparhial, monahii continuau să caute diverse modalități de a obține un asemenea drept.

Din perioada stăreției lui Serafim (1873–1875) până la noi a ajuns dosarul cu cererea țaranului din Dondușeni, jud. Soroca, Grigorie Ghira, care la 7 martie 1875 solicita să fie acceptat în rândul ascultătorilor mănăstirii Hârbovăț². Solicitantul a prezentat o scrisoare din partea obștii satului Dondușeni din 14 februarie 1874 și mărturia semnată de starețul mănăstirii Hârbovăț, arhimandritul Serafim³.

Din extrasul făcut pe marginea acestui caz se constată că la momentul examinării acestei cereri, adică înainte de 1 aprilie 1875, în rândul poslușnicilor mănăstirii Hârbovăț se enumărau nouă persoane⁴. În anii '80 ai sec. al XIX-lea, în procesul de primire în monahism survin unele modificări. La 20 aprilie 1882, Camera de Stat a Basarabiei a adresat Consistoriului Duhovnesc un demers⁵: „Poslușnicul mănăstirii Hârbovăț, Efrem Zugrav, prin cererea primită de această Cameră la 18 februarie, cu prezentarea adevărului de eliberare din partea obștii de țărani din s. Țareuca, jud. Orhei, a solicitat să-i fie eliberată mărturia cu privire la libertatea de a intra în rândul clerului monahal. Camera de Stat, neaflând niciun impediment pe marginea cererii lui Zugrav, la 6 martie a prezentată în conformitate cu art. 345, vol. IX al *Culegerii de Legi* publicate în 1876, pentru a fi examinată de guvernatorul Basarabiei, care la 24 aprilie informa Camera că pentru intrarea în monahism a țaranului Efrem Zugravu nu sunt impedimente.

Examinând această corespondență, observăm că, pentru intrarea în monahism a persoanelor din rândurile categoriile sociale care nu erau membri ai clerului, era desfășurată o corespondență complexă dintre autoritățile ecleziastice și cele civile. În primul rând, ca să intre o

¹ Parhomovici, I. *Irinarh Popov.*, pp. 89-90.

² ANRM, F. 208, inv. 3, d. 1593, f. 1.

³ *Ibidem*, f. 2.

⁴ *Ibidem*, f. 5v.

⁵ ANRM, F. 208, inv. 3, d. 1946, f. 35-36.

persoană în monahism urma să manifeste intenția de a trece din starea socială în care se afla, să solicite din partea comunității în cadrul căreia era înregistrat învoirea de a fi eliberat, iar de la obștea monahală și administrația mănăstirii în care intenționa să fie acceptat – să primească o adeverință de acceptare. Bineînțeles, pentru a primi o asemenea mărturie, urma să fie testată și verificată dorința sa de a trece în monahism. După primirea acestor acte, candidatul sau persoana dornică de a intra în monahism urma să solicite din partea administrației eparhiale acceptul de a fi primit în această tagmă. La rândul său, administrația eparhială, după verificarea condițiilor și actelor formale obligatorii, înainta un demers către Camera de Stat, de la care solicita informații dacă nu sunt impedimente în vederea primirii candidatului sau pretendentului la viață călugărească. Camera de Stat verifica dacă nu sunt impedimente; în caz dacă asemenea circumstanțe nu erau constatate, pentru decizie toate actele erau înaintate către administrația gubernială, care lua decizia finală de a fi exclus din rândul contribuabililor pretendentul, iar actele reveneau la Camera de Stat, care aducea la cunoștință autorităților eparhiale decizia luată în acest sens. Astfel, după parcurgerea acestui itinerar a unei cereri de intrare în monahism, Consistoriul dispunea starețului sau blagocinului asupra mănăstirilor cu privire la acceptul sau refuzul de primire a pretendentului în mănăstire. Dacă acesta era acceptat, intra în rândul poslușnicilor, unde în intervalul a trei ani era pus la diverse ascultări și, dacă se confirma cu adevărat dorința sa de a îmbrăca haina monahală, se iniția procedura de tundere în monahism, care de asemenea presupunea o corespondență formală dintre candidatul la monahism, administrația mănăstirii unde se afla în poslușanie cu autoritățile eparhiale. După ce se examinau iarăși cu minuțiozitate aceste acte, candidatul primea învoirea de a trece în rândul monahilor, potrivit meritelor pe care le avea.

Un aspect important în procedura de intrare în rândul monahismului erau cazurile în care autoritățile civile, cum ar fi Camera de Stat a guberniei Basarabiei, putea refuza o asemenea solicitare. Un exemplu în acest sens este cazul lui Ivan Matvei Bordei din satul Meleşeni, jud. Orhei, care în 1882 manifestase intenția de a fi primit în monahism în cadrul Casei Arhierești din Chișinău. În vederea soluționării acestei petiții de a fi eliberat din rândul locuitorilor Basarabiei, Camera de Stat a consultat *Catagrafia populației recensământului al X-lea a populației din anul 1859*. În cadrul acesteia a fost înscris: „familia tatălui solicitantului, Mifta (a se citi Matei – *n.n.*) Ștefan Bordei, avea un fiu Ion cu vârsta de 5 ani”¹. Astfel, în urma celor aflate, Camera de Stat a constatat că Ivan M. Bordei încă nu a atins vârsta prevăzută de art. 344, vol. IX, al Culegerii de legi publicate în anul 1876, care era de 30 ani pentru intrarea în monahism. Prin urmare, se

¹ ANRM, F. 208, inv. 3, d. 1946, f. 73.

dispune: „pe marginea cererii sale de a-i elibera adeverință de intrare în monahism, Camera de Stat i-a refuzat”. Camera de Stat a solicitat Consistoriului să informeze pe petiționar la locul său de trai în Casa Arhierească. Acest caz este destul de relevant în cadrul respectivului subiect, el oferind detalii privitoare la cazurile când o persoană primea refuz de a fi primită în monahism. Deși cazurile și motivele de acest gen, adică de refuz, sunt destul de variate, din cauza lipsei la moment a unor detalii suplimentare, nu au fost expuse aici.

Printre cei care au viețuit în cadrul mănăstirii Hârbovăț pe lângă poslușnici și călugări de-a lungul sec. al XIX-lea constatăm și situații că viețuiau temporar sau până la sfârșitul vieții și unii conducători de mănăstiri și arhieriei care au avut de jucat un rol distinct în ridicarea autorității acestui lăcaș, atât pe plan spiritual, cât și social. Un prim caz pe care-l evidențiem este cel al egumenului Tarasie de la Saharna; pe marginea acestui caz, la 17 iulie 1837, arhimandritul Ioanichie se adresa arhiepiscopului Dimitrie Sulima cu raportul că a primit din partea egumenului din afara statelor, Tarasie de la mănăstirea *Sf. Treime*, o solicitare prin care cere să fie primit pentru un an la mănăstirea Hârbovăț. La 19 iulie 1837, Dimitrie Sulima poruncește: „Binecuvântează. Despre care lucru exarhul să-l informeze pe egumenul Tarasie”¹. Dorința de a trece temporar cu traiul la mănăstirea Hârbovăț egumenul Tarasie o motiva, la 12 iulie 1837, prin următoarele: „Din cauza bolii ce o am în picioare, de multă vreme care s-a înrădăcinat, toate încercările luate de mine nu numai nu mi-au adus cea mai mică ușurare, dar observ o înmulțire a lor, în aceste condiții doctorii iscusiți îmi recomandă să schimb aerul, din care cauză probabil sufăr, deoarece mănăstirea Saharna este situată între stânci de piatră înalte, unde deseori se adună aer umed, care influențează negativ sănătatea. Întrucât am avut ocazia deseori să fiu la mănăstirea Hârbovăț și din câte am observat că aerul aici este mult mai ușor decât la mănăstirea Saharna, pentru aceasta rog Înalte Cuvioșia Ta în temeiul celor expuse să mă primiți în mănăstirea Hârbovăț pentru un an, ca să-mi susțin cu acest aer ușor sănătatea. Dacă Înalte Cuvioșia Ta vei binevoi să respecti cele expuse, atunci vă rog să solicitați permisiune de la arhipăstorul nostru binecuvântare de a trece în mănăstirea Hârbovăț”².

Astfel, deja în septembrie 1837, arhimandritul Ioanichie îl informa pe arhiepiscopul Dimitrie despre împlinirea rezoluției emise pentru primirea temporară a egumenului Tarasie la Hârbovăț. Tarasie s-a aflat la Hârbovăț până în 1839; despre acest lucru ne mărturisește și solicitarea sa din 11 octombrie 1838, când cerea ca să-i fie prelungit termenul de aflare în acest lăcaș încă pentru jumătate de an, până în mai 1839³. În urma cercetării acesteia în ședința

¹ *Idem*, inv. 2, d. 2053, f. 1.

² *Ibidem*, f. 2-2v/4-4v.

³ *Ibidem*, f. 6-6v.

Consistoriului, se decide ca Tarasie să rămână la această mănăstire până în luna mai, pentru care fapt urma să fie informat și starețul ei¹.

Aflarea egumenului Tarasie la Hârbovăț denotă o realitate care era în jurul mănăstirii Hârbovăț, care se manifestă prin existența unor condiții optime pentru viețuirea monahilor. Condițiile date considerăm că au fost în mare parte create de stareții mănăstirii în persoana arhimandriților Serafim și Ioanichie, care prin acțiunile lor au contribuit la crearea unui complex monastic de o importanță majoră pentru regiune.

Dintre stareții mănăstirești din Basarabia din a doua jumătate a sec. al XIX-lea care au trecut prin mănăstirea Hârbovăț îl amintim și pe arhimandritul Irinei, de origine etnică malorus, originar din satul Cuhureștii de Jos, jud. Soroca, fiu de pălămar. Acesta s-a născut la 1814, intră în mănăstirea Hârbovăț în anul 1842, a fost tuns în monahism la 30 iulie 1847, la 24–25 octombrie era hirotonit ierodiacon și, respectiv, ieromonah. Pentru activitatea sa, la 14 iunie 1852 a fost decorat cu nabaderniță. La 16 mai 1853 a fost transferat în funcția vacantă de ieromonah de la biserica Casei Arhieresti. În perioada 1853–1855 a îndeplinit diverse funcții în cadrul Casei Arhieresti, ajungând la treapta de econom al acestui așezământ. La 6 noiembrie 1856 a fost desemnat stareț la mănăstirea Frumoasa, unde a activat și în anul 1869. A fost avansat la rangul de arhimandrit la 14 mai 1866 de către arhiepiscopul Antonie, în temeiul hotărârii Sf. Sinod.²

Conform *Formelor clerului monahal al mănăstirii Saharna pentru anul 1857*, în rândul viețuitorilor la acest lăcaș monahal era înscris și egumenul Nichifor (Nicolai Cestiacov), fiu de protoiereu, velicorus, absolvent al Seminarului Teologic din Oriol, și al Academiei Teologice din Kiev în anii 1843–1847, în perioada 28 iulie 1855 – 23 august 1857 a suplinat funcția vacantă de ieromonah al mănăstirii Hârbovăț. Acesta a exercitat pe parcursul vieții sale funcții didactice și eclesiastice în Eparhia Chișinăului și Hotinului, fiind inspector și cadru didactic pe lângă Școala Spirituală județeană și parohială Chișinău; pentru serviciul său, cu învoirea Academiei Teologice din Kiev a obținut 80,9 ruble argint, a fost decorat cu nabaderniță la 17 martie 1850, în același an a fost numit în funcția de stareț al schitului Suruceni; în perioada 25 aprilie – 14 august a îndeplinit funcția de econom al Casei Arhieresti, iar la 29 iulie a fost hirotesit de egumen, cu acordarea paliței; pentru activitatea sa prodigioasă i-a fost exprimată gratitudinea Sf. Sinod, la 8 iulie 1852. La 20 iunie 1853 a fost eliberat prin decizia Sf. Sinod din serviciul Școlii Spirituale și la 20 august din funcția de stareț al schitului Suruceni, la 5 septembrie 1853, fiind așezat să

¹ *Ibidem*, f. 10v.

² ANRM, F. 208, inv. 3, d. 1400, f. 220-221.

viețuiască la mănăstirea Japca; în intervalul 1855–1857 îndeplinește funcția de ieromonah la mănăstirea Hârbovăț, iar la 23 august 1857 este așezat cu traiul la mănăstirea Saharna¹.

Un alt viețuitor al mănăstirii Hârbovăț a fost ieromonahul Dormidont (Dimitrie Kunițki), născut pe la 1819, în familia unui cântăreț, de etnie ucrainean. A intrat la ascultare în mănăstirea Hârbovăț, la 28 noiembrie 1845. La 25 iulie 1850, a fost tuns în monahism, la 1 martie 1852 a fost hirotonit ierodiacon, la 28 martie 1854 hirotonit ieromonah, la 21 aprilie 1856, conform raportului starețului și al obștii mănăstirii Hârbovăț, a fost scos din mănăstire și transferat la mănăstirea Călărășeuca sub supravegherea starețului, pe motiv că avea predilecție față de băuturile tari și dese vizite la crâșmă. La 11 iunie 1857, prin ordinul Consistoriului Duhovnesc din Chișinău a fost oprit din slujire, fiind bolnav de epilepsie.²

Printre viețuitorii mănăstirii Hârbovăț din perioada stăreției lui Gherontie se enumeră și poslușnicul Ștefan Ivanov, născut în 1827, care în anul 1854 intra în obștea acestui așezământ. Acesta, la 26 iulie 1864, a fost călugărit la mănăstirea Saharna, cu numele Varsanafii, iar în 1872 a fost transferat la mănăstirea Japca. El nu se remarcă decât prin faptul că în anul 1886 a fost sancționat pe motiv că a părăsit fără permisiune mănăstirea, pentru care faptă nepermisă a fost supus epitimiei în conformitate cu canonul 46 al Conciliului Ecumenic³.

În anul 1868, ieromonahului Anatolie de la mănăstirea Hârbovăț, pentru ascultarea sa cea cu râvnă și cu cinste în folosul sfintei mănăstiri, i s-au înștiințat de la Înalt Preasfinția Sa mulțumire și Arhipăstorească blagoslovenie. Peste un an, în 1869, din obștea monahală a mănăstirii Hârbovăț au fost transferați la mănăstirea Japca monahii Gherasim și Ghenadie.⁴

În 1870 în cadrul obștii monahale de la Hârbovăț era înscris Teodor Rudiev (1846–11 mai 1901), care îndeplinea funcția de învățător. Din statul de personal al obștii monahale a mănăstirii Japca pentru anul 1900, Teodor Rudiev este înscris în rândul ascultătorilor acestui lăcaș, fiind deja văduv, având funcția de preot⁵.

O problemă de care nu erau scutite nici mănăstirile basarabene se referă la comportamentul unor viețuitori ai mănăstirilor care comiteau diferite fapte neconforme acestei tagme. În compartimentul de față vom trece în revistă unele cazuri referitoare la faptele de acest gen, cum ar fi furtul de bunuri, fuga din mănăstire, nesupunere manifestată față de conducerea mănăstirii și acțiunile întreprinse de autorități pe marginea unor asemenea fapte.

¹ ANRM, F. 208, inv. 3, d. 575, f. 131v-133; *Idem*, d. 1400, f. 97.

² *Idem*, d. 575, f. 139v-140.

³ *Idem*, inv. 12, d. 139, f. 205v-206.

⁴ *Idem*, inv. 3, d. 1400, f. 181v-182.

⁵ Acest preot a activat până la hirotonire în calitate de învățător la școala satului Ignăței – 1869; din 1870, învățător la școala mănăstirii Hârbovăț. ANRM, F. 208, inv. 12, d. 139, f. 207v-208.

Un prim caz asupra căruia ne vom opri atenția a fost semnalat de arhimandritul Serafim la 3 august 1826, în care se aducea la cunoștință Dicasteriei că: „Dintre viețuitorii mănăstirii încredințată mie Gherbovețul, doi poslușniici, anume Vasile Mihailov și Agapie Kușnirencul, ce erau primiți la poslușanie în pomenita mănăstire cu ucazurile Duhovniceștii Dicasteriei, cel întâi din 25 zile ghenuarie, iară cel al doilea din 12 zile iunie cu nr. 1872 anul 1826, dintre care cel de pre urmă, aflându-să pe lângă duhovnicul acei mănăstiri, ieromonahul Ananie, furând de la pomenitul duhovnic una sută cinzeci lei bani și una blană, la 3 spre 4 zile a trecutei luni iulie, noaptea nu să știe unde au fugit. În urmă cărora prin înadins triimes de cătră mine s-au căutat pe la toate mănăstirile și la alte locuri, însă nicăiurea nu s-au aflat. Samnile lor sunt acestea: cel întâi, Vasile, la stat de mijloc, ochi căprii, părul capului cam galbâi, mustățile acum răsar, la față bălan și curat, anii lui de la naștiri 19; iară cel al doilea, Agapie, la stat înalt, la față smad și puțin stricat de vărsat, părul capului castaniu, ochii verzi și vorbește cam gros, ani de la naștere 23. Pentru care cu prescrierea sămnilor a pominiților fugari, Duhovniceștii Dicasteriei a Chișinăului, cu cinste reportuiesc”.¹

În baza raportului de mai sus, Dicasteria, la 20 august 1826, dispune căutarea fugarilor, trimițându-se ordine către protopopii de ținuturi și stareții de mănăstirii². În cadrul aceleiași ședințe, în baza documentelor Dicasteriei se constată că Vasile Mihailov a fost eliberat din rândul locuitorilor s. Pervliț(?)³, țin. Iași, la 23 decembrie 1825; pentru a intra în mănăstire a fost primit în rândul poslușnicilor prin ordinul arhiepiscopului Dimitrie Sulima din 31 decembrie 1825, care la 4 ianuarie 1826 a fost adus la cunoștința arhimandritului Serafim. Cel de-al doilea, Agapie Kușnirencu din raportul Guvernământului Basarabiei de la 20 februarie 1826 a fost eliberat din rândul locuitorilor s. Hoginești și Hârbovăț, fiind primit împreună cu ascultătorii Nicolae și Dimitrie Cibotari, originari din aceleași sate, iar la 29 mai 1826 au fost primiți în rândul ascultătorilor, despre care starețul a fost informat la 12 iunie 1826⁴. Astfel, transmițându-se ordinul de căutare prin eparhie a fugarilor, în decursul toamnei anului 1826 și iernei anului 1827, din partea protopopilor și stareților de mănăstiri au parvenit rapoarte prin care informau că cei doi nu au fost aflați în circumscripțiile și instituțiile pe care le conduc.

Un alt caz de fugă din mănăstire este cel semnalat de arhimandritul Ioanichie, care raporta Dicasteriei Duhovnicești că în noaptea de pe 4 pe 5 iunie 1828 poslușnicul mănăstirii Hârbovăț, Nicolae Vasilovski a părăsit mănăstirea, luându-și toate lucrurile. Drept urmare, s-a decis excluderea sa din rândul clerului, recomandându-se autorităților civile să-l ia la evidență

¹ *Idem*, inv.1, d. 5229, f. 1.

² *Ibidem*, f. 2-2v/7-7 v.

³ Probabil, s. Pârlița, ținutul Iași.

⁴ *Ibidem*, f. 3-3v/6-6v.

dacă va fi identificat¹. Acest poslușnic a intrat în mănăstirea Hârbovăț în 1826; pe parcursul viețuirii sale în acest lăcaș nu întotdeauna a avut cel mai bun comportament, după formulare el era trecut și sub numele de Nicolai Ciubotariu.

Un exemplu de comportament neconform vieții monastice este și cel al călugărului Chiriac, despre care am relatat mai sus.

Cazuri de nesupunere din partea viețuitorilor mănăstirilor atestăm și în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Drept exemplu ne servește cel raportat la 27 octombrie 1886 de arhimandritul mănăstirii Hârbovăț, Ilarion Țurcanu, și conducerea mănăstirii, economul ieromonahul Ippolit, dichiul ieromonahul Agafanghel, și veșmântarul ieromonahul Smirig, care se adresau arhiepiscopului Serghie cu raportul prin care se cerea ca poslușnicul acelei mănăstiri Ștefan Curmei, care se comportă prost, părăsind samavolnic mănăstirea, umblă cu bețiile, dând pe băutură lucrurile personale și mănăstirești, și nu dorea să îndeplinească ascultările mănăstirii. Deși din partea administrației mănăstirii au fost întreprinse mai multe încercări de a-l corija, acesta crea tot mai multe probleme. Astfel, se solicita ca poslușnicul Curmei să fie exclus din obștea acelei mănăstiri, ca un element dăunător pentru așezământ din punct de vedere moral și necorespunzător pentru viața monastică, deși acesta a atins vârsta de 40 ani.²

Examinând cererea administrației mănăstirii Hârbovăț și în temeiul rezoluției arhiepiscopale, s-a aflat că fiul de diacon din satul Valea Perjii, jud. Bender, Ștefan Curmei în anul 1864 a fost numit în rândul poslușnicilor mănăstirii Hârbovăț; comportamentul său pentru anul 1882 era satisfăcător, pentru anul 1883 nesatisfăcător, pentru 1884 – satisfăcător; 1885 – nesatisfăcător³.

Din formele clerului monahal pentru anul 1884, în dreptul arhimandritului Porfirii (Policarp Soltinschi), starețului mănăstirii Dobrușa, aflăm că la 8 aprilie 1885 acesta a fost numit în funcția de blagocin asupra mănăstirilor și schiturilor, cu excepția mănăstirilor Curchi, Hârbovăț, Hârjauca și Frumoasa⁴.

La 17 august 1892, în rândul obștii monahale de la Hârbovăț a fost înregistrat ieromonahul Anatolii (Alexandru Cuculischi). Acesta a făcut parte din respectiva obște până la 2 octombrie 1894, când a fost transferat în cadrul obștii Casei Arhieriești din Chișinău⁵.

Conform practicilor, pentru intrarea în monahism a viețuitorilor mănăstirilor, aceștia trebuiau să atingă anumite criterii – vârsta de 30 ani, o perioadă de ispitire de cel puțin trei ani în

¹ ANRM, F. 208, inv. 2, d. 344, f. 1, 2-3.

² *Idem*, inv. 3, d. 2186, f. 1-1v.

³ *Ibidem*, f. 2v-3, 5.

⁴ ANRM, F. 208, inv. 12, d. 99, f. 12.

⁵ *Ibidem*, d. 139, f. 188v-189.

mănăstire și nu în ultimul caz aprobarea din partea conducătorului mănăstirii, care, prin raport putea să recomande tunderea în monahism și îmbrăcarea în mantie. După capacitățile și calitățile ce le aveau persoanele primite în rândul monahilor, aceștia erau hirotoniți ierodiaconi și ieromonahi, statut ce le permitea ca să treacă în rândul celor care conduceau mănăstirea, adică consiliul administrativ format, de regulă, din starețul mănăstirii, arhimandrit sau egumen, după caz, econom, dăchiu, veșmântar, duhovnic al mănăstirii. Deși datele din formele clerului ne permit să reconstituim nominal, practic integral, membrii conducerii mănăstirii Hârbovăț, începând cu deceniul al patrulea al sec. al XIX-lea, în cele ce urmează ne vom îndrepta atenția asupra documentelor care reflectă propunerile conducătorilor de tundere în monahism a novicilor sau poslușnicilor din cadrul obștii aflate în atenția noastră.

Un caz interesant în această ordine de idei ar fi și cel al viitorului stareț al mănăstirii Călărășeuca, Ilarion (Ioan) Krițki, care intrase în rândul poslușnicilor acestei mănăstiri încă în anul 1826, dar din mai multe motive a fost tuns în monahism abia în anul 1833, aproape după șapte ani de aflare în așezământul monahal.

De un interes major pentru cercetarea noastră este problema modului cum persoanele tunse în monahism și îmbrăcate în mantie se angajau să respecte regulile de viață în noile condiții. Un caz ce ne-a atras atenția se referă la tunderea în monahism a lui Dorotei Căpriță, Gheorghe Stratulat, Moisei Manea și Vasile Crețu, ascultători de la mănăstirea Dobrușa¹. După ce au fost examinate cererile și demersurile prevăzute de procedură, la 27 mai 1828, starețul mănăstirii Dobrușa, arhimandritul Sinesie, raporta despre tunderea a două persoane dintre cele propuse – a lui Moisei Manea și Vasile Crețu, alăturând și povățuirea ce li s-a făcut². Se menționa că Moisei Manea a fost în ascultare la viile de peste Prut ale mănăstirii³.

În perioada egumeniei lui Teognost, la mănăstirea Hârbovăț au fost tunși în monahism o serie de persoane. Astfel, la 30 noiembrie 1913 egumenul Teognost solicita arhiepiscopului Serafim tunderea în shimonahie a călugărului Dionisie; conform spuselor sale, candidatul la aceasta o merita⁴. Acest raport a fost precedat de un act întocmit de către starețul mănăstirii Teognost, vistierul ieromonahul Agathador, duhovnicul ieromonahul Pantelimon, exarhul mănăstirii (blagocinul) ieromonahul Agapie, împlinitorul funcției de viemântar ieromonahul Paisie, la 28 noiembrie același an în care se nota: „ținând cont pe de o parte, de vârsta sa

¹ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 5057 f. 49-60.

² *Ibidem*, f. 59-59v.

³ *Ibidem*, f. 58.

⁴ *Idem*, F. 208, inv. 4, d. 4318, f. 50.

înaintată și starea proastă a sănătății, Iar pe de alta, de bunăcuviința vieții sale, dorința sa neasemuită față de biserica lui Dumnezeu, și devotamentul față de jurămintele monahale”¹.

Din *Formularul de serviciu* aflăm că monahul Dionisie, în anul 1913, avea vârsta de 73 de ani, a învățat carte în școala din sat, de origine socială odnodvoret, de etnie moldovean, în mirenire se numea Dumitru Frunză, văduv, s-a tuns în monahism în anul 1906, la 25 noiembrie, la mănăstirea Hârbovăț. Prin ordinul Consistoriului Duhovnesc a fost trimis la ascultare la aceeași mănăstire, la 26 aprilie 1904; în perioada de când a intrat în mănăstire nu a ieșit din ea, în concediu, nu a fost sancționat și s-a manifestat cu capacități bune în executarea poslușaniilor².

La 30 noiembrie 1913, egumenul Teognost solicita permisiunea de a tunde în monahism a altor șapte persoane aflate la ascultare în mănăstire³; recomandarea tunderii acestor persoane s-a făcut printr-un act separat, încheiat la 28 noiembrie 1913 de administrația mănăstirii⁴. Din rândul poslușnicilor propuși spre tundere în monahism au fost nominalizați mai jos:

Gheorghe Andronache, de 32 ani, care a învățat carte la mănăstirea Hârbovăț în limba moldovenească, fiind fiu de cetățean de onoare prin moștenire, de etnie moldovean, necăsătorit, primit prin decret al Consistoriului la 12 aprilie 1907; în concediu din mănăstire nu a ieșit, nu a fost sancționat; cu atitudine bună și capabil față de poslușanii⁵. Conform raportului exarhului Teognost, acesta a fost tuns în monahism la 28 decembrie 1913, primind numele Domentian⁶.

Un alt poslușnic primit în monahism conform aceluiași act a fost Alexei Grosu, de 33 ani, care a studiat în școală satească, dintre țărani, moldovean, necăsătorit; numit poslușnic la această mănăstire prin decret la 27 octombrie 1907; asemeni ca cel precedent, nu a fost în concediu, nu a fost sancționat și la executarea ascultărilor era bun și capabil. A fost tuns în monahism la 10 decembrie 1913, primind numele de călugăr Antonie.

Petru Popeștaș a fost un alt poslușnic propus pentru tunderea în monahism, acesta în anul 1913 avea vârsta de 46 de ani, era necunoscător de carte, originar dintre odnodvortși, moldovean, burlac, numit prin decret la 27 octombrie 1908. A fost călugărit la 2 martie 1914, primind numele Gherasim.

Un alt poslușnic care era înaintat spre a fi tuns în monahism a fost Mihail Iliescu; acesta avea în 1913 vârsta de 36 de ani, și-a petrecut studiile într-o școală cu o singură clasă; de etnie moldovean, necăsătorit; a fost numit în calitate de poslușnic prin ordinul Consistoriului

¹ *Ibidem*, f. 51.

² *Ibidem*, f. 52-53.

³ *Ibidem*, f. 56.

⁴ *Ibidem*, f. 57.

⁵ *Ibidem*, f. 58v/70.

⁶ *Ibidem*, f. 55.

duhovnicesc pentru mănăstirea Hârbovăț la 27 octombrie 1908; a fost tuns în monahism la 31 decembrie 1913, cu numele de Macarii.

Al cincilea poslușnic înaintat pentru a fi tuns în monahism era Casian Cârș, care avea vârsta de 50 de ani, și-a făcut studiile la școala mănăstirii Hârbovăț în limba română; din punct de vedere social era din rândul țăranilor; de etnie moldovean, văduv, numit la ascultare în 30 aprilie 1910. Din cauză că urma să-și soluționeze unele dintre problemele familiale și de proprietate, tunderea sa a fost amânată pentru o altă dată¹.

Teodor Pârțac era un alt poslușnic propus pentru a fi tuns în monahism; în anul 1913 avea vârsta de 73 de ani, era necunoscător de carte, dintre odnodovrți, de etnie moldovean, văduv; intrat la mănăstire prin ordinul Consistoriului din 30 aprilie 1910; avea un comportament bun, însă din cauza bătrâneții era puțin capabil pentru executarea de ascultări pentru mănăstire. Tuns la 26 februarie 1914, cu numele de Teofan².

Lista celor propuși pentru a fi tunși în monahism era încheiată de Matei Cociug, care avea vârsta de 34 de ani, și-a făcut studiile la mănăstire; de origine dintre țărani, moldovean, necăsătorit; a intrat la mănăstire în anul 1911 la 4 iulie; caracterizat ca o persoană bună și capabilă. A fost tuns în monahism împreună cu Alexei Grosu la 28 decembrie 1913, primind numele de Marchian³.

De menționat faptul că, deși la așezământul monahal Hârbovăț slujeau în mare parte monahi moldoveni, totuși serviciul divin se făcea în limba slavonă⁴.

Dintr-o informație din anul 1919 aflăm că, la 23 septembrie, la mănăstirea Hârbovăț au fost tunși în monahism: Ilarion Pârțac, Lazari Gherman, Teodor Rotaru, Ioan Șezdrea, Vasile Poiană, Ion Miron, Ștefan Bajoră, Ioan Țibirică, Teodor Arhip, Vasile Lozovan, Ioan Armanu, Mihail Stratan, Luca Bașet și Ioan Flocea⁵.

La 7 noiembrie 1919, în rândul fraților mănăstirii Hârbovăț era primit și Simion Ursu⁶. La 27 aprilie 1920, a fost hirotonit ierodiacon monahul Antonie, iar ierodiaconul Evtimie – ieromonah.⁷

Referindu-ne la starea monahilor din regiunea Basarabiei în perioada interbelică, un interes deosebit îl prezintă raportul exarhului mănăstirilor, ieromonahul Antonie Harghel, din anul 1930, care nota: „Din primele zile de la venirea arhiepiscopului Gurie Grosu, în fruntea

¹ Ibidem, f. 55.

² Ibidem, f. 59.

³ Ibidem, f. 60.

⁴ Чудецкий, П. Из монастырских документов. In: *KEB*, 1882, № 2, p. 93.

⁵ Mișcarea în clerul de mir. In: *Luminătorul*. Partea oficială. Revistă oficială a Eparhiei Chișinăului și Hotinului, 1919, nr. 17-18, p. 4.

⁶ Mișcarea în clerul monahal. In: *Luminătorul*, 1919, nr. 19-20, p. 16.

⁷ Mișcarea în clerul monahal. In: *Luminătorul*, 1920, nr. 6, p. 5.

Bisericii din Basarabia, în calitate de locțiitor al arhiepiscopului Chișinăului și Hotinului, la 1 ianuarie 1920, în adresele sale către autoritățile române, pe lângă probleme legate de organizarea și statutul Bisericii în cadrul Bisericii Autocefale Ortodoxe Române, pune în discuție și problema scutirii fețelor bisericești de serviciul militar, demersuri care s-au materializat prin norma de scutire de înrolare a preoților care au absolvit seminarele teologice. Deși existau asemenea norme, în anul 1925, Ministerul de Război al României înainta spre cunoștință o notă în care s-a constatat „că s-au ivit din nou cazuri de hirotonie în preoți a monahilor care n-au absolvit încă seminarul, cerând scutirea de serviciul militar”¹. În cadrul aceluiași document se făcea referire la articolul 48 din Legea războiului – se interzicea categoric ca persoanele „care au trecut la viața monahală, înainte de etatea de 21 ani și până la vârsta de 40 ani, fără a fi absolvit cursurile vreunui seminar, sau ale unei facultăți de teologie, nu pot fi scutite de obligațiunile militare și ca atare ele urmează a fi încorporate ca soldați”. Astfel, în anul 1924 ministrul de război dispunea prin rezoluția sa „că cei aflați până în prezent tunși în monahism, sau hirotonisiți preoți, fără să fi absolvit seminarul, să fie încorporați la companiile sanitare respective și să facă serviciul la capela militară îmbrăcați tot în haină monahală. La aceasta, autorul adresei, colonelul N. Negreanu ruga să fie date „ordine episcopilor a nu mai tunde în monahism și a hirotonisi diaconi sau preoți pe monahii care n-au satisfăcut obligațiunile serviciului militar sau nu au absolvit seminarul, căci pe viitor se vor aplica prescripțiunile legii”².

Exarhul mănăstirilor, ieromonahul Antonie Harghel, face următoarea descriere a monahismului din Basarabia: „Se știe de toți că în mănăstiri se primesc orice doritori de a se sacrifica slujirii Domnului, indiferent de calitățile lui personale, atât știutori de carte, cât și analfabeți, bineînțeles, numai să aibă o purtare bună”³.

Cu privire la modul de tundere în monahism în perioada interbelică, dispunem de date referitoare la corespondența cu privire la frații Zosima Blidar și Iorgu Borș.⁴ În privința acestora exarhul mănăstirilor înainta, la 14 aprilie 1930, demersul cu privire la aceștia. În urma examinării acestui demers s-a dat dispoziția ca „să examinați pe sus-numiții frați, iar de rezultat să raportați ÎPS Mitropolit”⁵.

Candidații care urmau să primească taina monahală trebuiau să fie examinați de o comisie specială. Despre convocarea unei asemenea comisii pentru 12 iunie 1930, la orele 17:00, îl informau pe exarhul mănăstirilor la 22 mai 1930 funcționarii din Secția Cultură a Consiliului

¹ Mișcarea în clerul monahal. In: *Luminătorul*, 1925, nr. 1, p. 5.

² *Ibidem*.

³ ANRM, F. 1135, inv. 1, d. 95, f. 5-7 (copie).

⁴ *Ibidem*, f. 45.

⁵ *Ibidem*.

eparhial¹. Comisia specială se întrunea după necesitate, putea și de două și mai multe ori pe an, astfel, despre o altă întrunire planificată pentru 16 decembrie 1930, informa consilierii preoții Mihail Burjacovski și P. Danilov.²

În contextul anexărilor Basarabiei la URSS (1940–1941, 1944–1991) are loc o limitare a completării obștii monahale și o politică de compromitere a modului de viață monahală.

În cel de-a doua conflagrație mondială, în timpul administrației românești, viața monahală de la Hârbovăț a fost marcată de mișcări clericale. De exemplu, la 1 iulie 1942, ieromonahul Vasile Soltițchi de la așezământul monahal Hârbovăț a fost numit preot-duhovnic la mănăstirea de maici Răciula³. Totodată, în așezământul monahal aveau loc hirotoniri de preot (Petre Stamati, Isaachie Scafaru) și de diacon (Teofan Flotea) în mai 1942⁴.

Intrarea în monahism de-a lungul timpului a cunoscut mai multe proceduri. Deși legislația rusă impunea anumite condiții stricte în privința acestui proces, odată cu revenirea teritoriilor dintre Prut și Nistru în cadrul neamului românesc, se trece la practicile specifice acestui spațiu, aplicându-se normele caracteristice. Prin incorporarea spațiului pruto-nistrean la politica statului sovietic are loc o descompunere planificată a vieții monahale.

2.4. Rolul stareților în dezvoltarea așezământului monahal Hârbovăț

Pentru abordarea problemelor legate de evoluția vieții monahale, un aspect important ce urmează să fie cercetat se referă la diriguitorii așezămintelor. Prin cunoașterea activității acestora poate fi înțeleasă în mare parte creșterea și rolul pe care-l joacă un așezământ în cadrul vieții monahale și spirituale a regiunii unde funcționează.

Unul dintre primii stareți ai schitului Hârbovăț a fost Ioanichie (prima jumătate a sec. al XVIII-lea). Acest călugăr, probabil să fie acel care cu un grup de monahi de la mănăstirea Berșad, Podolia, a trecut în Țara Moldovei și s-a așezat pe moșia Hoginești, unde cu susținerea reprezentanților familiei Carpuș a pus piatra de temelie a schitului Hârbovăț. Numele acestui stareț (*nacialnic*) îl aflăm în mărturia dată de locuitorii satului Onișcani, care lucrau pe moșia schitului, din 15 iulie 1800. Aceștia menționau că întemeietorul schitului a fost anume acest călugăr: „...acest schit au fost făcut di un călugăr anumi Ioanichie ...”⁵. Această informație, deși tardivă, ea ne permite să conchidem că, călugărul Ioanichie a fost cel care a reușit să-i convingă

¹ ANRM, F. 1135, inv. 1, d. 95, f. 65.

² *Ibidem*, f. 131.

³ Mișcările în clerul Arhiepiscopiei Chișinău. In: *Luminătorul*, 1942, nr. 7-8, p. 354.

⁴ *Ibidem*, p. 357.

⁵ Furtună, A. *op. cit.*, p. 264.

pe Carpuzăști să-i dea în uzufruct moșia lor de baștină, care din cauza depărtării nu o puteau administra, având permanente gâlceve cu răzeșii și megieșii, pentru dijmă.

La 1761–1762 în fruntea schitului era ieromonahul Pahomie, în perioada acestuia Strătan și Ioniță împrumutau de la Miron ostavnoi sotnic 700 de lei, bani galbeni turcești, „... ca să facim pi moșie noastră Carpuzască mănăstiri”¹. Iar din mărturia dată de onișcăneni la 15 iulie 1800, aflăm că, în perioada lui Pahomie, schitul a fost prefăcut, aceștia mărturiseau „... și mai pe urmă l-au prefăcut alt nacealnic anume Pahomie”². Dintr-o mărturie dată de Matei Olariul, „om ca di 55 ani”, la 16 iunie 1812, ne informează că: „trăind eu în Slobozie (Slobozia-Hoginești – *n.n.*) 25 ani, am apucat egumen la acest schit pi Pahomii, care stăpânia mosiea (moșia – *n.n.*) Sloboziea Hoginești, nesupărat cu nimică de către răzășii Carpuzăști...”³. Din această informație putem conchide că în anii '60 ai sec. al XVIII-lea schitul era administrat de Pahomie, care deja avea în uzufruct partea Carpuzască din moșia Hoginești.

Recensământul din 1774 ne oferă informații referitoare la numărul celor care trăiau în schitul Hârbovețili. Astfel, la momentul alcătuirii cartografiei la acest schit locuiau trei popi și trei 3 poslușnici, toți trecuți la categoria rufeturilor (persoanelor scutite de plata taxelor către vistierie)⁴. În rândul preoților de la acest schit este indicat egumenul Pahomi. Prin urmare, Pahomie a condus schitul până în a doua jumătate a anilor '70 ai sec. al XVIII-lea.

Un alt stareț a fost Salafthail, care a dirigit schitul Hârbovăț, aproximativ în decursul deceniilor 8–9 ale sec. al XVIII-lea. Despre acest nacealnic ne relatează preoții Simion și Pavel la 5 iulie 1812, când narau despre vizitele pe care le întreprindea Ursache Carpuz, în ziua când se celebra hramul schitului⁵.

Din mărturia dată în același context serdăriei de un alt locuitor de pe sus-menționata moșie, pe nume Andrei Coste, care avea vârsta de 60 ani, fiind trăitor 40 ani tot lângă acest schit Hârbovăț, aflăm lista stareților, începând cu Pahomie și încheind cu Varlaam. Andrei Coste, mărturisea: „...am apucat stăpânindu-se mosiea (moșia – *n.n.*) tot de cătră acest schit, fiind egumen în vremea aceia Pahomii, de la Pahomii au rămas în stăpâniri Iacov, de la Iacov la Macarii, de la Macarii egumenu la Ioachim, de la Ioachim la Varlaam egumen”⁶.

Onișcănenii, la 1800, ne mai mărturisesc și despre un alt stareț, Iacov (Italinschi); potrivit acestora, „Apoi în trecutele vremi, după ce s-au dus moscalii, s-au sculat nacialnicul Iacov și cu ctitorii și au hotărât acea parte, care au fost hotarnic Toader Vuluță răposatul și au făcut hartă și

¹ *Ibidem*, p. 257.

² *Ibidem*, p. 264.

³ *Ibidem*, p. 271.

⁴ *Moldova în Epoca Feudalismului*, Vol. VII, P. II, p. 440.

⁵ Furtună, A. *op. cit.*, p. 273.

⁶ *Ibidem*, pp. 271-272.

hotarnică”¹. Acest stareț îl atestăm la 17 februarie 1790, la 2 septembrie 1791, la 12 ianuarie 1792 și la 29 aprilie 1793. Din cele ce ne oferă documentele putem presupune că el a fost un administrator abil, care a reușit să convingă ctitorii să reconfirme dreptul schitului asupra părții de moșie pe care o primiseră de la neamul Carpuz, dar și aduce noi danii în folosul schitului.

De asemenea, Iacov Italinschi a fost acela care a reușit în anul 1790 să obțină de la Divanul Țării Moldovei dreptul de a avea 16 scutelnici, asemeni altor așezăminte de acest tip. Iar în anul 1793 iunie 23 primește din partea domniei confirmare asupra dreptului de a aduce oameni streini, scutiți de toate dările și havalele ci vor fi pe alți locuitori, iar după împlinirea vadelii vor fi așezați cu darea lor mai pe ușor, socotindu-să ca niște oameni străini². Astfel se pun temeliile localității Hârbovăț și Slobozia-Hoginești situate în imediata apropiere de complexul monastic.

Din mărturia acelorași locuitori onișcăneni mai aflăm că, în iarna anului 1799, a murit nacealnicul Macarie, urmându-l în fruntea schitului Mitrofan, care conducea lăcașul în momentul întocmirii acestei mărturii a onișcănenilor³. Despre conflictul iscat dintre Carpuzăști și conducerea schitului Hârbovăț, după decesul lui Macarie, ne relatează și Chiril Solonariu, om de 65 ani, „...aflându-mă trăitori în Slobozia-Hoginești, fiind în vreme aceia nacealnic Macarii, eram și eu vornic satului și într-ace vremi au murit nacealnicul Macarii și am auzit ca la moartea lui întâmplându-să răzăși Carpuzăști, ar fi luat scrisorile schitului și de atunci au început răzășii a să amesteca la stăpânirea numitii moșii...”⁴ Din cauza acestui litigiu, starețul Mitrofan s-a aflat în fruntea schitului o scurtă perioadă, lucru certificat și de faptul că în lista înșiruită de către Andrei Coste acesta nu este menționat.

Situația dată ne dă posibilitatea să presupunem că starețul Ioachim vine în fruntea schitului după 15 iulie 1800. Din mărturia aceluiși Chiril Solonariu aflăm că, pentru pricina dată, egumenu Ioachim a scos și a citit carte de blestem, „... ca să mărturisească cine după cum va ști”⁵. A fost urmat de Varlaam, succedat de ieromonahul Serafim. Serafim a condus schitul începând cu 1805, când prin voința mitropolitului Veniamin Costachi este transferat din fruntea mănăstirii Căpriană, pe care a condus-o încă de la sfârșitul secolului precedent până la sfârșitul vieții, diriguind-o în perioada războiului ruso-turc din 1806–1812, cât și după anexarea Basarabiei la Rusia, până la 14 februarie 1827.

În perioada egumeniei sale, schitul Hârbovăț a fost hirotosit de mănăstire. Datorită lui Serafim, mănăstirea reușește să edifice noi construcții, cum ar fi ridicarea bisericii de piatră, cu

¹ *Ibidem*, p. 264.

² *Ibidem*, pp. 263-264.

³ *Ibidem*, p. 264.

⁴ *Ibidem*, p. 272.

⁵ *Ibidem*.

susținerea lui Ștefan Lupu, dar și cu utilizarea propriilor resurse pe care a reușit să le acumuleze de-a lungul vieții sale. Totodată, reușește să obțină noi danii, atât din Hoginești, cât și de la donatori de prin împrejurimi.

Cu privire la activitatea lui Serafim în fruntea mănăstirii Hârbovăț, de fapt, dispunem de mai multe informații, cum ar fi statul de personal din anul 1826 al asesorelui Dicasteriei Chișinăului, economul Casei Arhierești, starețul mănăstirii Hârbovăț, arhimandritul Serafim, din care cunoaștem că era de naționalitate bulgar, din rândul nobililor, a învățat carte în limbile rusă, greacă și moldovenească (română). La 20 martie 1781 a fost tuns în monahism la Muntele Athos, de ieromonahul Porfirie de la mănăstirea Zografu, la 3 aprilie 1785 a fost hirotonit de preasfințitul Grigorei, arhiepiscopul Kasandriei, în ierodiacon. La 2 martie 1792 de către preasfințitul Iacov (Stamati) episcopul Hușilor – ieromonah, iar la 18 martie 1813 de mitropolitul Gavriil a fost hirotesit de arhimandrit la mănăstirea Hârbovăț.

La 3 iulie 1796 a fost numit stareț al mănăstirii Căpriana de mitropolitul Moldovei, Iacov Stamati, iar la 4 iulie 1806 – de către mitropolitul Veniamin Costachi a fost numit stareț la mănăstirea Hârbovăț. La 27 septembrie 1813 a fost numit de Gavriil Bănulescu-Bodoni în funcția de econom al Casei Arhierești. Ulterior, la 31 martie 1817, la propunerea aceluiași ierarh, drept recunoștință pentru lucrările fără osteneală, manifestată prin experiența și fapta de laudă care a dat-o, arhimandritul Serafim, ca un colaborator apropiat și activ pentru edificarea Casei Arhierești din Chișinău, cât și pentru organizarea gospodăriei acesteia, cu înalta bunăvoință imperială a fost decorat cu panaghie de aur înfrumusețată cu diamante. La 27 martie 1818, în temeiul raportului prezentat de Dicasterie în adresa lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, cu privire la faptul că el, arhimandritul Serafim, în afara muncii depuse pentru înfrumusețarea interioară și exterioară a mănăstirii Hârbovăț, a folosit o sumă de bani proprii la plantarea de livezi și vii, a fost desemnat până la sfârșitul vieții în funcția de stareț și epitrop al acestui lăcaș. La 7 martie 1821, prin rezoluția aceluiași arhieru, arhimandritul Serafim și mănăstirea Hârbovăț au fost puse sub ascultarea directă a Dicasteriei. Iar în 1824 septembrie 20, prin recomandarea preasfințitului Dimitrie arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, a fost numit asesor al Dicasteriei Duhovnicești din Chișinău. Arhimandritul Serafim nu a fost sancționat niciodată.¹ Referitor la vârsta sa, din dosarul cu privire la survenirea decesului arhimandritului Serafim este indicat că s-a stins din viață la vârsta de 82 de ani, totuși considerăm că această informație este o eroare; mai corect ar fi vârsta de 62 de ani.

¹ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 5001, f. 6v-7.

Din statul de personal am văzut că Serafim, pentru contribuția ce a avut-o la buna orânduire a mănăstirii Hârbovăț, a fost numit stareț și epitrop pe viață, la 27 martie 1818, prin binecuvântarea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. Faptul că Serafim era o persoană respectată în rândul clerului ne-o dovedește și desemnarea sa în calitate de epitrop al averii arhimandritului Chiril, starețul mănăstirii Curchi, care în testamentul său din 4 octombrie 1824 consemna: „După aceasta rânduiesc epitropi pe toată averea mea să se împartă, pe sfinția sa părintele arhimandrit chir Serafim igumenul mănăstirii Herbovețul, și pe sfinție sa părintele arhimandrit chir Gavriil (starețul mănăstirii Căpriană – *n.n.*), ca dimpreună să se aducă întru împlinire aceste de mai gios, hotărâte de mine cu întreaga minte”¹. Iar în schimb pentru strădania ce urma să o aibă, îi testa „iar crucea de aur cu lanțul feliul ei i cărja și mantiia, să se de părintelui chir Sărafim, spre plata ostenelii de epitropie cu care l-am însărcinat”².

Prin același testament, arhimandritul Chiril donează sume importante de bani la un șir de mănăstiri din Basarabia și din Moldova; spre exemplu mănăstirii Hârbovăț dona suma de 100 lei cu pomelnicul său ce dispunea să fie tipărit la tipografie. Chiril a răposat la 23 martie 1825 și, conform testamentului, urma să fie înhumat la mănăstirea Curchi³.

Activitatea acestui stareț se încheie la 14 februarie 1827. În fruntea mănăstirii, la 12 martie același an, prin dispoziția dată de arhiepiscopul Dimitrie Sulima, l-a așezat pe starețul mănăstirii Japca, arhimandritul Ioanichii Șapov (Sciapov/Șapovii)⁴.

Perioada de stăreție a urmașului lui Serafim, Ioanichie Șapov, se încadrează în intervalul 1827–1851. Acesta a fost un important personaj al vieții spirituale și culturale din regiune⁵. Datele din statele de serviciu ale clerului monahal ne oferă următoarele informații despre activitatea arhimandritului Ioanichie, blagocinul mănăstirilor, stareț al mănăstirii cu hramul *Adormirii Maicii Domnului* din Hârbovăț, arhimandrit, cavaler al Ordinului *Sf. Ana* clasa a II-a, de naționalitate velicorus, din rândul negustorilor. A studiat gramatica, matematica, geografia, arta desenului, arhitectura civilă și de perspectivă. A predat limba latină la Seminarul Teologic din Chișinău, algebra, matematica, geografia, geometria și arta desenului.

La 23 iulie 1798 a fost tuns în monahism de arhimandritul Sofronie de la mănăstirea Neamț, iar la 27 mai 1807 a fost hirotonit ierodiacon de preasfințitul Amvrosie, mitropolitul de Novgorod. A fost hirotonit ieromonah la 25 martie 1815 de exarhul și mitropolitul Gavriil, iar la

¹ *Idem.*, d. 4830, f. 32.

² *Ibidem*, f. 33.

³ Vezi: Candu, T. Aspecte privind istoria monahismului din Basarabia în sec. XIX. Testamentul arhimandritului Chiril, starețul mănăstirii Curchi, și executarea prevederilor sale. In: *Studii de arhondologie și genealogie* I, 2014, pp. 53-66.

⁴ Xenofontov, I. V. *Complexul monahal Japca: istorie și spiritualitate.*, pp. 75-76.

⁵ Despre activitatea arhimandritului Ioanichie a se vedea: în Халиппа, И.Н. Очерк истории народного образования в Бессарабии в первой половине XIX века. In: *ТБУАК*, том 2. Кишинев, 1902, с. 145-146.

23 august 1817, cu binecuvântarea aceluiași exarh, a fost hirotesit de egumen pentru mănăstirea Horodiște, avansat în rangul de arhimandrit (5 martie 1822).

Din 1798 se așază la mănăstirea Neamț din Țara Moldovei; fiind în rangul de monah, s-a preocupat de transcrierea diferitor cărți traduse de către starețul Paisie Velicovovschi din greacă în slavă. În anul 1803, a intrat în Lavra Sf. Alexandru Nevski din Sankt Petersburg, unde a fost hirotonit ierodiacon. Ulterior, la 5 octombrie 1810, în temeiul adresei îmitropolitului Gavriil către mitropolitul Amvrosie de Novgorod și de Sankt Petersburg, a fost transferat la Iași în statele Dicasteriei Exarhale, fiind desemnat în funcția de veșmântar. După trecerea lui Gavriil la Chișinău, odată cu deschiderea aici al Seminarului Teologic în anul 1813, a fost numit învățător al clasei de desen, iar în 1814 – de aritmetică.

Pe lângă aceste funcții, din 1813, odată cu zidirea Casei Arhieresti din Chișinău și a Seminarului, a slujit calitate de arhitect și proiectant; de asemenea, calitățile sale din aceste domenii au fost utile la reconstrucția vechii bisericii de piatră a mănăstirii Căpriană, care în acele timpuri ținea de Casa Arhierescă¹. Ioanichie împreună cu arhimandritul Chiril de la Andrianopol, care după trecere în Eparhia Chișinăului administra mănăstirea Căpriană, au schițat planurile și fațadele acestor edificii. Ei au mai supravegheat după corectitudinea de executare a lucrărilor de construcție.

În timpul liber de activitatea didactică și de știință, era trimis la efectuarea lucrărilor de hotărnicire. De asemenea, a contribuit la activitatea Tipografiei Eparhiale, întrucât avea aptitudini în domeniul desenului, gravurii și lucrărilor mecanice. În anul 1817, în cadrul Seminarului a funcționat în calitate de învățător de matematică și algebră, din momentul înființării în 1817 a Secției din Chișinău a Societății Biblice a avut funcția de trezorier, iar la începuturi, mai bine de doi ani – și în cea de bibliotecar. În anul 1818 a fost decorat cu crucea bătută cu nestemate, în anul 1819 a fost numit bibliotecar al Seminarului Teologic din Chișinău. În 1820 îl aflăm în calitate de asesor al Consistoriului Duhovnicesc din Chișinău și membru al administrației Seminarului Teologic din Chișinău. În anul 1821, Dimitrie, arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, l-a fost numit în calitate de examinator. În 1822, cu ocazia Înalt milostivei porunci de editare a tăblițelor de învățământ comun după metoda lancasteriană în limba moldovenească (română – *n.n.*), la Tipografia Duhovnicească din Basarabia², i-a fost încredințată pregătirea acestor materiale (adică a matrițelor). I s-a dat însărcinarea ca lucrările să fie petrecute cu măsură și în folosul vistieriei statului. În același an, a fost eliberat din funcțiile ce le avea în cadrul Seminarului și a fost numit în calitate de administrator al Tipografiei Eparhiale.

¹ Silin, A. Activitatea lui Dumitru Sulima. In: *KEB*, 1868, № 5, pp. 184-185.

² Vezi: Silin, A. Dimitrie Sulima. In: *KEB*, 1868, №. 20, p. 454.

La 26 mai 1823, pentru munca sa legată cu tipărirea tăblițelor lancasteriene, a fost trecut în rândurile cavalerilor deținători ai ordinului *Sf. Ana* de clasa a II-a. În 1824 a fost desemnat stareț la mănăstirea Japca și la biserica-capelă a Casei Arhieresti, iar în luna septembrie același an a fost numit în calitate de revizor temporar al Școlilor lancasteriene din Basarabia. La 13 martie 1827 a fost transferat în funcția de stareț al mănăstirii Hârbovăț, iar la 21 ianuarie 1828 a fost desemnat în funcția de exarh (*blagocin*) al mănăstirilor. La 5 martie 1822 a fost ridicat în treapta de arhimandrit¹.

În 1835 a fost desemnat de administrația eparhială să se ocupe în calitate de arhitect pentru elaborarea planului și fațadei, precum și executării lucrărilor de extindere a edificiului din piatră al Consistoriului Duhovnicesc Chișinău. A activat în calitate de prim membru al Comitetului temporar de revizuire a rapoartelor Seminarului din Chișinău și ale școlilor inferioare. În 1839, din nou a fost numit în calitate de prim membru al Comitetului de Construcție pentru reparația edificiilor Seminarului Teologic din Chișinău.² La 1 decembrie 1843, la cererea arhimandritului Ioanichie, a fost eliberat din funcția de exarh al mănăstirilor și schiturilor³.

Suplimentar la datele ce le extragem din statul său de personal, este cunoscut că în anul 1833 arhimandritul Ioanichie a fost inclus în componența Comisiei abilitate cu construcția Catedralei din Chișinău⁴. A. Silin, în cadrul notei făcute pe marginea acestui caz, consemnează: „... Arhimandritul Ioanichie, care au împlinit dregătoria Arhitectorului la zidirea Mitropoliei și a Seminariei în anii 1813–1817”⁵.

Examinând corespondența dintre administrația eparhială cu exarhul asupra mănăstirilor, arhimandritul Ioanichie, constatăm un proces complex de administrare; problemele ce stăteau în fața exarhilor asupra mănăstirilor erau variate și diverse, de la procesul de organizare a vieții în mănăstirile aflate în subordine, până la luarea unor măsuri ce erau îndreptate spre îmbunătățirea vieții obștilor monastice basarabene.

În perioada stăreției arhimandritului Ioanichie la Hârbovăț, când deținea și funcția de exarh al mănăstirilor, va pune în atenția autorităților eparhiale problema vagabondajului și atitudinii pe care o aveau unii călugări față de regulile de viațuire în mănăstiri. Astfel, la 12 iulie 1837, îl informa pe arhiepiscopul Dimitrie Sulima: „Vizitând în calitatea mea de exarh mănăstirile aflate în subordinea mea, am locuit la mănăstirea *Sf. Nicolae* din Dobrușa două zile,

¹ ANRM, F. 208, inv. 2, d. 1207, f. 9-11.

² *Idem*, inv. 3, d. 32, f. 46v-49.

³ *Idem*, d. 428, f. 54v-56.

⁴ Silin, A. Adăugire către scrierea vieții a preasfințitului Dimitrie. In: *KEB*, 1868, nr. 11-12, p. 434.

⁵ *Ibidem*.

adică la 30 iunie și 1 iulie, unde am constatat o oarecare delăsare din partea fraților superiori în ceea ce privește administrarea, cum ar fi părăsirea samavolnică de către monahi a așezământului, pe marginea acestui caz am considerat de cuviință să introduc în această mănăstire funcția de exarh (*blagocin*) intern pentru o mai atentă supraveghere a fraților inferiori”. În acest scop l-a desemnat pe ecleziarhul mănăstirii Dobrușa, ieromonahul Vitalie, căruia i-a dat o serie de indicații în formă de instrucțiuni cu recomandări pe această problemă, iar la 8 iulie a dat de știre soborului mănăstirii Dobrușa¹. Dimitrie Sulima, examinând această notă informativă, la 19 iulie 1837, emitea rezoluția prin care aproba măsura luată de arhimandritul Ioanichie pe acest subiect. În noiembrie 1837, Consistoriul Duhovnesc ordona starețului mănăstirii Dobrușa, arhimandritului Filadelf, ca, pentru a îmbunătăți situația de viață în mănăstire, se aprobă măsurile luate de exarhul mănăstirilor Ioanichie, care a instituit pentru acest lăcaș funcția de exarh intern².

Suplimentar la această chestiune, la 24 iulie 1837, Consistoriul Duhovnesc pune problema vagabondajului viețuitorilor așezămintelor monahale din Basarabia. În acest sens se semnalează „... că stareții mănăstirilor, care se află în această eparhie, deseori le permit fețelor monahale aflate în subordinea lor să meargă în diferite locuri îndepărtate ale acestei regiuni fără a le da mărturie în scris, care la rândul lor se opresc în localuri necorespunzătoare pentru rangul monahal, locuind în ele după propriul plac atât timp, cât doresc”³.

Întemeindu-se pe legislația Imperiului Rus, s-a ordonat de a dispune cu toată strictețea tuturor exarhilor de mănăstiri, prin ordine, ca ei, în primul rând, să readucă la cunoștința conducătorilor și conducătoarelor mănăstirilor *Regulamentul pentru pașapoarte și fugari*, din Volumul 14 al *Codului de legi*, să nu se îndepărteze de așezământ mai departe de 20 de verste, fără știința arhierelui eparhial, dar și atunci pentru un termen scurt⁴. La 29 noiembrie 1837, arhimandritul Ioanichie aducea la cunoștință informația despre executarea acestui ordin⁵, transmițând și copiile de pe acest ordin, contrasemnate și de obștile monahale aflate în subordinea sa.

Deși încă în vara anului 1837 arhimandritul Ioanichie constatase o situație neconformă a comportamentului monahilor de la Dobrușa, care părăseau deseori lăcașul fără a aduce la cunoștință conducerii acestuia, un caz de acest gen se produce la aceeași mănăstire în luna septembrie a aceluiași an când monahul Ghenadie, pe timp de noapte, a părăsit-o fără știrea

¹ ANRM, F. 208, inv. 2, d. 2047, f. 1-1v.

² *Ibidem*, f. 2-3v.

³ *Idem*, d. 1878, f. 1.

⁴ *Ibidem*, f. 1-4.

⁵ *Ibidem*, f. 28-29.

administrației¹. Prin urmare, starețul acesteia, arhimandritul Filadelf, a adus la cunoștința autorităților eparhiale, faptul abaterii care au dispus căutarea acestei persoane prin eparhie.

În condițiile prevăzute de ordinul sus-menționat, precum și ale situației create în jurul comportamentului pe care-l manifestă unii viețuitori ai mănăstirilor, exemplul fiind cazul mănăstirii Dobrușa, autoritățile ecleziastice din Basarabia au revenit asupra problemei vagabondajului din eparhie comportamentului monahilor.

Cercetările documentelor de arhivă ne dovedesc că problema vagabondajului în mănăstirile basarabene, precum și în întregul imperiu, nu a fost eradicată nici în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, continuând să fie prezentată ca una din chestiunile ce afectează ordinea internă din mănăstiri. Spre exemplu, în timpul vizitelor sistемice întreprinse de episcopul Pavel Lebedev prin eparhie, el constatare că acest subiect era unul dintre cele mai stringente de a fi soluționate, alături de alte vicii de care sufereau unii nevoitori de prin mănăstiri, cum ar fi patima beției. În pofida poziției sale autoritare, nici acest arhieru nu a fost în stare să-l depășească. Totuși, acțiunile întreprinse, deși nu au exclus acest fenomen, au avut drept consecință directă diminuarea unor astfel de abateri.

Despre activitatea arhimandritului Ioanichie avem numeroase date, pe care le putem găsi în corespondența sa cu autoritățile eparhiale, precum și în unele studii. Deși după 1843 acesta se limitează doar la activități administrative în cadrul mănăstirii pe care o conduce, totuși este important de a menționa aici unele date referitoare la starea patrimoniului istoric al acestei mănăstiri.

Din informațiile prezentate de Al. Silin, cunoaștem că momentul trecerii în neființă a acestei personalități a fost anul 1853, locul înhumării fiind mănăstirea Hârjaucă². Conform altor informații, Ioanichii Șapov ar fi decedat în 1851 și este înhumat în spatele altarului bisericii *Adormirii Maicii Domnului* de la mănăstirea Hârbovăț³.

În fruntea mănăstirii Hârbovăț, arhimandritul Ioanichii Șapov a fost urmat de Mitrofan Viținskij (1809 – 20 noiembrie 1887)⁴. Și-a făcut studiile la Seminarul Teologic din Voronej (1825–1831). După absolvirea Seminarului, cu calificarea în prima categorie de absolvenți, a fost hirotonit diacon la 23 octombrie 1831, iar preot – la 20 noiembrie 1831. După aceasta a studiat la Academia Teologică din Kiev (1835–1839). La 11 aprilie 1836, drept urmare a cererii sale, a

¹ *Ibidem*, f. 1-2v.

² Silin, A. Adăugire către scrierea vieții a preasfințitului Dimitrie. In: *KEB*, 1868, nr. 11-12, p. 434.

³ Старостенко, П., Соловьева, Татьяна. *Благодарный ссыльный*. In: [http: www.ko.md/main/view_article.php?issue_date=2010-02-18&issue](http://www.ko.md/main/view_article.php?issue_date=2010-02-18&issue) (accesat: 18.02.2010).

⁴ Vezii: Пархомович, А. Преосвященные викарии Кишиневской Епархии. In: *ТБЦИАО*, вып. 2, с. 282-283; *Idem*, Список ректоров и инспекторов Кишиневской духовной семинарии за время столетнего (с 31 января 1813 г.) существования ея. In: *ТБЦИАО*, 1911, с. 24-25.

fost tuns în monahism. După absolvirea Academiei a fost desemnat inspector la Seminarul Teologic din Poltava și învățător de istorie bisericească și limbă greacă. La 27 septembrie 1839 a fost ridicat la gradul de magistru. În același an, la 31 decembrie, a fost distins cu crucea de magistru. La 24 martie 1841 a fost decorat cu năbederniță, iar la 6 aprilie, pentru activitate prodigioasă privind executarea funcțiilor date în seama sa și comportament bun, a fost ridicat de Sfântul Sinod în categoria de ieromonahi de catedrală ai mănăstirii Moscova-Donskoj. În aprilie 1841 a fost transferat la Seminarul din Oriol. În decembrie 1842 a fost numit profesor la seminarul menționat, în clasa a doua de studiere a Sfintei Scripturi și obiectelor conexe. În octombrie 1843, din ordinul administrației, de rând cu alte persoane, a revizuit rapoartele de dare de seamă ale Seminarului din Oriol și ale Școlilor nr. 1 și nr. 2 din Oriol. A activat în calitate de membru al administrației Seminarului din Oriol din 8 august 1844 până în 20 noiembrie 1845. A fost decorat cu paliță la 8 noiembrie 1848. A fost transferat de la Seminarul din Oriol la cel din Kiev, în funcția de inspector și de profesor, iar de aici, în octombrie 1848 – la Seminarul din Chișinău.

În aprilie 1849 a deținut funcția de inspector al Seminarului din Chișinău, iar din 20 mai 1849 până la 31 mai 1851 – profesor al cursului Istoria Bisericească și Biblică în Secția de mijloc (*среднее отделение*) a seminarului. La 24 mai 1851 a fost numit stareț la mănăstirea Frumoasa. În 1851 a fost hirotosit de egumen, a fost numit de Sfântul Sinod în calitate de rector și profesor de teologie la Seminarul Teologic și avansat la rangul de arhimandrit. Odată cu acordarea statutului personal de stareț de clasa a treia, al mănăstirii, la 31 mai 1851, a fost hirotosit de arhimandrit, în același an, la 24 iunie, pentru îndeplinirea funcției de rector al Seminarului. La 25 iulie 1851 a fost numit în calitate de cenzor al pledoariilor expuse în Catedrala din Chișinău. În toamna anului 1851 a fost transferat de la mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului*, Frumoasa, la mănăstirea *Adormirii Maicii Domnului* de la Hârbovăț, în calitate de stareț¹. La 17 mai 1852, prin mijlocirea administrației școlare teologice, pentru serviciul în domeniul educației teologice, din partea Sf. Sinod i-a fost exprimată recunoștință. Din același an, din 5 iunie până în 3 ianuarie 1853, a fost membru al Comitetului de Construcție instituit pentru reparația și remodelarea clădirilor seminarului; la 3 ianuarie 1853, pentru ducerea corectă și atentă a treburilor în cadrul Comitetului de către Irinarh, arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, i-a fost exprimată mulțămire. La 9 iunie 1852 a fost transferat de la mănăstirea Hârbovăț la mănăstirea *Nașterii Maicii Domnului*, Curchi, în calitate de stareț. La 11 martie 1853 a fost numit membru al comitetului temporar de construcție de sub cupola Seminarului Teologic din Chișinău, instituit

¹ ANRM, F. 208, inv. 2, d. 3284, f. 21-22.

pentru construcția unui bloc de locuit (*флигель*) pentru elevii aflați la întreținerea de stat. La 9 aprilie 1853 a fost numit în calitate de exarh al mănăstirilor și schiturilor, iar la 17 aprilie 1854, a fost decorat cu Ordinul Sf. Ana, Crucea cu pietre scumpe de bronz cu panglica Sf. Vladimir, cu ocazia comemorării războiului din 1853–1856¹.

Scurta aflare a acestuia în fruntea mănăstirii Hârbovăț nu poate fi apreciată prin acțiuni majore, cu toate acestea, datorită meritelor sale, peste un deceniu a fost ridicat la rang arhieresc, conducând până la sfârșitul vieții sale mai multe eparhii. Astfel, la 28 mai 1862 a fost hirotonit în funcția de episcop de Ekaterinburg, vicar al Eparhiei de Perm, la 9 noiembrie 1866, în calitate de episcop de Orenburg, în timpul exercitării acestei funcții a prezidat Comitetul Societății Misionare de Orenburg, pentru care a jertfit 11 200 ruble, în aceeași calitate a fost membru de onoare ale Societății Arheologico-Bisericești din această eparhie. În aprilie 1879 a fost hirotesit de arhiepiscop, iar la 23 mai a fost desemnat în funcția de arhiepiscop al Donului și de Novocercask. Și-a încheiat misiunea la 19 noiembrie 1887, când a trecut la Domnul.

După transferarea arhimandritului Mitrofan la Curchi, în fruntea mănăstirii Hârbovăț a fost numit arhimandritul Tihon (28 iunie 1852 – 30 iulie 1853)². Din formele clerului monahal aflăm următoarele date despre acest stareț. În viața de mirean se numea Ioan Solonțev, fiu de preot, nu a fost căsătorit, a studiat la Seminarul Teologic din Kursk; în perioada 1833–1837 a studiat la Academia Teologică din Kiev. La 19 aprilie 1837 a fost tuns în monahism, hirotonit ierodiacon la 8 iulie, iar ca ieromonah la 1 august; absolvă studiile cu calificativul elev de gradul al II-lea. La 23 septembrie 1837 a fost eliberat, la propria dorință, în subordinea Administrației Eparhiale a Kievului, pentru a intra la mănăstirea Lavra Pecerska din Kiev. În același an, la 15 decembrie, a fost hirotesit de candidat superior. Între 1838 și 20 mai 1849 a activat la Seminarul Teologic din Saratov. Pentru activitatea sa pe tărâm didactic a fost distins cu recunoștință și binecuvântarea Sfântului Sinod și cu cruce cu pietre prețioase. La 15 aprilie 1849 a fost numit în funcția de rector și titular al cursurilor de teologie la Seminarului Teologic din Chișinău. A activat în calitate de membru al Comitetului Temporar de Construcție de pe lângă Seminarul Teologic pentru zidirea unei clădiri de locuit (30 iulie 1849 – 25 iulie 1851). La 3 februarie 1850 a fost numit stareț al mănăstirii Curchi. La 25 iulie 1851, din proprie dorință, a fost eliberat din funcția de rector al Seminarului Teologic. La 28 iunie 1852 a fost transferat, la cerere, în funcția de stareț al mănăstirii Hârbovăț, iar la 30 iulie a fost eliberat și de această funcție, rămânând să

¹ *Formele clerului monahal al mănăstirii Curchi pentru anul 1857*, ANRM, F. 208, inv. 3, d. 575, f. 28v-30.

² Vezi: Пархомович, А. Список ректоров и инспекторов Кишиневской духовной семинарии за время столетнего (с 31 января 1813г.) существования ея. In: *ТБЦИАО*, 6-й выпуск, под редакцией преподавателя Кишиневской духовной семинарии Василия Курдиновского, Кишинев: Епархиальная типография, 1911, с. 22-23.

viețuiască în această mănăstire până la 29 iulie 1854, atunci când a fost trecut la mănăstirea Japca, unde a locuit până la 30 ianuarie 1857, atunci când trece la mănăstirea Saharna. Nici aici nu se reține mult timp; la 23 august era transferat la schitul Suruceni, iar la 3 decembrie același an revine la Saharna, la 4 iulie 1858 a fost transferat la mănăstirea Hâncu¹, unde se afla în momentul când și-a redactat adresarea către arhiepiscopul Chișinăului cu genericul *Instrucțiunile cu privire la comportamentul pe care urmează sa-l aibă egumenii ruși, îndeosebi cei sosiți din Rusia, în mănăstirile basarabene și Argumentare de ce este necesar ca mănăstirea Saharna să fie locuită de ruși*. Din cauza viciului de care suferea, la începutul anilor '60 trece în lumea celor drepți. Deoarece a condus o scurtă perioadă de timp așezământul ce stă în atenția noastră, constatăm faptul că realizările sale în domeniul administrativ și edilitar au fost insignifiante.

Scurtele stăreții ale arhimandriților Mitrofan și Tihon sunt urmate de cea a lui **Gherontie (Gavriil)** (1853–1857). Nu sunt cunoscute nici pentru perioada acestuia mari schimbări în modul de administrare a mănăstirii; până la noi au ajuns doar câteva date referitoare la unii nevoitori care au intrat în obștea de la Hârbovăț.

Lista stareților care au lăsat o însemnată urmă în evoluția mănăstirii Hârbovăț, din a II-a jumătate a sec. al XIX-lea, începe cu arhimandritul Ieronim (Ioan Gheppner) (anii de viață: 1811/1812 – 1876)². Acest stareț (1857–1863) a fost originar din Regatul Poloniei, nu a fost căsătorit; după ce s-a convertit de la confesiunea evanghelică de Augsburg, dintre ascultătorii mănăstirii Solovețk, a audiat în mod privat cursurile la Academia Teologică din Kiev (14 noiembrie 1837 – 1 decembrie 1839). După ce Conferința Academiei din Kiev a confirmat rezultatele cu privire la reușita sa la studii, a fost înscris în calitate de student al Academiei și inclus în rândul elevilor Secției Superioare. La 10 decembrie 1842, după absolvirea Academiei, a fost numit responsabil de cursurile Istoria Bisericească și Dreptul Canonic la Seminarul Teologic din Harkov. La 7 aprilie 1843 a fost tuns în monahism, în 11 aprilie – hirotonit ieromonah. La 23 septembrie 1843 a fost decorat cu nabaderniță, la 13 decembrie i-a fost exprimată mulțumirea de la administrația eparhială pentru convertirea la ortodoxie a doi evrei. În ianuarie 1844 a fost numit în funcția de bibliotecar al Bibliotecii Seminarului din Harkov. Din 1844 până în 1847 a exercitat funcția de duhovnic și preot la biserica Societății de Binefacere din Harkov, pentru care fapt Consiliul acestei societăți i-a exprimat mulțumire. La 31 octombrie 1847 a fost transferat la Seminarul Teologic din Tambov, responsabil de cursul Istoria Bisericească și obiectele conexe acestuia. Din august 1851 până la 19 martie 1852 a exercitat funcția de inspector și învățător al

¹ *Formele clerului monahal de la mănăstirea Saharna pentru anul 1857*, ANRM, F. 208, inv. 3, d. 575, f. 130v-132.

² Пархомович, А. Список ректоров и инспекторов Кишиневской духовной семинарии за время столетия (с 31 января 1813 г.) существования ее. In: *ТБЦИАО*, 6-й выпуск, под редакцией преподавателя Кишиневской духовной семинарии Василия Курдиновского, Кишинев: Епархиальная типография, 1911, с. 59-61.

Seminarului Teologic din Tambov. Începând cu 27 august 1852, era titularul cursului de limbă germană la aceeași instituție de învățământ. De la 4 mai 1854 era transferat în calitate de inspector și învățător pentru Sfânta Scriptură și al Învățăturii Catehetice la Seminarul Teologic din Astrahan. Din 19 august deținea și funcția de stareț al mănăstirii extrabugetare *Sf. Ioan Botezătorul* din Astrahan. La 20 noiembrie 1855, pentru atenția deosebită ce a acordat-o administrării acestui lăcaș, i-a fost exprimată recunoștință din partea administrației eparhiale.

La rangul de egumen a fost ridicat la 24 iunie 1856 de preasfințitul episcop Afanasie de Astrahan și Entoievsk. În intervalul 2–14 iulie 1856 a inspectat Școala Spirituală județeană cu clasa de cântăreți din Astrahan. În același an, la 19 octombrie, a fost transferat la Seminarul Teologic din Chișinău în postul de inspector și ajutor al rectorului în domeniul educației. Cu acest moment începe cariera sa în Eparhia Chișinăului și Hotinului, atât în domeniul educației teologice, cât și în calitatea de administrator al unor lăcașuri monastice. La 18 aprilie 1857 a fost numit stareț al mănăstirii *Adormirea Maicii Domnului* de la Hârbovăț. Pe când se afla în Basarabia, egumenului Ieronim, la 11 iulie 1857, din partea administrației eparhiale de Astrahan i-a fost exprimată grațitudine pentru buna administrare și organizare a mănăstirii *Sf. Ioan Botezătorul* din Astrahan, pentru ridicare considerabilă a veniturilor bisericești ale acestei mănăstiri, bună economie, activitate neobosită, raționament. În același an, la 13 mai, a primit cruce cu pietre nestemate din bronz pe panglica *Sf. Vladimir*. La 6 septembrie 1857 a fost numit în calitate de cenzor al învățăturilor Catehetice propovăduite de preoții or. Chișinău¹. La 22 februarie 1859 a fost avansat la rangul de arhimandrit, totodată primind și rangul personal de stareț al unei mănăstiri. Din 3 aprilie 1859 a fost desemnat în funcția de director al Comitetului de Tutelă pentru pușcării. La scurt timp, adică la 18 mai 1859, renunță la funcția didactică teologică. Cu toate acestea, în lunile iunie–iulie 1859, din porunca arhiereului eparhial, a inspectat Școala Teologică Spirituală și județeană Chișinău. Tot în același an, la 14 iulie, a fost numit în funcția de exarh al mănăstirilor și schiturilor. În decembrie același an a fost decorat cu medalia de bronz cu panglica *Sf. Andrei*. În aceeași lună a anului 1859, din propria dorință, a fost eliberat din funcția de cenzor al Învățăturilor catehetice. La 22 aprilie 1861, pentru serviciul de laudă ce-l desfășura cu râvnă, a fost decorat cu Ordinul *Sf. Ana* de clasa a II².

La 11 septembrie 1863, conform altor date la 28 august 1863, a fost transferat în calitate de stareț al mănăstirii de clasa a III-a cu hramul *Înălțării Sfintei Cruci* din Eparhia Veatka. La 13

¹ ANRM, F. 208, inv. 3, d. 575, f. 104v-106. Un exemplu de predică cenzurată de egumenul Ieronim Gheppner este cea a preotului de la Biserica *Înălțarea Domnului* din Chișinău, Ioan Margine, pe care cenzorul o consideră că „a fost scrisă cu o atenție deosebită, care demonstrează cunoștințe profunde ale obiectului și ale nevoilor poporului”. Iosif Parhomovici, *Irinarh Popov...*, p. 25.

² ANRM, F. 208, inv. 3, d. 842, f. 52v-55

iulie 1864 a fost ales în rândul membrilor de onoare ai Bibliotecii Publice din Veatka. A fost ales membru al Comitetului statistic din Veatka – la 20 iunie 1866. A fost numit membru al Administrației Duhovnicești din Slobodsk, activând în această funcție, până la închiderea acesteia, de la 11 martie până la 1 noiembrie 1867. I-a fost exprimată binecuvântarea Sfântului Sinod pentru donația făcută în folosul bibliotecii Seminarului Teologic din Veatka a Codexului lui Timendorf Sinaitul. Pentru susținerea și atenția față de nevoile școlilor din domeniul învățământului teologic, i-a fost exprimată binecuvântarea Sf. Sinod, la 21 iulie 1867. A fost numit în calitate de membru al Consiliului Școlar județean Slobodsk la 20 septembrie, a fost confirmat în funcția de președinte al acestui Consiliu la 17 octombrie. Pentru activitatea sa și buna orânduire a obștii monahale de la mănăstirea *Înălțarea Sfintei Cruci* din Slobodsk și pentru promovarea intereselor bisericești și monahale, la 5 mai 1868 i-a fost exprimată mulțumire completă din partea Administrației Eparhiale din Veatka și binecuvântare arhipăstorească.

La 28 martie 1868 revine în Eparhia Chișinăului. Pentru serviciu excelent și zelos a fost trecut prin Înalt rescript, la 16 aprilie 1868, în rândul cavalerilor ordinului *Sf. Ana* de clasa a II-a, împodobit cu coroană imperială. De asemenea, i-a fost exprimată binecuvântarea Sf. Sinod, cu acordarea diplomei corespunzătoare, pentru donația de 1500 ruble în folosul Școlii Eparhiale de fete din Chișinău – la 16 august 1868. Între 10 iunie 1868 și 1873 a fost numit în calitate de stareț la mănăstirea Japca¹. În anul 1869 a fost numit din nou în funcția de exarh al mănăstirilor², funcție pe care a deținut-o până în anul 1872, când sub motivul stării precare de sănătate, episcopul Pavel Lebedev îl eliberează de această îndatorire, lăsându-l în funcția de stareț și exarh al mănăstirii Japca³. În anul 1873 s-a strămutat în Nejin, în funcția de stareț de mănăstire; a trecut la Domnul în anul 1876 în orașul Orenburg.

Rolul lui Ieronim Gheppner în dezvoltarea monahismului din Basarabia rămâne până la momentul de față nestudiat și apreciat la justa valoare; acesta considerăm că, de fapt, a fost inițiatorul renumitei procesiuni sau Drum al Crucii a Icoanei Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de la Hârbovăț. Procesiune care a ridicat rolul spiritual al mănăstirii ce ne interesează la rangul mănăstirilor importante ale ortodoxiei, devenite pentru o perioadă de un secol adevărate apanaje de pelerinaj al ortodocșilor nu numai din Basarabia, dar și din alte regiuni din imediata apropiere.

¹ Xenofontov, I. V. *Complexul monahal Japca: istorie și spiritualitate...*, pp. 80-81.

² ANRM, F. 208, inv. 3, d. 1400, f. 165v-166.

³ Parhomovici, *Pavel Lebedev...*, p. 26.

Conform opiniei expuse de protoiereul Manole Brihuneț, prin strădania lui a fost ridicat corpul cel mare de case pentru părinți și frați și s-a început zidirea bisericii Pogorârea Sfântului Duh¹.

În fruntea mănăstirii Hârbovăț, arhimandritul Ieronim Gheppner a fost urmat de un alt personaj marcant, atât al vieții spirituale, cât și celei culturale a Basarabiei în persoana arhimandritului Natanail (Nicolai Danilevski)² (născut la 1808 – ?), stareț la mănăstirea Hârbovăț (1863–1873), ulterior la schitul Suruceni (1873–1884)³.

Arhimandritul Natanail, starețul mănăstirii Hârbovăț, se naște pe la 1808, conform informațiilor date de Dinu Poștarencu la 1810, vine în fruntea mănăstirii Hârbovăț la 8 decembrie 1863. Din statele clerului monahal pentru anul 1867–1868 extragem următoarele informații despre activitatea sa.

Arhimandritul Natanail, de naționalitate moldovean, a fost fiu de preot; după absolvirea cursului de științe al Seminarului Teologic din Chișinău, a fost numit, la 1 septembrie 1835, la secția inferioară a Școlii Spirituale Parohiale din Chișinău, în funcția de învățător. La 28 octombrie același an a fost transferat în funcția de învățător la clasa a II-a din aceeași instituție. A fost hirotonit preot, la 24 noiembrie 1835, pentru biserica *Sf. Gheorghe* din Chișinău. Ulterior, la 4 iulie 1836, a fost numit paroh al bisericii *Sf. Haralambie* din Chișinău. În 1 septembrie 1836 era transferat învățător al Secției Inferioare a Școlii Spirituale județene din Chișinău. Îndeplinește mai multe funcții onorifice și de caritate, spre exemplu, la 27 martie 1837 a fost numit în calitate de membru al Tutelii pentru cei săraci din rândul clerului din Eparhia Chișinăului. Din 27 aprilie 1839 activează ca ajutor de inspector al Școlii Spirituale din Chișinău. Iar din ordinul Administrației Școlare, a funcționat, în perioada 5 septembrie – 13 decembrie 1839, ca inspector și învățător în Secția Superioară la clasele de limbă greacă. La 10 februarie 1840, pentru zelul manifestat în serviciu a fost decorat cu năbederniță; la 5 martie 1840 a fost desemnat în calitate de librar al cărților de vânzare al Seminarului Teologic și Școlii Spirituale din Chișinău, a îndeplinit de la 9 până la 21 octombrie 1842 funcția de învățător de limbă latină la Secția Superioară a Școlii Spirituale județene Chișinău. A exercitat funcția de ajutor de inspector al Școlii Spirituale (20 septembrie–30 octombrie 1844). La 16 ianuarie 1845 a fost eliberat din funcția de ajutor al inspectorului școlar, iar la 10 februarie același an, pentru serviciu excelent și predicarea zeloasă a cuvântului Domnului, pentru muncă deosebită în domeniul școlar, a fost hirotesit de protoiereu. În același an, la 13 septembrie, a fost numit temporar în calitate de

¹ Brihuneț, M. Mănăstirea Hârbovăț. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova...*, p. 357.

² Poștarencu, D. *Destinul românilor basarabeni sub dominație țaristă*. Chișinău: CEP, USM, 2012, p. 192, 435.

³ ANRM. F. 1269, inv. 1, d. 1, ff. 3 v-6.

învățător de limbă „moldovenească” la Seminarul Teologic din Chișinău, până la suplinirea funcției date de un absolvent al Academiei. La 18 august 1848, la cerere, a fost eliberat din funcția de învățător al cursului Legea Domnului (religia) de la gimnaziul regional. Totuși, nu renunță de la cursul de religie, pe care a continuat să-l predea de la 1 septembrie în cadrul Pensionatului de fete nobile. În același an, la 14 octombrie, a fost numit în calitate de membru al Consistoriului Duhovnesc al Chișinăului. Pentru contribuția sa la înfrumusețarea bisericii Sf. Haralambie cu o nouă catapeteasmă (iconostas), la 24 octombrie 1848, i-a fost exprimată mulțumirea arhipăstorească. La 1 iunie 1849, pentru executarea zeloasă și asiduă a funcțiilor care i-au fost încredințate, a fost decorat prin înaltă binevoință cu scufie violetă de catifea. Următoarea distincție a primit-o la 18 mai 1853, când i s-a oferit camilavcă de catifea violetă. Pentru strădania de a mări veniturile din vânzarea lumânărilor în biserică pentru anul 1853, la 10 martie 1854, i-a fost exprimată mulțumire arhipăstorească. La 5 noiembrie 1856, pentru executarea cu precizie a indicației date de ÎPS Irinarh, fost arhiepiscop al Chișinăului, în adresa mitropolitului Moldovei, Sofronie, cu privire la transferul bisericilor și clerului din subordinea Eparhiei Chișinăului în cea a Moldovei, i-a fost exprimată binecuvântare arhipăstorească. În februarie 1857 a fost desemnat în calitate de deputat din partea clerului în cadrul Judecătoriei de Circumscripție Chișinău–Orhei pentru a participa la procesul de soluționare a dosarelor din cadrul acestei Judecătorii cu referire la persoanele din tagma duhovnicească și pentru bunurile bisericilor și ale mănăstirilor. În același an, la 11 mai, a fost decorat cu crucea de bronz cu pietre scumpe (panaghie de bronz) pe panglica *Sf. Vladimir*. La 14 aprilie, pentru serviciu excelent și asiduu, i-a fost acordată crucea cu pietre nestemate din partea Sfântului Sinod. În același an, la 15 decembrie, a fost eliberat din funcția de deputat din partea clerului din cadrul Judecătoriei de Circumscripție Chișinău–Orhei, din proprie inițiativă. La 14 decembrie 1859 a primit o medalie de bronz deschisă pe panglica *Sf. Andrei*.

La 18 martie 1861, prin ordinul conducerii Eparhiale, a fost delegat din partea clerului în cadrul comisiei pentru participare la traducerea în limba „moldovenească” a Manifestului, a Decretului și regulilor cu privire la persoanele care au fost scoase din șerbie din regiunea Basarabia. La 10 aprilie 1861 a fost numit în calitate de membru al Comitetului Statistic regional al Basarabiei. La 13 aprilie 1863 a fost distins cu Ordinul *Sf. Ana* de clasa a III-a. În același an, la 5 decembrie 1863 a fost tuns în monahism, iar la 8 decembrie a fost hirotesit de arhimandrit și a fost numit stareț al mănăstirii Hârbovăț cu hramul *Adormirii Maicii Domnului*. Începând cu

5aprilie 1866, în urma recomandării făcute de Administrația Eparhială către Sf. Sinod, pentru serviciu excelent și zelos i-a fost acordat dreptul să poarte pe mantie *pomete* de catifea verzi.¹

În timp cât arhimandritul Natanail a administrat mănăstirea Hârbovăț, oficierea serviciilor religioase se efectua atât în limba veche slavă bisericească, cât și în cea română. Starețul s-a remarcat nu doar prin acțiunile sale edilitare pe care le-a întreprins la mănăstire, ci și prin cele trei descrieri ale procesiunilor cu Sfânta Icoană Făcătoare de Minuni de Hârbovăț, publicate în *Buletinul eparhial al Chișinăului* în anii 1867–1868. De asemenea, în perioada stăreției sale a fost încheiată zidirea bisericii de vară de la această mănăstire, precum și a fost pus capăt procesului pentru moșia Hoginești².

În anul 1873, arhimandritul Natanail trece în funcția de stareț al schitului Suruceni, pe care-l va conduce până în 1883. Nu ne este cunoscut momentul trecerii la Domnul al acestui ierarh, totuși, prin activitatea s-a atârnat ca preot de mir, om de cultură și conducător al mănăstirii Hârbovăț și schitului Suruceni, trebuie să fie înscris în șirul personalităților de seamă ale provinciei în epoca administrației imperiale ruse, fiind unul dintre stâlpii nu numai ai Bisericii, dar și a cultivării limbii populatei majoritare.

Natanail Danilevski a fost urmat de arhimandritul Serafim (Zamfir Chiper) (1873–1875), care a dirigit mănăstirea până în decembrie 1875. Era de neam moldovean, a absolvit Seminarul Teologic din Chișinău. Până a prelua conducerea acestui lăcaș, a funcționat în calitate de locuitor de stareț la mănăstirea Hârjauca, pe timpul arhipăstoriei lui Irinarh Popov, în anii 1852–1856³. În timpul administrării sale, la mănăstire a fost întocmit un inventar detaliat al patrimoniului mobil și imobil al mănăstirii, au fost înregistrate cărțile din bibliotecă și arhiva mănăstirii, formată din documente de proprietate, care au fost traduse în limba rusă⁴. Din perioada stăreției sale mai dispunem și de unele date care se referă în parte la unii nevoitori, care au fost primiți în rândul obștii. A fost înhumat la Hârbovăț alături de arhiepiscopul Antonie, la 10 decembrie 1875⁵.

Starețul Serafim a fost succedat de Leonid (Luca) Friptu. De naționalitate moldovean, fiu de preot, văduv, după absolvirea cursului de științe al seminarului, în 1863 a fost hirotonit preot pentru biserica din satul Speia, jud. Bender. La 2 aprilie 1864 a fost numit în calitate de deputat din partea clerului, iar în urma decesului soției sale, în baza cererii depuse, a fost înscris în rândul obștii monahale de la mănăstirea Hârjauca. La 31 iulie 1866, a fost tuns în monahism, cu

¹ ANRM, F. 208, inv. 3, d. 1363, f. 61v-64.

² Brihuneț, M. *Mănăstirea Hârbovăț*, p. 357.

³ Maria Danilov, Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Mănăstirea Hârjauca*. In: *Mănăstiri și schituri...*, p. 388.

⁴ Brihuneț, M. *Mănăstirea Hârbovăț*..., p. 357.

⁵ *Ibidem*, p. 362.

trecerea în treapta de ieromonah. La 17 iulie 1868, în baza raportului Administrației Casei Arhieresti, a fost transferat în cadrul acesteia. Distins cu nabaderniță la 7 iulie 1869. La 24 septembrie a fost numit corector al Tipografiei Casei Arhieresti. În mai 1872 a fost numit în calitate de duhovnic interimar la Casa Arhierască. La 28 ianuarie 1873, a fost întărit de episcopul Pavel în calitate de duhovnic pe lângă aceeași instituție, cu ridicarea la rangul de egumen. La 17 decembrie 1875 a fost delegat în funcția de administrator temporar al mănăstirii Hârbovăț, iar la 4 februarie 1876 a fost confirmat în calitate de stareț al acesteia. În același an, la 3 aprilie, a fost decorat cu panaghie a Sf. Sinod. În februarie 1879 a fost transferat în calitate de stareț al mănăstirii Frumoasa, iar la 2 august a fost transferat în rândul obștii Casei Arhieresti, unde la 8 august a fost numit în fruntea administrației Casei Arhieresti, cu datoria de a coordona activitatea Tipografiei și îndeplinind funcțiile de corector. În martie 1882 a fost decorat cu Ordinul *Sf. Ana* de clasa a III-a, în același an, la 12 decembrie, la inițiativa Congresului eparhial, prin hotărârea arhiepiscopului Serghie a fost numit în calitate de administrator al fabricii de lumânări. La 10 iunie 1883 a fost transferat interimar al funcției de rezident al mănăstirii Curchi¹. A condus efectiv mănăstirea în perioada 17 decembrie 1875 până la 24 februarie 1879. La începutul anului 1877, mănăstirea Hârbovăț, alături de mănăstirile Frumoasa, Hâncu, Țigănești, Răciula și Vărzărești, intrau în componența blagociniei mănăstirilor conduse de egumenul Sinesie².

La 18 iunie 1877, egumenul Leonid de la mănăstirea Hârbovăț transmitea Consistoriului Duhovnicesc al Chișinăului suma de 19 ruble și 50 copeici de argint, pentru a doua jumătate a anului 1877, din taxa pentru terenul posedat; această sumă era destinată întreținerii Cancelariei Consistoriului³.

Despre activitatea acestuia, precum și modul de administrare a mănăstirii Hârbovăț, aflăm detalii dintr-un proces-verbal din 1 mai 1879 de audiere a raportului arhimandritului Ilarion, din 20 martie 1879, prin care se cerea ca să fie recunoscută suma de 1364,90 ruble pe care i-ar fi plătit egumenul Leonid din banii proprii pentru achitarea muncilor agricole și a slujitorilor mănăstirii pentru anul 1879, conform înțelegerilor. Deși obștea recunoștea sumele date ca fiind adevărate, iar egumenul Leonid, solicitase ca din suma de mai sus în decursul de trei ani să-i fie restituite doar 900 ruble, iar ceilalți bani îi lăsa în folosul mănăstirii. Totuși, Consistoriul

¹ ANRM, F. 208, inv. 12, d. 99, f. 67v-68.

² *Idem*, inv. 3, d. 1641, f. 5.

³ *Ibidem*, f. 9.

dispunea ca să fie verificate toate actele justificative cu privire la achitarea banilor menționați de către egumenul Leonid¹.

Pe lângă funcțiile deja amintite, arhimandritul Leonid Friptu a mai condus și obștea de la mănăstirea Hâncu în perioada 16 august 1896 – 17 septembrie 1902 și nu este exclus să fie una și aceeași persoană cu egumenul Leonid din fruntea mănăstirii Saharna din perioada 1887–1891. Pentru o scurtă perioadă, în intervalul 1891–1893, a revenit în fruntea mănăstirii Hârbovăț.

Printre cei care au administrat mănăstirea Hârbovăț în a doua jumătate a sec. al XIX-lea se enumeră și arhimandritul Ilarion (Ioan Țurcanu) (anul nașterii: 1828/1830–18?), care vine în fruntea mănăstirii Hârbovăț la 27 februarie 1879. Până a devenit stareț al acestui lăcaș monastic, Ilarion a avut un parcurs destul de bogat. S-a născut în familia diaconului din satul Volcineț, jud. Orhei, a fost căsătorit; a absolvit Seminarul Teologic din Chișinău. La 13 noiembrie 1853 a fost hirotonit diacon, iar la 19 noiembrie – numit preot la biserica *Adormirii Maicii Domnului* din satul Dereneu, jud. Orhei. După decesul soției sale în anul 1857 a cerut să fie acceptat în rândul obștii monahale a mănăstirii Hârjauca, iar la 16 septembrie același an a fost tuns în monahism de egumenul Iosif, administratorul acelei mănăstiri.² Pentru comportament cuviincios, împlinirea corespunzătoare a ascultărilor și râvnă în oficierea serviciilor religioase, la 31 ianuarie 1858 i-a fost permis să poarte în procesul de oficiere a serviciilor religioase *nabederniță*; la 1 aprilie, același an a fost numit în funcția de *vistier* al aceleiași mănăstiri. La 20 ianuarie 1859, la propunerea arhiepiscopului Irinarh, a fost numit *veșmântar* la biserica de casă a Casei Arhieresti din Chișinău. La 13 august 1862 a fost numit stareț la mănăstirea Hâncu, la 12 iulie 1864 pentru serviciu bun și cu râvnă, constatată de administrația eparhială a fost recomandat de a primi binecuvântarea Sfântului Sinod. La 15 iulie 1865 a fost hirotesit de egumen, fiind decorat și cu palită. La 24 iulie 1867, pentru buna orânduire în administrarea mănăstirii ce o conducea, i-a fost exprimată mulțumirea și binecuvântarea arhipăstorească. În 1869 a fost decorat cu cruce cu pietre nestemate. La 8 iunie 1870 a fost numit administrator al mănăstirii Curchi, la 29 septembrie 1872 – în calitate de stareț al mănăstirii Saharna și exarh al mănăstirilor. La 14 aprilie 1874 a fost avansat la rangul de arhimandrit, fiind readus la mănăstirea Hâncu în calitate de stareț, cu eliberarea din slujba blagociniei, la 23 ianuarie 1876. La 21 ianuarie 1877 i-au fost aduse mulțumiri din partea arhipăstorului pentru deschiderea sub auspiciile mănăstirii Hâncu a școlii și introducerea oficierii serviciilor religioase în limba rusă. La 16 aprilie 1878 a fost inclus în rândul cavalerilor, fiind decorat cu ordinul *Sf. Ana* de clasa a III-a; la 23 iunie este renumit în funcția de blagocin al mănăstirilor. La 27 februarie 1879 a fost transferat în funcția de stareț al

¹ *Idem*, inv. 1, d. 86, f. 149-150v.

² ANRM, F. 208, inv. 3, d. 575, f. 17v-19.

mănăstirii Hârbovăț, păstrându-i-se funcția de exarh. A fost deținător al crucii și medaliei în memoria războiului din intervalul 1853–1856¹.

În perioada stăreției sale la Hârbovăț a arhimandritului Ilarion Țurcanu, au fost efectuate unele lucrări de construcție, cum ar fi edificarea în partea dinspre apus al bisericii de vară cu hramul *Înălțarea Sfântului Duh*, a unui vestibul pentru a fi utilizat spre a se dosi de ploaie, pe coloane de piatră și acoperit cu tablă. În 1880, pe lângă mănăstirea Hârbovăț au fost construite grajdul, cu o remiză pentru trăsuri și alta pentru fân, care au fost acoperite cu șindilă. În același an, din partea ieromonahului Ierodion a fost jertfită în folosul mănăstirii o obligație de stat de 5% în valoare de 100 ruble.² A decedat, probabil, în septembrie 1895³.

Arhimandritul Ilarion a fost urmat în funcție de arhimandritul Sinesie (Gheorghe Ioan Bârca) (27 iulie 1837 – 29 iulie 1904). A absolvit cursul complet al Seminarului Teologic din Chișinău; originar din familie de clerici, a fost căsătorit, a intrat în monahism la mănăstirea Curchi, la 23 aprilie 1867. După absolvirea cursului complet al Seminarului Teologic a fost hirotonit preot la 8 martie 1864 în biserica din satul Briceni, jud. Soroca. La 5 mai 1864 a fost transferat paroh la biserica din satul Sângerei, jud. Bălți. La 26 decembrie 1866, din cauză că a rămas văduv, a intrat în obștea mănăstirii Curchi. La 8 aprilie 1869 a fost decorat cu năbederniță, iar la 16 mai a fost transferat la mănăstirea Japca. Pentru faptul că a tradus documentele mănăstirii Japca cu privire la stăpânirile acesteia asupra pământului din limba „moldovenească” (română) în limba rusă, i-a fost exprimată mulțumire și binecuvântarea arhipăstorească, la 29 ianuarie 1870⁴. În 1871 a fost numit învățător la școala mănăstirii. La 18 martie 187 a fost numit împlinitor al funcției de stareț al schitului Țigănești. Iar pentru serviciu cu râvnă, benefic și pentru comportament bun, la 15 ianuarie 1873 a fost confirmat în slujba de stareț al schitului Țigănești, cu ridicarea la rangul de egumen și cu punerea paliței.

În iulie 1873 a fost transferat la mănăstirea Frumoasa în funcția de stareț. Iar în anul 1877, la 10 decembrie, a fost numit blagocin al mănăstirilor și schiturilor. În aprilie 1878 a fost decorat cu cruce cu pietre scumpe (panaghie).

La 21 februarie 1879 a fost numit stareț la mănăstirea Hârjauca. Pentru participarea în timpul războiului 1877–1878 la îngrijirea militarilor răniți, a fost distins cu *Crucea Roșie*, la 29 februarie 1882, iar la 27 martie a fost distins cu Ordinul *Sf. Ana* de clasa a III-a. Pentru atitudinea sa față de învățământ a primit mulțumire din partea administrație eparhiale.

¹ *Idem*, d. 656, f. 3v-5.

² *Ibidem*, f. 1-1v.

³ Agachi, A. *Istoria mănăstirii Hâncu.*, 1677-2010, p. 97. În cadrul acestui pasaj, autorul face referire la ANRM, F. 208, inv. 8, d. 335, f.139,140, în cazul actului din 8 septembrie 1895, și la *Ibidem*, f. 149-149v, pentru documentul din 20 octombrie 1895.

⁴ Xenofontov, I. V. *Complexul monahal Japca.*, p. 83.

La 29 ianuarie 1887 a fost desemnat în calitate de stareț al mănăstirii Hârbovăț. Iar la 29 aprilie, pentru zelul și serviciul benefic, a fost decorat cu Ordinul *Sf. Ana* de clasa a II-a. La 27 1887 a fost transferat în funcția de stareț al mănăstirii Japca, fiind avansat în rangul de arhimandrit; oficierea serviciului de acordare a noii trepte a avut loc la 28 august același an. Cu o zi mai târziu, la 29 august, a fost numit din nou în funcția de exarh al mănăstirilor și schiturilor, funcție deținută până la 18 martie 1898, atunci când, pe motiv de boală, a fost eliberat de această îndatorire. Pentru serviciul său a fost decorat la 6 mai 1900 cu Ordinul *Sf. cneaz Vladimir* de clasa a IV-a¹.

Din cele expuse în forma de serviciu a arhimandritului Sinesie, observăm că acesta s-a aflat în fruntea mănăstirii Hârbovăț o perioadă scurtă, în intervalul 29 ianuarie – 27 iulie 1887. Prin urmare, este necesar de a face unele rectificări în cronologia stareților mănăstirii Hârbovăț. Practic, nici nu a avut posibilitatea să influențeze activitatea propriu-zisă a acestui așezământ, deși în calitatea sa de blagocin, cu certitudine, a avut o contribuție majoră la dezvoltarea monahismului din regiune.

După plecarea lui Sinesie, îi urmează un șir de stareți care conduc pe termen scurt viața așezământului monahal. Printre ei a fost și Isaia (1887–1888). În conformitate cu formularul clerului monahal pentru anul 1889, aflăm că egumenul Isaia de la Hârbovăț se afla în concediu în Palestina pentru a se închina la locurile sfinte². În același registru, de altă mână se făcea mențiunea că „Isaia la 30 aprilie 1890 a fost eliberat de funcția de stareț, în locul său fiind transferat starețul mănăstirii Frumoasa, arhimandritul Paisie. În perioada în care Isaia s-a aflat la Locurile Sfinte din Palestina în fruntea mănăstirii, începând cu 19 martie 1888, împlinitor al funcției de stareț a activat Nicodim, economul Casei Arhierești³.

Nicodim (Nicanor Egorevski) (1849–?). În conformitate cu formele de serviciu ale clerului monahal pentru anul 1889, în cadrul Casei Arhierești din Chișinău este înregistrat împlinitorul funcției de econom, ieromonahul Nicodim, de 40 de ani, originea socială – din târgoveții or. Putivlia; a învățat a citi și a scrie în casa părinților, nu a fost căsătorit. La 1 decembrie 1879 a fost numit în rândul ascultătorilor mănăstirii Tolgski, din gubernia Iaroslav. A fost tuns în monahism la 5 aprilie 1880, iar la 14 februarie 1880(?), probabil 1882 (*n.n.*), a fost hirotonit ierodiacon; la 5 martie 1882 – ieromonah. La 26 aprilie 1886 a fost transferat la mănăstirea Boriso-Glebsk din gubernia Rostov și a fost numit împlinitor al funcției de vistier. În același an, la 27 mai, a fost decorat cu nabaderniță. La 23 aprilie 1887 a solicitat să fie acceptat

¹ ANRM, F. 208, inv. 12, d. 139, f. 198-200.

² *Idem*, d. 115, 25v-26.

³ *Ibidem*, f. 4v-5.

în Eparhia Chișinăului, în cadrul obștii Casei Arhierești, probabil, datorită aptitudinilor, sale la scurt timp a fost numit, la 7 iunie, în calitate de al treilea membru al Administrației Economice al acesteia, și în calitate de ajutor al economului Casei Arhierești.

La 19 martie 1888 a fost numit împlinitor al funcției de stareț al mănăstirii Hârbovăț, iar la 3 octombrie 1889 a fost desemnat, la propunerea arhipăstorului, în funcția de econom ad-interim al Casei Arhierești¹.

Economul, egumenul Paisie (1890–1891), de 60 de ani, de origine din rândul țăranilor șerbi eliberați, în viața de laic se numea Pantelimon Ruhlenco, a învățat a citi și a scrie, nu a fost căsătorit. A fost înscris în rândul obștii de la Pustia *Nașterii Maicii Domnului* din Glinsk, la 1 mai 1858 a fost tuns în monahism, la 6 august 1865 – hirotonit ierodiacon, la 6 august 1866, ieromonah – la 16 august 1870. A fost transferat la mănăstirea Znamensk din gubernia Kursk și a fost numit în funcția de blagocin la 20 martie 1879. A fost decorat cu navederniță, în același an, la 20 martie.

La 9 iulie 1883, în baza cererii sale, a fost primit în Eparhia Chișinăului și a fost înscris în rândul obștii Casei Arhierești, fiind numit în funcția de exarh. În februarie 1885 a fost decorat cu crucea cu pietre scumpe Sf. Sinod. La 23 iunie același an a fost numit în cadrul Administrației Economice a Casei Arhierești, iar la 30 mai 1886 – econom al Casei Arhierești, confirmat în luna august. La 16 august 1887 a fost numit în calitate de stareț al schitului *Sf. Gheorghe* din Suruceni, la 30 aprilie 1888 a fost avansat la rangul de egumen. La 30 decembrie 1888 a fost numit stareț al mănăstirii Frumoasa. În conformitate cu propunerea nr. 348 a Înalt Preasfințitului din 3 octombrie 1889, i-a fost încredințată administrarea gazdei Înalt Preasfinției Sale în perioada aflării la Sankt Petersburg². La 7 aprilie 1890 a fost hirotesit de arhimandrit, iar la 30 aprilie a fost numit în funcția de stareț al mănăstirii Hârbovăț³.

Examinând cu atenție momentul trecerii lui Nicodim în funcția de econom al Casei Arhierești, care a avut loc la 3 octombrie 1889, și momentul desemnării arhimandritului Paisie în funcția de stareț al mănăstirii Hârbovăț, ne duce spre ideea că, în intervalul dat, conducerea mănăstirii a rămas pe seama lui Nicodim Egorevski sau a unui dintre frații monahi ai obștii de la Hârbovăț, de rang superior.

În fruntea mănăstirii acesta nu s-a reținut mult timp, fiind urmat pentru o perioadă scurtă de starețul Leonid (1891–1893). Deși nu dispunem de date sigure, presupunem că este vorba de a doua stăreție a lui Leonid (Luca) Friptu. Această perioadă se caracterizează și prin faptul că

¹ *Ibidem*, f. 3-5

² ANRM, F. 208, inv. 12, d. 115, f. 1v-3.

³ *Ibidem*, f. 37.

mănăstirea Hârbovăț devine loc de retragere a episcopului Isaachie Polojenschi. O informație interesantă cu privire la evoluția mănăstirii Hârbovăț și administratorii ei ne-o oferă Iosif Parhomovici, în scurta sa notă biografică asupra păstoriei arhiepiscopului Isaachie Polojenski în Basarabia, conform datelor prezentate de către acesta, aflăm că, „Prin ordinul Sfântului Sinod de la 19 decembrie 1892¹, preasfințitul Isaachie fu eliberat de scaunul din Astrahan și numit administrator al mănăstirii Hârbovăț în cinstea *Adormirii Maicii Domnului* din Eparhia Chișinăului, cu drepturi de stareț. Vreo nouă luni stătu el în această dregătorie. Vindecându-se de boală, preasfințitul cu ordinul Sfântului Sinod, din 18 septembrie 1893 fu numit locțiitor (namestnic) al mănăstirii Tihvin din eparhia Novgorodului, cu toate drepturile de stareț al mănăstirii”².

Perioada 1885–1893 poate fi considerată una de interregn pentru administratorii sau stareții mănăstirii Hârbovăț. S-au produs mai multe schimbări de stareți sau au fost administratori interimari, care nu s-au manifestat printr-un activism nici pe plan edilitar, nici organizatoric; delăsarea mănăstirii din această perioadă ne-o certifică și viitoarele acțiuni, în speță ale lui Teognost Donos, pentru reabilitarea unor edificii chiar în primii ani după numirea sa în funcția de stareț al mănăstirii vizate.

Inochentie (Ioan) Zavadorvski (1893–1906) – cu privire la activitatea acestuia dispunem de informații sumare, din această cauză ne vine dificil să ne expunem asupra realizărilor sale în calitate de stareț și față bisericească. Cu siguranță, a fost unul dintre continuatorii politiciii predecesorilor săi legată de buna orânduire a mănăstirii; în timpul administrării sale în cadrul obștii acestei mănăstiri a intrat și unul dintre cei mai remarcați stareți ai mănăstirii – Teognost Donos, care a condus lăcașul până spre deceniul al V-lea al sec. ale XX-lea. Acest slujitor al Bisericii, pe timpul când îndeplinea funcția de exarh al mănăstirilor, prezintă un amplu raport cu privire la starea mănăstirilor din eparhia Basarabiei din anul 1904³, raport, în parte, care va fi după conținut similar cu cel al urmașului său.

Arhimandritul Teognost Donos a dirigit mănăstirea Hârbovăț între 1906 și 1940. În conformitate cu raportul prezentat de Secretariatul Cancelariei Consistoriului Duhovnicesc al Chișinăului și Hotinului din 26 octombrie 1911, Cancelariei Sfântului Sinod și a ober-procurorului sinodal, acesta indica: „în temeiul circularei nr. 814 din 3 februarie 1897, avem onoarea a vă transmite borderourile cu numele stareților și starețelor de mănăstiri din Eparhia

¹Ciorbă, V. *Biserica Ortodoxă din Basarabia sub stăpânirea rusească (1812-1918)*., p. 222.

² Parhomovici, I. Episcopul Isaachie și activitatea sa în Eparhia Chișinăului 1891 ianuarie 12 – 1892 noiembrie 21. In: *RSIABC*, nr. 17, p. 54.

³ Vezi: Scutaru, Silvia. *op. cit.*, p. 63.

Chișinăului”¹. Potrivit documentului, starețul mănăstirii Hârbovăț, Teognost avea 41 de ani, era fiu de cântăreț, absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău. A fost tuns în monahism în anul 1904, hirotonit ieromonah în același an. Din anul 1906 a fost desemnat stareț al mănăstirii Hârbovăț, iar din anul 1907 – egumen, din 1909 – exarh al mănăstirilor, între 1909 și 1911 a fost blagocin al schiturilor de maici și al mănăstirilor de călugări².

În 1912, egumenul Teognost a transmis un antimis de pânză, sfințit de Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni la 13 iunie 1818 pentru Muzeul Societății Istorico-Arheologice Bisericești Basarabene³.

Suplimentar cu privire la activitatea starețului Teognost Donos, aflăm din formele clerului pentru perioada interbelică. Prin hotărârea Sf. Sinod din 12 martie/ 2 aprilie 1915 a fost gratificat cu rangul de arhimandrit, în care a fost ridicat la 10 mai 1915. La 2 iulie 1918 a fost eliberat din serviciu ca exarh al mănăstirilor din Basarabia, reales la 30 mai 1921. A fost decorat cu ordinul Coroana României în grad de cavaler (1928)⁴. La 13 iunie 1928 a demisionat din postul de exarh al tuturor mănăstirilor, fiind reales și întărit de Mitropolitul Gurie ca exarh al mănăstirilor din Arhiepiscopia Chișinăului la 14 ianuarie 1935. Prin decret regal i s-a acordat medalia „Răsplata-Muncii” pentru construcții școlare, clasa I cu brevetul (1936). La 1 aprilie 1938 a demisionat din postul de exarh al mănăstirilor din Arhiepiscopia Chișinăului⁵, reales exarh al mănăstirilor în ianuarie 1940.

Profilul de personalitate al arhimandritului Teognost ni-l oferă preotul Dimitrie P. Micșunescu. Starețul este prezentat ca un inteligent, mic de statură, bine îmbrăcat, senin la față, echipat cu o umbrelă care îl proteja de soarele dogoritor⁶. O descriere a activității și calităților arhimandritului Teognost o avem cu ocazia inaugurării Școlii de Muzică Bisericească a Arhiepiscopiei Chișinăului din 3 octombrie 1938, atunci când la Hârbovăț se afla și arhiepiscopul-locotenent Efrem Enăcescu. Starețul mănăstirii Hârbovăț este prezentat ca fiind cu „suflet nobil, plin de zel pentru lucrări obștești, stăruitor, pildă de hărnicie”⁷. Despre prestigiul spiritual al mănăstirii Hârbovăț ne vorbește și faptul că arhimandritul Teognost a exercitat funcția de exarh al mănăstirilor din Eparhia Chișinăului.

¹ ANRM, F. 208, inv. 4, d. 3813, f. 1-2.

² *Ibidem*, f. 5.

³ *Opisul obiectelor ce se păstrează în Muzeul Societății Istorico-Arheologice Bisericești Basarabene*, Chișinău: Tipografia Eparhială, 1923, p. 5.

⁴ *Monitorul Oficial*, 1 aprilie 1928, nr. 208/928.

⁵ Vezi: Efrem. Jurnal pentru numirea exarhului peste mănăstirile din Arhiepiscopia Chișinăului. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 5, pp. 268-269.

⁶ Micșunescu, D. P. *op. cit.*, pp. 53-54.

⁷ Tomescu, Const. N. O arhipăstorească călătorie cu bun rost. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 11, p. 666.

Revenind la activitatea sa pe tărâm administrativ în fruntea mănăstirii Hârbovăț, observăm că a fost inițiat procesul de construcție a două corpuri noi. Unul destinat pentru trapeză, bucătărie, brutărie, prescurărie și chilii, iar al doilea destinat pentru casa de oaspeți sau hotel (arhondaric) pentru pelerinii și credincioșii care veneau să viziteze mănăstirea în zilele de sărbătoare și în momentul ducerii *Icoanei Făcătoare de Minuni* la Chișinău și aducerea înapoi la mănăstire¹.

La 9 mai 1915, mănăstirea Hârbovăț a fost vizitată de arhiepiscopul Platon Rojdestvenski, care era însoțit de suita sa. Obștea mănăstirii și credincioșii l-au întâmpinat pe arhipăstor în afara lăcașului, organizând un Drum al Crucii și cu cântarea troparului, după oficierea unei scurte slujbe religioase, arhiereul s-a adresat cu un discurs cu privire la viața monahală, și în special a rugat frații să-și îndeplinească jurămintele nu numai pentru salvarea propriilor suflete, dar și a celor ce vin la mănăstire.² La 15 august 1917, pentru restaurarea bisericii *Adormirii Maicii Domnului* din Căușeni, din partea mănăstirii Hârbovăț a fost donată sumă de 5,25 ruble³.

Activitatea arhimandritului Teognost Donos, atât în calitate de stareț al mănăstirii Hârbovăț, cât și de exarh al mănăstirilor din Basarabia, se remarcă în contextul evenimentelor care au zguduit regiunea în anii 1917–1918, perioadă în care provincia a parcurs o etapă crucială de la parte componentă a Imperiului Rus la parte a României întregite. Un moment important în acest context l-a avut organizarea Congresului monahal din Basarabia din 7–8 mai 1918, în cadrul căruia s-au discutat probleme legate de organizarea monahismului⁴. Congresul a fost precedat de un demers înaintat de arhimandritul Teognost, la 27 aprilie 1918, arhiepiscopului Anastasie. Urmau să participe la eveniment stareții și starețele mănăstirilor și câte un delegat ales din partea fiecărui așezământ, în total 31 de persoane; reprezentanții a 19 așezăminte monastice la acest eveniment; nu au fost prezenți delegații mănăstirilor Noul Neamț, Călărășeuca și Cușelăuca. Locul desfășurării congresului a fost ales mănăstirea Hârbovăț, care dispunea de spații necesare pentru cazarea delegaților, fiind lăcașul administrat de arhimandritul Teognost, unul din inițiatorii acestui eveniment. Pe marginea acestui demers arhipăstorul nota că „Domnul binecuvântează convocarea Congresului monahal la mănăstirea Hârbovăț pentru dezbaterea subiectelor expuse în acest program sub președinția exarhului mănăstirilor, părintele arhimandrit Teognost”. Problemele discutate în cadrul Congresului monahal din Basarabia s-au referăit la o multitudine de aspecte cu care se ciocneau mănăstirile basarabene, în contextul evenimentelor

¹ ANRM, F. 208, inv. 4, d. 3426.

² Епархиальная хроника. In: *КЕВ*, 1915, nr. 19-20, p. 522.

³ ANRM, F. 208, inv. 4, d. 4838, f. 12-12v.

⁴ *Idem*, F. 727, inv. 1, d. 29, f. 1-6.

generate de Revoluția din Rusia și încheiat cu unirea Basarabiei la România. Cu toate acestea, datele ce ni le oferă procesul-verbal al ședinței permite să conchidem că așezămintele monahale din provincie au inițiat un proces complex de reorganizare, bazat în mare parte pe principiul unificării efortului în realizarea misiunii Bisericii Ortodoxe.

Teognost Donos, preotul mitrofor, cărturar, se bucura de mare încredere în rândul clerului monastic; acesta, spre exemplu, în anul 1921 a fost delegat din partea mănăstirilor din Basarabia să participe la Constituantă de aprobare a Statutului Bisericii Autocefale Ortodoxe Române, în redacția aprobată de Congresul Eparhial extraordinar desfășurat în perioada 7–13 martie 1921¹.

Aflat în fruntea mănăstirii Hârbovăț, arhimandritul a ridicat nivelul de dezvoltare economică a mănăstirii în perioada interbelică, atunci când, deși în urma reformei agrare aceasta a fost lipsită de cea mai mare parte a terenurilor sale agricole, rămânând una dintre cele mai de frunte așezăminte din Basarabia.

În fruntea mănăstirii, Teognost a fost urmat de protosinghelul Ieraclie (Flocea), care a dirigit mănăstirea Hârbovăț în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. A studiat la Academia de la Viena, absolvind Facultățile de Medicină și Filologie. A elaborat o serie de lucrări în probleme religioase, inclusiv un studiu despre mănăstirea Hârbovăț². Era cunoscător a șapte limbi. A condus și tipografia de sub egida mănăstirii. În martie 1944, ieromonahul Ieraclie a fost numit vicar al Eparhiei de Chișinău. În septembrie 1945 a fost arestat de către structurile de securitate sovietică. L-a perchezit i-au fost indentificate literatură și manuscrise estimate a fi cu conținut antisovietic³. Personalitatea acestuia, asemeni ca și a predecesorului său, merită a fi studiată cu cea mai mare atenție, în pofida scurtei sale perioade cât a fost starețul acestui lăcaș, meritele sale în propășirea acesteia sunt enorme.

De numele starețului Evtihie (Andronache), venit de la mănăstirea Vărzărești, este legată închiderea mănăstirii Hârbovăț. Evtihie, agent al KGB cu numele conspirativ „Scurtu”, în strânsă colaborare cu KGB, A. Oleinik, împuternicitul Bisericii Ruse de sub egida Sovietului de Miniștri al RSSM și arhiepiscopul Nektarie (agent de securitate cu numele conspirativ „Kazanțev”), Iosif Gargaliuc, alias agentul KGB „Florea”, starețul mănăstirii Noul Neamț, au fost personajele implicate în lichidarea lăcașului monahal⁴. Drept urmare a „autodesfînțării” mănăstirii Hârbovăț, în raportul din 11 mai 1961 al lui Evtihie adresat arhiepiscopului Nektarie se specifica

¹ Ordine circulare. In: *Luminătorul*, 1921, nr. 1, p. 6.

² Ieraclie, Mănăstirea Hârbovăț. In: *Luminătorul*, 1942, nr. 9-10, pp. 582-584.

³ *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие (1940-1953)*, т. 1, под ред. В. Пасат, Москва, Росспэн, 2009, док. 42, с. 207; док. 120, с. 506.

⁴ Turcanu, I. Mănăstirea Hârbovăț: un caz spectaculos din istoria închiderii de către sovietici a lăcașurilor de cult din Basarabia. In: *Luminătorul*, nr. 6 (63), 2002, pp. 24-28; *Idem, Bessarabiana. Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice*, Chișinău: Editura Cartdidact, 2012, pp. 210-216.

faptul că „cu începere de astăzi, îmi declin împuternicirile de stareț al mănăstirii, prezentând raportul de față pentru aprobare Prea Sfinției Voastre. Al Prea Sfinției Voastre umil poslușnic, fost stareț al mănăstirii Hârbovăț, arhimandrit Evtahie”¹. În același context, scoatem în evidență și nume de personalități care s-au opus lichidării lăcașului monahal. Astfel, arhimandritul Varlaam (Vladimir Chirița), înlăturat din componența clerului de Nektarie, într-o telegramă-protest specifica: „Vă felicit pentru lichidarea istoricei mănăstiri Hârbovăț. Vă doresc din toată inima aceeași soartă [...] Temporar puteți jubila”².

Datele prezentate ne oferă informații complexe referitoare la rolul jucat pe parcursul istoriei de către diriguitorii așezământului monahal de la Hârbovăț. S-au scos în evidență profiluri de personalitate evlavioase, cu impact major în plan spiritual regional, dar și ierarhi care au jucat un rol negativ în evoluția sfântului lăcaș.

2.5. Concluzii la *Capitolul 2*

Analiza surselor documentare și a literaturii de specialitate referitoare la evoluția mănăstirii Hârbovăț în contextul vieții monahale a spațiului pruto-nistean în anii '30 ai sec. al XVIII-lea – anii '60 ai sec. XX ne-a permis să tragem următoarele concluzii:

1. În pofida faptului că a existat o ruptură de sorginte politico-administrativă, monahismul din spațiul pruto-nistean nu a putut fi deconectat de cel românesc. Mai mult ca atât, monahismul, prin filiera limbii române, a menținut aprinsă conștiința națională.

2. Dezvoltarea monahismului s-a produs sub influența paisianismului, marcând specificul vieții monahale athonite, aplicând modul de viață de obște.

3. În perioada administrării lui Garviil Bănulescu-Bodoni în Basarabia, mai multe schituri au fost avansate la rangul de mănăstiri, ceea ce a generat o reevaluare a organizării acestor vetre monahale.

4. Dacă în perioada țaristă și cea a României întregite are loc o revigorare a vieții monahale în Basarabia, atunci după anexarea Basarabiei de către URSS dinamica vieții monahale în spațiul pruto-nistean este una regresivă.

5. În urma evaluării documentelor edite s-a propus o nouă ipoteză cu privire la întemeierea mănăstirii, care s-a făcut de Ursache Carpuș și nu de tatăl său Constantin Carpuș, cum până în prezent este vehiculat în istoriografie.

¹ ANRM, F. 2848, i. 2, d. 363, f. 6.

² ANRM, F. 3046, i. 1, d. 109, f. 99; Tihonov, Ludmila. *Religie și totalitarism în Moldova sovietică*, Chișinău, Lexon-Prim, 2021, p. 67.

7. Ctitorii mănăstirii Hârbovăț au adus contribuții materiale substanțiale pentru dezvoltarea așezământului monahal.

8. Obștea monahală a mănăstirii Hârbovăț a fost constituită în baza poziționării prielnice a lăcașului monahal, a transferului clerical, a respectării unor regulamente.

9. Materialele analizate ne-au permis să realizăm o listă mult mai completă a stareților mănăstirii de la fondare până la închiderea ei în perioada sovietică, aducând noi detalii despre activitatea acestora pe plan edilitar, de îmbunătățire a stării materiale a comunității monahale. Au fost prezentate și profiluri de diriguitori cu impact nefast asupra așezământului monahal.

3. LOCUL ȘI ROLUL PATRIMONIULUI SPIRITUAL, CULTURAL ȘI MATERIAL AL MĂNĂSTIRII HÂRBOVĂȚ ÎN ACTIVITATEA MONAHALĂ DIN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN (ANII '30 AI SEC. AL XVIII-LEA – MIJLOCUL SEC. XX)

3.1. Rolul spiritual și social al Icoanei Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț

Cultul Maicii Domnului printre credincioșii Țării Moldovei a generat o venerare a sfințeniei și obiectelor de cult atribuite Fecioarei Maria. Din perspectivă istorică, consemnăm sacralitatea Icoanei Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului, pictată de Sfântul Gherman, Patriarhul Constanținopolului, adusă din principalul centru ortodox, fiind dăruită de împăratul Ioan Paleologul și păstrată cu mare onor la mănăstirea Neamț, cel mai vechi lăcaș monahal din Țara Moldovei, transformat în centru de închinare a credincioșilor încă de la sfârșitul sec. al XIV-lea, dar și centru duhovnicesc de prim rang¹. Arhimandritul Andronic Popovici, starețul de la Chițcani, începe cele zece volume ale *Istoriei Sfintelor mănăstiri Neamț și Secu* cu imaginea acestui obiect sacru de închinare din partea populației, descriind și cele 18 minuni ale sfintei icoane în manuscrisul său (o minune din sec. al XV-lea, două – sec. al XVII-lea, patru – sec. al XVIII-lea și 11 – sec. al XIX-lea), majoritatea (nouă minuni) țin de însănătoșire miraculoasă a bolnavilor, unele având un caracter justițiar (pedepsirea unui turc ce și-a permis să ia în zeflema sfințenia), înălțarea în văzduh a icoanei (simbol al apărării spațiului de referință). Icoana Făcătoare de Minuni a Preasfintei și Preabinecuvântatei Slăvitei de Dumnezeu Născătoare și Pururea Fecioara Maria a fost cea mai populară printre credincioșii Țării Moldovei pe tot parcursul Evului Mediu și Epocii Moderne².

Icoana Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț a avut un impact spiritual major în Basarabia, fapt documentat de mărturiile de epocă. Încă de la sfârșitul sec. al XVIII-lea, la mănăstirea Hârbovăț se afla cea mai importantă relicvă a Basarabiei, vestită în lumea ortodoxă, Icoana Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț. Această icoană marială a avut un impact deosebit asupra sentimentului religios al populației, instituind un flux spiritual și

¹ Михалевич, Е. «Нямецкая» чудотворная икона Божьей Матери. In: *KEB*, 1896, № 4, pp. 135-137; Popovici, A. *Istoria Sfintelor mănăstiri Neamț și Secu*, vol. 1 / Editor: Ion Gumenăi, Chișinău: Lexon-Prim, 2016, pp. 101-102; Gumenăi, I. *Mănăstirea și Icoana Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de la Neamț ca centru de închinare a populației Țării Moldovei*. In: *Societatea medievală și modernă a românilor: în onoarea lui Demir Dagnev la 85 de ani* /Colecția „Basarabica”; coord. ed.: Victor Spinei, Ionel Cîndea; coord. vol.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu. București-Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros, 2021, pp. 297-313.

² Ion Gumenăi, *Mănăstirea și Icoana Făcătoare de Minuni...*, pp. 306-313.

ritual aparte, cu includerea plenară a clerului și a mirenilor (inclusiv a autorităților civile și militare). A fost inclusă în calendarul Bisericii Ortodoxe Ruse¹.

Obiectul de cult cu o iconografie deosebită, a fost donată în anul 1790 de soția (potrivit altor informații, de mama) colonelului rus Nikolai A. Albaduev, care a participat la mănăstirea Hârbovăț la Sfintele Taine și ar fi decedat la poarta mănăstirii². Icoana a fost păstrată în Biserica cu hramul „Pogorârea Sfântului Duh” a mănăstirii Hârbovăț, fiind venerată de mulțimea de pelerini.

Din perspectivă iconografică, imaginea hieratică a Fecioarei a fost reprezentată în postură de Hodighitria sau Călăuzitoare – configurație marială, în care Fecioara și Pruncul sunt și frontal, orientați spre privitor, semnificând Dumnezeirea Pruncului. Mântuitorul are în mâna stângă sulul sacru – simbolul Evangheliei, cu mâna dreaptă binecuvântează. Cu mâna dreaptă indicată spre Hristos, Născătoarea de Dumnezeu arată că „El este Calea, Adevărul și Viața”³.

A fost considerată de credincioși făcătoare de minuni, deoarece a supraviețuit în pofida faptului că au existat mai multe incursiuni asupra sfântului lăcaș. Pe parcursul acțiunilor militare antiotomane de la sfârșitul sec. al XVIII-lea a fost călăuză a soldaților ruși. În teritoriul pruto-nistrean se găsesc mai multe copii ale acestei icoane. Astfel, reproduceri se găsesc la Mănăstirea Noul Neamț, biserica Tuturor Sfinților, Cimitirul Central de pe strada Alexie Mateevici, Chișinău, biserica Acoperământul Maicii Domnului din satul Sârcova, raionul Rezina; biserica Adormirea Maicii Domnului din satul Drochia, raionul Drochia ș.a.⁴. De menționat faptul că icoane cu chipul Maicii Domnului se păstrează în colecții particulare și muzeale din Moldova, Ucraina, Bulgaria, Rusia.

În vederea sensibilizării religiozității în rândul credincioșilor din Basarabia, prin permisiunea din 17 ianuarie 1859 a împăratului Aleksandru al II-lea și Ordinul nr. 526 al Sf. Sinod din 26 ianuarie 1859, s-a acceptat transportarea anuală a icoanei făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la Hârbovăț.

Conform procedurii stabilite de starețul mănăstirii Hârbovăț, împreună cu frații superiori, aceștia se adresau întâistătătorului din eparhie cu un raport prin care se solicita aprobarea

¹ AOSPRM. F. 51, inv. 23, d. 220, f. 30; Зайцева, Д. А. Гербовецкая икона Божией Матери. In: *Православная энциклопедия*. Vol. XI. Москва, 2006, pp. 192-193.

² *Бессарабия. Исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник*, под редакцией П. А. Крушевана, 1903, с. 157.

³ Chiroșca, Adelaida. Chipul Maicii Domnului de la Hârbovăț în colecția de icoane din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Moldovei. In: *Tyragetia*, vol. VII [XXII], 2013, nr. 2, p. 392.

⁴ Cereteu, I. *Satul Drochia: pagini de istorie*, Chișinău: Pontos, 2007, pp. 87-88; Chiroșca, Adelaida. Chipul Maicii Domnului de la Hârbovăț în colecția de icoane din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Moldovei. In: *Tyragetia*, vol. VII [XXII], nr. 2, 2013, pp. 387-402.

⁴ Xenofontov, I. V. *Complexul monahal Japca: istorie și spiritualitate*, p. 126.

desfășurării procesiunii tradiționale a Drumului Crucii, indicându-se și itinerarul pe care urma să-l treacă aceasta. Inițial, traseul a fost stabilit de la Hârbovăț la Chișinău și înapoi. Ulterior, traseul a fost extins în mai multe regiuni ale Basarabiei. Drept zi de organizare a Drumului Crucii a fost stabilită sărbătoarea ziua Acoperământului Maicii Domnului. Icoana rămânea în capela Casei Arhieresti până la 17 aprilie, ziua de naștere a țarului Aleksandru I, și se reîntorcea la mănăstire la 23 aprilie, de ziua praznicului Sfântului Gheorghe. Procesiunea se repeta și toamna. Traseul includea cca 30 de localități. La fiecare lăcaș sfânt se oficiau slujbe religioase, se predica, se organizau conferințe, se interpreta muzică religioasă, se împărțeau cărți și broșuri religioase, cruciulițe, icoane etc.

De exemplu, traseul din toamna anului 1867 a început la 15 septembrie¹. După cum nota arhimandritul Natanail: „Au sosit ziua a 15-a lui septemvrii. Sara înaintea acestei zile și demineața, după chemarea stanovoiului pristav G. Malanețchii, prin ajutoriul volostnoiului Golova a volostii Tuzorii și a starșinalii răzășilor Onachii, carii, de la însuși începutul așezării umblăturii cu Sfânta Icoană, au fost oserdnici mișcători, au sosit după ograda mănăstirii mulțime de oameni pedestrii și călăreții”². Referindu-se la modul cum percepea populația icoana făcătoare de minuni, același autor semnală că: „A doua zi sfânta Icoană au fost dusă, după poftirea poporânilor, prin casele lor. Dorința lor a vedea în casele sale sfânta Icoană a Maicii lui Dumnezeu vederat era că ei în Icoană ca când vedea pre însuși pre preacurata stăpâna lumii”³. La 30 septembrie 1867 icoana a fost adusă în Chișinău și a fost instalată în biserica Mitropoliei în locul special pentru ea însemnat⁴.

Vara icoana era transportată pentru o scurtă perioadă la așezământul monahal de la Japca. Acest fapt a fost realizat în contextul în care starețul de la Hârbovăț, arhimandritul Ieronim (Iohann Heppner) a fost transferat, la 10 iunie 1868, în calitate de stareț la Japca. Totodată, a existat și o scrisoare oficială a lui A. S. Rezvov, conciliatorul în litigii funciare al guberniei Podolia, ținutul Oligopol, către starețul Ieronim, prin care se prezenta dorința creștinilor din regiune de a putea vedea sfânta icoană. În urma deciziei Sinodului din Sankt Petersburg din 16 iulie 1869, s-a acceptat transferarea Icoanei Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de la Hârbovăț la Japca, în prima sâmbătă a postului Sfinților Petru și Pavel. Pentru a marca evenimentul de rezonanță, în 1869 monahii au achiziționat o candelă de argint, pe care au

¹ Natanail. Înștiințare. In: *KEB*, 1867, № 5, p. 52.

² *Ibidem*, Descrierea ... toamna anului 1867. In: *KEB*, 1867, № 9-10, pp. 396-397.

³ *Ibidem*, p. 400.

⁴ Înștiințări. In: *KEB*, 1867, № 7, p. 279. Cu aceeași ocazie, redacția aducea mulțumiri arhimandritului Natanail pentru descrierea procesiunii din luna aprilie, în același context manifestându-și speranța că va fi întocmită o descriere similară și pentru procesiunea din luna septembrie 1867. Descrierea cea cu bisericăscă procesie cu sfânta de minuni Făcătoare Icoană a Maicii lui Dumnezeu toamna de la mănăstire până la orașul Chișinău. In: *KEB*, 1868, № 9-10, pp. 396-413.

imprimat cuvintele: „Chipului Maicii Domnului de la Hârbovăț, care este în monastărea Japca, aduce mulțămire monastărea Japca”. Icoana a început să fie transferată la mănăstirea Japca din anul 1870. Ceremonia de transferare și de primire a icoanei decurgea conform unui ritual stabilit special pentru asemenea ocazii. Vineri, înainte de aducerea icoanei la mănăstire, se făceau slujbe în cinstea Maicii Domnului. Spre seară, un ieromonah și un ierodiacon ieșeau din mănăstire și se îndreptau spre Sănătăuca, pentru a întâmpina icoana. După vecernie, obștea monahală urma să primească icoana, nu mai târziu de ora 07:00 și Liturghie. Sâmbătă, la ora 06:00, începea Sfânta Liturghie. După Liturghie, în sunetul clopotului, se aduna toată obștea monahală în biserică și oferea poporului cruciulițe. După care toată lumea ieșea din lăcașul sfânt (cu excepția vânzătorului de lumânări și pălămarului). Călugării formau două rânduri organizate ierarhic: schimonahi, ieromonahi, ierodiaconi, călugări și frații de ascultare. În fața acestora erau adunați mirenii cu cruciulițe și prapuri. Icoana era purtată prin cimitir, la mormântul arhimandritului Casian. Starețul întâmpina icoana ce venea din direcția localității Sănătăuca. În bătăile clopotului, icoana era purtată în mâini de monahii aflați în două rânduri și era plasată într-un loc special, în fața ușilor împărătești. Ritualul de întoarcere a icoanei avea loc duminică, înainte de vecernie, și repeta același scenariu ca și la întâmpinarea acesteia¹.

În prezent, în interiorul bisericii de vară cu hramul *Înălțarea Domnului* a mănăstirii Japca, în fața iconostasului, se află cea mai veche copie a icoanei Maicii Domnului de Hârbovăț. Potrivit cercetătorului Ion Valer Xenofontov, aceasta este și cea mai proximă de original. Pe o placă de argint este inscripționat în limba rusă următorul text: „Această Sfântă Icoană este o fidelă reproducere a Icoanei Făcătoare de Minuni de la Hârbovăț, fiind pictată în iarna anilor 1858–1859 de elevul cursului mediu al Seminarului Duhovnicesc din Chișinău, Steskevici, care în prezent este profesor de pictură la Seminarul din Stavropol. În 1863 ea a fost dăruită de către arhimandritul Serafim de la Hârbovăț ca binecuvântare de la mănăstire pentru liceul de fete cu profil duhovnicesc, iar pe data de 10 ianuarie 1869, prin decret emis de către PS Antonie, arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, această icoană a fost transmisă din școala respectivă mănăstirii Japca, la 12 ianuarie 1869”². Obiectul de cult de la Japca a fost venerat pe parcursul timpului, fiind și în prezent adorat de creștini, care vin să se roage la sfințenie.

Nu întotdeauna procesiunea cu Icoana era întâmpinată cu cinste de săteni, ci se apela la diferite tertipuri, rupte de sensibilități religioase și apropiate mai mult de vicii umane. Spre exemplu, din relatările episcopului Pavel Lebedev, în urma inspecțiilor sale din anul 1874, acesta relatează: „Moșierul Mafo îmi povestea, atunci când în sat a fost adusă Sf. Icoană a Maicii

¹ Xenofontov, I. V. *Complexul monahal Japca: istorie și spiritualitate...*, pp. 71, 112, 126-127.

² *Ibidem*, p. 230.

Domnului de la Hârbovăț, – el i-a convins pe locuitori să o întâmpine, zicându-le că în drum sunt puse butoaie cu vin”¹.

Materialele inedite de arhivă au fixat mai multe detalii referitoare la itinerarul sfintei icoane prin localitățile din Basarabia. În acest context, în continuare, vom prezenta anumite informații inedite.

Potrivit raportului arhimandritului Ilarion și al fraților monahi superiori, anume vistierul (казначей), ieromonahul Savva, duhovnicul ieromonahul Anatolii, ieromonahul Anatolii, ieromonahul Ippolit și ieromonahul Smirig (Vmirig), din luna martie 1879, sub nr. 71, aflăm că Drumul Crucii cu purtarea Icoanei Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de la Hârbovăț prin localitățile din Basarabia de la mănăstire la Chișinău și de la Chișinău înapoi la mănăstire a fost aprobat prin Ordinul nr. 526 a Sf. Sinod din 26 ianuarie 1859. Același document ne aduce la cunoștință că Sf. Sinod „a permis să fie transportată Icoana Maicii Domnului în cadrul Drumului Crucii începând cu 17 aprilie”, când era adusă de la Chișinău înapoi la Hârbovăț.

Prezentând itinerarul pe care urma să-l parcurgă icoana, arhimandritul Ilarion și monahii solicitau episcopului Pavel Lebedev binecuvântare pentru desfășurarea procesiunii Drumului Crucii, cu Sfânta Icoană Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de la Hârbovăț, pe itinerarul indicat². Examinând demersul, episcopul Pavel a emis, la 23 martie 1879, următoarea rezoluție: „Se aprobă Consistoriul să se adreseze pe marginea acestui subiect către instituțiile statului”³. Astfel, Consistoriul, la 27 martie 1879, a înaintat o serie de adrese pe acest caz următoarelor instituții: Administrației Guberniale a Basarabiei, Direcției județene de poliție Chișinău, Direcției județene de poliție Orhei. De asemenea, au fost înaintate rezoluții arhimandritului Ilarion, protopopului Bivol și protopopului Moșan⁴.

Pe marginea aceluiași document se făcea remarca: la 16 aprilie 1879, din partea Direcției poliției urbane Chișinău, a fost obținut un demers cu privire la schimbarea itinerarului Icoanei Maicii Domnului de la Hârbovăț⁵. La momentul de față nu dispunem de date despre modul cum s-a desfășurat procesiunea Drumului Crucii cu purtarea Icoanei Făcătoare de Minuni de la Hârbovăț, însă, ținând cont de descrierile ulterioare ale procesiunilor de asemenea gen, credem că evenimentul a avut o atracție enormă din partea credincioșilor din localitățile de prin împrejurimile așezărilor unde trecea itinerarul acesteia.

¹ Parhomovici, I. *Pavel Lebedev*, p. 150.

² ANRM, F. 208, inv. 3, d. 1868, f. 1-1v.

³ *Ibidem*, f. 1.

⁴ *Ibidem*, f. 2.

⁵ *Ibidem*, f. 2.

S-au păstrat informații referitoare la itinerarul Sfintei Icoane și din toamna anului 1879. La 2 septembrie 1879, arhimandritul Ilarion Țurcanu a înaintat un raport episcopului Pavel Lebedev, contrasemnat și de Consiliul administrativ al așezământului format din: arhimandritul Ilarion Țurcanu, ieromonahul Savva, economul mănăstirii, ieromonahii Misail, Anatolie, Ippolit, Ghervasie, Smarag și Agafanghel. Spre deosebire de raportul din luna martie, acesta era contrasemnat de șapte ieromonahi incluși în rândul fraților superiori. Se propunea următorul itinerar: la 16 septembrie să fie transportată de la mănăstirea Hârbovăț spre schitul Răciula și, prin târgul Călărași (cercul 5 al jud. Orhei) și satul Seliște (cercul 4 jud. Chișinău), urma să se oprească la Sadova (cercul 1). La 17 septembrie, icoana urma să fie adusă la Vorniceni (cercul 1); la 18 septembrie – la Lozova (cercul 1). Pe data de 19-20 – Ciuciuleni (cercul 3) și Conjeni; la 21 septembrie prin Drăgușeni și Dahnovici până la Stolniceni (cercul 3); la 22 septembrie – la Văsieni (cercul 1); la 23 – în s. Ulmu; la 24 – s. Manoilești (cerc 1); la 25 septembrie – la Ruseștii Noi (cercul 3); la 26 – în s. Costești, pe data de 27 septembrie, prin s. Gârle (cercul 2) și Zâmbreni, trebuia să mîie peste noapte la Horești, pe 28 septembrie – Băcioi; iar la 29 septembrie trebuia să ajungă la Școala Eparhială de Fete din Chișinău, pe data de 30 septembrie de la amvonul de pe piața bisericii Sf. Teodor Tiron urma să fie adusă în biserica arhierească a Sfintei Cruci.¹ La 3 septembrie 1879, episcopul Pavel a aprobat acest itinerar, ordonând să fie informate și autoritățile statului despre această procesiune.² La scurt timp, au fost anunțate toate autoritățile din jud. Orhei și Chișinău, precum și toți protopopii de circumscripție despre desfășurarea acestui eveniment.³

La 12 septembrie 1879, administrația gubernială a Basarabiei informa Consistoriul Duhovnicesc în privința adresei sale cu referire la desfășurarea Drumului Crucii cu Icoana Făcătoare de Minuni de la Hârbovăț, în care constată că: „a fost publicat în Buletinul Gubernial al Basarabiei nr. 72 și au fost date indicații ispravnicilor de Chișinău și Bender ca să acorde tot sprijinul clerului prin trimiterea oamenilor pentru transportarea icoanei și a călărășilor pentru ca să urmărească după ordinea publică”⁴.

Drept urmare a cazurilor răsunătoare de însănătoșire săvârșite în preajma icoanei, a crescut în mod deosebit faima acesteia. La fel, se considera că prin rugăciunile creștinilor în fața acestei icoane au fost oprite epidemiile și seceta⁵. Importanța spirituală a icoanei era generată și de minunile ce s-ar fi întâmplat în legătură cu aceasta, de vindecări miraculoase; o mărturie în

¹ *Ibidem*, f. 3v.

² *Ibidem*, f. 3.

³ *Ibidem*, f. 4v.

⁴ *Ibidem*, f. 5-5v.

⁵ Chiroșca, Adelaida. Chipul Maicii Domnului de la Hârbovăț în colecția de icoane din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Moldovei. In: *Tyragetia*, vol. VII [XXII], 2013, nr. 2, p. 391.

această privință s-ar fi produs în anul 1904¹, șirul fenomenului atribuit divinității poate fi văzut și în istoricul icoanei, întocmit în perioada arhimandritului Ieronim, dar și în alte lucrări.

O descriere interesantă legată de Icoana de la Hârbovăț o avem în legătură cu ultimele zile ale fostului vicar al Arhiepiscopiei Chișinăului și Hotinului, episcopul de Akkerman, Arcadie, din 9 septembrie 1908, „Pe la 12 ceasuri, în ziua de 9 septembrie, Arhipăstoriul a chemat la sine pe P.S. Nicodim, pe care l-a rugat, ca ... – Icoana Maicii Domnului de la Gherboveț, adusă lui de preoții și școalele duhovnicești din Chișinău în ziua când ș-a luat rămas bun, retrăgându-se la odihnă”².

În primăvara anului 1909, procesiunea cu Icoana Făcătoare de Minuni a început la 17 aprilie, după ce au fost petrecute tradiționalele servicii religioase, de episcopul Nicodim al Akkermanului³. Iar în anul 1910, aceeași procesiune a început la 20 aprilie, îndreptându-se spre Bender și după purtarea ei conform itinerarului trebuia să ajungă la mănăstirea Hârbovăț.⁴

Drumul Crucii cu Icoana Făcătoare de Minuni de la Hârbovăț poate fi perceptut ca un ritual pentru ispășirea păcatelor, asemănat cu pelerinaje la locurile sfinte de la Ierusalim și Kiev⁵. Kiev⁵.

Despre importanța simbolică a icoanei Maicii Domnului din Hârbovăț ne mărturisește și gestul protoiereului și episcopului catedralei, care, la 20 martie 1914, înmânau chipul acestei relicve arhiepiscopului Serafim Ciceagov, care fusese transferat la acea dată în Episcopia de Tver⁶.

Reproducțiile de pe chipul Icoanei Maicii Domnului de la Hârbovăț deseori erau acordate în calitate de daruri de mulțumire diferitor persoane, aceste imagini denotau importanța simbolică ce o avea această relicvă spirituală pentru biserica Basarabeană și pentru clerul din regiune. În perioada vizitei arhiepiscopului Anastasie Gribanovski pe frontul român în perioada 2–8 ianuarie 1917, pe lângă întâlnirile ce le are cu arhieriei din România, ostașii și diverse personalități care se preocupau de susținerea armatelor ruso-române, după ce-l blagoslovea pe comandantul armatelor, pentru faptul că se prezintă ca un salvator al Basarabiei, îi donează o reproducție de pe această icoană, rugându-l să „primească acest chip ca semn al recunoștinței

¹ Popovici, C. Însemnătatea creștină a cultului creștin. In: *Luminătorul*, nr. 7-8, 1939, p. 507.

² Preasfințitul Episcop Arcadie. In: *Luminătorul*, 1909, nr. 2, pp. 53-54.

³ Știri. In: *Luminătorul*, 1909, nr. 5, pp. 75-76.

⁴ Știri. In: *Luminătorul*, 1910, nr. 5, p. 79.

⁵ *** Cu sfânta Icoană (din viața basarabeană). In: *Luminătorul*, an. III, 1910, nr. 6, pp. 46-51.

⁶ Scurtă schiță istorică despre arhipăstoriul Chișinăului și Hotinului din timpul cel mai recent: 1914-1917, I Transferarea arhiepiscopului Serafim (1914). In: *RSIABC*, vol. 19, p. 8.

enorme pentru eroismul manifestat de această armată în această perioadă de război, și cu binecuvântarea pentru a face noi fapte de eroism¹.

O atenție aparte se acorda momentului procesiunii Icoanei Maicii Domnului de la Hârbovăț; în discuțiile duse pe marginea problemei luptei cu inochentismul, se propunea ca „slujirea în sobor, care dezvoltă și deșteaptă sufletul moldoveanului din punct de vedere religios. Preoților le e absolut necesar să se adune la sărbătorile hramului, sau să se adune anume în adunări, când vine Icoana Maicii Domnului din Gârbovăț, la cari să ia parte școlarii și numai decât să se officieze serviciile în sobor, și cântarea comună în limba slavonă și moldovenească”².

În perioada interbelică, Drumul Crucii cu Icoana Făcătoare de Minuni de la Hârbovăț continua să fie petrecut în perioada de primăvară și toamnă, când era transportată tradițional la Chișinău. Astfel, până la noi a ajuns o serie de informații cu privire la modul de organizare a procesiunii cu această relicvă; în anul 1919 se tipărea Programul pentru rânduiala întâmpinării Sf. Icoane în ziua de 30 septembrie 1919³. Itinerarul din vara anului 1922 a început la 29 mai și urma să se încheie la 19 iulie, atunci când icoana revenea la mănăstire. Pentru acest an, durata aflării icoanei la mănăstirea Japca și în comuna Japca era de la 24 iunie până la 27 iunie⁴.

O descriere a Drumului Crucii cu Icoana Făcătoare de Minuni de la Hârbovăț este oferită în 1922 de preotul Mihail Chirița⁵.

Din 1929 se păstrează itinerarul de primăvară pe care urma să-l parcurgă această relicvă prin localitățile din județele Chișinău și Orhei⁶. Astfel de practică urmărea să pună în valoare importanța spirituală a icoanei și a evenimentului în sine. Iar în toamna anului 1929 Icoana a urmat o procesiune prin jud. Tighina și Chișinău.⁷

Cu privire la modul cum se organizau procesiunile de întâmpinare a Icoanei la Chișinău, în perioada interbelică, într-o notă semnată de Vasile Țepordei, din anul 1929, acesta arată că relicva cea mai importantă a ortodocșilor din Basarabia a fost întâmpinată de 53 de preoți în frunte cu mitropolitul Gurie, doi arhieri, elevii Seminarului Teologic, școli primare, reprezentanți civili și militari o așteptau la gară. În drumul spre Catedrală, cortegiul mergea în

¹ Vizita arhiepiscopului Anastasie pe Frontul Român. In: *KEB*, 1917, № 5, 8, p. 126.

² Parhomovici, I. Scurtă schiță istorică despre arhipăstoriile Chișinăului și Hotinului din timpul cel mai recent: 1914-1917: III. Arhiepiscopul Anastasie (1916-1918). In: *RSIABC*, vol 19, Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1929, pp. 66-67.

³ Programul pentru rânduiala întâmpinării Sfintei Icoane Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de la Mănăstirea Gârboveț, în ziua de 30 septembrie st. vechiu, 1919. In: *Luminătorul*, 1919, nr. 17-18, pp. 7-8.

⁴ *Luminătorul*, nr. 11, Anul XV, 1922, pp. 17-18.

⁵ Chirița, M. Cu Sf. Icoană a Maicii Domnului Făcătoare de Minuni a Gârbovețului de la Isacova până la Gârboveț. In: *Luminătorul*, 1922, nr. 7, p. 32; nr. 8, 1922, p. 34-37.

⁶ Theognost. Itinerar pentru procesiunea cu Sf. Icoană a Maicii Domnului Făcătoare de Minuni, a Gârbovățului de la orașul Chișinău la mănăstirea Gârbovăț, în primăvara anului 1929. In: *Luminătorul*, 1929, nr. 9, pp. 3-4.

⁷ *Idem*, Itinerar pentru procesiunea cu Sfânta Icoană a Maicii Domnului Făcătoare de Minuni a Gârbovățului. In: *Luminătorul*, 1929, nr. 18, p. 8.

sunetul clopotelor, în cântările corurilor și ale fanfarei Regimentului 7 Vânători. „Toți vroiau să se apropie și să îngenuncheze înaintea acelei ce dovedește nemărginita putere a Dumnezeiescului Fiu și Dumnezeu al acelei pe care Sf. Icoană o reprezintă”¹.

De Hramul Școlii Eparhiale de Fete din Chișinău, sărbătorit în ziua de 21 noiembrie, Icoana Maicii Domnului de Hârbovăț se aducea la biserica instituției. După oficierea serviciului divin de către Mitropolitul Gurie și un sobor de preoți, icoană era purtată prin edificiul instituției de învățământ².

Disponem de informații referitoare și la itinerarul icoanei din primăvara anului 1938, care s-a început la 1 mai 1938 și s-a încheiat la 30 mai același an, procesiunea parcurgând satele din ținutul Orhei, după ce a fost transportată cu trenul la Șoldănești³. În același an, la 31 septembrie, icoana de la Hârbovăț a ajuns cu trenul la Chișinău, unde a fost întâmpinată cu onoruri de conducerea eparhială, autoritățile administrative și de locuitori⁴.

Procesiunile cu icoana de la Hârbovăț au fost continuate în perioada interbelică prin toate eparhiile din Basarabia, astfel, conform unei informații din anul 1939, aflăm că „P.S. Tit (Simedrea, *n.n.*) venind la cârma Eparhiei Hotinului, pentru a promova evlavia credincioșilor din jumătatea de Răsărit a Moldovei, a cerut Sfânta Icoană a maicii Domnului din mănăstirea Gârbovăț făcătoarea de minuni pentru a merge în procesiune prin eparhie.”⁵ Autorul notei semnalează că procesiunea cu această relicvă „a fost în fiecare an adusă în satele eparhiei noastre de smeriții și muncitorii călugări din mănăstirea Gârbovăț conduși de predicatorul acelei mănăstiri, cunoscutul ieromonah păr. Iraclie (Flocea, *n.n.*)”⁶. În anii 1937–1938 procesiunea a trecut în luna septembrie 1937 prin 29 de sate ale jud. Bălți; în septembrie 1938 – 24 de sate din jud. Soroca; în mai 1939 – 17 sate din jud. Bălți; în luna iulie 1939 – 30 de sate din Soroca; iar în luna septembrie – în 34 de localități tot din același județ Soroca și 28 – din jud. Bălți. Nota se încheia cu fraza „Pretutindenii credincioșii arată o adâncă și puternică religiozitate”.

S-au menținut și unele mărturii orale referitoare la impactul Icoanei asupra credincioșilor din perioada interbelică. Unele constatări erau de sorginte a superstițiilor, tălmăcirilor: „Icoana aceasta a fost și la mine în sat (Sinești, plasa Cornești, jud. Bălți). Eram copil când umblau cu un cortegiu prin sate cu această icoană, din casă în casă, și fiecare făcea o mică donație. Mergea

¹ Solemnitatea reîntoarcerii Sfintei Icoane Făcătoare de Minuni de la Gârbovăț. In: *Luminătorul*, 1929, nr. 21, p. 61.

² Cleopatra Vnorovschi, Ludmila Vnorovschi, *Școala Eparhială de Fete din Chișinău*, Chișinău, Museum, 1995, pp. 22-23.

³ Theognost. Itinerarul procesiunii cu Sfânta Icoană Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului pentru primăvara anului curent – 1938. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 5, p. 270.

⁴ Grosu, P. Sosirea Sf. Icoane la Chișinău. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 11, pp. 670-671.

⁵ *Însemnări Creștine. Revistă de orientări pastorale și misionare*. Bălți: Tipografia „Presa”, 1939, Anul II, 1939, nr. 7-8, p. 240.

⁶ *Ibidem*.

lumea noaptea cu icoana și cu lumânările pe drumuri. Exista o legendă care spunea că atunci când ajungea la o casa păcătoasă, atunci icoana devenea atât de grea, încât patru bărbați n-o puteau duce de se rupeau scândurile, dar dacă gospodarii erau credincioși, atunci icoana devenea ușoară-ușoară”¹.

Rolul Icoanei a fost scos în evidență, în mod special în perioade istorice tensionate. De exemplu, în contextul celei de-a doua conflagrații mondiale, mănăstirea Hârbovăț era apreciată drept „cetatea credincioșilor din Basarabia și de peste Nistru”, deoarece „Icoana Maicii Domnului de la Hârbovăț, care de peste o sută de ani a intrat în toate satele și cătunele basarabene, care a intrat în palate și colibe, care știe pe fiecare după nume”².

Referitor la soarta acestei icoane există mărturia de epocă a preotului Ieraclie, potrivit căruia, în 1941, Icoana Maicii Domnului de la Hârbovăț a fost arsă în Catedrala din Chișinău de către sovietici³. Există și o altă versiune – că icoana a fost scoasă de pe teritoriul RSS Moldovenești și a fost dusă la Catedrala „Sfântul Vladimir” din Kiev, unde se află până în zilele noastre⁴. În prezent, la mănăstire există o replică a acestei sfinte icoane, însă impactul ei nu a fost reanimat.

Apreciată ca ocrotitoare a creștinilor, evocarea continuă a sacralității și a puterii de mântuire, de purificare a spiritului de păcate a generat faptul că icoana a avut un impact major nu doar în spațiul basarabean, ci și în afară; fiind multiplicată prin diferite copii, a reprezentat un obiect de închinare pentru creștinii ortodocși. Poate fi depistată și în prezent în diferite lăcașuri sfinte. Icoana cu atribute de minuni a reanimat fenomenul pelerinajului local sau regional, ca un spațiu sacru, loc al marilor trăiri duhovnicești, bucurându-se de o largă popularitate în rândul credincioșilor. S-a instituit o comuniune dintre sfințenie și credincioși, ultimii considerându-se parte componentă a trăirilor de minuni, ce urmau să aibă loc în ritual sacral.

Examinând cele expuse mai sus, putem conchide că atât autoritățile ecleziastice, cât și cele administrative civile din Basarabia acordau o atenție deosebită procesiunii cu Icoana Făcătoare de minuni de la Hârbovăț. În cadrul procesului de organizare a evenimentului erau implicate toate autoritățile; scopul principal urmărit prin asemenea evenimente era de a consolida coeziunea societății creștine ortodoxe din regiune. Asemenea procesiuni în spațiul ortodox al Imperiului Rus erau destul de des întâlnite.

¹ Vezi interviul realizat de Ion Valer Xenofontov și Lidia Prisac cu Vladimir Potlog (1927–2022) la 26 ianuarie 2016). In: Ion Valer Xenofontov, *Complexul monahal Japca: istorie și spiritualitate...*, p. 127, nota 4.

² Mihailovici, P. Au rămas în Basarabia... In: *Luminătorul*, 1941, nr. 1-2, p. 55.

³ Ieraclie. Mănăstirea Hârbovăț. In: *Luminătorul*, 1941, nr. 9-10, p. 583.

⁴ Chiroșca, Adelaida. Chipul Maicii Domnului de la Hârbovăț în colecția de icoane din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Moldovei. In: *Tyragetia*, 2013, vol. VII [XXII], nr. 2, p. 396.

3.2. Învățământul monahal și primar

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, episcopul vicar al Akkermanului și Benderului, Dimitrie Sulima, cu permisiunea Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, a reușit să deschidă o serie de școli lancasteriene¹. Prima școală de acest gen a fost deschisă la mănăstirea Curchi cu hramul *Nașterii Maicii Domnului*, instituție de învățământ destinată copiilor de slujitori ai bisericii, unde erau însă acceptați și copiii altor categorii sociale. Pe parcurs, școli de acest gen au fost deschise la Dobrușa, Hârjauca și alte așezăminte monahale, ulterior prin județe – Chișinău, Bender, Akkerman.

Pe acest fundal, izvoarele inedite de arhivă ne vorbesc despre tineri implicați în acest sistem de învățământ religios. Drept un exemplu în acest sens ne servește cazul lui Dimitrie Slivinski, fiu de preot exclus din clasa a 2-a a clasei parohiale, în adresa sa din 5 octombrie 1837, nota: „Fiind exclus din școală și simțindu-mă incapabil de a ocupa vreo funcție de slujitor al bisericii, în temeiul celor de mai sus cu plecăciune mă rog pe Înalt Preasfinția Voastră să-mi permiteți să mă aflu în mănăstirea Hârbovăț pentru a desăvârși studierea Regulamentului bisericesc, a citirii și cântării”². Deși din această solicitare observăm dorința lui Dm. Slivinski de a merge la mănăstirea Hârbovăț pentru a-și finaliza studiile, totuși, acest lucru nu denotă că în cadrul acestui așezământ exista o școală monastică, cel mai mult probabil, dorința s-a era alimentată de faptul că starețul acestui lăcaș, arhimandritul Ioanichie Șapov, era o persoană recunoscută în domeniul educației, activând atât în calitate de profesor la Seminarul Teologic din Chișinău, dar și unul dintre cei care a lucrat asupra tăblițelor de învățământ reciproc prin metoda lui Lancaster.

Cu toate că la Hârbovăț era o asemenea personalitate, arhiepiscopul Dimitrie Sulima, examinând cererea lui Dimitrie Slivinski, la 5 octombrie 1837, a emis rezoluția ca să fie „trimis pentru doi ani la mănăstirea Călărășeuca, care se află mai aproape de locul de naștere a solicitantului”³. Din această decizie putem conchide că, deși petiționarul solicita să fie trimis la Hârbovăț, chiriarhul locului dispunea ca acesta să nu fie claustrat în mănăstirea solicitată, ci să fie trimis într-un lăcaș proxim de locul său de baștină.

Dorința de a intra la mănăstirea Hârbovăț pentru a învăța carte la 15 septembrie 1838 și-o expuneau fiii de preot Vasile și Ivan Cușulinski, din târgul Căușeni, jud. Bender⁴. Din conținutul cererii celor doi aflăm că, rămânând orfani de părinți, primul având 13 ani, iar cel de-al doilea 11

¹ Tomuleț, V. Instituirea și activitatea școlilor lancasteriene din Basarabia în anii '20 – '40 ai secolului al XIX-lea. In: *Tyragetia*, 2014, vol. VIII [XXIII], nr. 2, pp. 121-137.

² ANRM, F. 208, inv. 2, d. 1725, f. 1.

³ *Ibidem*.

⁴ *Idem*, d. 2781, f. 4.

ani, și fiind lipsiți de rude, doleanța de a învăța carte petenții o explică prin faptul că „studierea de carte, este foarte necesară pentru ocuparea funcției de slujitor al bisericii. Termenul pentru care cereau să fie trimiși la această mănăstire era de 4 ani. Conform ordinului nr. 5338, adresat arhimandritului Ioanichie de la Hârbovăț, Vasile a fost trimis să studieze timp de 4 ani la acea mănăstire, iar fratele său Ioan, până la 25 august 1839¹.

Nu ne este cunoscut care au fost activitățile petrecute de solicitanți pe parcursul unui an din momentul înaintării petiției de a fi trimiși la mănăstire pentru a efectua studiile. La 23 august 1839, arhimandritul Ioanichie raporta Consistoriului Duhovnesc că „Trimisul cu ordinul Consistoriului Duhovnesc din Chișinău din 19 noiembrie, a anului trecut 1838, fiul răposatului preot Ilie din târgul Căușeni, jud. Bender, Ioan Coșulinskij, pentru a studia carte la mănăstirea Hârbovăț până la data de 25 august a prezentului august, este trimis acum la Consistoriu pentru a fi trimis la școală, acesta în timpul aflării sale în această mănăstire s-a comportat corespunzător”².

Din materialele legate de solicitarea lui Vasile și Ioan Coșulinskij de a fi trimiși la mănăstirea Hârbovăț spre a-și desfășura studiile de carte constatăm că, potrivit practicii, orfanii puteau să fie înscriși sub cupola mănăstiri pentru a-și desăvârși cunoștințele în domeniul științei de carte, în special citirea, scrisul, cântul bisericesc, catehismul și nu în ultimul rând regulamentul bisericesc; cei care treceau prin așa-numitele școli mănăstirești, de regulă, completau, după încheierea unui stagiu de cel puțin patru ani la mănăstire, rândul slujitorilor bisericești sau al țercovnicilor.

O etapă nouă în evoluția învățământului monastic începe cu instituirea sub egida mănăstiri a unor școli primare parohiale unde puteau să-și facă studiile copiii orfani din rândul clerului, deși până la crearea acestora pe lângă mănăstiri funcționau ad-hoc structuri educaționale, lipsa unei structuri sistemice și învățătorilor, făcea ca de educația copiilor să se ocupe frații și surorile care viețuiau în aceste așezăminte.

Un rol distinct la dezvoltarea învățământului în mănăstiri trebuie să recunoaștem că avut loc în perioada păstoriei episcopului Pavel Lebedev. Din informațiile ce ni le oferă Iosif Parhomovici, referitor la această persoană, aflăm că „O atenție deosebită preasfințitul Pavel a acordat-o organizării școlilor pe lângă mănăstiri. În anul venirii sale ... exista școală mănăstirească doar sub egida mănăstirii Hârjauca, aflată în subordinea directă a arhierului eparhial”. În 1872, aceasta a fost reorganizată după modelul școlilor populare. În același an, în mănăstiri deja se instituise 11 școli pe lângă mănăstirile Hârbovăț, Frumoasa, Curchi, Dobrușa,

¹ *Ibidem*, 9-10v.

² *Ibidem*, f. 6-6v.

Japca, Saharna, Suruceni și pe lângă schiturile de maici Răciula, Hirova, Tabăra și Cușelăuca¹. Nu au fost fondate instituții de învățământ sub egida mănăstirilor și schiturilor sărace, cum ar fi, de exemplu, Țigănești, precum și în cadrul mănăstirilor de peste hotare. În calitate de cadre didactice, în aceste instituții episcopul desemna absolvenți ai Seminarului Teologic.

Elevii din aceste școli erau selectați din rândul ascultătorilor și a copiilor clerului, dar și din rândul altor categorii sociale: nobili și alți privilegiați, țărani. Aceștia învățau Legea lui Dumnezeu, citirea în limba rusă și slavonă, scrisul rusesc, gramatica rusă și aritmetica. Copiii de clerici care atingeau vârsta majoratului studiau pentru a obține funcția de cântăreț în bisericile de mir, pe când copiii minori se pregăteau pentru a fi admiși în școlile spirituale. În schiturile de maici studiau, de regulă, nevoitoarele aflate în ascultare, dar și copii din satele din imediata apropiere; numărul elevilor diferea de la mănăstire la mănăstire, de la 15 copii la Saharna – la 35 la Dobrușa. În școlile mănăstirești studiau copii orfani, în mare parte din rândul clerului, care aveau posibilitatea să beneficieze de spațiu de viață, încălzire, iluminare, materiale didactice, dar și de alimente și haine. Cât privește copiii din familiile înstărite ce studiau în mănăstiri, pentru întreținerea lor se achita o sumă modică. Într-un raport al episcopului Pavel cu privire la situația școlilor din mănăstiri, acesta constata că deschiderea lor a fost una afectuoasă de către ascultătorii și monahii tineri, cât și de populația din împrejurimi, dar destul de rece de către clerul monahal în vârstă. Această atitudine negativă o explică același arhiepiscop, indicând atitudinea ostentativă față de educația rusească. Interesant este faptul că reacția respectivă a persistat și în mănăstirea unde Pavel a aflat, la venirea sa în funcție, o asemenea instituție de învățământ, adică la mănăstirea Hârjauca². Pentru întreținerea școlilor, Pavel Lebedev a inițiat utilizarea unei părți din veniturile obținute de pe moșiile închinete la mănăstirile de peste hotare. Încă din 1872 el proiecta folosirea unei sume în acest sens, drept motiv fiind starea precară a veniturilor mănăstirilor. Abia în 1878 a obținut dreptul de a fi folosită suma de 30 390 ruble pentru toate instituțiile educaționale duhovnicești, iar pentru școlile mănăstirești, potrivit proiectului său, urma să fie achitată suma de 6 200 ruble. Același proiect viza ca în școlile mănăstirești să fie luați la întreținere orfani, până la 10 băieți și 10 fete, care urmau să fie repartizați prin mănăstirile de călugări și respectiv cele de maici.

Suma de bani ce urma să fie acordată școlilor mănăstirești, potrivit borderoului de cheltuieli anexat de Pavel Lebedev la proiect, era repartizată după cum urmează: „1) pentru șase școli centrale, pe lângă care trebuie să stea orfani la întreținere; anume: a) pentru cele de maici

¹ Пархомович, И. Архиепископ Павел и деятельность его в Кишиневской епархии. In: *ТБЦИАО*. 7-й выпуск, юбилейный 1812–1912 г. Кишинев: Епархиальная типография, 1912, с. 27.

² *Ibidem*, с. 29.

Răciula, Hirova și Cușelăuca câte 800 ruble; b) pentru cele de bărbați – Hârjauca, Curchi și Dobrușa câte 600 ruble; 2) pentru nouă școli: a) de maici – Tabăra și Vărzărești câte 300 rub.; b) de călugări – Hârbovăț, Frumoasa, Suruceni; Japca, Hâncu, Saharna și Călărășeuca câte 200 ruble”¹. Nivelul de pregătire al copiilor de la școlile mănăstirești era estimat a fi unul bun².

După ce proiectul a fost aprobat de Sfântul Sinod la 8 aprilie 1878, arhiereul a convocat o ședință la care au participat cadre didactice și slujitori ai bisericii, în cadrul căreia s-a pus în discuție organizarea învățământului în cele 15 școli mănăstirești pentru anul școlar 1878–1879. S-a decis ca în aceste instituții să fie predate – Legea lui Dumnezeu și citirea slavă bisericească (3 ore), limba rusă (6 ore), aritmetica (4 ore), caligrafia (3 ore) și cântul bisericesc (2 ore); în total 18 ore în săptămână; au fost date dispoziții cu privire la materialele didactice ce trebuiau folosite, s-a stabilit ca durata anului de studii să fie intervalul 1 septembrie – 31 mai anul următor. În cadrul acestei adunări s-au stabilit probleme legate de starea încăperilor destinate pentru învățători și elevi, precum și privind alimentele și hainele pentru elevii orfani. Pentru cadrele didactice din școlile centrale s-a stabilit suma de 3 250 ruble anual, cu masă și domiciliu, care trebuiau să îndeplinească și funcția de educatori. La sfârșitul anului trebuiau să prezinte raporturi succinte cu privire la starea școlii. Modul de funcționare a acestora era pus în atenția exarhilor mănăstirești, a stareților și starețelor de mănăstiri. Iar în vederea bunei funcționări a acestora, episcopul Pavel propunea să fie trimiși în timpul liber învățătorii seminarului și școlii spirituale. La școlile mănăstirești, în perioada episcopului Pavel, au studiat până la 300 de copii de ambele sexe, atât din rândul ascultătorilor, cât și al locuitorilor din împrejurimi.

În perioada administrării arhiepiscopului Serghie, în 1888 școlile de pe lângă mănăstirile Frumoasa, Hâncu și Suruceni au fost închise, pe motiv că în cadrul lor nu au fost create condiții de cazare pentru elevi; numărul acestora era foarte mic. În schimbul acestor trei școli a fost fondată o școală la mănăstirea Hârbovăț. Iar în perioada arhiepiscopului Neofit, în 1893, au fost suprimate școlile de la mănăstirile Saharna și Călărășeuca și a fost fondată școală cu internat pe lângă mănăstirea Japca, astfel au rămas să funcționeze în eparhie 10 școli – cinci pe lângă mănăstirile de călugări cu internat, trei cu internat pe lângă cele de maici și două școli pentru copii din satele din apropiere de la Vărzărești și Tabăra³. În 1894 aceste școli au primit un nou statut.

Instituțiile de învățământ primar de pe lângă mănăstiri au continuat să funcționeze și în primele decenii ale sec. al XX-lea. În perioada interbelică, deși școlile de pe lângă mănăstiri

¹ *Ibidem*, p. 31.

² Чудецкий, П. Из монастырских документов. In: *KEB*, 1882, № 5, 2, p. 89.

³ Parhomovici, I. *Neofit Nevdovicenco.*, p. 91.

funcționau (vezi, de exemplu, Școala de Gospodărie Sătească de Fete de la mănăstirea Japca¹), activitatea acestora a fost diminuată; trebuie să ținem cont și de faptul că administrația românească introduce pe larg sistemul de învățământ primar obligatoriu, susținut în totalitate de stat; prin urmare, rolul școlilor parohiale și celor mănăstirești, în comparație cu perioada precedentă, decade.

În contextul celei de-a doua conflagrații mondiale s-au adoptat circulare speciale pentru examinarea slujitorilor așezămintelor monahale. Astfel, potrivit unei circulare din 1942 adresată mănăstirilor de către arhiepiscopul locotenent Efrem, stareții așezămintelor monahale urmau să recomande pentru examinare diaconi și preoți pentru ziua de 20 martie la sediul Arhiepiscopiei. Candidații urmau să fie examinați la caligrafie și ortografie, să citească alfabetul latin și chirilic, să posede cunoștințele necesare pentru a sluji la altar (tipic bisericesc, simbolul credinței, istoria Bisericii)².

Învățământul monahal și primar a constituit o formă de extindere a componenței obștilor monahale. La fel, se puna accentul și pe dimensiunea calitativă a personalului monastic.

3.3. Școala de Cântăreți Bisericești din Eparhia Chișinăului

La sfârșitul anilor '60 ai sec. al XIX-lea, autoritățile ecleziastice eparhiale au acordat o atenție deosebită ridicării nivelului de pregătire al clerului bisericesc inferior. Drept urmare, în locul cântăreților și al slujitorilor bisericești, care erau fără pregătire educațională, sau care au învățat în clasele inferioare ale școlilor spirituale, se inițiază procesul de numire în funcția de cântăreți a absolvenților care au finalizat studiile în cadrul Seminarului Teologic, cu titlul de cântăreț. Aceștia urmau să servească în funcție în decursul a 2–5 ani; ulterior trebuia să le fie acordată o funcție de preot, după ce primeau calificarea necesară pentru slujirea preoției. În eparhiile unde numărul absolvenților de seminare era mare, iar cel de preoți mic, o asemenea practică era aplicabilă în eparhiile cu un număr mic de seminariști, funcțiile vacante de cântăreți erau completate cu candidați fără pregătire școlară. În rândul acestor eparhii se înscria și Eparhia Chișinăului, în cadrul căreia funcțiile vacante de cântăreți erau ocupate de absolvenții seminarelor, ele erau suplinite din rândul persoanelor fără studii. Iar condițiile noi impuse față de slujitorii bisericii nu puteau fi atinse de cei care le ocupau.

¹ Xenofontov, I. Școală de Gospodărie Sătească de Fete de la mănăstirea Japca, Basarabia (1927–1940, 1941–1944) / Sesiunea științifică de comunicări „Țara Bârsei”, 9–10 mai 2013 „Istorie, cultură și educație în secolele XIX–XX”. In: *Revista Țara Bârsei*. Serie nouă, nr. 12, Brașov, 2013, pp. 452–460.

² Circulara nr. 866 către Sf. Mănăstiri. In: *Luminătorul*, 1942, nr. 1-2, p. 12.

Un rol distinct în ispitirea și examinarea candidaților la funcția de cântăreți și numirea lor în funcții a fost acordată episcopului vicar, Arcadie, care a constatat că mulți dintre претенdenții la această funcție nu corespundeau criteriilor. Drept urmare, și-a asumat sarcina de a-i învăța pe aceștia cântarea bisericească, citirea, scrierea și regulamentul bisericesc. Dintre care în luna octombrie 1889 a fost fondată o mică școală, sau mai degrabă o clasă de cântăreți, pentru care a fost acordată o încăpere în una dintre clădirile din complexul arhieresc din Chișinău.

Episcopul Arcadie s-a implicat în pregătirea elevilor, asigurându-i cu materialele didactice necesare. Adunarea deputaților din partea clerului din Eparhia Chișinăului, care a avut loc în mai 1891, a recunoscut că clasa de cântăreți este una necesară pentru eparhie, și în conformitate cu propunerea episcopului Isaachie, din 21 mai 1891, a eliberat pentru întreținerea sa din veniturile fabricii de lumânări suma de 1 000 ruble anual. Deși aceasta era o sumă mică, episcopul Arcadie a găsit posibilități să contribuie ca această clasă să fie amintită în raportul anual eparhial din anul 1892, în rândul instituțiilor de învățământ spirituale ale eparhiei. Această instituție a fost inspectată în anul 1893 și de membrul-revizor al Comitetului școlar-duhovnicesc de pe lângă Sf. Sinod, Petru Ivanovici Neceaev, care a apreciat pozitiv activitatea sa. În același an 1893, episcopul Arcadie a găsit de cuviință, până la elaborarea regulamentului clasei, să întocmească niște reguli generale de funcționare a acestei instituții, punându-le în atenția Adunării deputaților clerului din anul 1893, în timpul căreia au fost făcute propunerile ca să fie extins programul de studiu al elevilor, precum și privind condițiile de admitere în cadrul acesteia, ce prevedea să susțină material pe elevii săraci, după bunăvoința pe care o va arăta episcopul Arcadie, din suma de 1000 de ruble alocată.

Cu părere de rău, aceste propuneri nu au fost duse la bun sfârșit. Conform cu propunerea episcopului Neofit, clasa de cântăreți urma să fie închisă. În timpul Adunării deputaților clerului din anul 1894, episcopul Arcadie a prezentat raportul cu privire la utilizarea resurselor financiare, pentru perioada 23 august 1893 – 13 aprilie 1894. Se constată că la venituri a fost suma de 2 420 ruble și 1 100 în hârtii de valoare; la cheltuieli a fost suma de 1 480 ruble; soldul fiind de 940 ruble și 1 100 în hârtii de valoare. Suplimentar, patrimoniul mobil al școlii în cărți religioase, note și vioare era de 130 ruble. În contextul procesului de închidere a acestei școli, adunarea a propus ca soldul de mai sus să fie transferat Școlii Spirituale din Edineț, în contul sumei de 4 000 de ruble, datorie a Adunării eparhiale a clerului acestei instituții de învățământ. Cât privește patrimoniul, până la hotărârea legală de a deschide o școală de cântăreți oficial, s-a decis să rămână în gestiunea episcopului Arcadie. Prin urmare, *de jure* la 13 aprilie 1894 clasa de cântăreți și-a încetat activitatea din punct de vedere oficial. În realitate, ea a continuat să funcționeze. Din relatările lui Iosif Parhomovici, aflăm că elevii clasei de cântăreți nu au revenit

pe la casele lor, rămânând în Chișinău, l-au rugat pe episcopul Arcadie să-i instruiască mai departe, lucru care a fost acceptat, care la domiciliul său a alocat pentru clasa de cântăreți un spațiu, unde-i învăța, iar elevii dintre cei mai buni îl ajutau, pregătindu-i pe cei mai slabi și novici. Elevii săraci primeau de la acesta și unele ajutoare materiale din sursele sale proprii; în aceste condiții a funcționat mai bine de trei ani și jumătate.

Trebuie să recunoaștem că în atenția clerului eparhial necesitatea existenței unei școli de cântăreți nu a fost lipsă nici la adunarea din 1895, când îl însărcinaseră pe Axentie Stadnițchi să elaboreze regulamentul, însă din cauză că acesta a fost numit ca inspector al Seminarului Teologic din Novgorod, această misiune și-a asumat-o preotul Andrei Parfeniev.

În timpul Adunării eparhiale a subprotopopilor Eparhiei Chișinăului din 1896, în cadrul ședințelor a fost audiat și raportul învățătorului de la seminar, Andrei Parfeniev, cu privire la deschiderea unei școli pentru cântăreți. Proiectul a fost acceptat de membrii adunării. Însă deschiderea acesteia, din lipsă de resurse, a fost amânată pentru un timp mai propice.

O atitudine mai binevoitoare față de fondarea acestei instituții a manifestat-o Adunarea eparhială a clerului din anul 1897, care a anunțat că „problema deschiderii clasei de cântăreți eparhiale este atât de necesară, întrucât reprezintă un subiect de primă importanță”. În cadrul Adunării s-a dispus să fie alocată în continuare, din veniturile fabricii de lumânări, suma de

1 000 ruble pentru necesitățile acesteia, dispunând ca hotărârea luată încă în 1893 să fie pusă în aplicare. Într-un final, arhiepiscopul Neofit a aprobat această hotărâre, iar clasa de cântăreți bisericești a fost reînființată oficial. În cadrul ei se predau următoarele obiecte: catehismul, citirea slavă bisericească, gramatica limbii ruse, cântul bisericesc, regulamentul bisericesc și muzica. La instruirea elevilor au participat, pe lângă episcopul Arcadie, și candidatul în teologie Bahatalovski, preotul Ioan Curbet, diaconul Urlescu și îndeosebi preotul Constantin Parfeniev, cel din urmă fiind unul dintre cei mai fervenți susținători ai ideii de înființare a unei asemenea instituții de învățământ.

Congresul deputaților din partea clerului din anul 1905 a confirmat că clasa de cântăreți funcționează datorită susținerii din partea episcopului Arcadie în cadrul acestei ședințe a fost înaintată propunerea ca în programă să fie introdusă și citirea și muzica bisericească în limba moldovenească (română – *n.n.*), să fie formată o comisie specială compusă din protoiereul Constantin Popovici, preotul Constantin Parfeniev, ieromonahul Gurie și preotul Mihail Berezovschi. Această comisie urma să elaboreze și să prezinte adunării eparhiale programa pe obiectele ce urmau să fie studiate, regulamentul, cât și devizul de cheltuieli pentru întreținerea acestei clase. De asemenea, s-a decis să fie creat un Consiliu al acestei instituții, ce urma să fie condus de episcopul Arcadie. Comisia, într-un final, și-a realizat obiectivele propuse, hotărând

formarea unei școli de cântăreți. Proiectul a fost prezentat spre aprobare în 1906, împreună cu proiectul elaborat de preotul Andrei Parfeniev, primit în anul 1896. Ambele proiecte au fost puse în atenția comisiei formate din preotul Andrei Leliavski, misionarul eparhial ieromonahul Gurie, preoții Andrei Parfeniev, Vichentie Gumma, Iacov Tocan, Petru Cernăuțan și Mihail Berezovski; proiectul elaborat de aceștia a fost adus în atenția adunării. În cadrul adunării s-a propus ca noua școală de cântăreți să fie fondată sub egida unei mănăstiri din eparhie sau să rămână la starea inițială. De asemenea, au solicitat episcopului Arcadie să continue susținerea acestei instituții, iar în calitate de ajutor l-au ales pe arhimandritul Anthim, economul Casei Arhieriești. Arhiepiscopul Vladimir a aprobat ultima poziție, alegându-l pe preotul Mihail Berezovski în funcția de ajutor. În 1907, într-un final, a fost finalizat Regulamentul Clasei de Cântăreți, de comisia compusă din protoiereul Vladimir Baltaga, preoții A. Leliavski, K. Parfeniev, A. Sibov, Vasile Captarenco, E. Crocos, P. Cernăuțan și M. Berezovski. Deși Adunarea deputaților clerului a hotărât să fie aprobat regulamentul începând cu 15 octombrie 1907, arhiepiscopul Vladimir a decis ca să intre în vigoare din 1 noiembrie 1907; s-a decis ca obiectele de studiu să fie catehismul, explicații la slujba bisericească, regulamentul bisericesc, citirea slavă bisericească, teoria muzicii și a cântului, citirea și muzica moldovenească, lucrările de secretariat în biserică, cântarea în cor, cântarea la vioară. Suma alocată a rămas neschimbată, suplimentar congresul a solicitat ca să se aloce câte 1 500 ruble anual. Clasa de cântăreți, conform Regulamentului din 1907, era administrată de un Consiliu format din președinte, supraveghetor, vistier și cancelar, care era ales pe un termen de trei ani.

Astfel, clasa de cântăreți fondată de episcopul Arcadie a devenit una din principalele structuri educaționale care în decursul ultimului deceniu al sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. al XX-lea a pregătit un număr considerabil de slujitori ai bisericii, cântăreți etc.

După Unirea Basarabiei cu România, o atenție mare problemei școlii de cântăreți bisericești o acordă ieromonahul Antonie Harghel, care a inițiat discuția reorganizării acestei instituții în Școala de Muzică Bisericească din Chișinău (1924), în cadrul căreia elevii urmau să studieze nu 2 ani ci 3, iar programa de studiu să fie extinsă cu noi obiecte. Proiectul de reorganizare a Școlii de Cântăreți acesta îl expunea după o trecere în revistă a evoluției acestui domeniu timp de 35 de ani, în anul 1925¹.

Proiectul de reorganizare a Școlii de Cântăreți din Chișinău a fost pus în aplicare la scurt timp, primul director al acestei școli a fost ieromonahul Andrei Harghel. Până la noi au ajuns

¹ Harghel, A. Despre muzica bisericească în Basarabia. In: *Luminătorul*, 1925, nr. 1, pp. 49-54; *Idem*, Despre muzica bisericească în Biserica Ortodoxă. In: *Luminătorul*, 1925, nr. 10, pp. 50-55, Bulăcev, V. Muzica bisericească în Basarabia. In: *Luminătorul*, nr. 6, 1925, pp. 21-23; Lațcan, A. Să îmbunătățim cântarea bisericească... In: *Luminătorul*, 1925, nr. 6, pp. 29-31.

scurte date cu privire la activitatea acestei instituții. Spre exemplu, la 6 septembrie 1930 exarhul și directorul acesteia informa cu privire la începerea cursurilor Școlii de Muzică Bisericească din Chișinău la 22 septembrie¹.

Dintr-un demers din 6 octombrie 1930, administrația Școlii de Muzică Bisericească în persoana preotului Gh. Harghel se adresa exarhului mănăstirilor cu privire la problema neachitării taxelor cuvenite pentru întreținerea în internat a elevilor². Pe marginea acestui demers, exarhul mănăstirilor ieromonahul A. Harghel nota rezoluția: „Se vor invita m-rile respective să trimită taxa cuvenită pentru elevii internați în școală.” În aceeași zi, exarhatul se adresa mănăstirilor Pripiceni, Țigănești și Căpriană, care erau vizate de neachitarea cazării și întreținerii elevilor de la școală³.

Din datele de la sfârșitul anului școlar 1937–1938, în Școala de Muzică Bisericească erau înscriși în clasa I – 33 de elevi, dintre care au fost promovați în clasa a II-a – 16, corigenți – 5, au susținut examenul integral în toamnă – două persoane, repetenți rămânând două persoane, 7 – au fost eliminați pentru că nu s-au prezentat, 1 – s-a retras de la studii; în clasa a doua 16 – înscriși, au fost promovați în clasa următoare – 8 persoane, 5 – au rămas corigenți, 1 – a susținut examenul integral toamna; 1 – repetent și 1 – retras de la studii; din clasa a III-a, din 19 persoane înscrise au fost declarați absolvenți 16; 2 – sau retras, iar 1 – a rămas corigent⁴. În această perioadă, în fruntea școlii se afla protoiereul Gheorghe Harghel, iar secretar – Nicanor Timuș.

În baza referatului Consiliului Eparhial din 25 august 1938, aprobat de locțiitorul arhiepiscopal Efrem Enăcescu⁵, Școala de Muzică Bisericească din Chișinău a fost transferată la mănăstirea Hârbovăț. Acest proces a fost motivat de o serie de raționamente, cum ar fi educarea și instruirea elevilor într-un spirit religios-moral sănătos, context ce putea fi realizat doar în cadrul mănăstiresc. Drept un alt motiv a servit exemplul școlilor similare din țară, care-și aveau sediul în mănăstiri: la mănăstirile Cocos, Rughi (Rudi) și Neamț din eparhiile Dunării de Jos, Hotin și ale Mitropoliei Moldovei. Cel de-al treilea motiv era că „mănăstirea va da elevilor și posibilitatea de a căpăta, pe teren, cunoștințe foarte folositoare și necesare de gospodărie, agricultură, pomicultură, viticultură, apicultură, ceea ce este cu neputință în oraș”. Cel din urmă motiv servea situația materială precară a elevilor, care, fiind selectați din rândul fiilor de țărani,

¹ ANRM, F. 1135, inv. 1, d. 95, f. 99.

² *Ibidem*, f. 111.

³ *Ibidem*, f. 112.

⁴ Școala de Muzică Bisericească din Chișinău. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 7-8, pp. 414-416.

⁵ Mutarea Școlii de Muzică Bisericească din Chișinău (de cântăreți) la Sf. Mănăstire Hârbovăț, jud. Orhei. In: *Luminătorul*, nr. 9, 1938, pp. 534-536.

„deci din pătura cea mai săracă a populației”, erau în imposibilitate de a-și achita taxele școlare și de internat, ce se ridicau anual la 8 000 – 10 000 lei¹.

Transferul instituției din Chișinău la mănăstirea Hârbovăț urma să se realizeze începând cu 1 septembrie 1938. Funcțiile directorului școlii protoiereului Gheorghe Harghel au fost delegate starețului mănăstirii arhimandritului Teognost Donos, iar în calitate de adjunct (subdirector) a fost desemnat protosingelul Iraclie Flocea². Cei doi urmau să ia în primire de la vechea administrație inventarul școlii. Profesorii și personalul administrativ care nu puteau să treacă cu școala în noul sediu urmau să fie supliți de alte persoane. Astfel, diaconul L. Șevazuțchi urma să fie înlocuit de protosinghelul Iraclie, preotul Paul Mihail (Pavel Mihailovici) – de ieromonahul Vasile Soltițchi, preotul Gheorghe Harghel – de ierodiaconul Achepsim. Sediul școlii a fost amplasat în edificiul nou din afara incintei complexului monastic.

După aprobarea acestui referat, administrația eparhială a purtat o corespondență cu arhimandritul Teognost, unde s-au dat dispoziții ca această instituție să fie reorganizată până la 20 septembrie. Iar pentru ca noile măsuri să fie cunoscute elevilor și viitorilor candidați la admitere s-a dat dispoziție ca textul referatului să fie publicat în revista *Luminătorul* și ziarele locale.

La 3 octombrie 1938, la mănăstirea Hârbovăț a fost inaugurată Școala de Muzică Bisericească a Arhiepiscopiei Chișinăului; la acest eveniment a fost prezent și arhiepiscopul locotenent Efrem Enăcescu. După ce cei prezenți și-au rostit discursurile de inaugurare, arhimandritul Teognost Donos, noul director al acestei instituții de învățământ, își exprima propria viziune asupra acestei noi instituții: „Am nădejde nezdruincată că în acea mănăstire, sub ocrotirea Maicii Domnului, cu a Ei Icoană de Minuni Făcătoare, școala va deveni pilduitoare; cântăreții vor învăța bine și psaltichia, așa de trebuincioasă în sf(intele) slujbe, și vor fi mai limpezi în sufletul lor, mai pioși, atașați mai simțit de biserică, nu ca funcționari, ci ca părtași la slujirea permanentă a Sf. Taine, și trăind în largime de aer, la loc de sănătate, nu atrași de valurile lumii, ei vor fi oameni întregi și de bun ajutor preoților”³.

Drept urmare, are loc o schimbare radicală în activitatea Școlii de Muzică Bisericească, care începe odată cu transferarea acestei instituții din Chișinău la Hârbovăț, dovadă în acest sens ne servește *Darea de seamă asupra situației didactice și școlare a elevilor Școlii de Muzică Bisericească a Arhiepiscopiei Chișinăului din m-rea Hârbovăț, jud. Orhei, în anul școlar*

¹ Tomescu, Const. N. O arhipăstorească călătorie cu bun rost. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 11, p. 666.

² *Ibidem*, p. 666.

³ *Ibidem*.

1938/1939¹. Dovadă în acest sens ne servește diferența de prezentare a informațiilor comparativ cu rapoartele anterioare, care se limitau doar la prezentarea statisticii mișcării elevilor din cele trei clase, este mult mai amplu, descriind date referitor la personalul administrativ și didactic al școlii, obiectele ce erau audiate de elevi, durata anului de studii, vacanțele din cursul anului, precum și statistica mișcării elevilor, care la începutul anului se cifrau la 68 de persoane, dintre care 12 au fost eliminați din diverse motive, astfel anul școlar l-au încheiat 55 de elevi; interesant este că se preconiza pentru anul de studii 1939–1940 ca numărul elevilor să fie de 80 de persoane. O inovație a acestui raport, spre deosebire de rapoartele anterioare, este indicarea procentajului elevilor pe categorii sociale; astfel din rândul agricultorilor la cursurile acestei școli erau înscrise 66%, alte profesii – 34 %, iar 80 % din elevi erau din Eparhia Chișinăului, 20 % – din cea a Bălților.

În clasa I au fost înscriși 32 de elevi, dintre care șase au rămas corigenți, cinci s-au retras și trei – eliminați; în clasa a II-a la început de an erau înscriși 22 de elevi, doi au rămas corigenți, 1 a susținut examenul integral în toamnă, 1 s-a retras, doi – eliminați. În clasa a III-a erau înscriși 14 elevi, doi au rămas corigenți, 1 a susținut examenul integral în toamnă, și doi – eliminați.

Interesant este faptul că raportorii includ și rubrica cu privire la inspecțiile care au fost făcute de reprezentanții administrației eparhiale de-a lungul anului de învățământ, făcându-se referire la vizita arhiepiscopului locotenent Efrem Enăcescu, în ziua inaugurării școlii, dar și vizita din 14 octombrie același an, atunci când dona elevilor câte un *Anastasimatar*. Inspecțiile conducătorului eparhiei au continuat și în perioada anului 1939, vizitând mănăstirea și școala la 18 aprilie, 21–22 mai 1939, fiind însoțit de unii funcționari eparhiali. Școala a mai fost vizitată de Efrem Enăcescu și la 3–4 iunie, când era însoțit de inspectorul general Ion Macovei, șeful învățământului din Ținutul Nistru, care a promis sprijinul pentru bunul mers al acestei instituții².

Astfel, începând cu anul școlar 1938–1939, Școala de Muzică Bisericească din Arhiepiscopia Chișinăului își va desfășura activitatea sub cupola mănăstirii Hârbovăț, activitate care va fi de scurtă durată, pe motiv că în anul 1940 Basarabia a fost anexată de URSS, iar perioada 1941–1944 a fost una beligerantă, prin urmare, practic, desfășurarea procesului didactic din cadrul acestei instituții a fost imposibilă, iar după reinstaurarea puterii sovietice funcționarea acestei instituții a fost sistată.

Școala de cântăreți bisericești, fondată grație episcopului Arcadie, inițial ca o clasă, a devenit una din principalele structuri educaționale care, în decursul ultimului deceniu al sec. al

¹ Darea de seamă asupra situației didactice și școlare a elevilor Școalei de Muzică Bisericească a Arhiepiscopiei Chișinăului din m-rea Hârbovăț, jud. Orhei, în anul școlar 1938–1939. In: *Luminătorul*, 1939, nr. 7-8, pp. 431-433.

² *Ibidem*, p. 434.

XIX-lea – prima jumătate a sec. al XX-lea a pregătit cântăreți bisericești etc. Impactul ei este greu de estimat în etapa actuală, din mai multe motive obiective; totuși, datorită acesteia, în primii ani după instaurarea puterii sovietice în spațiul pruto-nistean, prin intermediul episcopului Benedict (Vladimir) Poleacov, din lipsa preoților de mir necesari, în parohii un număr mare al absolvenților ei au fost hirotoniți preoți și diaconi, acțiune care a generat nemulțumirea autorităților.

3.4. Constituirea și dinamica patrimoniului imobil al mănăstirii Hârbovăț

Un aspect important al evoluției monahismului din spațiul românesc ține de constituirea patrimoniului imobil al lăcașurilor monastice. Mănăstirea Hârbovăț, fiind un așezământ relativ tânăr, fondat în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, nu a beneficiat, asemeni marilor ctitorii domnești și boierești din dreapta Prutului, de mari suprafețe din partea binevoitorilor. Primele terenuri de care a beneficiat aceasta au fost din partea ctitorilor primari, adică din partea Carpuzăștilor, dar și a celor secundari. Potrivit recensământului din 1774, schitul Hârbovăț era constituit din șase case¹.

Într-o serie de documente din anii '90 ai sec. al XVIII-lea se confirmă stăpânirea schitului asupra părții Carpuzăști, fiind obținute unele danii din partea unor familii, cum a fi a celor din neamul Samson din Răzălăi, ținutul Soroca².

La începutul sec. al XIX-lea, mănăstirea avea acte pentru o suprafață de 1 214 desetine, 1 194 stânjeni pătrați din moșia Hoginești; un act ce confirmă această suprafață era planul întocmit de inginerul hotarnic Rossițki în anul 1838³. De asemenea, moșia, deși obținuse numeroase donații de la răzeși din diferite moșii, cum ar fi Inești, Hirova, Onișcani. Litigiile pe care le-a avut mănăstirea pentru aceste părți cu răzeșii și marii latifundiați au avut ca cea mai mare parte a acestor suprafețe să nu intre în stăpânirea mănăstirii. Abia la începutul anilor '70 ai sec. al XIX-lea, mănăstirea a finalizat cea mai mare parte a litigiilor sale, astfel în documentele semnalate de starețul Serafim Chiper în anul 1874 sunt amintite copiile unui act hotarnic din 22 iunie 1872 și o copie a hotărârii Senatului din 19 aprilie 1873⁴.

În urma reformei agrare de la sfârșitul anilor '60 din Rusia, mănăstirea Hârbovăț a fost impusă să acorde unele suprafețe de teren locuitorilor din satele Slobozia-Hoginești și Hârbovăț.

¹ *Moldova în Epoca Feudalismului*, Vol. VII, P. II, p. 440.

² *Ibidem*, p. 264.

³ Серафим. Описание Гербовецкого монастыря, состоящего в Кишиневской епархии. In: *КЕВ*, 1874, № 5, 14, p. 527.

⁴ *Ibidem*, p. 528.

Pentru o mai bună claritate cu privire la evoluția domeniului funciar al mănăstirii vom analiza mai jos câteva cazuri ce pot oferi o imagine a spiritului gospodăresc al unora dintre conducătorii lăcașului și al membrilor obștii.

La 3 ianuarie 1814, Gheorghe Cazimir a vândut arhimandritului Serafim, egumenul mănăstirii Hârbovăț, toate vitele sale, împreună cu odaia și cu toate acareturile, fântâni și altele, cu prețul de 800 lei, care bani i-a primit. Din zăpis, aflăm că odaia cu pricina s-a aflat la Gura Băbeiului¹. Iar arhimandritul Serafim primea dreptul de a stăpâni toate vitele și cu acareturile, și locul odăii, precum s-a stăpânit de vânzător, în veci nestrămutat, ca niște drepte vite și acareturi ale sfintii mănăstiri. Prin același act, mănăstirea era îndatorită „...să pomenească la sfântul jărtvenic a s(fintei) mănăstiri, numele meu și cu tot neamul meu”. Conform procedurii din epocă, acest zăpis a fost semnat de către vânzător și contrasemnat de Cozma Ciobanu, el a fost scris de Grigore Scorțâșcul, iar în calitate de martori la această tranzacție au participat Elena Mătăsărița și Manolachi Drugan. La 11 ianuarie 1814, zăpisul a fost întărit de Exarhiceasca Dicasterie a Mitropoliei Chișinăului și Hotinului, prin semnătura protoiereului Stavarachi Costin.

Situația acestei odăi, la scurt timp, a devenit obiectul unui litigiu dintre mănăstire și Atanasie Grecu, locuitor la Baeclăian (?), care ar fi cumpărat aceeași odaie de la un Andrei Laiu. Cu această ocazie, Guvernământul regiunii Basarabia, la 29 aprilie 1820, a ordonat isprăvniceii ținutului Akkerman să cerceteze pricina odăii mănăstirii Hârbovăț de pe Sărata de la acel ținut, ce o avea cu Atanasie Grecu. Acesta din urmă ar fi așezat pe locul mănăstiri 150 capete vite². Drept urmare, pe marginea acestei porunci isprăvnicia ținutală porunea ocolașului de Nistru să cerceteze pricina. La 29 mai 1820 a fost realizată cercetarea la fața locului, în prezența vechilului mănăstirii și a pârlatului. Drept rezultat, ocolașul constata că vitele așezate de Atanasie Grecu nu se aflau pe locul odăii mănăstirii, ci pe locul odăii cumpărate de acesta de la un Andrei Laiu, mazil din Căușeni cu preț 181 lei³. Prin aceeași investigație se constată că odaia mănăstirii era la o verstă depărtare față de odaia lui Atanasie Grecu, iar imediata apropiere a celor două stabilimente a și cauzat izbucnirea acestei neînțelegeri.

La 17 iunie 1820, Andrei Laiu dădea explicații pe marginea modului cum a vândut odaia de pe Valea Sărata, siliștea Boșanu, din primăvara aceluiași an. Andrei Laiu informa: „... am cinstet a răspunde că câșla arătată au fost adivărată făcută de mine, acum de șapte ani de zili. Apoi, fiindcă după ci au eșit din viață Cozma, a căruia au fost câșla ci acum o stăpânești mănăstire, văzându-mă din toate părțile strămtorat de cătră oamenii și vitile mănăstiri, fiind cu

¹ ANRM, F. 37, inv. 1, d. 265, f. 2-3 (Copie după original).

² *Ibidem*, f. 1-1v, 4.

³ *Ibidem*, f. 5-5v.

apropiere sălit am fost, am căutat și a mă muta la alt loc, și pentru că eu nu putem să-m(i) rădic nătrețul și acareturile odăei precum doaî scârte de pai, bordei, ocol, poiată și tezăc li-am dat cu cel mai mic preț, dumi(sale) Tănăsachi, adică cu 181 lei, iar o fântână cu cari am cheltuit 100 lei și șapte gropi pentru pus pâni, ci sânt făcute de mine li-am dat fără vreo plată.”¹

Analizând cele expuse de Andrei Laiu, vedem că acesta ar fi procurat odaia de la Cozma Ciobanu, iar din cauza neînțelegerilor pe care le avea cu mănăstirea Hârbovăț a fost nevoit să o vândă cu toate acareturile lui Atanasie Grecu, la un preț minim.

La 18 iunie 1820, monahul Venedict, vechilul odăii mănăstirii Hârbovăț, la cele spuse de Andrei Laiu informa isprăvnicia de Akkerman că, el a fost primit la acea odaie încă de Gheorghe Cazimir, vânzătorul odăii, având învoire de a sta până își va găsi un alt loc². Deoarece acesta a vândut fără știrea mănăstirii câșla pe care și-o făcuse, iar cumpărătorul aducând „distule vite la această câșlă și pi când la mănăstire cu totul o dipărtiază, încujiurându-o cu feliuri de acareturi, mai ales, fiind ace câșlă foarte cu apropiere di a mănăstirii.”³

La 21(?) iunie 1820, monahul Venedict, vechilul mănăstirii Hârbovăț, se plângea isprăvnicii de Akkerman pentru abuzurile ce le comitea Atanasie Grecu. În această ordine de idei, informa că acesta din urmă de la sine putere a izgonit păzitorul vitelor mănăstirii.

Litigiul dintre mănăstire și Atanasie Grecu a continuat, practic, pe durata întregului deceniu III al sec. al XIX-lea, drept dovadă în acest sens ne servește continuarea cercetărilor și în anii 1826–1827, atunci când din cauza neconținutelor cercetări și judecăți, dar și a deciziei administrației guberniale de a scoate din posesiunea arendașilor terenurile incluse în rezerva de stat, mănăstirea Hârbovăț renunță la aceste bunuri în favoarea Căznalei Imperiale.

La 15 iulie 1833, din partea arhimandritului Ioanichie la adresa arhiepiscopului Dimitrie Sulima înainta un raport cu privire la activitatea și comportamentul monahului Chiriac.⁴ În conformitate cu acesta, călugărul Chiriac, care avea aptitudini în domeniul agriculturii, a răsădit pe moșia mănăstirii în apropiere de via mănăstirească o livadă, care se împărțea în trei părți: viță-de-vie, livadă de prune și livadă de mere și pere, care ocupau o suprafață de mai bine de trei fâlcii. Această livadă a fost plantată de acest călugăr de mai bine de 20 de ani. Ioanichie îl informa pe arhiepiscop că monahul Chiriac nici până la, nici după plantarea livezii nu a viețuit în mănăstire, ci în pădurea de pe moșia Onișcani, iar după aceea în livada cu pricina, care era amplasată la distanța de o verstă de mănăstire. În zilele de sărbătoare se îndeletnicea cu

¹ *Ibidem*, f. 6.

² *Ibidem*, f. 7-7v.

³ *Ibidem*, f. 7v.

⁴ ANRM, F. 208, inv. 2, d. 733, f. 9; *Idem*, F. 208, inv. 2, d. 733, f. 1-2v.

negustoria, vindea fructe și vin, care erau produse de el în gospodărie, ceea ce genera deseori certuri cu cumpărătorii, aducând mănăstirii supărări.

Astfel, arhimandritul Ioanichie nu o dată a încercat să-l convingă pe călugărul Chiriac să renunțe la îndeletnicirile sale ce nu corespundeau vieții monahale. Deși avea o vârstă înaintată, de 72 de ani, călugărul nu dorea să renunțe la viața pe care o ducea și să treacă cu traiul în mănăstire. Arhimandritul Ioanichie menționa că această stare de lucruri a acceptat-o până în august 1831, atunci când un grup de tâlhari au venit într-o noapte la călugărul Chiriac în chilie, spărgând ușa, și l-au torturat, obligându-l să le dea 127 ruble argint. Despre incident a fost informat judecătorul Dvorcintev de la Judecătoria jud. Orhei, la 29 august, iar pe monah l-a luat cu forța, ducându-l în mănăstire, dându-i o chilie separată și trapeza de obște a mănăstirii.

În pofida celor petrecute, acesta nu și-a schimbat comportamentul și a continuat să meargă la livada sa în fiecare zi, unde lucra de dimineață până la prânz, iar luându-și prânzul în mănăstire, revenea în livadă. Această situație îl provoacă pe arhimandritul Ioanichie să remarce că sunt zile, în special în cele de sărbătoare, când „Eu officiam servicii religioase, iar el se îndeletnicea cu munca în livada sa”. Din această cauză, a dispus, în vara anului 1833, să-i fie luată livada în folosul mănăstirii. Pentru început, prin hotărârea starețului, au fost vândute prunele din acea livadă, împreună cu cele din gospodăria mănăstirii, neatingându-se de roadele viei și livezii de mere și pere. Pentru acest fapt monahul Chiriac, supărându-se, la 25 iunie, a luat și a tăiat din acea livadă cinci copaci de piersici în roadă, lăudându-se „Că el i-a făcut, el îi și taie”. Această faptă a sa a dat motiv negustorilor arendași să ceară despăgubire pentru roadele acelor pomi. Faptul l-a îngrijorat pe stareț ca acesta să nu taie și via, lucru despre care se zvonea.

În aceste condiții, arhimandritul Ioanichie raporta arhiepiscopului Dimitrie Sulima despre acest comportamentul neadecvat al monahului Chiriac.

Cazul respectiv a fost cercetat și judecat de membrii Consistoriului Eparhial, care a dispus, la 26 august 1833, ca acesta să fie trimis la ascultare în Casa Arhierască, unde să i se dea o activitate potrivit puterilor sale și să fie pus sub supravegherea duhovnicului Catedralei, pentru a i se face îndreptare. De asemenea, urma să se raporteze la fiecare trei luni despre comportamentul său. Astfel, din raportul privind purtarea călugărului Chiriac, dat de Administrația Economică a Casei Arhieresti la 17 ianuarie 1834, aflăm că acesta a fost adus, la 13 septembrie, fiindu-i încredințată misiunea de a avea grijă de via de pe lângă Casa Arhierască. În perioada aflării în acest loc, monahul Chiriac a avut un comportament cinstit, fiind cu mintea trează, ascultător față de învățători¹.

¹ *Ibidem*, f. 5-5v.

Din partea Casei Arhieresti, la 30 mai 1834, se raporta despre bunul comportament manifestat de călugărul Chiriac, trimis spre îndreptare pentru vinovățiile sale. În consecință, Arhiepiscopul Dimitrie Sulima, la 5 iunie 1834, a dispus ca acest călugăr să fie trimis pentru a viețui la schitul Țigănești.

Analizând acest caz, putem observa care era procedura urmată de autoritățile ecleziastice din Basarabia față de monahii care nu respectau regulamentul vieții în mănăstirile de obște, dar și unele aspecte referitoare la folosirea patrimoniului monahal.

De la începutul anilor '60 ai sec. al XIX-lea, în rândul viețuitorilor mănăstirii Hârbovăț îl aflăm și pe Mitropolitul Anatolie de Moghilev și Mstislav, pentru care în incinta complexului a fost instituită și Casa Arhierască. Acest edificiu a fost construit cu scopul de a fi așezat cu traiul în clădirea Mitropolitului Anatolie de Moghilev și Mstislav, care, potrivit datelor publicate de P. Crușevan, ar fi trecut în această mănăstire începând cu 1861¹.

Din perioada stăreției arhimandritului Natanail Danilevschi dispunem de unele date cu privire la suprafața de teren și bunuri imobile ce le deținea mănăstirea Hârbovăț.

În același an 1866, suprafața de teren pe care îl stăpânea acest așezământ se cifra la 964 desetine, dintre care 50 desetine erau nefavorabile spre a fi utilizate. Cu un an mai târziu, în 1869 se făcea precizarea că mănăstirea Hârbovăț, conform hotărârii judecătorești, a rămas cu o suprafață de 782 desetine², iar pe moșia mănăstirii se aflau două sate – Hârbovăț și Slobozia-Hoginești.

La mijlocul anilor '60–70 ai sec. al XIX-lea, mănăstirea Hârbovăț mai stăpânea două crâșme, care se dădeau în arendă cu un preț anual de 600 ruble, și patru mori, dintre care una de apă, două mori de vânt, care erau situate pe moșia mănăstirii. De pe mori, mănăstirea, conform informațiilor, nu primea venituri separate. De asemenea, poseda patru vii, dintre care 13 pogoane erau pe moșia mănăstirii, iar 7,5 pogoane erau situate pe moșia satului Inești din jud. Orhei³.

Reforma agrară întreprinsă în Basarabia la sfârșitul anilor '60 ai sec. al XIX-lea pune începuturile primelor pierderi din terenurile mănăstirii, care au fost secularizate de autorități și transmise în folosința locuitorilor eliberați din robie. Conform statelor aprobate prin decretul Sf. Sinod din 28 noiembrie 1860, la mănăstirea Hârbovăț urmau să fie 30 călugări și 30 ascultători⁴. Din statele clerului monahal pentru anul 1868, la acest compartiment, starețul mănăstirii semnala că „Aceste state, din motivul scoaterii din stăpânirea mănăstirii a unei suprafețe considerabile de

¹ Бессарабия. Исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник, под редакцией П. А. Крушевана, с. 159.

² ANRM, F. 208, inv. 3, d. 1400, f. 206; *Idem*, inv. 1, d. 86, f. 877-878v.

³ Serafim (Chiper). *op. cit.*, p. 464.

⁴ ANRM, F. 208, inv. 3, d. 1363, f. 60-60v.

teren, sunt foarte mari”¹. Această remarcă este interesantă deoarece ne dă posibilitatea să vedem că, în conformitate cu procesul de acordare țăranilor eliberați din ȣerbie a așa-numitelor *nadeluri*, mănăstirea a pierdut 182 desetine de teren.

Potrivit diplomei din 29 iunie 1870, suprafața de teren aflat în stăpânirea mănăstirii se întindea la 757 desetine, o parte a acestor terenuri au trecut în calitate de *nadeluri* la țăranii din Hârbovăț și Slobozia-Hoginești. În urma acestei reforme, mănăstirea a rămas cu o suprafață de cca 252 desetine, de asemenea, mănăstirea mai avea și o suprafață de 216 desetine împădurite. La aceste suprafețe, ca rezultat al alipirii a câtorva desetine în urma îndreptării hotarelor dinspre Onișcani, suprafața totală pe care o poseda acest lăcaș la 1874 era de 486 desetine².

La 26 august 1881, Biroul Hotarnic al Basarabiei a eliberat hotarnica moșiei mănăstirii Hârbovăț, întocmită de inginerul hotarnic Belousov³.

Deși din datele prezentate de Manole Brihuneț⁴, pentru sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea apar unele contradicții, acestea pot fi puse pe seama datelor prezentate, cel mai mult probabil, eronat în unele documente. Datele pentru 1905 arată că mănăstirea stăpânea efectiv 536 destine 2391 stânjeni pătrați, dintre care 18 desetine 1810 stânjeni² – teren accidentat, 190 desetine – pădure; 328 desetine 581 stânjeni² – teren arabil, fâneață, gopodăria mănăstirii, două livezi și 28 pogoane vie⁵.

Conform datelor din iunie 1911, pe marginea solicitării Ministerului Afacerilor Interne cu privire la centralizarea datelor referitoare la bunurile imobile și terenurile pe care le posedă instituțiile ecleziastice, inclusiv bisericile și mănăstirile, mănăstirea Hârbovăț stăpânea 536 desetine 1440 stânjeni teren arabil.⁶ De la 1874 până în 1911, mănăstirea a reușit să-și mărească suprafața doar cu cca 40 desetine.

Un subiect important pentru evoluția patrimoniului instituțiilor ecleziastice, inclusiv al celor monahale, se referă la reforma agrară din Basarabia. În urma acesteia, bisericile și mănăstirile au fost lipsite de o importantă suprafață de teren și prin urmare de resurse financiare necesare pentru întreținere⁷. În revista *Luminătorul*, în Partea oficială, sunt editate importante

¹ *Idem*, d. 1400, f. 206v.

² Серафим. Описание Гербовецкого монастыря, состоящего в Кишиневской епархии. In: *KEB*, 1874, nr. 11, pp. 426-427; Natanail (Danilevski). *op. cit.* In: *KEB*, 1874, nr. 17, pp. 657-658; Ciudețki, P. *op. cit.* In: *KEB*, 1882, nr. 2, p. 94.

³ ANRM, F. 208, inv. 3, d. 656, f. 1.

⁴ Brihuneț, M. *Mănăstirea Hârbovăț*, p. 363.

⁵ *Ibidem*.

⁶ ANRM, F. 208, inv. 4, d. 3814, f. 4.

⁷ O.B. Reforma agrară și pământul bisericilor din Basarabia. In: *Luminătorul*, 1921, nr. 2, pp. 52-57; Serbov, N. T. Probleme economice ale preoției din Basarabia. In: *Luminătorul*, 1922, nr. 1, pp. 37-45; 1922, nr. 4, pp. 28-32; Ungureanu, T. *Un drept al clerului basarabean în legătură cu reforma agrară din Basarabia*. In: *Luminătorul*, 1922, nr. 6, pp. 28-33.

documente referitoare la acest subiect. Un astfel de demers a fost trimis de arhiepiscopul Nicodim, la 2/15 aprilie 1919, în cadrul căruia se adresa instituției de expropriere „Casa Noastră” ca să se lase în folosința clericilor pământurile bisericești până la toamna următoare. La acesta, „Casa Noastră” răspundea: „avem onoare a Vă comunica că, conform instrucțiunilor luate prin Consiliul de Administrație al «Casei Noastre», ce s-au dat comisiunilor județene de expropriere și împrumut din Basarabia, terenurile cultivate pe anul 1919 nu se expropriează până la toamna anului curent, dacă sunt arate și semănate”¹.

Procesul de expropriere urma să se realizeze în prezența delegaților din partea clerului, însă uneori se produceau situații care nu permiteau prezența acestora, spre exemplu, Subcomisia a II a jud. Orhei, care fixase termen de expropriere a mănăstirii Răciula pentru 21 aprilie 1920, a trimis citația la 19 aprilie, care a ajuns la Arhiepiscopia la 26 aprilie². În condițiile respective s-a intervenit imediat la „Casa Noastră”, care a dat dispoziții comisiunilor județene ca citațiile să se facă din timp. Astfel, pentru a fi evitate asemenea situații nedorite, se recomanda clerului să sesizeze Arhiepiscopia, ca să se intervină în consecință.

În urma acesteia, mănăstirea la 1923 dispunea de 25 ha vie, 41 ha de livadă, 8 ha grădină de zarzavat, un iaz, două mori de vânt și o casă în Chișinău, pe strada Teodorova, 53.³ În conformitate cu moțiunea adoptată de delegații la Congresul agricol din 1923, mănăstirile mai populate, printre care și mănăstirea Hârbovăț, urmau să primească suplimentar încă câte 50 ha teren arabil, suprafețele au fost defalcate din terenurile incluse în rezerva statului după reforma agrară⁴. Această reformă a avut urmări majore asupra evoluției vieții economice a mănăstirilor. Astfel, în 1925, profesorul universitar A. Cardaș se oprește într-un articol asupra rolului care-l jucau așezămintele monastice în dezvoltarea economică a regiunii și localităților de prin împrejurimi⁵. O poziție aparte pe problema dată o expunea în același an preotul Gr. Onica, care, în materialul său, critică aspectele economice care le sunt acordate mănăstirilor prin Proiectul Statutului Bisericii Autocefale Române, aprobat de Congresul extraordinar din martie 1921⁶, dar și, probabil, prin articolul publicat de A. Cardaș.

În același an, pe marginea articolului semnat de preotul Gr. Onica în paginile aceleiași reviste, apare un articol semnat de monahul Iraclie (Ioan) Flocea, de la mănăstirea Hârbovăț. Deși recunoaște judicioase unele opinii expuse de preotul Onica cu privire la renașterea monahismului în plan spiritual, cultural și chiar misionar, totuși, reieșind din starea în care au

¹ De la Comisia de lichidare a Sfatului Țării. In: *Luminătorul*, 1919, nr. 7, p. 12, lit. c.

² În legătură cu exproprierea pământurilor. In: *Luminătorul*, 1920, nr. 6, p. 16.

³ Brihuneț, M. *op. cit.*, p. 364.

⁴ *Ibidem*, p. 364.

⁵ Cardaș, A. Ce vor putea deveni mănăstirile. In: *Luminătorul*, 1925, nr. 1, pp. 54-57.

⁶ Onica, Gr. Renașterea monahismului. In: *Luminătorul*, 1925, nr. 3, pp. 43-45.

ajuns mănăstirile după reforma agrară, autorul acestui articol practic recunoaște că este imposibilă realizarea dezideratului expus de preotul Onica¹.

În pofida pierderilor ce le-au suferit mănăstirile în urma reformei agrare, fiind expropriate de cea mai mare parte a terenurilor agricole, totuși acestea au reușit să rămână centre nu doar de cultură și spiritualitate, ci și inovative în aplicarea noilor tehnologii din domeniul agriculturii. Din datele pentru anul 1939, prezentate de protoiereul mitrofor Manole Brihuneț, mănăstirea Hârbovăț stăpânea 175 ha teren arabil și 150 ha pădure².

În urma reformei agrare, proprietarii particulari și instituțiile ce posedau terenuri împădurite au fost deposezați de acestea, toate pădurile fiind trecute în administrația statului.

Instituțiile eclesiastice au fost informate despre această decizie în temeiul Legii agrare din Basarabia, publicată în *Monitorul Oficial* din 13 martie 1920, unde se menționa că pădurile particulare și mănăstirești au trecut la stat. Drept urmare, Directoratul de Agricultură informa Arhiepiscopia Chișinăului că nu se mai poate face de proprietari nicio vânzare de pădure în viitor. Situația respectivă a generat mari dificultăți pentru particulari și mănăstiri în vederea suplinirii veniturilor, dar și asigurării acestora cu material lemnos de construcție și lemne de foc³. Chestiunea pădurilor a reprezentat un subiect de dezbatere pentru conducerea eparhială și pentru specialiștii din domeniul jurisprudenței.

Spre exemplu, la 2 august 1930, exarhul mănăstirilor solicita de urgență cercetarea arhivelor mănăstirilor pe anii 1918–1922 și să se comunice de procesele-verbale de predare a pădurilor în favoarea statului⁴. Nu se cunoștea care a fost situația în această privință, dar bănuim că-n arhivele mănăstirești asemenea acte nu s-au păstrat, fapt care a impus autoritățile eparhiale să apeleze la opinia juriștilor din domeniu⁵.

Problema mănăstirilor în această privință, deși a fost soluționată parțial printr-o decizie din anul 1922, abia la 30 martie 1938 a fost clarificată prin decizia de a împrăști mănăstirile cu o cotă-parte de pădure⁶. Conform acestei decizii mănăstirea Hârbovăț la cele 50 de ha teren arabil, plus viile și livezile ce le deținea, urma să primească o suprafață de 100 ha păduri. Pe lângă această mănăstire au mai primit cote-părți de pădure încă șapte lăcașuri, cum ar fi mănăstirea Noul Neamț – 300 ha, Căpriană – 200 ha, Suruceni – 121 ha, Curchi – 100 ha,

¹ Iraclie (Flocea). Când se va putea cere mult de la monahismul nostru? In: *Luminătorul*, 1925, nr. 6, pp. 42-43.

² Brihuneț, M. *op. cit.*, p. 364.

³ ANRM, F.1135, inv. 1, d. 95, f. 133, 134.

⁴ *Idem*, f. 90

⁵ *Idem*, f. 9-10v.

⁶ Arhiepiscopia Chișinăului. Act înregistrat sub nr. 9482/A. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 9, pp. 489-490.

Răciula 79 ha, Țipova – 50 ha, Saharna – 50 ha¹; pentru această destinație, mănăstirilor basarabene le-a fost defalcată suprafața de 1 000 ha păduri.

Rolul de pionierat al așezămintelor monahale în aplicarea de noi tehnologii, mai rentabile, se înscrie în legătură cu participarea acestora la organizarea secției speciale pentru mănăstirile din Eparhia Chișinăului a Sindicatului Viticol al jud. Lăpușna. O asemenea propunere a fost înaintată la 12 februarie 1930 de reprezentanții acestui sindicat², care propuneau membrilor acesteia: 1) furnizarea către mănăstiri a viței altoite, de prima calitate, garantată, a diferitor materiale (sulfat de cupru, rafie, sârmă galvanizată etc.) a diferitor mașini și unelte agricole și viticole și, în fine, asigurarea cu tot ce este necesar pentru vii, la un preț redus și în condițiuni avantajoase; 2) desfacerea producției viilor mănăstirești prin sindicatul nostru, care va putea acorda mănăstirilor credite până la vânzarea produselor. Pentru activitatea acestei secții urma să se întocmească un regulament de funcționare. Pentru realizarea acestui obiectiv, reprezentanții sindicatului sugerau necesitatea participării la secțiune a tuturor mănăstirilor Eparhiei sau cel puțin a majorității acestora. Cu aceeași ocazie a fost întocmit un Tablou de soiuri de viță-de-vie altoită și materiale ce le propunea Sindicatul Viticol al jud. Lăpușna la 27 februarie 1930³.

Deși nu s-a păstrat răspunsul din partea exarhatului pe marginea acestei probleme din adresa nr. 324, din 18 martie 1930, Sindicatul Viticol al jud. Lăpușna a remis copia deciziei de înființare a Secției viticole a mănăstirilor, rugând să fie trimisă și lista lor⁴.

Cu aceeași notă era transmis extrasul procesului-verbal al Consiliului de Administrație al Sindicatului Viticol al jud. Lăpușna, prin care se decidea: „1) Pe lângă Sindicatul Viticol al jud. Lăpușna se va înființa o secțiune denumită „Secția mănăstirilor”; 2) În această secțiune vor participa mănăstirile din Eparhia Chișinăului, cari vor fi înscrise la Sindicat cu scopul arătat în artic. 7 din statutul Sindicatului; 3) Consiliul de Administrație al Sindicatului printr-o deciziune ulterioară, va desemna doi consilieri, cari împreună cu Exarhul mănăstirilor din Basarabia, vor forma direcțiunea secțiunii mănăstirilor; 4) Secțiunea mănăstirilor va ține separat registrele de casă, contabilitate și deciziunile luate; 5) Deciziunile direcțiunii sunt supuse aprobării ulterioară a Consiliului de administrație al Sindicatului; 6) Un regulament de administrație elaborat de direcțiunea Secției mănăstirilor și aprobat de Consiliul de administrație al Sindicatului va determina modul de aplicare a prezentei deciziuni”⁵.

¹ *Ibidem*, p. 490; *Monitorul Oficial al României*, nr. 74 din 30 martie 1938.

² ANRM, F.1135, inv. 1, d. 95, f. 23.

³ *Ibidem*, f. 24.

⁴ *Ibidem*, f. 35.

⁵ *Ibidem*, f. 36.

Din același an se păstrează corespondența cu Regia Publică a hotărârilor agricole și Zootehnice, secția viticolă. La 14 iunie 1930 se solicita Mitropolitului Gurie Grosu: „Urmând scopul de a studia cât mai detaliat regiunile viticole, Stațiunea Viticolă roagă pe Dvs. a pune la dispoziția laboratorului acestei Stațiuni probe de vinuri din pivnițele viilor Dvs. pentru a le analiza din punct de vedere al compoziției”. Aceste rezultate urmau să fie anunțate. Suplimentar „La etichetarea probelor pe lângă varietate Vă rugăm să binevoiți a arăta anul de recoltă și localitatea de unde provine vinul”.¹

Atenția față de aceste probleme era determinată de importanța economică a acestor ramuri ale economiei, care asigurau cu cele mai mari venituri nu doar populația, ci și instituțiile eclesiastice.

La mijlocul anilor '30 ai sec. XX, bisericile, chiliile și acareturile complexului monahal erau vopsite cu culoare verde, cromatică considerată de sorginte pravoslavnică. Această nuanță de culoare practic era răspândită în toate vetrele monahale din Basarabia. Ograda era netedă, pietruită, împresurată cu edificii înalte. La stăreție, ușile erau ferecate ca într-o cetate, cu un cerdac larg și umbros ce vine din direcția unei livezi. Stupii erau așezați sub pomii fructiferi.²

Inginerul Nicolai Țăganco, membru al Comisiei Monumentelor Istorice, „a înzestrat mănăstirile Curhi, Țigănești și Hârbovăț cu clădiri în stil moldovenesc”³.

Pentru o mai bună evidență a averii imobile a mănăstirilor din localitățile urbane, în anul 1939 s-a dat dispoziția stareților de mănăstiri și parohilor de biserici să înființeze așa-numita „Cartea imobilului”, în care urmau să fie trecute aceste edificii.⁴

Fondul funciar al mănăstirilor din Basarabia, asemeni și mănăstirilor din restul teritoriilor spațiului românesc, s-a constituit pe baza daniilor venite din partea ctitorilor și altor binevoitori, deși inițial era îndreptat spre susținerea lăcașului și pomenirea binevoitorilor, lucru care a permis lăcașurilor, inclusiv mănăstirii Hârbovăț, să devină un important stăpânitor funciar după suprafețele deținute intrând în categoria mănăstirilor mijlocii, totuși buna gestiune a acestor bunuri a dat posibilitatea lăcașului să zidească în incinta sa numeroase edificii necesare obștii, dar și credincioșilor, iar spre sfârșitul anilor '30 ai sec. XX să devină sediul Școlii de Cântăreți Bisericești. Deși fondul funciar al mănăstirilor basarabene, în urma reformei agrare, a fost redus ca rezultat al naționalizării, totuși acest lucru nu a redus din importanța economică a mănăstirilor, deoarece, datorită bunei gestiuni a terenurilor rămase în proprietatea mănăstirilor,

¹ *Ibidem*, f. 86.

² Micșunescu, D. P. *op. cit.*, p. 53.

³ Nicolai Țăganco [Necrolog]. In: *Din trecutul nostru: Revistă istorică dedicată memoriei mult regretatei Sofia Bezveconnaia. Chișinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia*, 1934, an. 2, nr. 13-14, pp. 42-43

⁴ Dispozițiuni superioare de îndeplinit. In: *Luminătorul*, 1939, nr. 4, p. 200.

au devenit în perioada interbelică acele instituții care introduceau în gospodărie noile tehnologii. Nici după instaurarea autorităților sovietice, care de asemenea a ciopârțit radical acest fond, nu a fost posibil pe cale economică ca aceste lăcașuri să fie lichidate, mănăstirile reușind să achite impozitele către stat, realizând chiar profit ce le permitea să acumuleze resurse necesare pentru achiziționarea de mașini unelte.

În 1940, ca urmare a anexării Basarabiei de către Uniunea Sovietică, averea mobilă a complexului monahal Hârbovăț, constituită din 12 boi, 14 cai, 200 de oi, 30 de vaci, junci, peste 50 de porcine, trăsuri, harnașamente, îmbrăcăminte, a fost sustrasă de autoritățile bolșevice. Ca urmare a cutremurului de pământ din 9–10 noiembrie 1940, cu magnitudinea de 7,4 grade pe scara Richter, au fost afectate mai multe edificii, inclusiv biserica de vară. La fel, mașinile de la moară au rămas în mare parte stricate. Moara a fost repusă în funcțiune în noiembrie 1942. După revenirea autorităților române, începe un amplu proces de reconstrucție a așezământului monahal. Statul a dispus alocarea a 257 000 lei pentru ajutorarea mănăstirii. Activitatea economică a mănăstirii era întreținută de moară, oloiniță, treierătoare, legătorie de cărți, fierărie, croitorie, mașină de lucrat frânghii. De aceste bunuri se foloseau și localitățile din proximitate¹.

Reanexarea Basarabiei în anul 1944 a reanimat politicile de lichidare a lăcașurilor monahale, în acest sens aplicându-se presiunile fiscale, impozitele excesive. Cererea arhimandritului Evtihie (Andronachi) din 1946 de reducere a impozitului pentru livadă și viță-de-vie afectată de îngheț a rămas nesoluționată². Baza economică a mănăstirii Hârbovăț a fost distrusă până la lichidarea oficială a lăcașului monahal. În 1949, mănăstirii i-au fost înstrăinate de către stat 28,0 ha de teren arabil, inclusiv 6 ha de viță-de-vie³. Lăcașul monahal a fost implicat în lucrările gospodăriei colective⁴. În contextul în care la mănăstire au mai rămas puțini slujitori, a existat o solicitare oficială a eparhiei, adresată împuțernicului pentru treburile Bisericii Ortodoxe Ruse, „cu rugămintea de a lua sub pază bunurile mănăstirii”⁵. După închiderea lăcașului monahal, clădirile și alte bunuri imobile au fost predate organelor locale ale puterii⁶. Potrivit unei dispoziții din 31 mai 1961 a Sovietului de Miniștri, s-a dispus organizarea în cadrul fostei mănăstiri Hârbovăț a unei școli internat. Celor 240 de elevi urma să li se asigure construcția unui edificiu de studii în cadrul fostei gospodării monahale⁷.

¹ Ieraclie. Mănăstirea Hârbovăț. In: *Luminătorul*, 1942, nr. 9-10, pp. 583-584.

² *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие (1940–1953)*, т. 1., док. 182, с. 715.

³ *Idem*, док. 95, с. 412.

⁴ *Idem*, док. 120-122, с. 500.

⁵ *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие (1961–1975)*, т. 3., док. 8, с. 59-60.

⁶ ANRM. F. 3046, i. 1, d. 101, f. 29.

⁷ *Idem*, f. 55.

3.5. Concluzii la *Capitolul 3*

Cercetările referitoare la locul și rolul patrimoniului spiritual, cultural și material al mănăstirii Hârbovăț în activitatea monahală din Basarabia în anii '30 ai sec. al XVIII-lea – mijlocul sec. XX ne permit să facem următoarele concluzii:

1. Pe parcursul a circa unui secol, Icoana Maicii Domnului Făcătoare de Minuni de Hârbovăț a fost o relicvă cinstită de locuitorii întregii regiuni, constituind unul dintre principalii indicatori ce denotă pietatea regională a creștinilor din spațiul pruto-nistrean.

2. Includerea Icoanei Maicii Domnului Făcătoare de Minuni în circuitul religios al capitalei guberniei a generat un impuls substanțial în dezvoltarea mănăstirii Hârbovăț, transformând-o într-un pol de atracție a pelerinilor.

3. Sub egida lăcașurilor monahale au fost instituite o serie de școli lancasteriene. În cazul așezămintelor eclesiastice, așa cum demonstrează datele factologice, miza acestor instituții de învățământ o constituia completarea componenței clericale.

4. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, autoritățile eclesiastice eparhiale încep să investească în pregătirea educațională a clerului bisericesc. Odată cu transferarea Școlii de Muzică Bisericească a Arhiepiscopiei Chișinăului la Mănăstirea Hârbovăț, are loc o sporire a rolului jucat de așezământul monahal în plan regional și ca centru instructiv.

5. Patrimoniul imobil al mănăstirii Hârbovăț a fost instituit și consolidat începând cu fondarea mănăstirii. Pe baza unui studiu de caz, s-a cercetat procedura aplicată de ierarhii eclesiastici față de călugării care încălcau regulamentul vieții în mănăstirile de obște și de folosire a patrimoniului.

6. Veniturile așezămintelor monahale din Basarabia, inclusiv de la mănăstirea Hârbovăț se realizau nu doar în baza ierurgiilor, ci și în urma gestionării eficiente a patrimoniului material al acesteia.

7. Miza închiderii mănăstirii Hârbovăț nu a fost doar una de sorginte politică și ideologică, ci a vizat și înstrăinarea patrimoniului material al acesteia în folosul statului.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Evoluția monahismului din Moldova, din cele mai vechi timpuri, s-a bucurat de susținerea puterii politice, care, la rândul său, beneficia de suportul spiritual din partea așezămintelor monahale. Excepție constituie perioada sovietică, când, datorită politicii antiecleziastice a statului, mănăstirile s-au confruntat cu diverse prigoniri din partea autorităților, care au fost atât de radicale încât au dus la dispariția pentru o perioadă de câteva decenii a vechilor ctitorii domnești și boierești din regiune. În pofida acestor acțiuni, după dispariția Uniunii Sovietice, în spațiul Republicii Moldova are loc procesul de reîntemeiere a mănăstirilor și de fondare de noi așezăminte, care demonstrează încă o dată strânsa legătură pe care o au locuitorii Moldovei cu creștinismul.

Având la bază investigațiile științifice realizate în urma studierii profunde a literaturii de specialitate și a izvoarelor istorice, cercetări racordate la scopul și obiectivele tezei, constatăm următoarele:

1. Problema cercetării vieții monahale în teritoriul cuprins între Prut și Nistru, de-a lungul a mai bine de două secole de la dezvoltarea științei istorice ca domeniu de cunoaștere a trecutului pe baze metodologice bine determinate, a fost una predilectă pentru cei interesați de trecutul acestei regiuni, cu excepția perioadei 1940–1941/1944–1989, astfel reușindu-se să se soluționeze numeroase probleme legate de apariția monahismului în regiune, dezvoltarea acestuia, rolul instituțiilor monahale în cadrul Bisericii Ortodoxe și în societate, rolul cultural și educațional al mănăstirilor.

2. În literatura de specialitate nu se prezintă straturile și influențele de esență istorică și spațială, conectate la marile evenimente istorice. Conform tradiției, de-a lungul secolelor, instituțiile monastice au fost principalele structuri care au promovat valori spirituale și culturale și, totuși, o cercetare amplă a problemelor legate de rolul așezămintelor monahale în domeniul învățământului nu a fost realizată, de aceea, pe parcursul lucrării am încercat să efectuăm unele analize ale problemelor legate de învățământul din mănăstiri până la fondarea școlilor monastice.

3. Din cauza lipsei condicilor de venituri și cheltuieli ale mediului ecleziastic, în cadrul cărora erau trecute sumele importante donate în folosul acesteia, am întâmpinat dificultăți în stabilirea galeriei întregite de personalități care au contribuit la buna organizare a mănăstirii pentru perioada sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. În pofida acestui fapt, pe baza datelor documentare indirecte, în cadrul lucrării de față am reușit să scoatem în evidență nume importante ale celor care au contribuit la buna organizare a mănăstirii Hârbovăț din punct de vedere material.

4. Componenta etnică și numerică a obștilor monahale din spațiul basarabean s-a dezvoltat neuniform de la o mănăstire la alta; numărul viețuitorilor în mănăstiri era determinat atât de situația economică a lăcașurilor, cât și de atitudinea conducătorilor acestora și a autorităților față de nevoitori. Astfel, dacă în prima jumătate a sec. al XIX-lea observăm că numărul călugărilor și ascultătorilor din mănăstirea Hârbovăț nu depășea sau chiar nici nu atingea cu mult numărul de călugări stabilit prin normele aprobate de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, odată cu a doua jumătate a sec. al XIX-lea, numărul acestora crește. Începând cu ultimul sfert al aceluiași secol, observăm o scădere continuă a acestui număr, restabilindu-se situația către începutul Primului Război Mondial. Procesul de creștere a numărului de viețuitori în mănăstirea Hârbovăț a atins maximul în anul 1938.

5. Componenta etnică a nevoitorilor în decursul sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. XX este într-o continuă modificare. Dacă în prima jumătate a sec. al XIX-lea elementul etnic ucrainean/rutean era preponderent, spre mijlocul sec. al XIX-lea, din punct de vedere etnic, românii (moldovenii) devin majoritari, situație care se va menține până la închiderea lăcașului de către autoritățile sovietice.

6. Deși Icoana Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț a avut, mai bine de un secol, o profundă încărcătură spirituală pentru întreaga provincie, atât grație procesiunilor organizate cu ocazia Drumului Crucii de la Hârbovăț la Chișinău și viceversa, cât și prin alte locuri ale ținutului, odată cu instaurarea regimului sovietic și atitudinea acestuia față de manifestări de acest gen, a avut drept consecință sistarea procesiunilor. După ingerința factorului politic în procesul de lichidare a lăcașurilor monahale, impactul acestei relicve religioase nu a mai fost reanimat.

7. Instituțiile de învățământ din cadrul mănăstirilor, care secole la rând au avut rolul de principale oaze de cultură și educație pentru credincioși, au funcționat încontinuu până spre începutul sec. al XX-lea, atunci când, sub impactul creșterii numărului de școli parohiale, ministeriale și de zemstvă, și-au pierdut din importanță. În perioada interbelică, deși școlile de pe lângă mănăstiri mai funcționau, datele cu privire la activitatea lor sunt foarte sumare; trebuie să ținem cont și de faptul că administrația românească introduce pe larg sistemul de învățământ primar obligatoriu susținut în totalitate de stat, prin urmare rolul școlilor parohiale și al celor mănăstirești, în comparație cu perioada precedentă, decade, respectivele instituții continuă să fie principala unitate ce contribuie la pregătirea pentru ascultătorii și orfanii care viețuiau în mănăstiri, și aspirau la tunderea în monahism.

8. Fondul funciar al mănăstirilor din Basarabia, asemeni mănăstirilor din restul teritoriilor spațiului românesc, s-a constituit pe baza daniilor venite din partea ctitorilor și altor binevoitori,

inclusiv a achiziției directe de către obștea monahală, deși inițial era direcționată spre susținerea lăcașului și pomenirea binevoitorilor, lucru care a permis lăcașurilor, inclusiv mănăstirii Hârbovăț, să devină un important stăpânitor funciar, după suprafețele deținute intrând în categoria mănăstirilor mijlocii.

9. Deși fondul funciar al mănăstirilor basarabene în urma reformei agrare a fost micșorat ca rezultat al naționalizării, totuși acest lucru nu a redus din importanța economică a mănăstirilor, deoarece, datorită bunei gestiuni a terenurilor rămase în proprietatea mănăstirilor, au devenit în perioada interbelică acele instituții care introduceau în gospodărie noile tehnologii. Nici după instaurarea puterii sovietice, care de asemenea a ciopârțit radical acest fond, nu a fost posibil pe cale economică ca aceste lăcașuri să fie lichidate, mănăstirile reușind să achite și impozitele către stat, totodată chiar să facă profit care le permitea să acumuleze resurse necesare pentru achiziționarea de mașini unelte. Alături de miza politică și ideologică pentru statul sovietic, însușirea patrimoniului așezămintelor monahale a constituit un alt deziderat.

10. Examinând datele documentare referitoare la evoluția procesului edilitar din cadrul complexului monahal de la Hârbovăț, conchidem că, în perioada sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, au fost realizate principalele acțiuni edilitare în cadrul așezământului de la Hârbovăț, realizate grație contribuției stareților acestui lăcaș, a arhimandriților Serafim, Ioanichie, Ieronim, Natanail, Ilarion și nu în ultimul rând a lui Teognost Donos; perioada de desfășurare a lucrărilor edilitare ne permite să schițăm momentul apariției practic a fiecărui edificiu în parte din cadrul actualului complex monastic.

11. Pentru realizarea lucrărilor edilitare, cu siguranță, proestoșii acestui lăcaș au avut susținere din partea credincioșilor, veniturile obținute de mănăstire din bunurile ce le deținea, cu siguranță, nu puteau să acopere tot necesarul de cheltuieli, astfel donațiile acordate de credincioși prin intermediul condicilor de colectare a milosteniilor, precum și a donațiilor obținute datorită procesiunii cu Sfânta Icoană Făcătoare de Minuni de la Hârbovăț au permis acumularea resurselor financiare necesare pentru edificarea acestui complex. Drept urmare a acestor acțiuni de esență economică, ritualică și spirituală, are loc avansarea mănăstirii în cadrul lăcașurilor care au jucat un rol distinct în viața spirituală și socială a Basarabiei în sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. al XX-lea.

Prin urmare, materialul expus supra ne demonstrează importanța mănăstirii Hârbovăț în spațiul monastic pruto-nistean în perioada vizată.

Cercetările realizate scot în evidență importanța subiectului abordat; din această perspectivă **recomandăm:**

1. Scoaterea în evidență a altor așezăminte monahale din spațiul pruto-nistean prin valorificarea științifică a acestora prin susținerea tezelor de licență, masterat și de doctorat/postdoctorat.

2. De creat un institut de cercetări științifice dedicat studiilor monastice în spațiul pruto-nistean. Tematica acestei instituții să fie una interdisciplinară, incluzând în orbita de cercetare istorici, teologi, sociologi, filologi, antropologi, specialiști în industria alimentară, botaniști, pedologi, entomologi ș.a.

3. De diseminat cercetările științifice realizate atât în mediul laic (sistem de învățământ, instituții de cercetări științifice, mass-media), cât și în vetrele monahale din Republica Moldova, România și alte state.

4. Intensificarea tematicii de cercetare prin aprofundarea și valorificarea a noi linii de subiecte: viața cotidiană în așezămintele monahale, alimentația în vetrele monahale, componența etnica/națională a obștilor monahale, tradiție și modernism în așezările monahale, autoritatea bisericească și cea laică în viața monahală, mănăstirile ca fortărețe în situații excepționale etc.

BIBLIOGRAFIE

Surse de arhivă:

1. **ANRM**, F. 37 (Judecătoria civilă a regiunii Basarabia / rus. Областной гражданский суд в Бессарабии), inv. 1, d. 265.
2. **ANRM**, F. 40 (Judecătoria civilă de circumscripție Iași–Chișinău și Judecătoria județeană Chișinău)
3. **ANRM**, F. 205 (Dicasteria Duhovnicească din Chișinău / rus. Кишиневская духовная дикастерия), inv. 1, d. 2032, 2864, 5001, 5057, 5398.
4. **ANRM**, F. 208 (Consistoriul Duhovnicesc din Chișinău / rus. Кишиневская духовная консистория), inv. 1, d. 86, 5229; inv. 2, d. 344, 733, 885, 949, 950, 1207, 1725, 1878, 2047, 2053, 2069, 3022, 3284; inv. 3, d. 32, 64, 239, 428, 575, 656, 842, 1363, 1400, 1593, 1641, 1868, 1946, 2186; inv. 4, d. 3426, 3813, 3814, 4318, 4838; inv. 5, d. 3181; inv. 8, d. 335; inv. 12, d. 99; inv. 12, d. 115, 139.
5. **ANRM**, F. 727 (Organele Administrative Centrale: Sfatul Țării), inv. 1, d. 29.
6. **ANRM**, F. 733 (Dicasteria duhovnicească a exarhatului Moldovei și Valahiei / rus. Духовная дикастерия Молдо-Влахийского экзархата), inv. 1, d. 411, 446.
7. **ANRM**, F.1135 (Eparhia Chișinăului și Hotinului / rus. Кишиневско-Хотинская епископия), inv. 1, d. 95.
8. **ANRM**, F. 1269 (Blagocinul mănăstirilor și schiturilor, egumenul Mănăstirii Hârbovăț, arhimandritul Hariton / rus. Благодичный монастырей и скитов, игумен монастыря Хырбовэц, архимандрит Харитон), inv. 1, d. 1-5.
9. **ANRM**, F. 2848, inv. 2, d. 363.
10. **ANRM**, F. 3046 (Împuternicitul pentru afacerile Bisericii Ortodoxe Ruse din RSSM), inv. 1, d. 101, 109, 760.
11. **AOSPRM**, F. 51 (Comitetul Central al Partidului Comunist al Moldovei), inv. 23, d. 220.
12. **MNIM**. *Cota arhivistică: FB-24563-1; FB-24563-17*
13. **MNEIN**. *Cota arhivistică: 5825; 30216; 24894; 24895.*

Literatură în limba română:

14. Adaos la partea oficială. In: *Luminătorul*, 1925, nr. 10, pp. 63-64.
15. AGACHI, A. *Istoria mănăstirii Hâncu, 1677–2010*, Chișinău: Pontos, 2010. 245 p. ISBN 978-9975-51-143-8.
16. AMBROZIE. Mănăstirea Frumoasa. In: *Altarul Crediței*, 2002, nr. 23, p. 17.
17. ANTIM, N. *Monahismul în Basarabia, 1812–1918*, Bălți: Tipografia Eparhială Bălți, 1940, 37 p.
18. ARBORE, Z. *Basarabia în secolul al XIX-lea*. București: Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, 1898. 790 p.
19. Arhiepiscopia Chișinăului. Act înregistrat sub nr. 9482/A. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 9, pp. 489-490.
20. *Basarabia: Monografie* /Sub îngrijirea lui Șt. Ciobanu, Chișinău: Imprimeria Statului din Chișinău, 1926. 471 p.
21. BÂZGU, E. *Mănăstirile rupestre din bazinul Nistrului – artere de răspândire a creștinismului*. In: *Arta*, Chișinău, 1996, pp. 98-105. ISSN 2537-6136.
22. BÂZGU, E. *Reevaluări cronologice ale complexului monastic rupestru Butuceni–Orhei*. In: *Arta*, Chișinău, 1997, pp. 130-139. ISSN 2537-6136.
23. BERECHET, Șt. *Averile mănăstirii din Basarabia*. In: *BOR*, ser. II, an. XL, 1923, nr. 3, București, pp. 632-639.

24. BERECHET, Șt. Mănăstirile. In: *Basarabia: Monografie* /Sub îngrijirea lui Șt. Ciobanu, Chișinău: Imprimeria Statului din Chișinău, 1926, pp. 207-224.
25. BERECHET, Șt. Mănăstirea Căpriană. In: *CMISB*, anul II, 1928, pp. 94-109.
26. BEȘLEAGĂ, Vl. Bisericele și mănăstirile sub regimul totalitar 1967ommunist în RSSM (1950-1960). In: *Destin Românesc*, 1996, nr. 1, pp. 121-136; nr. 3, pp. 60-77; nr. 4, pp. 86-100; 1997, nr. 2, pp. 110-125. ISSN 1857-1964.
27. BEȘLEAGĂ, Vl. Mănăstirea Răciula, 1959 (I). In: *Destin Românesc*, 2000, 7, nr. 1, pp. 102-114; (II), 2000, 7, nr. 2, pp. 90-100; (III), 2000, 7, nr. 4, pp. 131-148; (IV), 2001, 8, nr. 2, pp. 54-72; (V), 2002, 9, nr. 1, pp. 112-129; (VI), 2002, 9, nr. 4, pp. 122-136; (VII), 2004, 1-2, pp. 158-174; (VIII), 2006, 1, pp. 78-90. ISSN 1857-1964.
28. BEZVICONI, Gh. *Mănăstirea Japca din județul Soroca*. București: Tipografia „Fântâna Darurilor”. 1942. 280 p., [3] f.: tab.
29. *Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Biblioteca Națională Digitală Moldavica*. [citat 20.07.2021]. Diponibil la: <http://www.moldavica.bnrm.md/biblielmo?site=localhost&a=p&p=about&c=cartipost&l=ro&w=utf-8>
30. BOGA, L. T. Documente. Acte privitoare la mănăstirea Hâncu. In: *AB*, 1930, nr. 1, pp. 92-110.
31. BRIHUNET, M. Valorificarea tezaurului bisericilor și al mănăstirilor din Moldova. Cazul bibliotecii mănăstirii Hârbovăț. In: *Akadosmos. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, 2012, nr. 4 (27), pp. 157-164. ISSN 1857-0461.
32. BRIHUNET, M. Mănăstirea Hârbovăț. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova: studii enciclopedice* / Red. șt.: Andrei Eșanu; resp. de ed.: Mihai Adauge, Ion Xenofontov, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2013, pp. 352-380. ISBN 978-9975-4389-2-6.
33. BULAT, T. G. Acte de la mănăstirea Curchi (jud.Orhei). In: *AB*, 1929, nr. 3, pp. 98-104.
34. BULAT, T. G. Acte basarabene (1786–1840). In: *AB*, 1932, nr. 1, doc. X, pp. 65-66.
35. BULAT, T. G. Varia documenta. In: *AB*, an. V, 1933, nr. 4, pp. 327-348.
36. BULAT, T. G. Clerul român sub ocupația rusească din 1806-1812. In: *RSIABC*, vol. XVIII, 1929, pp. 8-30.
37. BULAT, T. G. Dimachi, M. Moșiile mănăstirii Sucevița (Bucovina) în Basarabia de Jos. In: *AB*, nr. 2, 1929, pp. 56-59.
38. BULAT, T. G. *Documentele mănăstirii Văratec (1497-1836)*, Chișinău, 1939, 242 p.
39. BULĂCEV, V. Muzica bisericească în Basarabia. In: *Luminătorul*, nr. 6, 1925, pp. 21-23.
40. BURLACU, V. *Formarea și evoluția RASS Moldovenești (1924–1940)*, Chișinău, S.n., 2021. 462. ISBN 978-9975-87-792-3.
41. CANDU, T. Aspecte privind activitatea arhimandritului Chiril și ridicarea la rang de mănăstire a schitului Curchi din anul 1813. In: *Altarul Credinței*, nr. 1-2, 2014, pp. 53-56.
42. CANDU, T. Aspecte privind istoria monahismului din Basarabia în sec. al XIX-lea. Testamentul arhimandritului Chiril, starețul mănăstirii Curchi, și executarea prevederilor sale. In: *Studii de arhondologie și genealogie*, I, 2014, pp. 53-66. ISBN 978-9975-80-826-2.
43. CANDU, T. Contribuții la studierea abuzurilor egumenilor mănăstirilor închinat din Țara Moldovei (1806–1812): Cazul Daniil vs. Theodoret de la mănăstirea Florești. In: *Tyragetia*, Serie nouă, vol II, nr. 2, Chișinău, 2008, pp. 199-203. ISSN 1857-0240.
44. CANDU, T. Date noi despre stareții și evoluția vieții de obște la Schitul Suruceni: începutul sec. al XIX-lea. In: *Școală, educație, cercetare – de la restricționări ideologice la valori democratice europene*. Conferința științifică națională, Chișinău: CEP USM, 2014, pp. 39-41. ISBN 978-9975-71-567-6
45. CANDU, T. MOȘIN, O. Documente privind istoria Bisericii din RSSM: registrul și listele clerului (1945–1965), Chișinău: Pontos, 2013. 292 p. ISBN 978-997-551-5047.

46. CANTEMIR, D. Descrierea Moldovei. Chișinău, București: Litera Internațional, 2001. 256 p. ISBN 973-8358-20-0; 9975-74-367-6.
47. CARDAȘ, A. Ce vor putea deveni mănăstirile. In: *Luminătorul*, 1925, nr. 1, pp. 54-57.
48. CAZACU, P. V. Moldova dintre Prut și Nistru. 1918–1928. Zece ani de la Unire / Ediție îngrijită de Anatol Petrencu, Chișinău: Știința, 2019. ISBN 978-973-116-669-8.
49. CEMÂRTAN, R. Așezămintele monahale din Basarabia. Trecut și prezent. In: *Locașuri sfinte din Basarabia*, Chișinău: Ed. Alfa și Omega, 2001, p. 52. ISBN 975-991-819.
50. CEMÂRTAN, R. Mănăstirea Hârbovăț. In: *Locașuri sfinte din Basarabia*. Chișinău: Editura, Alfa și Omega, 2001, p. 52-60. ISBN 975-991-819.
51. CEMÂRTAN, R. *Situația și evoluția vieții bisericești din RSSM în perioada 1945-1962*. In: *Destin Românesc*, Chișinău, Serie nouă, An. V (XVI), 2010, nr. 3-4 (67-68), pp. 118-130. ISSN 1857-1964.
52. CERETEU, I. *Satul Drochia: pagini de istorie*. Chișinău: Pontos, 2007. 136 p. ISBN 978-9975-102-53-7.
53. CERETEU, I. Mănăstirea Vărzărești. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova. Studii enciclopedice* / Coord. și red. șt. Andrei Eșanu; resp. de ed.: Mihai Adauge, Ion Xenofontov, Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2013, pp. 618-626. ISBN 978-9975-4389-2-6.
54. CERETEU, I. *Cartea românească veche în Basarabia: Istorie, circulație, valoare documentară*. București–Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros, 2019, 545 p. ISBN 978-606-654-354-5; 978-973-27-3115-4.
55. CERETEU, I. *Cartea bisericească în mănăstirile din Republica Moldova. Ediție enciclopedică*. Chișinău: S.n., 2016. 472 p. ISBN 978-9975-53-739-1.
56. CERETEU, I. Biblioteca mănăstirii Hârbovăț. Reconstituire. In: *Anuarul Institutului de Istorie a Moldovei*, 2012, pp. 130-144. ISBN 978-9975-4387-2-8.
57. CERETEU, I. Destine marcate de Eterie și mobilități umane în Moldova (anii '20 ai secolului al XIX-lea). In: *Societatea medievală și modernă a românilor: în onoarea lui Demir Dragnev la 85 de ani* / Colecția „Basarabica”; coord. ed.: Victor Spinei, Ionel Cândea; coord. vol.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu. București–Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros, 2021, p. 239. ISBN 978-973-27-3430-8; 978-606-654-452-8.
58. CERETEU, I., MOȘIN, O. *Biblioteca mănăstirii Japca. Catalogul cărților și însemnărilor manuscrise*. Chișinău: Editura Lexon, 2020. 189 p. ISBN 978-9975-3454-8-4.
59. CETFERICOV, S. *Paisie starețul Mănăstirii Neamțului din Moldova. Viața, învățătura și influența lui asupra bisericii ortodoxe*, București: Ed. Nemira, 2002. 480 p. ISBN 978-606-8134-19-2.
60. CIORBĂ, V. *Biserica Ortodoxă din Basarabia și Transnistria (1940-2010)*. Chișinău: Pontos, 2011. 460 p. ISBN 978-9975-51-299-2.
61. CIORBĂ, V. Biserica Ortodoxă din Basarabia sub stăpânirea rusească (1812-1918). In: *Tratatul de pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus: materialele conferinței internaționale*, Chișinău, 26-28 aprilie 2012, Chișinău: Pontos, 2012, pp. 217-230. ISBN 978-9975-51-350-0.
62. CHIROȘCA, Adelaida. Chipul Maicii Domnului de la Hârbovăț în colecția de icoane din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Moldovei. In: *Tyragetia*, 2013, vol. VII [XXII], nr. 2, pp. 387-402. ISSN 1857-0240.
63. CIOBANU, A., CIOBANU, C. Gh. *Istoricul cartofiliei basarabene. Catalogul cartofil ilustrat*. Vol. I. Perioada 1896-1917, Chișinău: Cartdidact, 2018. 364 p. ISBN 978-9975-325-448.
64. CIOBANU, Șt. *Mănăstirea Țigănești*, Chișinău, 1931. 18 p.
65. CIOBANU, S. Biserica rupestră de la mănăstirea lui Bosie din Orheiul Vechi, Basarabia. In: *Arhitect Design*, nr. 2, București, 1998, pp. 44-47.

66. CIOCANU, S. Începuturile mănăstirii Condrița. Construirea primei biserici de zid. Controverse. In: *RIM*, 2002, nr. 3-4, pp. 42-52. ISSN 0236-3100.
67. CIOCANU, S. Mănăstirea Horodiște de lângă satul Țipova: considerațiuni privind devenirea ei istorică. In: *Buletin Științific*. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologice, fascicula Etnografie și Muzeologie, serie nouă, vol. 3 (16), Chișinău, 2005, pp. 24-48. ISSN 1857-0054.
68. Circulara nr. 866 către Sf. Mănăstiri. In: *Luminătorul*, 1942, nr. 1-2, p. 12.
69. CHIRIȚA, M. Cu Sf. Icoană a Maicii Domnului Făcătoare de Minuni a Gârbovețului de la Isacova până la Gârboveț. In: *Luminătorul*, 1922, nr. 7, p. 32; nr. 8, 1922, pp. 34-37.
70. Constituția României din 1923. In: *Monitorul Oficial*, 29 martie 1923, nr. 282.
71. Cuprinsul volumelor I-XVI editate de Societatea istorico-arheologică bisericească din Chișinău. In: *RSIABC*, vol. 1, 1927, pp. 309-316.
72. Cu sfânta Icoană (din viața basarabeană). In: *Luminătorul*, an. III, 1910, nr. 6, pp. 46-51.
73. Darea de seamă asupra situației didactice și școlare a elevilor Școalei de Muzică Bisericească a Arhiepiscopiei Chișinăului din m-reă Hârbovăț, jud. Orhei, în anul școlar 1938–1939. In: *Luminătorul*, 1939, nr. 7-8, pp. 431-433.
74. De la Comisia de lichidare a Sfatului Țării. In: *Luminătorul*, 1919, nr. 7, p. 12, lit. c.
75. DELACROIX, C. DOSSE, F. GARCIA, P. OFFENSTADT, N. (coord.), *Historiographies. Concepts et débats*, vol. I, Paris, Gallimard, 2010, pp. 529-530. ISBN 978-207-043-9270.
76. Dispozițiuni superioare de îndeplinit. In: *Luminătorul*, 1939, nr. 4, p. 200.
77. Diverse. In: *Luminătorul*, 1919, nr. 7, p. 11.
78. *Documenta Romania Historica. A. Moldova*. Vol. I (1384–1448) /Volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975. 607 p.
79. DRAGNEV, D. XENOFONTOV, I. V. Istoricul din RSS Moldovenească între știință, politică și ideologie. In: *Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări* /Ed.: Liliana Corobca, Iași: Polirom, 2019, pp. 494-515. ISBN 978-973-46-7846-4.
80. EFREM. Jurnal pentru numirea exarhului peste mănăstirile din Arhiepiscopia Chișinăului. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 5, pp. 268-269.
81. ENCIU, N. Considerații privind particularitățile regimului totalitar comunist din Moldova sovietică (1924–1991). In: *Akados*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 4 (19), decembrie, 2010, pp. 35-46. ISSN 1857-0461.
82. ERHAN, D. Mănăstirea Suruceni. In: *Luminătorul*, 1908, nr. 10, pp. 12-20.
83. EȘANU, A., EȘANU, V. Istoriografie ecleziastică din Basarabia /RSS Moldovenească / Republica Moldova (sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea). In: *RIM*, 2011, nr. 3-4, pp. 17-43. ISSN 0236-3100.
84. EȘANU, A., EȘANU, V. Mănăstiri și centre religioase din Basarabia / RSS Moldovenească / Republica Moldova (sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea). Aspect istoriografic. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova. Studii enciclopedice* / Coord. și red. șt. Andrei Eșanu; resp. de ed.: Mihai Adauge, Ion Xenofontov, Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2013, pp. 14-28. ISBN 978-9975-4389-2-6.
85. EȘANU, A., EȘANU, V. Mănăstirea Căpriana. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova. Studii enciclopedice* / Coord. și red. șt. Andrei Eșanu; resp. de ed.: Mihai Adauge, Ion Xenofontov, Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2013, pp. 163-219. ISBN 978-9975-4389-2-6.
86. EȘANU, A., POSTICĂ, Gh., EȘANU, Valentina, CIOCANU, S., PELIN, Valentina, FUȘTEI, N., NEGREI, I., *Mănăstirea Căpriana cu schitul Condrița (secolul al XV-lea – începutul secolului al XXI-lea)*. Studii, documente și materiale. Coord.: Andrei Eșanu, Gheorghe Postică, Chișinău: Editura Cartdidact, 2019. 640 p. ISBN 978-9975-3315-4-8.
87. FURTUNĂ, Al. *Hoginești: file de istorie*, Chișinău: S.n., 2008. 356 p. ISBN 978-9975-78-629-4.

88. GHIMPU, V. Biserici și mănăstiri moldovenești în Basarabia anilor 1457–1600. In: *Tyragetia*. 1997, nr. 4-5, pp. 19-28. ISSN 1857-0240.
89. GHIMPU, V. Mănăstirea rupestră de la Japca din zona Nistrului Mijlociu. In: *Arhitect Design*, nr. 8, București, 1997, pp. 47-50.
90. GHIMPU, V. *Biserici și mănăstiri medievale în Basarabia*. Chisinau: Editura Tyragetia, 2000. 220 p. ISSN 1857-0240.
91. GRIȚCU, I. IFTODI, Ludmila. *Mănăstirea Țipova*, Chișinău, 2005. 40 p. ISBN 9975-77-060-6.
92. GROSU, P. Sosirea Sf. Icoane la Chișinău. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 11, pp. 670-671.
93. GULICA, I. Limba „moldovenească” de la prohibiție la instrument de rusificare (1900–1914). In: *Republica Moldova în căutarea identității*. Materialele Conferinței Științifice Internaționale 30 de ani de la proclamarea Independenței Republicii Moldova / Coord: Anatol Petrencu, Ion Negrei, Chișinău: S.n., 2022, pp. 483-500. ISBN 978-9975-3533-0-4.
94. GUMENĂI, I. *Mănăstirea și Icoana Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de la Neamț ca centru de închinare a populației Țării Moldovei*. In: *Societatea medievală și modernă a românilor: în onoarea lui Demir Dragnev la 85 de ani* /Colecția „Basarabica”; coord. ed.: Victor Spinei, Ionel Căndea; coord. vol.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu. București–Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros, 2021, pp. 297-313. ISBN 978-973-27-3430-8; 978-606-654-452-8.
95. HARGHEL, A. Despre muzica bisericească în Basarabia. In: *Luminătorul*, 1925, nr. 1, pp. 49-55.
96. Introducere. In: *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia)*. Ediție oficială, Chișinău, 1922, pp. III-IV.
97. IRACLIE (Flocea). Când se va putea cere mult de la monahismul nostru? In: *Luminătorul*, 1925, nr. 6, pp. 42-43.
98. IRACLIE (Flocea). Mănăstirea Harbovăț. In: *Luminătorul*, 1942, nr. 9-10, pp. 582-584.
99. ILVIȚCHI, L. *Mănăstirile și schiturile din Basarabia*. Chișinău: [s.n.], 1999. 148 p. ISBN 9975-905-25-0.
100. În legătură cu exproprierea pământurilor. In: *Luminătorul*, 1920, nr. 6, p. 16.
101. *Însemnări Creștine. Revistă de orientări pastorale și misionare*. Bălți: Tipografia „Presa”, 1939, Anul II, 1939, nr. 7-8, p. 240.
102. Înștiințări. In: *KEB*, 1867, № 7, p. 279.
103. JARCUȚCHI, I. *Comisia Gubernială Științifică a Arhivelor din Basarabia: (sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea)* /Red. șt. Mihai Adauge, Ion Xenofontov, Chișinău: Institutul de Studii Enciclopedice, 2012. 272 p. ISBN 978-9975-4307-0-8.
104. LAȚCAN, A. Să îmbunătățim cântarea bisericească... In: *Luminătorul*, 1925, nr. 6, pp. 29-31.
105. Lucrările soborului stareților și starețelor din Arhiepiscopia Chișinăului. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 9, pp. 483-509.
106. Mănăstirea Japca. Un locaș de veche conștiință moldovenească. Se cere românizarea ei. In: *Sfatul Țării*, 14/17 decembrie 1918, an. I, nr. 203, p. 1.
107. *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova: studii enciclopedice*. / Red. șt.: Andrei Eșanu; resp. de ed.: Mihai Adauge, Ion Xenofontov, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2013. 800 p. ISBN 978-9975-4389-2-6.
108. *Mănăstirile și schiturile Eparhiei Chișinăului și Hotinului*. In: *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia)*. Ediție oficială, Chișinău, 1922, pp. IV, 1.
109. MICȘUNESCU, Dm. P. *Vizitând mănăstiri basarabene și bucovinene* (Cu o prefață de N. Iorga). București: Tipografia ziarului „Universul”, 1937. 131 p.
110. MIHAILOVICI (MIHAIL), P. Document din 1799 decembrie 1, de la Constantin Alexandru Ipsilanti de întărire a daniei către schitul Răciula, țin. Orhei. In: *CB*, 1928.

111. MIHAILOVICI (MIHAIL), P. Înfățișări de viață culturală românească la mănăstirea Noul Neamț. In: VB, 1935, nr. 11, pp. 53-60.
112. MIHAILOVICI (MIHAIL), P. Mănăstirea Căpriană, centru de sprijin al revoluționarilor bulgari, în secolul al XIX-lea. In: VB, 1938, nr. 1-2, pp. 61-62.
113. MIHAILOVICI (MIHAIL), P. Știri privitoare la mănăstirea Hâncu, jud. Lăpușna. In: BOPB, 1943, nr. 4, pp. 144-147.
114. MIHAILOVICI (MIHAIL), P. Izvodul călugărilor și averii mănăstirii Hârjauca, jud. Orhei, la 1817. In: BOPB, 1943, nr. 8, pp. 178-180.
115. MIHAILOVICI (MIHAIL), P. Izvodul călugărilor mănăstirii Curchi, ținutul Orhei, la anul 1817. In: BOPB, 1943, nr. 12, p. 114-118.
116. MIHAILOVICI (MIHAIL), P. Legături cărturărești dintre Mitropolia Moldovei și mănăstirea Noul Neamț. In: *Luminătorul*, 1939, nr. 5, pp. 306-312; nr. 6, pp. 365-370.
117. MIHAILOVICI (MIHAIL), P. Au rămas în Basarabia...In: *Luminătorul*, 1941, nr. 1-2, p. 55.
118. MIHAILOVICI (MIHAIL), P. *Mărturii de spiritualitate românească în Basarabia. Așezăminte, scrieri, personalități*, Chișinău: Știința, 1993. 408 p. ISBN 5-376-01648-X.
119. Mișcarea în clerul de mir. In: *Luminătorul*. Partea oficială. Revistă oficială a Eparhiei Chișinăului și Hotinului, 1919, nr. 17-18, p. 4.
120. Mișcarea în clerul monahal. In: *Luminătorul*, 1919, nr. 19-20, p. 16.
121. Mișcarea în clerul monahal. In: *Luminătorul*, 1920, nr. 6, p. 5.
122. Mișcarea în clerul monahal. In: *Luminătorul*, 1925, nr. 1, p. 5.
123. Mișcările în clerul Arhiepiscopiei Chișinău. In: *Luminătorul*, 1942, nr. 7-8, p. 354.
124. *Moldova în Epoca Feudalismului*, Vol. VII, P. II, Chișinău: Știința, 1988. 440 p.
125. *Monitorul Oficial*, 1 aprilie 1928, nr. 208/928.
126. *Monitorul Oficial al României*, nr. 74 din 30 martie 1938.
127. MOȘIN, O. Credința în culorile unui plastician de la Hârbovăț: [Rubrica „De la suflet la suflet”]. In: *Literatura și Arta*, 2016, 18 februarie, nr. 17 (3676), p. 2.
128. MOȘNEGUȚU, I. *Mănăstirea Hârbovăț în demersul istoriografic din Republica Moldova*. In: Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie a Facultății de Istorie și Filosofie. Universitatea de Stat din Moldova. In memoriam Ion Niculiță (1939–2022), Ediția VIII, 26–27 mai 2022. / Ed.: Aurel Zanoci. Program. Rezumatele comunicărilor, Chișinău, 2022. ISBN 978-9975-159-41-8.
129. MOȘNEGUȚU, I. *Rolul spiritual și social al Icoanei Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț*. In: Conferință științifică internațională Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine, Chișinău, 28–29 septembrie 2021, ediția a IV-a, Chișinău, 2021, pp. 71-77. ISSN 2558–894X.
130. MOȘNEGUȚU, I. *Lucrările edilitare din complexul monastic de la Hârbovăț (1812–1940)*. In: *Akados*. Revistă de știință, inovare, cultură și artă. Chișinău, 2020, nr. 2 (57), pp. 96-102. ISSN 1857-0461.
131. MOȘNEGUȚU, I. *Aspecte privind învățământul monahal primar din Basarabia în secolul al XIX-lea*. In: Conferința Integrare prin cercetare și inovare, Chișinău, Moldova, 10–11 noiembrie, 2014, pp. 15-17.
132. MOȘNEGUȚU, I. *Fondarea și ctitorii mănăstirii Hârbovăț în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*. In: *Studia Universitatis Moldaviae* (Seria Științe Umanistice), 2018, nr. 4 (144), pp. 65-70. ISSN 1811-2668 / ISSN 2345-1009.
133. MOȘNEGUȚU, I. *Unele precizări cu referire la statutul instituțiilor monastice din spațiul pruto-nistean în secolele XIX–XX*. In: *Studia Universitatis Moldaviae* (Seria Științe Umanistice), 2013, nr. 4(64), pp. 39-44. ISSN 1811-2668 / ISSN 2345-1009.
134. Mutarea Școlii de Muzică Bisericească din Chișinău (de cântăreți) la Sf. Mănăstire Hârbovăț, jud. Orhei. In: *Luminătorul*, nr. 9, 1938, pp. 534-536.

135. NATANAIL. Descrierea... toamna anului 1867. In: *KEB*, 1867, № 9-10, pp. 396-400.
Idem, Înștiințare. In: *KEB*, 1867, № 5, p. 52.
136. NICOLESCU, N. *Mănăstirea Condrița (cu 3 clișee în text)*, Bârlad: Tip. C. D. Lupașcu, 1932. 42 p.
137. Noi numiri de mănăstiri. In: *Luminătorul*, nr. 11, 1938, pp. 623-624.
138. O.B. Reforma agrară și pământul bisericilor din Basarabia. In: *Luminătorul*, 1921, nr. 2, pp. 52-57.
139. ONICOV, E. Reflecții istoriografice asupra istoriei vieții monahale din Basarabia.
In: *Studia Universitatis: Seria Științe umanistice*, 2009, nr. 10, pp. 29-34. ISSN 1811-2668 / ISSN 2345-1009.
140. ONICOV, E. Mănăstiri basarabene până la 1812. In: *File de Istorie: Prețuire și recunoștință Părintelui Profesor Mircea Păcurariu*, Cluj-Napoca: Ed. Andreiana, Presa Universitară Clujeană, 2012, pp. 223-233.
141. ONICA, Gr. Renașterea monahismului. In: *Luminătorul*, 1925, nr. 3, pp. 43-45.
142. *Opisul obiectelor ce se păstrează în Muzeul Societății Istorico-Arheologice Bisericești Basarabene*, Chișinău: Tipografia Eparhială, 1923.
143. Ordin circular către întregul cler parohial și către sf. mănăstiri din eparhie, sub nr. 4014 din 29 martie 1938. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 5, pp. 265-267.
144. Ordine către mănăstiri. In: *Luminătorul*, 1920, nr. 7-8, p. 11.
145. Ordine circulare. In: *Luminătorul*, 1919, nr. 17-18, p. 10
146. Ordine circulare. In: *Luminătorul*, 1921, nr. 1, p. 6.
147. PARHOMOVICI, I. Câteva date noi privitoare la moștile mănăstirilor, așa-numite închinat, din Basarabia. In: *RSIABC*, 1921, vol. XIII, pp. 33-41.
148. PARHOMOVICI, I. Măsurile întreprinse în Basarabia de Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni contra comerțului în zilele duminicale și de sărbători. In: *RSIABC*, 1921, vol. XIII, pp. 68-78.
149. PARHOMOVICI, I. Arhiepiscopul Serghie și activitatea lui în eparhia Chișinăului (21 august 1882 – 12 ianuarie 1891). In: *RSIABC*, 1924, vol. XV, pp. 83-86.
150. PARHOMOVICI, I. Înființarea Societății istorico-arheologice bisericești și începutul activității ei. In: *RSIABC*, 1924, vol. XV, pp. 100-112.
151. PARHOMOVICI, I. Episcopul Isaachie și activitatea sa în eparhia Chișinăului (1891, ianuarie 12 – 1892, noiembrie 21). In: *RSIABC*, 1927, vol. XVII, pp. 1-58.
152. PARHOMOVICI, I. Episcopul Iacob și epoca administrării lui în eparhia Chișinăului și Hotinului (1898 ianuarie 2 – 1904 august 12). In: *RSIABC*, 1928, vol. XVIII, pp. 7-128.
153. PARHOMOVICI, I. Episcopul Vladimir și epoca administrării lui în eparhia Chișinăului și Hotinului (12 august 1904 – 16 septembrie 1908). In: *RSIABC*, 1928, vol. XVIII, p. 131-244.
154. PARHOMOVICI, I. Scurtă schiță istorică despre arhiepiscopii Chișinăului și Hotinului (1914-1917): arhiepiscopul Platon și arhiepiscopul Anastasie. In: *RSIABC*, 1929, vol. XIX, pp. 1-25.
155. PARHOMOVICI, I. Scurtă schiță istorică despre Societatea istorico-arheologică bisericească din Basarabia de la 1904 până la 1929. In: *RSIABC*, 1929, vol. XIX, pp. 393-416.
Partea oficială. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 12, p. 685.
156. PARHOMOVICI, I. Prefață. In: *Catalogul Bibliotecii Societății istorico-arheologice bisericești Basarabene. 1924*. Chișinău: Tipografia Eparhială, 1925.
157. PARHOMOVICI, I. Episcopul vicar Arcadie. In: *RSIABC*, 1920, Vol. 11, pp. 162-168.
158. PARHOMOVICI, I. Episcopul Isaachie și activitatea sa în Eparhia Chișinăului. In: *RSIABC*, 1927, Vol. 17, pp. 1-58.
159. PARHOMOVICI, I. Scurtă schiță istorică despre arhipăstoriile Chișinăului și Hotinului din timpul cel mai recent: 1914-1917: III. Arhiepiscopul Anastasie (1916-1918). In: *RSIABC*, vol 19, Chișinău: Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1929, pp. 66-67.

160. Partea oficială. In: *Luminătorul*, 1930, nr. 3, pp. 184-186.
161. PASAT, V. *Biserica Ortodoxă și puterea sovietică în RSS Moldovenească (1940-1991)*. Chișinău: Cartier, 2019. 568 p. ISBN 978-9975-86-364-3.
162. PASAT, V. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940-1953)*. Chișinău: Cartier, 2011. 650 p. ISBN 978-9975-79-698-9.
163. PÂSLARIUC, V. „Să fie cercetate și certate pentru aceste fapte”. Păcat și Stat la începutul stăpânirii rusești în Basarabia. Studiu de analiză microistică. In: *Pontes. Review of South East European Studies*, 2009, nr. 5, pp. 8-36. ISSN 1812-333.
164. PELIN, Valentin. *Paisianismul în contextul cultural și spiritual sud-est și est european (sec. XVIII–XIX)* / Ediție îngrijită de Andrei Eșanu și Valentina Eșanu, Chișinău: Pontos, 2014. 236 p. ISBN 978-9975-51-547-4.
165. PELIN, Valentina. Documente inedite cu privire la moșiile mănăstirii Neamț în Basarabia (sec. XVII–XVIII). In: *Pergament*, 1999, II, pp. 157-182. ISBN 9975-78-150-0.
166. PELIN, Valentina. Mărturii documentare despre schitul Condrița înainte de 1783. In: *RIM*, 2002, nr. 3-4, pp. 13-20. ISSN 0236-3100.
167. POPOVICI, A. *Istoria Sfintelor mănăstiri Neamț și Secu*, vol. 1 / Editor: Ion Gumenăi, Chișinău: Lexon-Prim, 2016, 344 p.; Vol. 2, 2019, 212 p.; Vol. 3-4, 2020. 320 p.
168. POSTICĂ, Gh. Mănăstirea Căpriană în viziune istorico-arheologică. In: *Akadosmos. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, 2005, nr. 1, pp. 38-42. ISSN 1857-0461.
169. POSTICĂ, Gh., CONSTANTINESCU, N. *Căpriană. Repere istorico-arheologice*, Chișinău: Ed. Știința, 1996. 110 p. ISBN 5-376-02013-4.
170. POȘTARENCO, D. *Destinul românilor basarabeni sub dominație țaristă*. Chișinău: CEP, USM, 2012. ISBN 978-9975-71-322-1.
171. POPOVICI, A. *Istoria Sfintelor mănăstiri Neamț și Secu*, vol. I-IV / Editor: Ion Gumenăi, Chișinău: Lexon-Prim, Vol. I, 2016. 344 p. ISBN 978-9975-139-02-1; Vol. II, 2019. 212 p. ISBN 978-9975-139-94-6; Vol. III-IV, 2020., 212 p. ISBN 978-9975-3334-1-2.
172. POPOVICI, C. Însemnătatea creștină a cultului creștin. In: *Luminătorul*, nr. 7-8, 1939, p. 507.
173. POPOVSKI, N. *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*. Chișinău, 1931. 511 p. Reeditare, Chișinău: Ed. Museum, 2000. 503 p. ISBN 9975-905-46-3.
174. POȘTARENCO, D. *Materiale referitoare la istoria ținutului natal*, publicate în paginile revistei „Кишиневские Епархиальные Ведомости”. In: *Cugetul*. Revistă de istorie și cultură 2002, nr. 3-4 (15-16), p. 70. ISBN 9975-69-078-5.
175. Preasfințitul Episcop Arcadie. In: *Luminătorul*, 1909, nr. 2, pp. 53-54.
176. Programul pentru rânduiala întâmpinării Sfintei Icoane Făcătoare de Minuni ai Maicii Domnului de la Mănăstirea Gârboveț, în ziua de 30 septembrie st. vechiu, 1919. In: *Luminătorul*, 1919, nr. 17-18, pp. 7-8.
177. Protocolul și declarația Uniunii Clericilor Moldovenești din Chișinău despre starea bisericii în Republica Moldovenească neatârnată. In: *Luminătorul*, 1918, nr. 2, pp. 5-11.
178. PUIU, V. *Mănăstirile din Basarabia*, Chișinău, 1919, 98 p. Extras din RSIABC, vol. XI, 1919, 98 p.
179. PUIU, V. Pentru istoria monahismului din Moldova. In: *AB*, 1929, nr. 3, pp. 1-5.
180. PUIU, V. Însemnări despre mănăstirile și schiturile eparhiei Hotinului din anul 1820. In: *AB*, an. II, 1930, nr. 3, pp. 262-268.
181. RAȘCU, Gh. Cutreierând principalele mănăstiri din Basarabia. In: *Luminătorul*. Chișinău, 1921, (I) nr. 11-12, pp. 16-28, 1922, (II) nr. 2, pp. 28-35.
182. RUSU, Dinu. Renaștere la Mănăstirea Hârbovăț. In: *Natura*: publicație de supraviețuire prin ecologie și inteligență, 2005, nr. 9, p. 13.
183. SAVA, A. Mănăstirea Hârbovăț (1730-1816), ctitori, egumeni și documente. In: *RSIABC*. Vol. XXIV. Chișinău, 1934, pp. 322-360.

184. SAVA, A. *Documente orheiene. Mănăstirea Harbovăț*, Chișinău, 1934. 40 p.
185. SAVA, A. *Documente privitoare la târgul și ținutul Orhei*. București, 1944. 562 p.
186. SAVA, I. Domeniul mănăstiresc în Țara Moldovei: în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – secolul al XVI-lea, Chișinău: Pontos, 2012. 332 p. ISBN 978-9975-51-348-7.
187. SERBOV, N. T. Probleme economice ale preoțimii din Basarabia. In: *Luminătorul*, 1922, nr. 1, pp. 37-45; 1922, nr. 4, pp. 28-32.
188. Scurtă schiță istorică despre arhipăstoriile Chișinăului și Hotinului din timpul cel mai recent: 1914-1917. Transferarea arhiepiscopului Serafim (1914). In: *RSIABC*, Vol. 19, 1929, p. 8.
189. SCUTARU, Silvia. Caracteristica generală a mănăstirilor din Basarabia la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. In: *Anuarul Muzeului Literaturii Române*, An. I, Iași, 2008, pp. 134-149. ISSN: 2066-7469.
190. SCUTARU, Silvia. Congresele Eparhiale din anul 1917 din Basarabia. In: Pruteanu-Isăcescu, I. *Românii din afara granițelor țării. Iași–Chișinău: legături istorice*, Iași, 2008, pp. 207-218. ISBN 978-973-152-097-1.
191. SCUTARU, Silvia. Mănăstirile basarabene – o componentă esențială a vieții eparhiale din Basarabia la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea. In: *Destin românesc*, 2010, V (XVI), 1(65), pp. 110-118. ISSN 1857-1964.
192. SILIN, A. Activitatea lui Dumitru Sulima. In: *KEB*, 1868, № 5, pp. 184-185.
193. SILIN, A. Adăugire către scrierea vieții a preasfințitului Dimitrie. In: *KEB*, 1868, nr. 11-12, p. 434.
194. SILIN, A. Dimitrie Sulima. In: *KEB*, 1868, №. 20, p. 454.
195. Solemnitatea reîntoarcerii Sfintei Icoane Făcătoare de Minuni de la Gârbovăț. In: *Luminătorul*, 1929, nr. 21, p. 61.
196. Statutul Organic al Bisericii Autocefale Ortodoxe Române, cercetat și primit de Congresul Extraordinar al Bisericii din Basarabia. In: *Luminătorul*, 1921, nr. 4, pp. 55-65.
197. ȘALARI, M. Izvoarele studierii istoriei Bisericii Ortodoxe din Basarabia (sec. al XIX-lea). In: *Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*. Ediția 5, Vol. 3, 2016, pp. 201-204. ISBN 978-9975-108-17-1.
198. ȘALARI, M. Din istoria vieții monahale în Basarabia (prima jumătate a sec. al XIX-lea). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, Vol. XXVII, 2020, pp. 129-136. ISSN 1857-2049.
199. ȘALARI, M. Locul și rolul mănăstirilor în viața socială și culturală a Basarabiei (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. XX). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, Vol. XXVIII, 2020, pp. 109-116. ISSN 1857-2049.
200. ȘALARI, M. *Mănăstirile și viața monahală din Basarabia (1813–1918)*. Rezumatul tezei de doctor în istorie. 611.02 Istoria românilor (pe perioade), Chișinău, 2021, 35 p.
201. Școala de Muzică Bisericească din Chișinău. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 7-8, pp. 414-416.
202. ȘLAPAC, Mariana. Arhitectura complexurilor monastice. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova: studii enciclopedice* /Red. șt.: Andrei Eșanu; resp. de ed.: Mihai Adauge, Ion Xenofontov, Chișinău, Institutul de Studii Enciclopedice, 2013, pp. 541-556. ISBN 978-9975-4389-2-6. ISBN 978-9975-4389-2-6.
203. Știri. In: *Luminătorul*, 1909, nr. 5, pp. 75-76.
204. Știri. In: *Luminătorul*, 1909, nr. 6, an II, pp. 78-79.
205. Știri. In: *Luminătorul*, 1910, nr. 5, p. 79.
206. Știri interne. In: *Luminătorul*, 1925, nr. 23, pp. 90-91.
207. TAFUNEA, I. *Istoria mănăstirii Noul Neamț (Chițcani)*, Chițcani, 2002.
208. TENTIUC, I. Repere istoriografice privind originea mănăstirii Hâncu. In: *Tyragetia*, 2002, XI, pp. 99-106. ISSN 1857-0240.
209. TENTIUC, I. Contribuții la Istoria mănăstirii Hâncu. In: *Tyragetia*, 2003, XII, pp. 145-154. ISSN 1857-0240.

210. THEOGNOST. Itinerar pentru procesiunea cu Sf. Icoană a Maicii Domnului Făcătoare de Minuni, a Gârbovățului de la orașul Chișinău la mănăstirea Gârbovăț, în primăvara anului 1929. In: *Luminătorul*, 1929, nr. 9, pp. 3-4.
211. THEOGNOST. Itinerar pentru procesiunea cu sfânta icoană a Maicii Domnului Făcătoare de Minuni a Gârbovățului. In: *Luminătorul*, 1929, nr. 18, p. 8.
212. THEOGNOST. Itinerarul procesiunii cu Sfânta Icoană Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului pentru primăvara anului curent – 1938. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 5, p. 270.
213. TIHONOV, Ludmila. Unele aspecte ale politicii bolșevicilor față de Biserica Ortodoxă din Basarabia (iunie 1940 - iunie 1941). In: *Analele științifice ale USM*, Seria științe socio-umane, Chișinău, 1999, pp. 224-229. ISSN 9975-70-029-2.
214. TIHONOV, Ludmila. Politica regimului sovietic față de Biserica Ortodoxă din Basarabia ocupată (1940-1941). In: *Cugetul*. Revistă de istorie și cultură, 2003, 2 (18), pp. 13-19. ISBN 9975-69-078-5.
215. TIHONOV, Ludmila. *Politica statului sovietic față de culte din RSS Moldovenească (1944-1965)*, Chișinău: Prut Internațional, 2004. 170 p.
216. TIHONOV, Ludmila. *Religie și totalitarism în Moldova sovietică*, Chișinău: Lexon-Prim, 2021. 200 p. ISBN 978-9975-909-88-4.
217. TOBIE. *Mănăstirea Zloți*. Ceadâr-Lunga, 1997.
218. TOMESCU, C. Acte de la mănăstirea Curchi (jud. Orhei). In: *AB*, 1929, nr. 3, pp. 98-114.
219. TOMESCU, C. Înființarea eparhiei Chișinăului și Hotinului – 1813. In: *AB*, 1929, nr. 1, pp. 32-42; nr. 2, p. 31-50; nr. 3, pp. 31-38; nr. 4, pp. 7-23.
220. TOMESCU, C. Insemnări pe cărțile mănăstirii Dobrușa (Soroca). In: *AB*, 1929, nr. 1, pp. 59-61.
221. TOMESCU, C. Știri catagrafice din bisericile Principatelor la 1810. In: *AB*, 1930, nr. 3, pp. 204-214.
222. TOMESCU, C. Tablou de mănăstiri și schituri din Moldova și cu arătarea moșiilor ce aveau ele în 1812. In: *RSIABC*, 1933, Vol. XXIII, pp. 311-326.
223. TOMESCU, C. Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhial Chișinău. In: *AB*, 1933, nr. 1, p. 27.
224. TOMESCU, C. Diferite știri din arhiva Consiliului Eparhial Chișinău. In: *AB*, 1932, nr. 4, 1934, nr. 3, 1935, nr.1.
225. TOMESCU, C. O arhipăstorească călătorie cu bun rost. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 11, p. 666.
226. TOMESCU, Const. N. O arhipăstorească călătorie cu bun rost. In: *Luminătorul*, 1938, nr. 11, p. 666.
227. TOMESCU, Const. N. *Jurnal din viața mea*. Ediție îngrijită de Silvia Corlăteanu-Granciuc, George Enachi, Chișinău: Cartdidact, 2018. 1100 p. ISBN 978-9975-139-83-0.
228. TOMULEȚ, V. *Basarabia în epoca modernă (1812–1918) (instituții, regulamente și termeni)*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău: Lexon-Prim, 2014. 672 p. ISBN 978-9975-4055-5-3.
229. TOMULEȚ, V. Instituirea și activitatea școlilor lancasteriene din Basarabia în anii '20-'40 ai secolului al XIX-lea. In: *Tyragetia*, 2014, vol. VIII [XXIII], nr. 2, pp. 121-137. ISSN 1857-0240.
230. TOMULEȚ, V. Ținutul Orhei în descrierea statistică din 1825. In: *Societatea medievală și modernă a românilor: în onoarea lui Demir Dagnev la 85 de ani /Colecția „Basarabica”*; coord. ed.: Victor Spinei, Ionel Cîndea; coord. vol.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu. București–Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros, 2021, pp. 59-92. ISBN 978-973-27-3430-8; 978-606-654-452-8.
231. ȚĂRANU, Mariana S. *Represiunea și rezistența din RSSM în perioada primei ocupații sovietice, 1940-1941*, Chișinău: Lexon-Prim, 2021. 416 p. ISBN 978-9975-3300-8-4.

232. Țăganco Nicolai [Necrolog]. In: *Din trecutul nostru: Revistă istorica dedicata memoriei mult regretatei Sofia Bezveconnaia. Chișinău: Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia*, 1934, an. 2, nr. 13-14, pp. 42-43.
233. ȚURCANU, I. Mănăstirea Hârbovăț: un caz spectaculos din istoria închiderii de către sovietici a lăcașurilor de cult din Basarabia. In: *Luminătorul*, nr. 6 (63), 2002, pp. 24-28.
234. ȚURCANU, I. *Bessarabiana. Teritoriul dintre Prut și Nistru în câteva ipostaze istorice și reflecții istoriografice*, Chișinău: Editura Cartididact, 2012, pp. 210-216.
235. ȚURCANU, I. Cine a închis bisericile și mănăstirile din Basarabia? In: *Cugetul*. Revistă de istorie și cultură, 2000, nr. 1, pp. 26-29. ISBN 9975-69-078-5.
236. ȚURCANU, I. Scurt istoric al închiderii mănăstirii Noul Neamț. In: *Cugetul*. Revistă de istorie și cultură, 2002, nr. 3-4, pp. 93-95. ISBN 9975-69-078-5.
237. ȚURCANU, I. Închiderea mănăstirilor din Basarabia de către sovietici (anii '50-60 ai sec. al XX-lea). In: *Cugetul*. Revistă de istorie și cultură, 2003, 2 (18), p. 20-24. ISBN 9975-69-078-5.
238. UNGUREANU, T. *Un drept al clerului basarabean în legătură cu reforma agrară din Basarabia*. In: *Luminătorul*, 1922, nr. 6, pp. 28-33.
239. VARTA, Tatiana. Evoluția sistemului de arendă a domeniilor basarabene ale mănăstirilor închinat (1812-1917). In: *RIM*, 2000, nr. 3-4, pp. 96-103. ISSN 0236-3100.
240. VARTA, Tatiana. Noi contribuții la problema privind domeniile mănăstirilor închinat din Basarabia (1813-1907). Suprafața, orientare, capacitate economică. Considerații generale. In: *RIM*, 2004, 4, pp. 64-80. ISSN 0236-3100.
241. Vizita arhiepiscopului Anastasie pe Frontul Român. In: *KEB*, 1917, № 5, p. 126.
242. VNOROVSKI, C., VNOROVSKI, L., Școala Eparhială de Fete din Chișinău, Chișinău, Museum, 1995, 32 p. ISBN 7-7790-0246-0.
243. VOLONTIR, V. Mănăstirea Hârbovăț. In: *Noi: revistă pentru copii și adolescenți*, 2001, iulie, nr. 7, p. 18. ISSN 0868-8478.
244. XENOFONTOV, I.V. Activitatea împuterniciților în problemele Bisericii Ortodoxe de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS pentru RSS Moldovenească. In: *Lucrări prezentate la Simpozionul Internațional „Stalinizare și destalinizare. Evoluții instituționale și impact social”*. Făgăraș-Sâmbăta de Sus, 22–25 iulie 2013, Iași: Polirom, 2014, pp. 311-322. ISBN 978-973-46-5178-8.
245. XENOFONTOV, I.V. Atrocitățile bolșevice comise împotriva clerului ortodox din R(A)SS Moldovenească. In: *Arhivele memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz*, vol III: Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova /Cons., red. șt.: Anatol Petrencu, Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, 2019, pp. 276-298. ISBN 978-9975-3283-9-5.
246. XENOFONTOV, I.V. Istoricul Unirii. In: *Akademios*. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă, nr. 4 (59), 2020, p. 84. ISSN 1857-0461.
247. XENOFONTOV, I.V. Școală de Gospodărie Sătească de Fete de la Mănăstirea Japca, Basarabia (1927–1940, 1941–1944) / Sesiunea științifică de comunicări „Țara Bârsei”, 9–10 mai 2013 „Istorie, cultură și educație în secolele XIX–XX”. In: *Revista Țara Bârsei*. Serie nouă, nr. 12, Brașov, 2013, pp. 452-460. ISSN 1583-3119.
248. XENOFONTOV, I.V. *Complexul monahal Japca: istorie și spiritualitate*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Chișinău: Lexon-Prim, 2020. 540 p. ISBN 978-9975-3283-0-2; 978-9975-3435-0-3.
249. XENOFONTOV, I.V. Mănăstirea Japca – o istorie a rezistenței spirituale. In: *Dialogica*. Revistă de studii culturale și literatură, anul II, nr. 1, 2020, pp. 88-98. ISSN 2587-3695.
250. XENOFONTOV, I.V., ESANU, A., Mănăstirea Saharna. In: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova..*, p. 546. ISBN 978-9975-4389-2-6.

251. ZUBCO, Angela. Situația în secolul al XIX-lea a mănăstirilor închinat din Basarabia. In: *Sud-Estul și Contextul European*, VIII, București, 1997, pp. 25-33.
252. *Атеизм ул иттинцифик ии религия*, Кишинэу, 1971. 344 р.
253. БЫСКУ, Ф. А. *Прочесул комбатерий релижией ортодоксе ын Молдова*, Кишинэу, 1974. 162 р.
254. *Деспре релижие ии бисерикэ. Кулежере де документе*, Кишинэу: „Картя Молдовеняскэ”, 1966. 138 р.
255. *Дин история релижией ии атеизмулуй ын Молдова*. Кулежере де студий. Ред. респ. К.В. Стратиевский, Ф.З. Табунщик, Кишинэу, 1970. 168 р.

Literatură în limba rusă:

256. *Бессарабия. Исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник*. /Под ред. П.А. Крушевана, 1903. 264 с.
257. ГАНИЦКИЙ, М. Монастыри в Бессарабии. In: *КЕВ*, 1883, № 16, с. 530-552.
258. ДУМИНИКА, И. К вопросу о духовных связях болгарских колонистов с монастырями Бессарабии (первая половина XIX в. – начало XX в.). In: *Societatea medievală și modernă a românilor: în onoarea lui Demir Dragnev la 85 de ani /Colecția „Basarabica”*; coord. ed.: Victor Spinei, Ionel Căndea; coord. vol.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu. București–Brăila: Editura Academiei Române, Editura Istros, 2021, с. 139-150. ISBN 978-973-27-3430-8; 978-606-654-452-8.
259. ЕФИМОВ, Г. Краткая биографическая сведения о Преосвященном Иринархе, архиепископе Кишиневском, и о состоянии при нем Кишиневской епархии. In: *ТБЦИАО*. 6-й выпуск, под редакцией преподавателя Кишиневской духовной Семинарии Василия Курдиновскаго, Кишинев: Епархиальная типография, 1911, с. 17.
260. Епархиальная хроника. In: *КЕВ*, 1915, № 19-20, с. 522.
261. КУРДИНОВСКИЙ, В. Освящение Кишиневского епархиального дома. In: *КЕВ*, 1911, № 52, с. 1737-1754.
262. КУРДИНОВСКИЙ, В. Рукописная церковнославянская грамматика Гербовецкого монастыря Бессарабской губернии. In: *ТБЦИАО*. 1910, № 4, с. 1-32.
263. *Записки Одесского общества истории и древностей*. Том 1-24, Одесса, 1844-1917.
264. ЗАЩУК, А. *Материалы для географии и статистики России. Бессарабская область*. Т. 1-2, Спб., 1862, с. 197-237.
265. МАКСИМИЛИАН, иеромонах. Синодик Шабского Вознесенского монастыря. In: *КЕВ*, 1872, № 13, с. 392-412; № 14, с. 440-446.
266. МЕЛИНТИ, М. В. Гербовецкий в честь Успения Пресвятой Богородицы мужской монастырь. In: *Православная энциклопедия*. Vol. XI. Москва, 2006, с. 193-194.
267. МИХАЛЕВИЧ, Е. «Нямецкая» чудотворная икона Божьей Матери. In: *КЕВ*, 1896, № 4, с. 135-137.
268. МУРЗАКЕВИЧ, Н. Краткое описание бессарабских монастырей. In: *ЗООИД*, том. I, 1844, том II, 1848-1850.
269. НАФАНАИЛ. Несколько слов по поводу помещенного в Епархиальных Ведомостях описания Гербовецкого монастыря. In: *КЕВ*, № 17, с. 655-662, № 20, 1874, с. 758-763.
- Ново-Нямецкий монастырь*, Кишинев: Тип. Архиерейского Дома, 1881, 36 с.
270. ОДОЛЬ, В. А. *Монастыри Советской Молдавии: взаимоотношения с государством и хозяйственная деятельность (1944-1962)*. Тирасполь: Издательство «Stratum plus» Р.Р., 2015. 256 с. ISBN 978-9975-4272-9-6.
271. ПАРХОМОВИЧ, А. М. Преосвященный Августин, епископ Аккерманский, викарий Кишиневской епархии, с сообщением сведений вообще его жизнедеятельности. Кишинев, 1908. 59 с.

272. ПАРХОМОВИЧ, А. М. Ректор Кишиневской духовной семинарии, архимандрит Варлаам. In: *ТБЦИАО*, 1910, вып. 1, с. 50-61.
273. ПАРХОМОВИЧ, А. М. Высокопреосвященный Антиохий, архиепископ Кишиневский и Хотинский. In: *ТБЦИАО*, 1911, вып. 6, с. 1-84.
274. ПАРХОМОВИЧ, А. М. *Архиепископ Павел и деятельность его в Кишиневской епархии*. In: *ТБЦИАО*. 7-й выпуск, юбилейный 1812–1912 г. Кишинев: Епархиальная типография, 1912. 319 с.
275. ПАРХОМОВИЧ, А. М. Краткие биографические сведения об иерархах Кишиневской епархии с 1882 по 1913 год. In: *ТБЦИАО*, 1914, вып. 9, с. 333-349.
276. ПАРХОМОВИЧ, А. М. *Преосвященный Аркадий, бывший Аккерманский, викарий Кишиневской епархии*, Кишинев, 1909. 86 с.
277. ПАРХОМОВИЧ, А. М. Архипастыри Кишиневской епархии. Введение. In: *ТБЦИАО*, 1910, вып. 4, с. 5-24.
278. ПАРХОМОВИЧ, А. М. Краткий очерк жизни и деятельности Высокопреосвященного Гавриила Банулеску-Бодони. In: *ТБЦИАО*, 1910, вып. 4, с. 1-55, вып. 5, с. 1-8.
279. ПАРХОМОВИЧ, А. М. Деятельность архиепископа Иринарха в период управления им Кишиневской епархии. In: *ТБЦИАО*, 1911, вып. 6, с. 1-93.
280. ПАРХОМОВИЧ, А. М. Список ректоров и инспекторов Кишиневской духовной семинарии за время столетнего (с 31 января 1813 г.) существования ея. In: *ТБЦИАО*, 6-й выпуск, под редакцией преподавателя Кишиневской духовной семинарии Василия Курдиновскаго, Кишинев: Епархиальная типография, 1911, с. 59-61.
281. ПАРХОМОВИЧ, А. М. Архиепископ Павел и деятельность его в Кишиневской епархии (23 июня 1871г. – 16 июля 1882 г.). In: *ТБЦИАО*, 1912, вып. 7. 315 с.
282. ПАРХОМОВИЧ, А. М. Краткий очерк жизни и деятельности Высокопреосвященного Серафима (Чичагова), архиепископа Кишиневского и Хотинского. К столетию Кишиневской епархии (1813-1913 гг.). In: *ТБЦИАО*, 1913, вып. 8, 294 с.
283. ПАРХОМОВИЧ, А. М. Архипасторское служение архиепископа Неофита, бывшего Кишиневского и Хотинского, с портретом и автографом. In: *RSIABC*, 1920, том XII, с. 165.
284. ПАРХОМОВИЧ, А. М. Николай Васильевич Неводчиков, в последствии архиепископ Неофит, бывший Кишиневский и Хотинский. Биографический очерк. In: *RSIABC*, 1929, vol. XIX, с. 42-107.
285. ПОСЕЛЯНИН. *Богоматерь. Описание Ее земной жизни и чудотворных икон*, Spb. 1914. [citat 23.09.2022]. Apud: <http://pravicon.com/info-1527>
286. *Православие в Молдавии. Власть, церковь, верующие. 1940–1991*. /Отв. редактор, составитель и автор предисловия В. Пасат. Москва: РОССПЭН, В 4-х томах. Том. 1, 2009. 822 с. ISBN 978-5-8243-1047-4; Том 2, 2010. 966 с. 978-5-8243-1048-1; Том 3, 2011. 662 с. 978-5-8243-1049-8.
287. ПРОЦЕНКО, Ал. История скита Рудь. In: *ТБГУАК*, том IX. Кишинев, 1914, с. 351-366.
288. САВЧУК, В. С. *Историко-научный анализ деятельности естественнонаучных обществ юга Украины, Крыма и Бессарабии: вторая половина XIX –начало XX века*. Автореферат диссертации по истории, специальность ВАК РФ 07.00.07, Днепропетровск, 1996, 52 с.
289. СЕВАСТИАН (Веста, иеромонах). Жизнь и деятельность преосв. Димитрия Сулимы за время самостоятельного управления его Кишиневской епархией. In: *ТБЦИАО*, 1910, вып. 4, с. 1-53.
290. СЕРАФИМ. Описание Гербовецкого монастыря, состоящего в Кишиневской епархии. In: *КЕВ*, 1874, № 5, 14, pp. 527-528, № 11, с. 420-427, № 12, с. 454-464, № 14, с. 520-535, № 16, с. 580-592.

291. СЕРАФИМ. *Сведения о некоторых православных монастырях епархий Херсонской и Кишиневской*. In: *ЗООИД*, том. II, 1848-1850, Отд. II-III, с. 302-329.
292. СЕРАФИМ. Описание Гербовецкого монастыря, состоящего в Кишиневской епархии. In: *КЕВ*, 1874, № 12, pp. 426-427.
293. СИЛИН, А. Е. Дмитрий, Архиепископ Кишиневский и Хотинский. In: *КЕВ*, 1867, № 1, с. 1-12, № 2, с. 46-52, № 3, с. 93-102, № 4, с. 135-139, № 5, с. 179-184, № 6, с. 213-217, № 7, с. 255-260, № 8, с. 281-285, № 9, с. 313-315, 1868, № 16, 19-21, 24.
294. *Систематический указатель статей, помещенных в неофициальной части „Кишиневских Епархиальных Ведомостей“ с 1867 года (с начала издания) по 1904 г.*, Кишинев, 1910. 156 с.
295. *Систематический указатель статей, помещенных в неофициальной части „Кишиневских Епархиальных Ведомостей“ с 1904 по 1912 год*. Под ред. В.Г. Курдиновского, Кишинев, 1913. 156 с.
296. *Систематический указатель статей, помещенных в неофициальной части «Кишиневских Епархиальных Ведомостей» за 1913 год*, Кишинев, 1915. 21 с.
297. СОЛОНЦЕВ, Т. Наставление о том как должны вести себя в Бессарабских монастырях настоятели русские (особенно прибывшие сюда из России). In: Л. С. М. Ректор Кишиневской духовной Семинарии Архимандрит Тихон Солонцев и его записки о Бессарабских монастырях (1849-1859). In: *ТБЦИАО*, 2-й выпуск. Кишинев: Епархиальная типография, 1909, с. 430-439.
298. СТАДНИЦКИЙ, А. Гавриил Банулеску-Бодони, экзарх молдо-влахийский (1808-1812 гг.), Митрополит Кишиневский (1813-1821 гг.), Кишинев, Тип. Э. Шлиомовича, 1894, [1] f., VI с., XVI с., 374 с., LIV с.
299. СТАДНИЦКИЙ, А. Бессарабская экзаршеская типография при Кишиневском архиерейском доме. In: *КЕВ*, 1892, №1-2, с. 13-37.
300. СТАРОСЕНКО, П., СОЛОВЬЕВА, Татьяна. Благодарный ссыльный. [citat 18.02.2010]. Disponibil: http://www.ko.md/main/view_article.php?issue_date=2010-02-18&issue
301. *Страницы истории и атеизма в Молдавии*. Сб. статей. Редкол. В.Н. Ермуратский, Кишинев, 1970. 131 с.
302. СЫМБОТЯНУ, К.И. *Социально-экономическое развитие монастырских вотчин Бессарабии в 1812–1873 гг.*: автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Кишинев, 1969. 36 с.
303. ТАБАКАРУ, Д. Н. Атеистическое воспитание в Советской Молдавии. In: *Вопросы философии*, Москва, 1977, № 3, с. 84-92.
304. ТАРАС, Я. Н. *Памятники архитектуры Молдавии XIV–XX вв.* Кишинев: «Тимпул», 1986. 247 с.
305. ХАЛИППА, И.Н. Очерк истории народного образования в Бессарабии в первой половине XIX века. In: *ТБУАК*, том 2. Кишинев, 1902. с. 145-146.
306. ЧУДЕЦКИЙ, П. Из монастырских документов. In: *КЕВ*, 1882, № 2, с. 93; № 5, 2, с. 89.

ANEXE

1. Tabele

Tabelul 1. Inventar cu privire la numărul călugărilor și al novicilor de la mănăstirile din Eparhia Chișinăului, 16 martie 1834

Nr. crt., după sex	Denumirea mănăstirii	Slujitori ai bisericii		Poslușnici	
		Preoți	Diaconi	Bărbați	Femei
În mănăstirile de monahi					
1.	Mănăstirea din Odesa	-	3	5	-
2.	Căpriană	-	-	6	-
3.	Curchi	-	-	6	-
4.	Hârbovăț	-	-	6	-
5.	Dobrușa	-	-	13	-
6.	Japca (Șabska)	-	-	13	-
7.	Hârjauca	2	-	4	-
8.	Horodiște	-	-	-	-
9.	Saharna	-	-	3	-
10.	Frumoasa	-	-	6	
11.	Hâncu	2	-	5	-
12.	Călărășeuca	1	1	2	-
13.	Suruceni	-	-	2	-
14.	Condrița	-	-	1	-
15.	Țigănești	-	-	1	-
Total		4	4	64	
În mănăstirile de maici					
1.	Răciula				4
2.	Tabăra				24
3.	Hirova (Ciurova)				6
4.	Vărzărești				3
5.	Rudi				-
6.	Cușelăuca				10
Total		-	-	-	47

Sursă: ANRM, F. 208, inv. 2, d. 885, f. 4-4v (Ciornă).

Tabelul 2. Statele de personal aprobate pentru mănăstirile din Basarabia la 6 februarie 1836

Nr. crt.	Denumirea mănăstirii	Călugări/ călugărițe	Ascultători
În mănăstirile de călugări			
1.	Căpriană	10	10
2.	Curchi	28	28
3.	Hârbovăț	16	16
4.	Dobrușa	50	50
5.	Japca	17	17
6.	Hârjauca	12	12
7.	Saharna	9	9
8.	Frumoasa	11	11
9.	Călărășeuca	7	7
10.	Hâncu	20	20
În schituri de călugări			
1.	Țigănești	7	7
2.	Condrița	8	8
3.	Suruceni	12	12
În schituri de călugărițe			
1.	Răciula	12	12
2.	Tabăra	40	40
3.	Hirova	15	15
4.	Vărzărești	20	20
5.	Cușelăuca	14	14
Total bărbați		207	207
Total femei		101	101

Sursă: ANRM, F. 208, inv. 3, d. 575, f. 2-3.

Tabelul 3. Numărul călugărilor și ascultătorilor de la mănăstirea Hârbovăț în anii 1836–1857

Anul	Arhi mand riți	Egu men i	Ieromon ahi		Iero diac oni	Shimonah i		Monahi		Ascultăt ori		În afara statelor	Total
	În state	În state	În state	În afara statelor	În state	În state	În afara statelor	În state	În afara	În state	În afara state		
1821													16
1826	1		3					10		-*			14
1834	1		3		1			6		8			19
Sf.1839– înc.1840								15*		6			21
1839								18*		7			25
1840	1		3		3			7	4	4		4	22
1843	1		4		2			5		7		3	22
1843	1	-	3		2	-		6		8		3	23
1847	1	-	4		2	-		6		11		5	29
1848	1	-	4		2	-		4		10		4	25
1849	1	-	4		1	-		4		9		4	23
1851													
1857	-	1	4	1	2		1	7	2	7	3	7	28

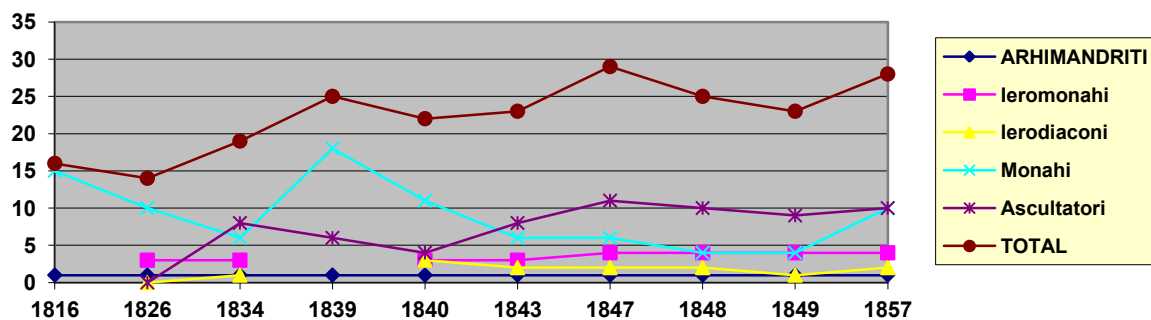
* Nu este indicat numărul poslușnicilor.

**Inclusiv: arhimandritul, ieromonahii, ierodiaconii.

Sursă: ANRM, F. 208, inv. 3, d. 575, f. 2-3; ANRM, F. 208, inv. 3, d. 575, f. 131v-133.

2. Diagrame

Numărul călugărilor și ascultătorilor de la mănăstirea Hârbovăț în anii 1816–1857

Sursă: Elaborat de autor în baza ANRM, F. 208, inv. 3, d. 575, f. 2-3; ANRM, F. 208, inv. 3, d. 575, f. 131v-133.

3. Figuri (surse iconografice)

I. Privire de ansamblu. Edificii

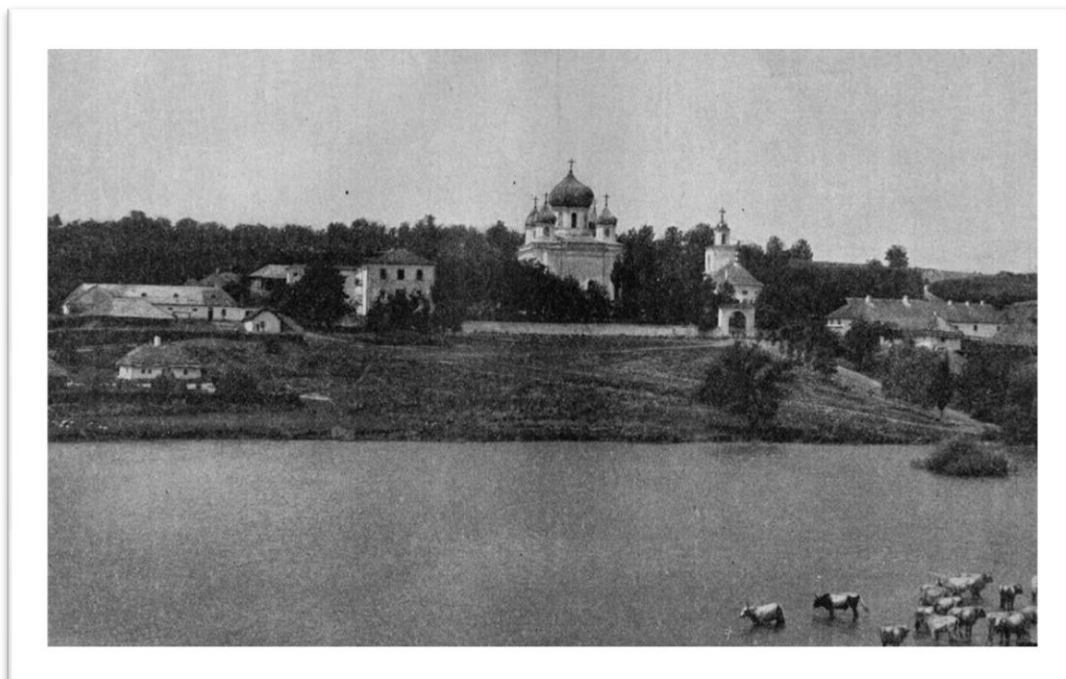

Figura 1. Mănăstirea Hârbovăț. Vedere generală, cca 1900.

Sursă: Крушеван П., *Бессарабия. Графический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник*, Москва, Тип. Васильева, 1903, с. 128

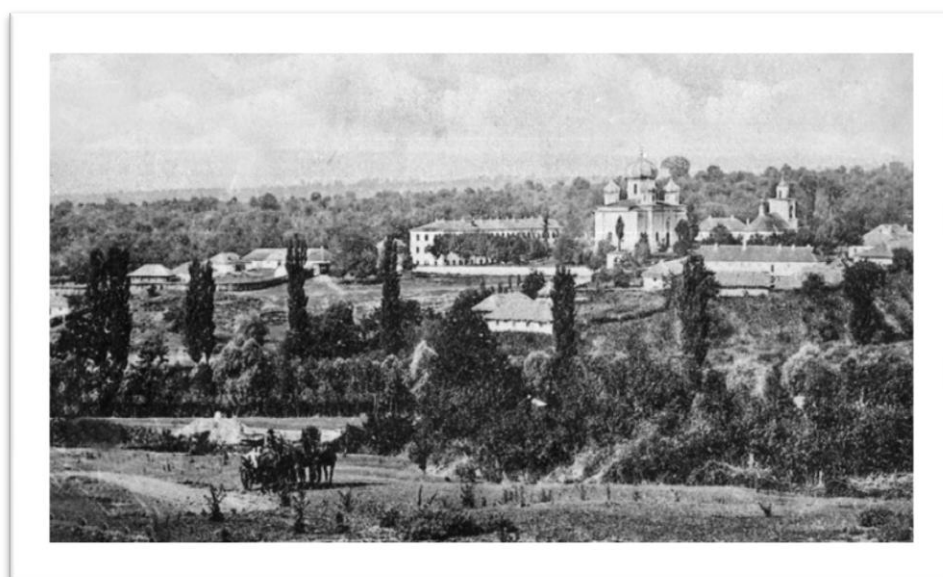

Figura 2. Mănăstirea Hârbovăț. Vedere generală, începutul sec. al XX-lea.

Sursă: Крушеван П., *Бессарабия. Графический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник*, Москва, Тип. Васильева, 1903, с. 130

Figura 3. Mănăstirea Hârbovăț. Vedere generală, începutul sec. al XX-lea.
Sursă: MNIM. Cota arhivistică: FB-24563-17

Figura 4. Mănăstirea Hârbovăț. Vedere generală, 1910.
Sursă: MNEIN. Cota arhivistică: 30216

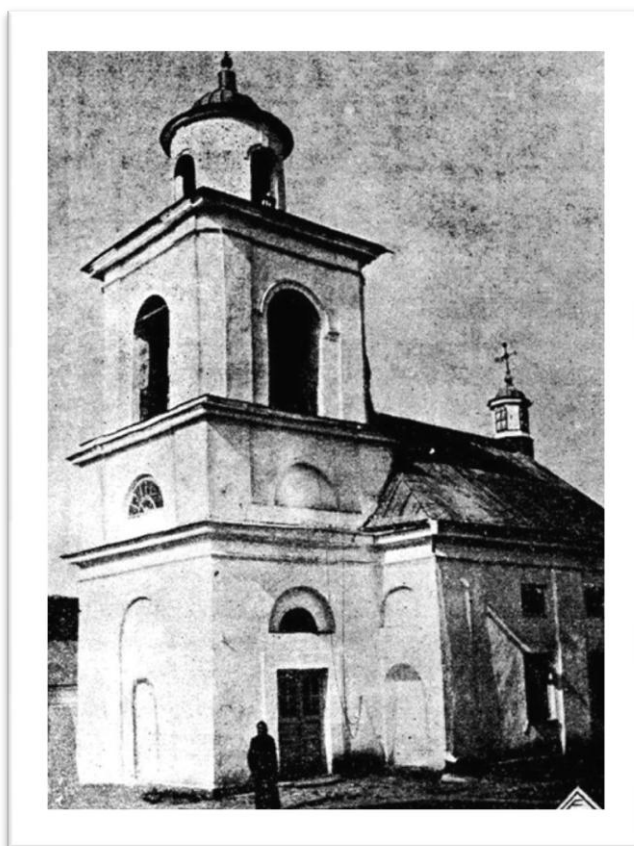

Figura 5. Biserica Adormirea Maicii Domnului, 1929.
Sursă: *Arhivele Basarabiei*, 1929, nr. 2, p. 97

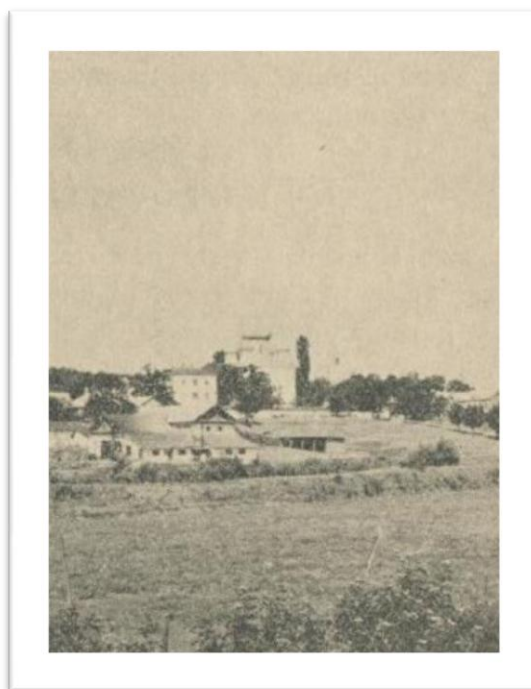

Figura 6. Mănăstirea Hârbovăț. Vedere generală, mijlocul anilor '30 ai sec. XX.
Sursă: Micșunescu Dimitire, *Vizitând mănăstiri basarabene și bucovinene*,

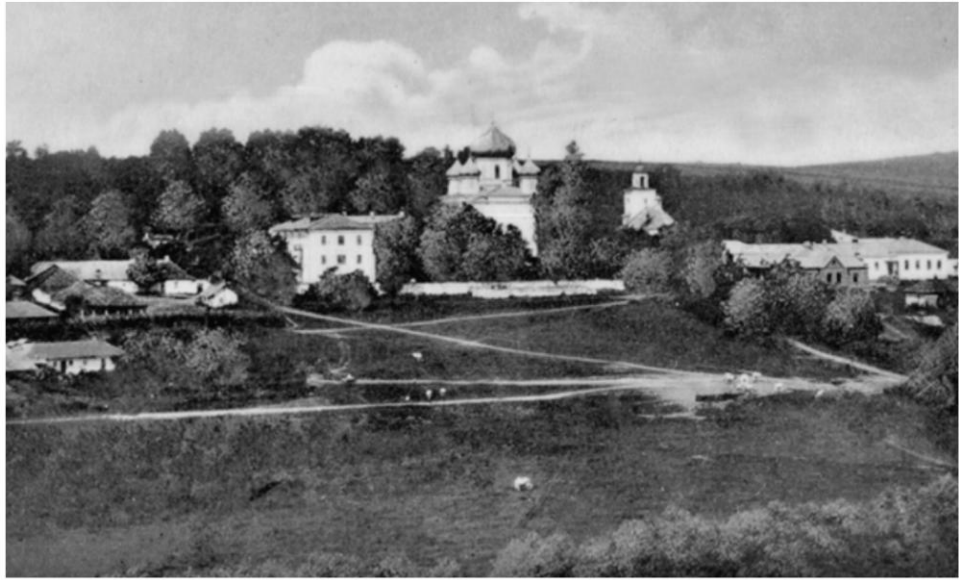

Figura 7. Mănăstirea Hârbovăț. Vedere generală, 1929.
Sursă: MNIM. Cota arhivistică: FB-24563-1

Figura 8. Biserica Adormirea Maicii Domnului, 1948.
Sursă: Colecția foto M. Brihuneț

Figura 9. Biserica *Pogorârea Sfântului Duh*, 1948.
Sursă: Colecția foto M. Brihuneț

Figura 10. Mănăstirea Hârbovăț. Casa episcopului, 1948.
Sursă: Colecția foto M. Brihuneț

Figura 11. Biserica Adormirea Maicii Domnului, 1984.
Sursă: MNEIN. Cota arhivistică: 24895

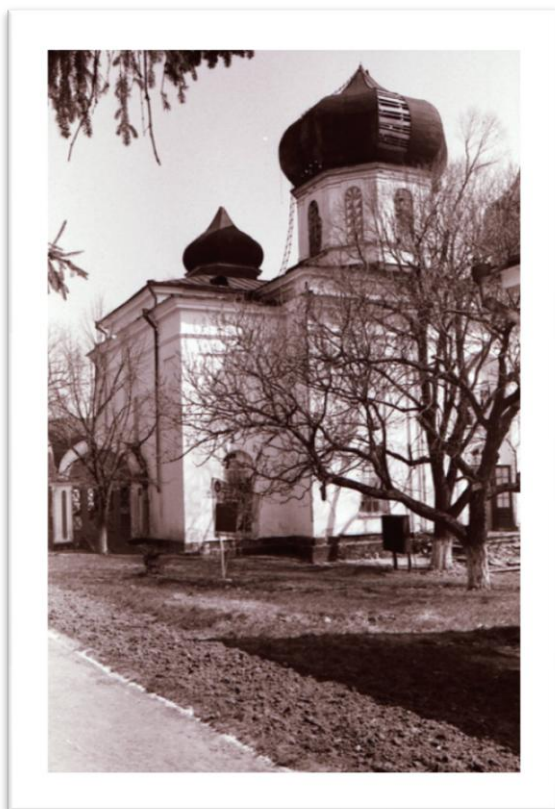

Figura 12. Biserica Pogorârea Sfântului Duh, 1984.
Sursă: MNEIN. Cota arhivistică: 24894

II. Stareți

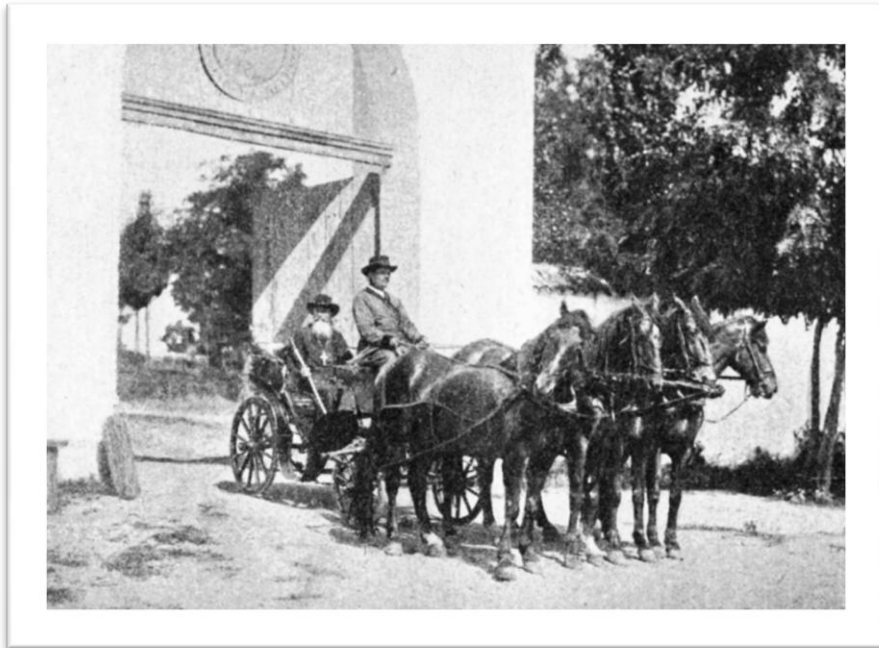

Figura 13. Arhimandritul Inochentie (Ioan Zavadorschi),
starețul mănăstirii Hârbovăț (1893–1906).

Sursă: Крушеван П., *Бессарабия. Графический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник*, Москва, Тип. Васильева, 1903, с.

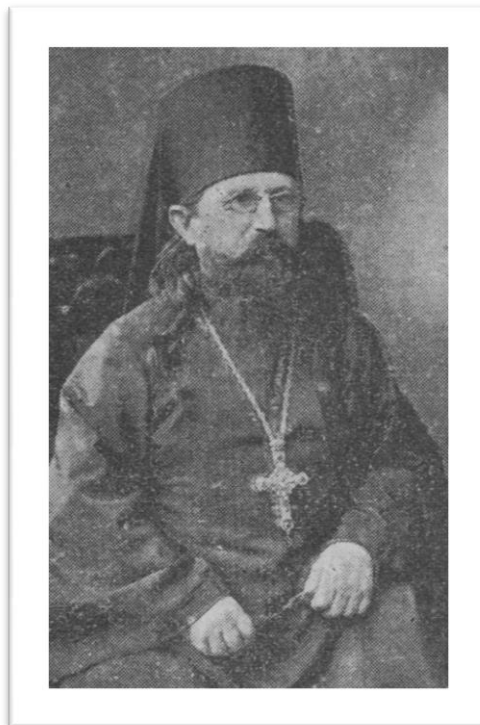

Figura 14. Teognost, starețul mănăstirii Hârbovăț (1906–1940).

Sursă: Puiu Visarion, *Monăstirile din Basarabia*. In: *Revista Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău*, Vol. VI, Chișinău, Tipografia Editurii Naționale „Luceafărul”, 1919, p. 47

III. Icoane

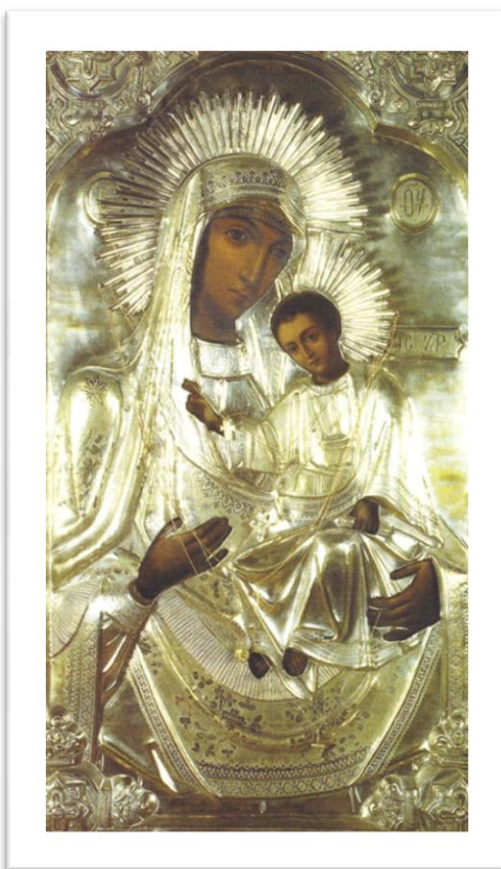

Figura 15. *Icoana Făcătoare de minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț.*
Sursă: Colecția foto M. Brihuneț

Figura 16. *Icoana Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț (variantea Japca).*
Sursă: Foto de monahia Ariadna (Tatiana Bujenco)

Figura 17. Icoana Adormirea Maicii Domnului de Lavra Pecerska (Kiev).
Sursă: Colecția foto M. Brihuneț

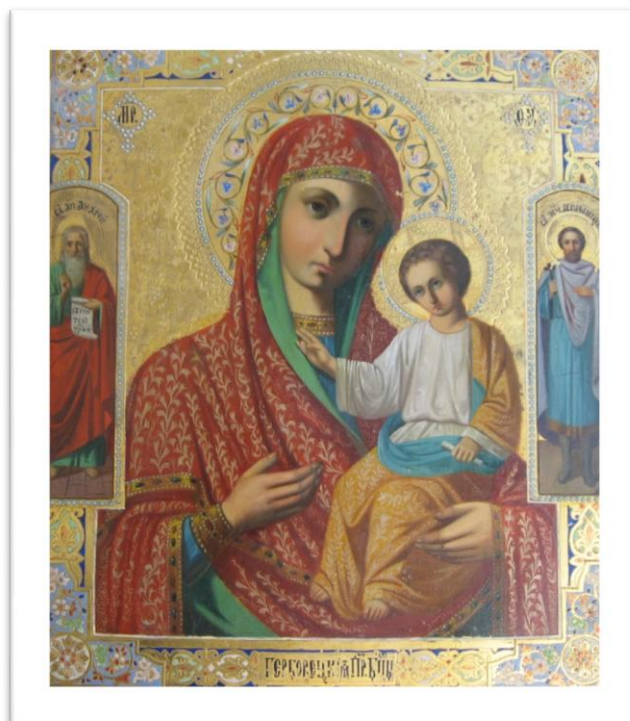

Figura 18. Icoana Maicii Domnului (1901). Autor: A. Kosterin (Sankt Petersburg).
Sursă: Colecția foto M. Brihuneț

IV. Biblioteca

Figura 19. Biblioteca mănăstirii Hârbovăț, 30 noiembrie 2011.
Sursă: Colecția foto M. Brihuneț

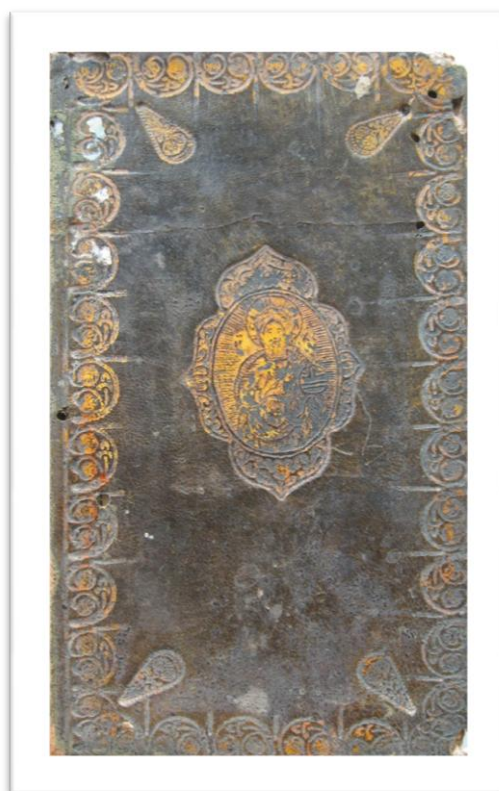

Figura 20. Copertă de carte, imprimare pe piele, sec. al XIX-lea.
Sursă: Colecția foto M. Brihuneț

Figura 21. Ferecătură, sec. al XIX-lea.
Sursă: Colecția foto M. Brihuneț

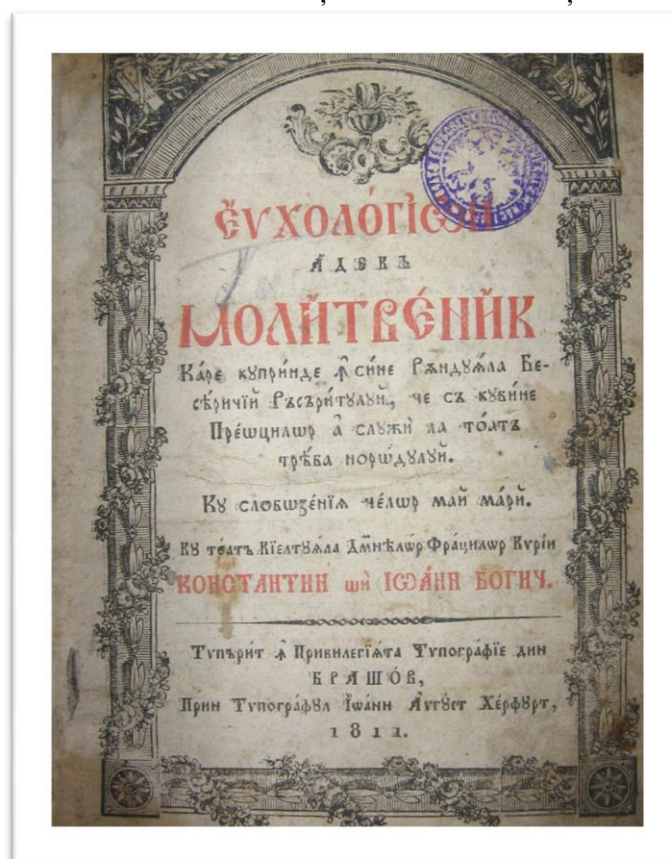

Figura 22. Molitvenic, Brașov, 1811 (cu ștampila mănăstirii).
Sursă: Colecția foto M. Brihuneț

V. Gospodăria

Figura 23. Fabrica de cherestea a mănăstirii Hârbovăț, începutul sec. al XX-lea.
Sursă: *MNEIN*. Cota arhivistică: 5825

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, Ion Moșneguțu, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Moșneguțu Ion

Semnătura

Data

CV-ul AUTORULUI

Numele: **Moșneguțu**; Prenumele: **Ion**

Data nașterii: **27 ianuarie 1979**

Locul nașterii: **raionul Florești, satul Prajila**

Studii:

1986–1992 – studii la școala medie din localitate.

1992–1994 – studii la gimnaziul din orașul Florești.

1994–1996 – studii la școala medie din localitate.

1996–2000 – studii la Academia de Teologie Ortodoxă din Chișinău.

2006–2007 – studii de masterat la Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Psihologie.

2009–2011 – studii la Aspirantura Duhovnicească „Sfinții Întocmai cu Apostoli Chiril și Medotie” din Moscova.

2010–2014 – studii de doctorat la Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie.

Activitate ecleziastică:

2006 – hirotonit în treapta de diacon celibatar; 2006 – hirotonit în treapta de preot celibatar; 2008 – tuns în monahism de către ÎPS Mitropolitul Vladimir, primind numele Ioan, în cinstea Sfântului Apostol și Evanghelist Ioan Teologul; 2007–2008 – paroh al bisericii *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* din s. Cotiușeni Mari, r. Șoldănești; 2007–2008 – Protopop al bisericilor din raionul Șoldănești; 2007–2008 – paroh al bisericii *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* din s. Cotiușeni Mari, rn. Șoldănești; 2007–2008 – protopop al bisericilor din raionul Șoldănești; 2007 – prezent – membru al Comisiei Eparhiale pentru Cenzură Canonică și Editură; 2008–2014 – egumen al Sfintei Mănăstiri *Adormirea Maicii Domnului* din s. Hârbovăț, r. Călărași; 2008–2011 – director al Școlii de Cântăreți Bisericești de sub egida Mănăstirii Hârbovăț; 27–29 ianuarie 2009 – membru al Soborului Local al Bisericii Ortodoxe Ruse, reprezentând Episcopia de Ungheni și Nisporeni; 2009–2012 – membru al Judecății Mitropolitane; 2010–2013 – secretar al Episcopiei de Ungheni și Nisporeni; 2011–2014 – membru al Consiliului Eparhial al Episcopiei de Ungheni și Nisporeni; 2011–2014 – președinte al Judecății Eparhiale a Episcopiei de Ungheni și Nisporeni; 2011–2014 – președinte al Sectorului Eparhial Relații cu Mass-Media al Episcopiei de Ungheni și Nisporeni; 2011–2014 – președinte al Comisiei Eparhiale pentru examinarea candidaților la hirotonie; 2011–2013 – profesor de Teologie Dogmatică la Școala Eparhială de Teologie *Sf. Cuv. Paisie Velicicovschi* din or. Ungheni; 2012–2015 – secretar al Comisiei Sinodale pentru Canonizarea Sfinților Bisericii Ortodoxe din Moldova; 2014–2015 – stareț al Sfintei Mănăstiri *Adormirea Maicii Domnului*, s. Țipova, rn. Rezina; 2015 – prezent – stareț de onoare al Sfintei Mănăstiri

Adormirea Maicii Domnului, s. Țipova, rn. Rezina; 2015 – hirotonit în treapta de Episcop de Soroca, Vicar al Mitropoliei Chișinăului și a Întregii Moldove; 2015 – prezent – paroh al Catedralei Episcopale *Adormirea Maicii Domnului* din or. Soroca. 2016 – prezent – președinte al Sectorului Sinodal Comunicare Instituțională și Relații cu Mass-Media al Bisericii Ortodoxe din Moldova.

Domeniile de interes științific: cercetări în domeniul istoriei bisericești cu preponderență asupra evoluției monahismului, precum și a vieții spirituale în general din interfluviul pruto-nistean.

Participări la forumuri științifice (naționale și internaționale): Pe parcursul activității științifice au fost prezentate rezultatele cercetărilor la peste 10 forumuri internaționale și naționale.

Lucrări științifice: 9.

Distincții bisericești: 2005 – Medalia *Sf. Cuv. Paisie Velicicovschi* (Biserica Ortodoxă din Moldova); 2008 – Ordinul *Sf. Cneaz Daniel al Moscovei* (Biserica Ortodoxă Rusă); 2012 – Ordin *Sf. Cuv. Paisie Velicicovschi* (Biserica Ortodoxă din Moldova); 2012 – Medalia *Sf. Kneaz Alexandru Nevski*, gr. I (Episcopia de Ungheni și Nisporeni); 2013 – Ordin *Sf. Ap. și Ev. Ioan Teologul*, gr. II (Biserica Ortodoxă din Ucraina); 2013 – Medalia *Sf. Apostoli Petru și Pavel*, gr. II (Episcopia de Ungheni și Nisporeni); 2014 – Ordinul *Meritul Bisericesc*, gr. II (Biserica Ortodoxă din Moldova); 2015 – Medalia jubiliară *1000 ani de la trecerea la cele veșnice a Sf. Kneaz Vladimir* (Biserica Ortodoxă Rusă); 2015 – Medalia jubiliară *130 ani ai Eparhiei de Ekaterinburg*; 2016 – Medalia *Sf. Ierarh Vasile cel Mare*, gr. I (Episcopia de Edineț și Briceni).

Distincții de stat: 2011 – Medalia *Meritul Civic*, acordată de Președintele Republicii Moldova; 2018 – Ordinul *Gloria Muncii*, acordat de Președintele Republicii Moldova.

Titlu onorific: 15 august 2019 – Cetățean de Onoare al Raionului Soroca.

Date de contact:

Str. București, 119, mun. Chișinău 2004, Mitropolia Chișinăului și a Întregii Moldove.

Tel.: +373 22 203574; e-mail: episcop.ioan@gmail.com